

ผลงานวิจัย

โครงการการศึกษาสถานภาพความรู้เรื่อง

“ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมของไทยใน
ปริทรรศน์ประวัติศาสตร์”

(เล่มที่ 3)

ดร. วินัย พงศ์ศรีเพียร

หัวหน้าโครงการฯ

(ผลงานวิจัยนี้อยู่ในระหว่างการปรับปรุง)

สารบัญ

	หน้า
12 สถานภาพความรู้ปัจจุบันเรื่อง “ธุรกิจการค้าสมัยใหม่กับสังคมไทย” จิรวุฒิ หลอมประโคน	1
13 สถานภาพความรู้ปัจจุบันเรื่อง “การทบทวนวรรณกรรมเบื้องต้น: พัฒนาการของกลุ่มทุนและเครือข่ายธุรกิจในภาคเหนือของประเทศไทย พ.ศ. 2446–ปัจจุบัน” ชัยพงษ์ สำเนียง	31
14 สถานภาพความรู้เรื่อง “การปรับตัวของกลุ่มธุรกิจท้องถิ่นในล้านนาตะวันออกจาก พ.ศ. 2407 จนถึงปัจจุบัน” อังศุรักษ์ พรหมสุวรรณ	77
15 สถานภาพความรู้ปัจจุบันเรื่อง “การปรับตัวของกลุ่มทุนและเครือข่ายธุรกิจท้องถิ่นในภาคใต้ของประเทศไทย พ.ศ. 2462 ปัจจุบัน” ศุภการ สิริไพศาล	101
16 สถานภาพความรู้เรื่อง “พัฒนาการทางเศรษฐกิจของภูเก็ต พ.ศ. 2504–ปัจจุบัน” ลลิตา ภาคเมธาวิ	129
17 สถานภาพความรู้เรื่อง “ข้าวกับพัฒนาการทางเศรษฐกิจของภาคใต้ พ.ศ. 2439 – 2550” อลิสสา เลี้ยงรื่นรมย์ กัลยาณี ทองเลี่ยมนาค	153

- 18 สถานภาพความรู้เรื่อง“ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมของไทย”หัวข้อ“สื่อสิ่งพิมพ์ ในประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทย ค.ศ. ๑๘๔๔- ๒๐๑๕” 183
จันทิมา บรรจงประเสริฐ
- 19 สถานภาพการความรู้ปัจจุบันเรื่อง “120 ปี ธุรกิจภาพยนตร์ไทย ในมิติประวัติศาสตร์เศรษฐกิจและสังคมไทย” 205
อุณาโลม จันทรุ่งมณีกุล

สถานภาพความรู้ปัจจุบันเรื่อง “ธุรกิจการค้าสมัยใหม่กับสังคมไทย”

จิรวุฒิ หลอมประโคน

ประเทศไทยมีระบบเศรษฐกิจในการดำเนินธุรกิจมาเป็นเวลานานตั้งแต่สมัยสุโขทัยและมีการพัฒนารูปแบบมาเป็นลำดับจนเข้าสู่สมัยธนบุรีและสมัยรัตนโกสินทร์มีการจัดระบบเศรษฐกิจและธุรกิจอย่างชัดเจนเช่นพระคลังสินค้าในช่วงรัชกาลที่ 1-3 และเกิดสนธิสัญญาเบาว์ริงซึ่งเป็นสนธิสัญญาที่ราชอาณาจักรสยามทำกับสหราชอาณาจักรในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชการที่ 4 และระบบเศรษฐกิจและธุรกิจชัดเจนขึ้นในสมัยพระบาท สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 5 ที่ได้มีการเลิกทาสเมื่อวันที่ 1 เมษายน พ.ศ. 2448 ทำให้เกิดระบบการจ้างงานขึ้นอีกทั้งยังได้จัดให้มีธนาคารพาณิชย์แห่งแรกขึ้นเมื่อวันที่ 4 ตุลาคม พ.ศ.2447 ใช้ชื่อว่า บุคคลภย'และเปลี่ยนชื่อเป็น ธนาคารไทยพาณิชย์ เพื่อรับกับการเปลี่ยนชื่อประเทศจากสยามเป็นไทย ต่อมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 6 ได้มีการจัดตั้งธนาคารของประชาชนขึ้นอีกหนึ่งแห่งคือธนาคารออมสิน เพื่อให้ประชาชนรู้จักการออมและยังทรงจัดตั้งบริษัทปูนซิเมนต์ไทยขึ้นจนมาถึงสมัย

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 7 ก็ได้มีการจัดการกับระบบเศรษฐกิจและการแก้ไขปัญหาปากท้องของประชาชนเพราะเป็นช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 1 ที่ประเทศทั่วโลกประสบปัญหาภาวะเศรษฐกิจ ตกต่ำซึ่งมีผลกระทบกระเทือนมาสู่ประเทศไทยด้วยเช่นกัน

ดังนั้นจะเห็นได้ว่าธุรกิจการค้ามีผลต่อการพัฒนาประเทศมาตั้งแต่สมัยอดีตจนมาถึงปัจจุบันสะท้อนให้เห็นถึงความร่วมสมัยของธุรกิจการค้าสมัยผ่านร่องรอยทางประวัติศาสตร์โดยการศึกษาเรื่องธุรกิจการค้าสมัยใหม่ในสังคมไทยร่วมสมัยนั้นจะศึกษาใน 3 ประเด็นดังนี้ 1.ความสำคัญของธุรกิจการค้าสมัยใหม่ในสังคมไทยร่วมสมัย 2.ผลกระทบและการปรับตัวของร้านโชห่วยจากการ

ขยายตัวของธุรกิจค้าสมัยใหม่ 3. กฎหมายและผังเมืองกับการควบคุมธุรกิจการค้าสมัยใหม่

1. ความสำคัญของธุรกิจการค้าสมัยใหม่ในสังคมไทยร่วมสมัย

การค้าสมัยใหม่ หมายถึง ร้านค้าที่มีการออกแบบตกแต่งร้านให้ทันสมัย เพื่อดึงดูดใจให้คนที่เดินผ่านไปมาเกิดความรู้สึกอยากเข้าร้าน การจัดวางสินค้าเป็นระเบียบ วางสินค้าเป็นหมวดหมู่เพื่อให้หยิบสินค้าได้ง่าย แต่ใช้เงินลงทุนสูง เนื่องจากการใช้เทคโนโลยีการบริหารจัดการหน้าร้านและคลังสินค้า

ร้านค้าปลีกแบบดั้งเดิมกับร้านค้าปลีกสมัยใหม่

1. ร้านค้าปลีกแบบดั้งเดิม (Traditional Trade) คือ ร้านค้าปลีกที่ส่วนใหญ่จะเป็นห้องแถวและไม่มีการตกแต่งร้านมากนัก พื้นที่ในการขายสินค้าน้อย การดำเนินธุรกิจเป็นแบบครอบครัว ใช้เงินลงทุนน้อย และการบริหารงานแบบง่าย ไม่มีการใช้เทคโนโลยีการบริหารจัดการหน้าร้านและคลังสินค้าที่ทันสมัย การจัดวางสินค้าไม่ค่อยเป็นหมวดหมู่และไม่ทันสมัย สินค้าส่วนใหญ่เป็นสินค้าอุปโภคบริโภค ตัวอย่างร้านค้าแบบดั้งเดิมเช่น ร้านค้าปลีกทั่วไป ร้านขายของชำตามชุมชนต่างๆ เป็นต้น

รูปที่ 1.11: ร้านค้าปลีกแบบดั้งเดิม

ที่มา: <http://www.bloggang.com/viewdiary.php?id=atfirstclick&month=062011&date=30&group=6&gblog=42>

2. **ร้านค้าปลีกสมัยใหม่ (Modern Trade)** คือ ร้านค้าปลีกที่มีการออกแบบตกแต่งร้านให้ทันสมัย เพื่อดึงดูดใจให้คนที่เดินผ่านไปมาเกิดความรู้สึกอยากเข้าร้าน การจัดวางสินค้าเป็นระเบียบ วางสินค้าเป็นหมวดหมู่เพื่อให้หยิบสินค้าได้ง่าย แต่ใช้เงินลงทุนสูง เนื่องจากมีการใช้เทคโนโลยีการบริหารจัดการหน้าร้านและคลังสินค้า ตัวอย่างร้านค้าปลีกแบบสมัยใหม่เช่น ร้าน 7-Eleven , Tesco Lotus , Big C , ห้างสรรพสินค้าเซ็นทรัล , ห้างสรรพสินค้า เดอะมอลล์ เป็นต้น โดยร้านค้าปลีกสมัยใหม่จะมี 2 รูปแบบ ดังนี้

1. **ร้านค้าขายสินค้าราคาถูก (Super Center / Hypermarket)** เป็นร้านค้าที่นำราคามาเป็นแรงจูงใจให้ลูกค้ามาซื้อสินค้าที่ร้าน เช่น Tesco Lotus, Big C เป็นต้น

รูปที่ 1.12 ร้านค้าขายสินค้าราคาถูก

2. **ร้านค้าที่มีจำนวนสาขาและเปิด 24 ชั่วโมง** เพื่ออำนวยความสะดวกในการซื้อสินค้าของลูกค้าได้ตลอดเวลา เช่น 7-Eleven, Family Mart เป็นต้น

<http://www.jobpub.com/articles/showarticle.asp?id=670>

<http://partimework-for-you.blogspot.com/2013/06/part-time-familymart.html>

รูปที่ 1.13 ร้านค้าที่มีจำนวนสาขาและเปิด 24 ชั่วโมง

การค้าปลีกแบบดั้งเดิม

การค้าปลีกสมัยใหม่

1. การออกแบบและตกแต่งร้านแบบธรรมดา ไม่ดึงดูดใจคนที่เดินผ่านไปมา และโดยส่วนใหญ่จะไม่มีเครื่องปรับอากาศในร้าน

1. การออกแบบและตกแต่งร้านมีความทันสมัย สามารถดึงดูดใจให้คนที่เดินผ่านไปมาสนใจเข้าร้านได้ และภายในร้านจะติดตั้งเครื่องปรับอากาศ

2. การดำเนินธุรกิจแบบครอบครัว โดยส่วนใหญ่จะเปิดร้านค้าเพียงแห่งเดียว

2. การดำเนินธุรกิจเป็นระบบ มีการทำธุรกิจรูปแบบแฟรนไชส์

	(Franchise) และมีร้านสาขา
3. ใช้เงินลงทุนน้อย เนื่องจากเป็นร้านขนาดเล็ก ไม่มีการนำเทคโนโลยีมาใช้ จึงใช้เงินลงทุนน้อย	3. ใช้เงินลงทุนมาก เนื่องจากมีทั้งร้านขนาดเล็กและขนาดใหญ่ และมีการนำเทคโนโลยีเข้ามาใช้ จึงต้องใช้เงินลงทุนมาก
4. การบริหารงานง่าย ไม่มีการนำเทคโนโลยีมาใช้บริหารหน้าร้านและคลังสินค้า	4. การบริหารงานมีความซับซ้อน และมีการนำเทคโนโลยีมาใช้ในการบริหารหน้าร้านและคลังสินค้า
5. การจัดวางสินค้าหน้าร้านไม่เหมาะสม	5. การจัดวางสินค้าแบ่งตามหมวดหมู่และประเภทสินค้า

ตารางที่ 1. ความแตกต่างระหว่างการค้าปลีกแบบดั้งเดิมกับการค้าปลีกสมัยใหม่

โดยธุรกิจการค้าสมัยใหม่เข้ามามีบทบาทกับพฤติกรรมการซื้อของผู้บริโภคและเป็นปัจจัยหนึ่งที่ช่วยผลักดันระบบเศรษฐกิจและสร้างให้เกิดการจ้างงานทำให้ ธุรกิจค้าปลีกเป็นกิจกรรมทางเศรษฐกิจอย่างหนึ่งในการขับเคลื่อนกระบวนการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศโดยรวม สำนักวิจัยธุรกิจสายบริหารความเสี่ยงธนาคารแลนด์แอนด์เอนด์เข้าสู่จำกัด (มหาชน)(2558)ได้สรุปแนวโน้มธุรกิจค้าปลีกว่าสถานการณ์ของธุรกิจค้าปลีกสมัยใหม่ (Modern

Trade) สำหรับธุรกิจค้าปลีกสมัยใหม่(Modern Trade) ในปี 2557 พบว่า ส่วนใหญ่เติบโตได้ทุกรูปแบบ สะท้อนจากบรรดาผู้ประกอบการธุรกิจค้าปลีกที่จดทะเบียนในตลาดหลักทรัพย์ ในทุกเซ็กเมนต์ยังมีกำไร เติบโตในเกณฑ์ดีโดยปัจจัยที่ช่วยหนุนการเติบโตในปีนี้อย่างมากมาจากพฤติกรรมของผู้บริโภคในปัจจุบันที่หันมาซื้อสินค้าผ่านร้านค้าปลีกสมัยใหม่มากขึ้นรวมถึงการขยายสาขาให้ครอบคลุมทั่วทุกพื้นที่แต่อย่างไรก็ตาม ด้วยสภาพเศรษฐกิจที่ซบเซาการบริโภคยังชะลอตัวจึงทำให้ยอดขายโดยรวมของทุกประเภทค้าปลีกเติบโตไม่มากและยังเป็นปัจจัยกดดันให้ยอดขายสาขาเดิมของบางกลุ่มธุรกิจเริ่มหดตัวเป็นครั้งแรกในรอบ 5 ปีที่ผ่านมา

ตารางที่ 1 แสดงจำนวนสาขาของธุรกิจไฮเปอร์มาร์เก็ต

ผู้ประกอบการ	รูปแบบ	จำนวนสาขา		
		ปี2556	ปี2557	เพิ่มขึ้น
เทสโก้โลตัส	ไฮเปอร์มาร์เก็ต	157	166	9
	ร้านสะดวกซื้อ/ซูเปอร์มาร์เก็ต	1,486	1,616	130
บิ๊กซี	ไฮเปอร์มาร์เก็ต	119	123	4
	ร้านสะดวกซื้อ/ซูเปอร์มาร์เก็ต	308	361	53
แม็คโคร	ไฮเปอร์มาร์เก็ต	62	72	10
	ร้านสะดวกซื้อ/ซูเปอร์มาร์เก็ต	7	10	3

ที่มา: สำนักวิจัยธุรกิจสายบริหารความเสี่ยงธนาคารแลนด์แอนด์เฮอร์สจำกัด (มหาชน)

ตารางที่ 2 แสดงจำนวนสาขาของร้านสะดวกซื้อ ทั้งในชุมชนและสถานีบริการน้ำมัน

ร้านค้าสะดวกซื้อ	จำนวนสาขา			เพิ่มขึ้น/ลดลง		
	ปี2555	ปี2556	ปี2557	ปี2555	ปี2556	ปี2557
ร้าน7-Eleven	6,822	7,429	8,127	546	607	698
-นอกสถานีบริการน้ำมัน	5,842	6,373	6,986	492	531	613
-ในสถานีบริการน้ำมัน	980	1,056	1,141	54	76	85
ร้านอื่นๆ	4,692	5,037	5,185	-940	345	148
-นอกสถานีบริการน้ำมัน	3,684	4,031	4,167	-739	347	136
-ในสถานีบริการน้ำมัน	1,008	1,006	1,018	-201	-2	12
รวมทั้งหมด	11,514	12,466	13,312	-394	952	846

ที่มา: สำนักวิจัยธุรกิจสายบริหารความเสี่ยงธนาคารแลนด์แอนด์เฮอร์สจำกัด (มหาชน)

ตารางที่ 3 แสดงจำนวนสาขาของร้านค้าวัสดุก่อสร้างและของตกแต่งบ้าน

ผู้ประกอบการ	จำนวนสาขา			แผนขยายสาขา ปี2558
	ปี2555	ปี2556	ปี2557	
โฮมโปร	53	64	71	8
ไทยวัสดุ	23	35	39	4-6
เมกาโฮม	0	0	4	4

โกบอลเฮ้าส์	19	27	33	5
ดูโฮม	0	5	5	3
รวมทั้งหมด	95	131	152	24-26

ที่มา: สำนักวิจัยธุรกิจสายบริหารความเสี่ยงธนาคารแลนด์แอนด์เฮาส์จำกัด (มหาชน)

ศศิธร จัวนพันธ์และธีระ เตชะมณีสถิตย์ (2557) ศึกษาเรื่องการสร้างภาพลักษณ์องค์การสำหรับธุรกิจการค้าปลีกสมัยใหม่ กรณีศึกษาซูเปอร์เซ็นเตอร์ในประเทศไทยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาองค์ประกอบที่สำคัญในการสร้างภาพลักษณ์องค์การสำหรับธุรกิจการค้าปลีกสมัยใหม่ ซูเปอร์เซ็นเตอร์ในประเทศไทย โดยใช้ตัวแบบการสร้างภาพลักษณ์ องค์การผู้ทำวิจัยได้เก็บรวบรวมข้อมูลโดยการสัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้บริหารระดับสูงของซูเปอร์เซ็นเตอร์จำนวน 4 คน และ นักวิชาการด้านการสร้างภาพลักษณ์องค์การจำนวน 3 คน ซึ่งมาจากสถาบันการศึกษาในระดับอุดมศึกษาและวิธีการสัมภาษณ์ กลุ่ม (Focus Group) กับผู้บริหาร 3 กลุ่มด้วยกัน คือกลุ่มนักศึกษา กลุ่มผู้เริ่มทำงาน และกลุ่มในวัยทำงานกลุ่มละจำนวน 10 คน จากการศึกษาพบว่าการสร้างภาพลักษณ์องค์การสำหรับซูเปอร์เซ็นเตอร์ที่เป็นธุรกิจการค้าปลีกสมัยใหม่นั้น ควรใช้ องค์ประกอบในด้านหลักมี 7 ด้าน คือการสร้างภาพลักษณ์โดยการทำกิจกรรมเพื่อสังคม สร้างภาพลักษณ์ด้านพนักงาน สร้างภาพลักษณ์ด้านสินค้าและบริการ สร้างภาพลักษณ์ในด้านการสื่อสารทางการตลาดการสร้างภาพลักษณ์ด้านช่องทางการจัดจำหน่ายที่มีประสิทธิภาพการสร้างภาพลักษณ์ด้านสถานที่และสิ่งแวดล้อม และ 7. การสร้างภาพลักษณ์ด้านอุปกรณ์ที่ทันสมัย ส่วนองค์ประกอบในด้านรองลงมานั้นประกอบไปด้วย 2 ด้าน คือ ด้านการดำเนินงานในธุรกิจ และด้านผู้บริหาร ส่วนด้านราคาสินค้า จากการสัมภาษณ์กลุ่มกับผู้บริโภคทั้ง 3 กลุ่ม มีทรรศนะที่แตกต่างไปจากผู้บริหารและนักวิชาการ โดยกลุ่มผู้บริโภคทั้ง 3 กลุ่ม มีความเห็นว่าราคาที่ยุติธรรมและสมเหตุสมผลกับคุณภาพของสินค้า จะมีส่วนช่วยเสริมสร้างภาพลักษณ์ดังนั้นเพื่อทำให้เกิดความยั่งยืนในการ

ประกอบธุรกิจและการแข่งขันในระยะยาวจากการค้นพบองค์ประกอบ ดังกล่าว จะเป็นประโยชน์ต่อไปในอนาคตสำหรับใช้เป็นแนวทางในการสร้างภาพลักษณ์ องค์การให้กับธุรกิจการค้าปลีกสมัยใหม่ในประเทศไทย

รติวัลย์ วัฒนสิน(2555)ศึกษาเรื่องการส่งเสริมการขายที่มีประสิทธิภาพใน ธุรกิจค้าปลีกสมัยใหม่:มุมมองของผู้บริโภคและผู้บริหารโดยใช้วิธีการวิจัยเชิง ปริมาณและเชิงคุณภาพมุ่งศึกษาการส่งเสริมการขายที่มีประสิทธิภาพ ในธุรกิจ ค้าปลีกสมัยใหม่โดยการเปรียบเทียบมุมมองของผู้บริโภคและผู้บริหาร การวิจัย ใช้ แบบสอบถามที่ใช้การเลือกลำดับที่แตกต่างกันในที่สุดเพื่อให้ผู้บริโภค เปรียบเทียบการส่งเสริมการขาย 10 รูปแบบที่นิยมใช้ในธุรกิจค้าปลีกสมัยใหม่ ซึ่ง ได้แก่ 1) ลดราคา 2) แคมเปญแบบเดียวกัน 3) แคมเปญกำหนด 4) แคมเปญอื่น 5) ราคาสมาชิก 6) คูปองเงินสดหรือบัตรกำหนด 7) คูปองส่วนลด 8) ชิงโชค 9) จัดเทศกาล และ 10) กิจกรรมร่วมกับคนดัง และใช้การสัมภาษณ์เชิงลึกกับ ผู้บริหาร ของร้านค้าปลีกสมัยใหม่เพื่อการเปรียบเทียบกับทัศนคติของผู้บริโภค ผลการวิจัยพบว่า ลดราคา และแคมเปญแบบเดียวกันเป็นการส่งเสริมการขายที่ ทั้งผู้บริโภคและผู้บริหารมีความพึงพอใจใน ระดับสูงที่สุด แต่อย่างไรก็ดีไม่มีการ ส่งเสริมการขายรูปแบบใดเลยที่ไม่ก่อให้เกิดการใช้เงิน ผู้บริโภคและการบริหาร จัดการ ผู้บริโภคมีความพึงพอใจในระดับปานกลางต่อโปรแกรมสร้างความ เชื่อสัตย์โดยสรุปจากจากทัศนคติที่มีต่อราคาสมาชิก คูปองเงินสดหรือบัตรกำหนด และคูปองส่วนลด ในขณะที่ผู้บริหารให้ความสำคัญโปรแกรมนี้มาก ผู้บริโภคมี ความพึงพอใจในระดับต่ำต่อชิงโชค จัด เทศกาล และกิจกรรมร่วมกับคนดัง ในขณะที่ผู้บริหารเห็นด้วยในบางกรณีเพราะการส่งเสริมการขายกลุ่มนี้มี ประสิทธิภาพในร้านค้าปลีกบางประเภทและสำหรับการเข้าถึงกลุ่มเป้าหมาย เฉพาะกลุ่ม ตัวอย่างเช่น การจัดเทศกาลจะนิยมใช้มากในกลุ่มห้างสรรพสินค้า

รัฐพล สันสน เยาวภา ปฐมศิริกุล(2555) ศึกษาเรื่องกลยุทธ์การตลาดเพื่อ สร้างความได้เปรียบทางการแข่งขันของ ธุรกิจค้าปลีกวัสดุก่อสร้างประเทศไทยใน การเตรียมความพร้อม เข้าสู่ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียนการวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์

เพื่อค้นหาโมเดลกลยุทธ์การตลาดเพื่อสร้างความ ได้เปรียบทางการแข่งขันของ ธุรกิจค้าปลีกวัสดุก่อสร้าง ประเทศไทยเพื่อรองรับการ เปลี่ยนแปลงจากการเข้าสู่ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน เป็นการวิจัยแบบผสมผสาน ทั้งการวิจัยเชิงคุณภาพ และการวิจัยเชิงปริมาณ กลุ่มตัวอย่างที่ศึกษาได้ แก่ ผู้บริหารของธุรกิจค้าปลีกวัสดุก่อสร้างแบบดั้งเดิมและแบบสมัยใหม่ 1,160 คน เก็บรวบรวมข้อมูลด้วยแบบสอบถาม แบบสัมภาษณ์และแบบสนทนากลุ่ม โดยใช้ สถิติวิเคราะห์เส้นทางอิทธิพลและสถิติการวิเคราะห์โมเดลสมการโครงสร้าง ผลการวิจัยพบว่ากลยุทธ์การตลาดที่สำคัญต่อธุรกิจค้าปลีกแบบดั้งเดิม คือ กลยุทธ์ การสื่อสารการตลาด ในขณะที่กลยุทธ์การตลาดที่สำคัญที่สุดต่อธุรกิจค้าปลีกแบบ สมัยใหม่ คือ กลยุทธ์ผลิตภัณฑ์ โดยปัจจัยการดำเนินธุรกิจที่มีอิทธิพลต่อผลสัมฤทธิ์ของธุรกิจค้าปลีกวัสดุก่อสร้างทั้งแบบดั้งเดิมและแบบสมัยใหม่ ประกอบด้วย สภาพแวดล้อม อุปสงค์ สภาพการแข่งขัน องค์ประกอบของธุรกิจ กิจกรรมที่เกี่ยวข้อง

ดังนั้นจะเห็นความธุรกิจการค้าสมัยใหม่มีความสำคัญกับการสังคมไทยในหลายๆส่วนไม่ว่าจะเป็นส่วนในการพัฒนาระบบเศรษฐกิจ การจ้างงาน สังคมและวัฒนธรรมซึ่งจากงานวิจัยที่ผ่านมาในอดีตนั้นมีการเสนอมุมมองที่เกี่ยวกับความสำคัญของธุรกิจการค้าสมัยใหม่กับสังคมไทยในหลายๆส่วนแต่มีการแยกศึกษาออกเป็นหน่วยย่อยๆตามแต่ความสนใจของผู้วิจัยเท่านั้นยังขาดงานวิจัยที่ศึกษาความสำคัญของธุรกิจการค้าสมัยใหม่ทั้งระบบคือเป็นสิ่งที่น่าสนใจนำไปศึกษาต่อยอดเป็นอย่างยิ่ง

2. ผลกระทบและการปรับตัวของร้านโชห่วยจากการ ขยายตัวของธุรกิจค้าสมัยใหม่

ธุรกิจการค้าสมัยใหม่เข้ามามีบทบาทกับชีวิตความเป็นอยู่ของคนไทยในทุกสังคมและทุกภูมิภาคจนเข้ามาแทนที่ธุรกิจการค้าแบบดั้งเดิมโดยส่งผลกระทบในหลายด้านไม่ว่าจะเป็นส่งผลกระทบโดยตรงต่อจำนวนลูกค้าและยอดขายทำให้

ธุรกิจการค้าแบบดั้งเดิมโดยเฉพาะธุรกิจการค้าแบบท้องถิ่นต้องมีการปรับตัวเพื่อการแข่งขันกับธุรกิจการค้าสมัยใหม่ดังจะเห็นจากตัวอย่างงานวิจัยที่มีผู้ศึกษาผลกระทบและการปรับตัวของทุนกิจการค้าแบบดั้งเดิมในด้านต่างๆดังนี้

ดุสิต จินตนาวัน (2545) ศึกษาเรื่อง ผลกระทบและการปรับตัวของร้านโชห่วยจากการขยายตัวของธุรกิจค้าปลีก – ค้าส่งข้ามชาติ: กรณีศึกษาจังหวัดชลบุรี มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาถึง ปัจจัยที่มีผลต่อการได้รับผลกระทบทางด้านเศรษฐกิจในรูปแบบต่าง ๆ และการปรับตัวภายหลัง ได้รับผลกระทบของร้านโชห่วยในเขตจังหวัดชลบุรี โดยใช้การสัมภาษณ์ผู้ประกอบการร้านโชห่วยในรัศมี 20 กิโลเมตรจากห้างค้าปลีก – ค้าส่ง ข้ามชาติ จำนวน 100 ร้านค้า ผลการศึกษาพบว่า ร้านโชห่วยร้อยละ 88 ได้รับผลกระทบทางด้านเศรษฐกิจจากธุรกิจ ค้าปลีก – ค้าส่งข้ามชาติ ในด้านต่อไปนี้ คือ จำนวนลูกค้าลดลงร้อยละ 86 ปริมาณการซื้อขายลดลงร้อยละ 83 รายได้ลดลงร้อยละ 87 หักเงินเพิ่มขึ้นร้อยละ 17 มีปัญหาในการระดมเงินทุนเพิ่มขึ้นร้อยละ 18 จำเป็นต้องเปลี่ยนแปลงกลุ่มลูกค้าร้อยละ 13 ต้องเปลี่ยนแปลงสินค้าที่ขายอยู่ร้อยละ 13 แสดงว่าร้านโชห่วยส่วนใหญ่ได้รับผลกระทบในเชิงลบทั้งสิ้น โดยปัจจัยด้านระยะทางและเขตพื้นที่ตั้ง ของร้านโชห่วย มีความสัมพันธ์กับการได้รับผลกระทบในระดับปานกลางส่วนปัจจัยด้านขนาดและรูปแบบการจัดการร้านค้า มีความสัมพันธ์กับการได้รับผลกระทบในระดับต่างกัน กล่าวคือปัจจัยต่าง ๆ ดังกล่าวยังไม่มีน้ำหนักเพียงพอที่จะอธิบายถึงความแตกต่างของการได้รับผลกระทบของร้าน 46 โชห่วย ส่วนใหญ่ด้านการปรับตัวของร้านโชห่วย พบว่า มีร้านค้าจำนวนร้อยละ 64.8 ที่มีการ ปรับตัวอย่างน้อยหนึ่งอย่างเพื่อความอยู่รอด โดยมีการปรับตัวด้านกายภาพ ด้านการบริหารงาน ด้านการบริการ ซึ่งในจำนวนนี้ร้านค้าให้น้ำหนักการปรับตัวด้านการบริการด้วยวิธี สร้างความสัมพันธ์อันดีกับลูกค้าเพิ่มมากขึ้น ถึงร้อยละ 70.2 การปรับตัวเพื่อเตรียมพร้อมกับสภาวะดังกล่าวจึงเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับร้านโชห่วยซึ่งอยู่ในบริเวณที่ห้างค้าปลีก – ค้าส่ง ต่างชาติเข้าไม่ถึง ผลกระทบที่เกิดขึ้นส่วนใหญ่มีสาเหตุจากลูกค้าและพฤติกรรมการซื้อของลูกค้าเป็นสำคัญ ดังนั้นการ

ปรับตัวด้านการเอาใจใส่ลูกค้าและสร้างไมตรีกับลูกค้าจึงเป็นหลักสำคัญซึ่งร้านโชวห่วยควร คำนึงถึงมากที่สุดเพื่อสร้างความจงรักภักดีและความเอาใจใส่ให้กับลูกค้า

ปฤษฎางค์ ปันกองงาม (2545) ศึกษาปัญหาและผลกระทบจากการดำเนินงาน ของธุรกิจค้าปลีกสมัยใหม่รูปแบบต่างๆ ที่มีธุรกิจค้าปลีกดั้งเดิม และเพื่อศึกษาการปรับตัวเชิงกลยุทธ์ของธุรกิจค้าปลีกดั้งเดิมในเขตเทศบาลนครลำปาง จังหวัดลำปาง ใช้วิธีการสัมภาษณ์แบบ เจาะลึกผู้ประกอบการธุรกิจค้าปลีกดั้งเดิมจำนวน 20 รายผลการศึกษาปัจจัยสิ่งแวดล้อมภายนอกที่เป็นโอกาสของธุรกิจค้าปลีกแบบดั้งเดิมได้แก่สินค้าขนาดเล็กและขนาดกลางที่มีราคาถูกลง ขยายดีมี กระแสการต่อต้านธุรกิจค้าปลีกสมัยใหม่ซึ่งเป็นคู่แข่ง มีลูกค้าประจำที่ ชอบใช้บริการของร้านค้าปลีกแบบดั้งเดิมและสามารถซื้อสินค้าจากร้านค้าส่งในท้องถิ่นซึ่งมีอยู่หลายร้าน และปัจจัย สิ่งแวดล้อมภายนอกที่เป็นข้อจำกัด ได้แก่ ภาวะเศรษฐกิจตกต่ำทำให้กำลังซื้อโดยรวมลดลง กฎหมายว่าด้วยการประกอบธุรกิจค้าปลีกค้าส่งสร้างความได้เปรียบทางการแข่งขันให้ผู้ประกอบการต่างชาติมากกว่า รัฐบาลจัดเก็บภาษีการค้าในอัตราที่เพิ่มขึ้นและมีความล่าช้าในการออกมาตรการช่วยเหลือ ประกอบกับผู้บริโภคมีพฤติกรรม วิธีการดำเนินชีวิต และทัศนคติเปลี่ยนแปลงไป นิยมใช้บริการร้านค้าปลีกสมัยใหม่มากขึ้น ร้านค้าสมัยใหม่มีการนำเทคโนโลยีสมัยใหม่มาช่วยเพิ่มประสิทธิภาพในการดำเนินงานมากขึ้นร้านค้าปลีกแบบดั้งเดิมมีคู่แข่งเป็นจำนวนมาก ไม่สามารถป้องกันคู่แข่งชั้นรายใหม่ได้ลูกค้าสามารถไปใช้บริการร้านค้าปลีกสมัยใหม่ทดแทนร้านค้าปลีกแบบดั้งเดิมได้นอกจากนี้ผู้บริโภคและซัพพลายเออร์มีอำนาจต่อรองมากขึ้น

โสฬส ชีวะเสถียร (2545) ศึกษาการปรับตัวของธุรกิจค้าปลีกแบบดั้งเดิม เพื่อแข่งขันกับธุรกิจค้าปลีกสมัยใหม่ในเขตกรุงเทพมหานครซึ่งเป็นการศึกษาเชิงสำรวจ ภาคสนาม โดยการสอบถามจากผู้ประกอบการธุรกิจค้าปลีกแบบดั้งเดิมและผู้บริโภคในเขตกรุงเทพมหานคร จำนวนทั้งหมด 500 ราย ด้วยวิธีเฉพาะเจาะจง การทดสอบสมมติฐานโดยใช้ค่าเฉลี่ย และค่าทาง สถิติคือค่า t-test และ

F-test ผลการศึกษาพบว่าธุรกิจค้าปลีกสมัยใหม่ประเภทดิสเคาน์สโตร์มีผลกระทบต่อยอดขาย ของธุรกิจค้าปลีกแบบดั้งเดิมมากที่สุด ปัญหาที่สำคัญของร้านค้าปลีกแบบดั้งเดิม คือการขาดแคลน เงินทุน แนวทางการปรับตัวด้านกลยุทธ์ทางการตลาดของธุรกิจค้าปลีกแบบดั้งเดิมเพื่อให้สามารถ 47 แข่งขันได้กับธุรกิจค้าปลีกสมัยใหม่ คือ พยายามลดค่าใช้จ่ายที่ไม่จำเป็นลงเพื่อเป็นการลดต้นทุน ความต้องการความช่วยเหลือจากภาครัฐของธุรกิจค้าปลีกแบบดั้งเดิมมากที่สุด คือ ความช่วยเหลือ ด้านภาษีเช่น ยกเลิกการเก็บภาษีที่ซ้ำซ้อน หรือ ยกเว้นภาษีบางประเภทให้กับร้านค้าปลีกขนาดเล็กในส่วนของผู้ประกอบการ โภคมีความคิดเห็นต่อแนวทางการปรับตัวของร้านค้าปลีกแบบดั้งเดิมในด้าน ผลลัพธ์ คือ ผู้บริโภคให้ความสำคัญมากในเรื่องของสินค้าที่มีคุณภาพ ด้านราคาผู้บริโภคให้ความสำคัญมากในเรื่องของความเหมาะสมของราคาสินค้า ด้านทำเลที่ตั้ง ผู้บริโภคให้ความสำคัญ มากในเรื่องของป้ายหน้าร้านที่สามารถมองเห็นได้ชัดเจน ด้านบริการผู้บริโภคให้ความสำคัญมาก ในเรื่องของการมีสินค้าเพียงพอจำหน่าย และการรับ แลก เปลี่ยน คืนสินค้า ด้านการจัดวางสินค้า ผู้บริโภคให้ความสำคัญมากในเรื่องของการจัดแต่งภายในร้านให้สวยงามเป็นระเบียบ สำหรับ ปัญหาที่สำคัญของร้านค้าปลีกแบบดั้งเดิม คือการไม่สามารถแข่งขันราคากับร้านค้าปลีกขนาดใหญ่ ได้และความต้องการที่จะให้ภาครัฐช่วยเหลือผู้ประกอบการค้าปลีกแบบดั้งเดิม คือ สนับสนุน เงินทุนดอกเบี้ยต่ำให้แก่ผู้ประกอบการค้าปลีกแบบดั้งเดิม

รุจิดา เจตะวัฒนะ (2546) ศึกษาเรื่องผลกระทบทางด้านเศรษฐกิจจากการขยายตัว ของดิสเคาน์สโตร์และการปรับตัวของร้านค้าปลีกแบบดั้งเดิม: ศึกษาในเขตเทศบาลตำบลบ้านฉาง จังหวัดระยอง มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาผลกระทบทางด้านเศรษฐกิจที่เกิดจากการขยายตัวของดิสเคาน์สโตร์ที่มีต่อจำนวนยอดขาย จำนวนลูกค้า หนี้สิน และการปรับตัวของร้านค้าปลีกแบบดั้งเดิม ผลการศึกษาพบว่า หลังจากมีดิสเคาน์สโตร์ เข้ามาตั้งในจังหวัดระยอง ได้ส่งผลกระทบต่อจำนวน ยอดขายและจำนวนลูกค้าของร้านค้าปลีก โดยหลังมีดิสเคาน์สโตร์

จำนวนยอดขายเฉลี่ยต่อวันลดลง จากเดิมที่มียอดขาย 5,000 บาท ขึ้นไปต่อวัน เหลือเพียง 1,000 – 2,000 บาทต่อวัน จำนวนลูกค้าที่ เข้ามาใช้บริการซื้อสินค้า ในร้านเมื่อก่อนมีจำนวน 41 – 60 คนต่อวัน เหลือเพียง 21 – 40 คน ต่อวัน โดย กลุ่มลูกค้าที่หายไปส่วนใหญ่เป็นกลุ่มคนวันทำงาน ซึ่งก่อนมีดิสเคาน์สโตร์เป็น ลูกค้าที่มา อุดหนุนมากที่สุด แต่ไม่ส่งผลต่อหนี้สินของร้านค้าปลีกมากนัก ส่วน การปรับตัวของร้านค้าปลีกก็ เป็นไปในลักษณะ เพิ่มสินค้าให้มีความหลากหลาย มากที่สุดนอกจากนั้นก็เป็ นการปรับปรุงสภาพ ร้านให้ดูทันสมัย ลดราคา แต่มี ร้านค้าจำนวนน้อยที่จะขยายระยะเวลาในการเปิดปิดและนำระบบเทคโนโลยีเข้า มาใช้ในกิจการ ร้านค้าปลีกมีแนวโน้มทำในลักษณะเดิมมากที่สุดถึงร้อยละ 54.20 รองลงมาคือ ปรับปรุงเปลี่ยนแปลงให้ดีขึ้น คิดเป็นร้อยละ 36.10 เปลี่ยนแปลง เป็นธุรกิจอื่น คิดเป็น ร้อยละ 6.90 และเลิกกิจการ คิดเป็นร้อยละ 2.80

สุวิมล จงพัฒน์พงศ์ (2546) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “ผลกระทบของธุรกิจข้ามชาติประเภท ร้านค้าปลีกขนาดใหญ่ต่อธุรกิจค้าปลีกแบบดั้งเดิม” มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อ การจำแนกกลุ่มผู้ประกอบการค้าปลีกแบบดั้งเดิม ที่ได้รับผลกระทบจากธุรกิจข้ามชาติประเภท ร้านค้าปลีกขนาดใหญ่ และศึกษา ลักษณะทั่วไปของผู้ประกอบการค้าปลีกแบบดั้งเดิม ทั้งทางด้าน 48 คุณลักษณะ ทางประชากร สังคม ภูมิศาสตร์และเศรษฐกิจ โดยทำการเก็บรวบรวมข้อมูลจาก ผู้ประกอบการค้าปลีกแบบดั้งเดิมในกรุงเทพฯ เขตราชบุรีบูรณะ เขตบางขุนเทียน และอำเภอเมือง นครปฐม จำนวน 300 ราย ผลการศึกษาพบว่า ผู้ประกอบการค้าปลีกแบบดั้งเดิมทั้งในกรุงเทพฯ และนครปฐมส่วน ใหญ่ได้รับผลกระทบจาก ธุรกิจข้ามชาติประเภทร้านค้าปลีกขนาดใหญ่ โดยได้รับผลกระทบในทาง ลบมากกว่าทางบวก นอกจากนี้ยังพบว่า ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการจำแนกกลุ่มผู้ประกอบการค้าปลีก แบบดั้งเดิม คือ ปัจจัยด้านการบริหาร ซึ่งได้แก่ การปรับ กลยุทธ์ด้านการบริการ และการปรับกลยุทธ์ด้านการจัดการ โดยการปรับกลยุทธ์ด้านการบริการเป็นปัจจัยที่มีบทบาท และมีอิทธิพลต่อการจำแนกกลุ่มมากกว่าการปรับกลยุทธ์ด้านการจัดการ

นุจรี คงทวีผล (2549) ศึกษาเรื่อง ผลของการเปิดเสรีทางการค้าและการลงทุนในธุรกิจ ร้านค้าปลีกแบบสมัยใหม่ที่มีต่อธุรกิจร้านค้าปลีกแบบดั้งเดิมในอำเภอพระนครศรีอยุธยา มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสภาพทั่วไปของธุรกิจร้านค้าปลีกแบบดั้งเดิมในอำเภอพระนครศรีอยุธยา ศึกษาผลของการเปิดเสรีทางการค้าและการลงทุนในธุรกิจร้านค้าปลีกแบบสมัยใหม่ที่มีต่อธุรกิจร้านค้าปลีกแบบดั้งเดิมในอำเภอพระนครศรีอยุธยา ศึกษาถึงวิธีการในการปรับตัวของร้านค้าปลีกแบบดั้งเดิมในอำเภอพระนครศรีอยุธยา ผลการศึกษาพบว่า สภาพทั่วไปของธุรกิจร้านค้าปลีกแบบดั้งเดิมในอำเภอพระนครศรีอยุธยา ส่วนใหญ่มีรูปแบบการดำเนินกิจการเป็นกิจการในครอบครัว มี ขนาดร้านค้า 1 คูหา ตั้งอยู่ใกล้แหล่งชุมชน ลักษณะเป็นร้านที่ไม่มีแอร์ เปิดโล่ง เริ่มเปิดดำเนินการ ก่อนปี พ.ศ.2540 โดยเปิดบริการในช่วงเช้า-เย็นมากที่สุด ไม่มีลูกจ้าง มียอดขายต่อวัน 1,001-3,000 บาท ผลที่เกิดขึ้นกับร้านค้าปลีกแบบดั้งเดิมหลังจากการเข้ามาของร้านค้าปลีกแบบสมัยใหม่ คือ ยอดขายปริมาณความหลากหลายและผลกำไรของร้านค้าปลีกแบบดั้งเดิมลดลง พบปัญหาด้านต้นทุนสินค้าที่สูงขึ้น เงินทุนและความหลากหลายของสินค้า ธุรกิจร้านค้าปลีกแบบดั้งเดิมมีจุดอ่อน ในด้านการตกแต่งร้าน การโฆษณาสินค้าส่งเสริมการขายและการใช้เทคโนโลยีช่วยในการขายในส่วนจุดแข็ง คือเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างผู้ซื้อกับผู้ขาย

จินตนาช กอนแสง (2552) ศึกษาเรื่อง ผลกระทบของร้านสะดวกซื้อต่อร้านค้าปลีกในอำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาผลกระทบของโลตัสต่อร้านค้าปลีกขนาดเล็กในอำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่ และเพื่อศึกษาแนวทางการปรับตัวของร้านค้าปลีกขนาดเล็ก ในอำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่ โดยผู้ศึกษาเลือกเก็บรวบรวมข้อมูลจากเจ้าของกิจการร้านค้าปลีกขนาดเล็ก/โชห่วย จำนวน 110 ราย และทำการสัมภาษณ์แกนนำประธานเครือข่ายร้านค้าปลีกใน อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่ จำนวน 2 คน 49 ผลการศึกษาพบว่า ตั้งแต่ที่มีโลตัสมาจัดตั้งในอำเภอแม่แตง เจ้าของกิจการค้าปลีกขนาดเล็กในอำเภอแม่แตง ส่งผลให้มียอดขายลดลง จำนวนลูกค้าเฉลี่ยต่อวัน

ลดลง ประสบปัญหาการระดมเงินทุน ระบบเศรษฐกิจระดับชุมชนล้มสลาย สร้าง
ค่านิยมบริโภคนิยมให้กบคนในพื้นที่และ ผู้ผลิตรายย่อยที่ผลิตสินค้าส่งขาย
เกษตรกรรายย่อยถูกแย่งชิงส่วนแบ่งการตลาด ผู้ประกอบการมี แนวโน้มในการ
ดำเนินกิจการร้านค้าในอนาคตว่าจะประกอบกิจการร้านค้าลักษณะเดิมต่อไป
เรื่อยๆ โดยไม่มีการปรับปรุงหรือเปลี่ยนแปลงอะไรในร้าน และมีผู้ประกอบการ
บางส่วนที่ได้รับ ผลกระทบโดยตรงจากการขยายสาขาของร้านค้าปลีกข้ามชาติ
ต้องทำการทยอยปิดกิจการลง พ่อค้า แม่ค้าที่เป็นเกษตรกร ชาวสวน มีรายได้
น้อยลง

ศุภมิต โรจนศุภมิต (2552) ศึกษาเรื่อง ผลกระทบทางเศรษฐกิจของธุรกิจ
ค้าปลีก สมัยใหม่ต่อร้านค้าปลีกท้องถิ่นขนาดเล็กในเขตอำเภอเมืองน่าน โดยมี
วัตถุประสงค์เพื่อทำการ ประเมินผลกระทบทางด้านเศรษฐกิจ และการดำเนิน
กลยุทธ์ทางการตลาดของร้านค้าปลีกท้องถิ่นขนาดเล็ก จากการขยายตัวของ
ธุรกิจค้าปลีกขนาดใหญ่ โดยการใช้แบบสอบถามเป็นเครื่องมือในการเก็บ
รวบรวมจากผู้ประกอบการร้านค้าปลีกขนาดเล็กในเขตอำเภอเมือง จังหวัดน่าน
จำนวน 140 ราย ผลการศึกษาพบว่า ผู้ประกอบการร้านค้าปลีกท้องถิ่นขนาดเล็ก
ส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง อายุเฉลี่ย 48 ปี จบประถมศึกษา ขนาดของร้านค้าเฉลี่ย
32 ตารางวา ตั้งติดถนนใหญ่ ระยะห่างจากห้างโลตัสไม่เกิน 6 กิโลเมตร
ดำเนินการเองโดยไม่จ้างลูกจ้าง ลูกค้าที่ซื้อสินค้าเฉลี่ยต่อวันประมาณ 47 คน
ยอดขายต่อวันไม่เกิน 2,000 บาท ทำการขายสินค้าตามป้ายที่ติดไว้ ส่วนใหญ่ซื้อ
สินค้าจาก ร้านขายส่งในตัวจังหวัดน่าน สินค้าที่ขายได้มากที่สุด คือ อาหารแห้ง
และของใช้ประจำวัน ผู้ประกอบการร้านค้าปลีกท้องถิ่นมีความคิดเห็นว่า เมื่อมี
ห้างโลตัส ซึ่งเป็นร้านค้าปลีกสมัยใหม่เกิดขึ้นแล้ว มีผลทำให้จำนวนลูกค้า
ยอดขาย และกำไรของร้านค้าปลีกท้องถิ่นลดลง ถึงร้อยละ 44.3, 52.9 และ
39.3 ตามลำดับ โดยสินค้าที่มียอดขายลดลงส่วนใหญ่ ได้แก่ สินค้าอุปโภค
บริโภคประจำวัน อุปกรณ์และอะไหล่ไฟฟ้า เมื่อมีห้างโลตัสหรือร้านค้าปลีก
สมัยใหม่แล้ว ผู้ประกอบการร้านค้าปลีกท้องถิ่นขนาดเล็กมีการดำเนินกลยุทธ์

ทางการตลาด เพื่อแข่งขันกับ ร้านค้าปลีกสมัยใหม่น้อยกว่าที่ไม่ดำเนินกลยุทธ์ทางการตลาด ส่วนที่ดำเนินกลยุทธ์ทางการตลาด นั้นเป็นการดำเนินกลยุทธ์ด้านผลิตภัณฑ์และราคาสูงถึง ร้อยละ 49.3 และร้อยละ 47.1 ของ ผู้ประกอบการทั้งหมด โดยดำเนินการรักษาความสะอาดของสินค้าและร้านค้า จัดวางสินค้าเป็นหมวดหมู่ และติดป้ายแสดงราคาสินค้า เป็นต้น

สุพัฒน์ โตวิจักษณ์ชัยกุล และกรวรรณ สังขกร สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ (2552) ศึกษาเรื่อง ผลกระทบที่ธุรกิจค้าปลีกขนาดเล็กได้รับจากการขยายตัวของธุรกิจค้าปลีกข้ามชาติ พบว่า ธุรกิจค้าปลีกข้ามชาติในพื้นที่อำเภอเมืองและอำเภอแม่สาย 50 จังหวัดเชียงราย มีแนวโน้มขยายตัวเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วเพราะมีการปรับลดและเปลี่ยนประเภทจากห้างค้าปลีกข้ามชาติขนาดใหญ่เป็นร้านค้าปลีกข้ามชาติขนาดเล็ก ผลกระทบจากการขยายตัวของธุรกิจค้าปลีกข้ามชาติที่สำคัญที่สุดต่อธุรกิจค้าปลีกขนาดเล็กของไทย คือทำให้ผู้ประกอบการร้านค้าปลีกขนาดเล็กของไทยมีรายได้และจำนวนลูกค้าลดลง และไม่สามารถดำเนินกิจการการแข่งขันทางธุรกิจต่อไปได้ ส่วนผลกระทบต่อพฤติกรรมของผู้บริโภค พบว่า ธุรกิจค้าปลีกข้ามชาติมีการจูงใจ ให้ประชาชนเข้าไปซื้อสินค้าและบริการโดยใช้กลยุทธ์ทางการตลาด ทั้งด้านผลิตภัณฑ์ ราคา และการส่งเสริมการขาย ทำให้เกิดความน่าสนใจและดึงดูดใจผู้บริโภคให้เข้าไปใช้บริการ นอกจากนี้ ห้าง/ร้านค้าปลีกข้ามชาติยังมีองค์ประกอบที่ครบถ้วนพร้อมกว่าร้านค้าปลีกขนาดเล็กของไทย ผลการศึกษาพฤติกรรมการซื้อสินค้าของผู้บริโภคพบว่ากลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่นิยมไป ใช้บริการห้าง/ร้านค้าปลีกข้ามชาติสัปดาห์ละ 2 - 3 ครั้ง และนิยมไปในวันธรรมดาช่วงเวลาเย็น การใช้จ่ายเงินในการซื้อสินค้าแต่ละครั้งอยู่ระหว่าง 100 - 300 บาท และนิยมชำระเงินด้วยเงินสด ปัจจัยสำคัญในการตัดสินใจเลือกซื้อสินค้าเป็นเพราะราคาสินค้าและความชอบส่วนตัว การส่งเสริมการขายที่ชอบมากที่สุดคือ การลดราคาจากป้าย การแลกของชำร่วย ส่วนใหญ่ต้องการจัดให้มีการแลกของชำร่วยด้วยการซื้อสินค้าครบมูลค่าแล้วนำไปเสร็จไปแลก หากเป็นการแจก/จับรางวัลต้องการ ให้แจก/จับ

รางวัลด้วยวิธีการซื้อแล้วจัดให้มีการจับรางวัลโดยรางวัลที่ต้องการคือ แกรม 1 กลุ่มสินค้า ประเภทเครื่องอุปโภคบริโภค ของใช้ในครัวเรือน เครื่องสำอาง อาหาร สด เสื้อผ้า เครื่องใช้ไฟฟ้า ของแต่งบ้าน เครื่องเขียน อุปกรณ์สำนักงาน เพลง/ภาพยนตร์ ของที่ระลึก ของขวัญ ของฝาก กลุ่ม ตัวอย่างส่วนใหญ่นิยมไปใช้บริการที่ห้าง/ร้านค้าปลีกข้ามชาติ ส่วนสินค้าประเภทยา ส่วนใหญ่นิยม ไปใช้บริการจากร้านค้าปลีกขนาดเล็ก

ธนภรณ์ แสงทองและคณะ(2555)ศึกษาผลกระทบจากการขยายตัวของร้านค้าปลีกสมัยใหม่ ต่อร้านค้าปลีกดั้งเดิมในเขตพื้นที่กรุงเทพมหานครและปริมณฑลผลการวิจัยแสดงให้เห็นว่า 1.วิวัฒนาการของระบบค้าปลีกในประเทศไทย สามารถแบ่งได้เป็น5 ยุคดังนี้ได้แก่ยุคพ่อค้าสำเเพงคุมตลาดค้าส่งยุคซัพพลายเออร์ มีอำนาจกำหนดราคา ยุคผู้ค้าปลีกเติบโต ยุคร้านค้าปลีกมีรูปแบบหลากหลาย และอำนาจเริ่มเปลี่ยนมาเป็นของผู้ค้าปลีก และยุคสุดท้ายคือ ยุคการขยายกิจการอย่างรวดเร็วของผู้ค้าปลีกขนาดใหญ่จากต่างประเทศ 2.การขยายตัวของร้านค้าปลีกสมัยใหม่มีผลกระทบต่อร้านค้าปลีกดั้งเดิมในด้านการตลาด มากที่สุดโดยเฉพาะในเรื่องการตั้งราคาสินค้า และปัจจัยที่ก่อให้เกิดผลกระทบจากการขยายตัวของร้านค้าปลีกสมัยใหม่ ได้แก่ สภาพแวดล้อมภายนอก เช่น นโยบาย กฎหมาย เทคโนโลยีและสภาพแวดล้อมภายใน เช่น การตลาด การเงิน การจัดการ 3. นโยบายภาครัฐที่กำกับดูแลและควบคุมร้านค้าปลีกสมัย ใหม่ ได้แก่ นโยบายการค้าเสรีพระราชบัญญัติค้าปลีกค้าส่งพระราชบัญญัติ การแข่งขันทางการค้า พ.ศ. 2542 พระราชบัญญัติผังเมือง พ.ศ. 2518 พระราช บัญญัติว่าด้วยราคาสินค้าและบริการ พ.ศ.2542 และบริษัทร่วมค้าปลีกเข้มแข็ง จำกัด และ 4. การปรับตัวของร้านค้าปลีกดั้งเดิมเพื่อตอบสนองต่อพฤติกรรมผู้ บริโภค ควรมีการปรับตัวในเรื่องของด้านการตลาด การเงิน การจัดการภายใน การบริหารงานบุคคล และด้านสารสนเทศ ผลการวิจัยได้ถูกนำมาสังเคราะห์เพื่อเสนอแนะในเชิงนโยบายและการ บริหารจัดการธุรกิจค้าปลีกสมัยใหม่และร้านค้าปลีกดั้งเดิมได้กรอบยุทธศาสตร์ การปรับตัวของร้านค้าปลีก

ดั้งเดิมจากผลกระทบของการขยายตัวของร้านค้าปลีก สมัยใหม่ คือ S = P-Service-M Synthesis Model (S: Survival, P: Policy, M: Management)

ดังนั้นจากการศึกษาของนักวิจัยข้างต้นจะเห็นว่าเป็นการศึกษาผลกระทบและการปรับตัวของธุรกิจดั้งเดิมเพื่อแข่งขันกับธุรกิจการค้าสมัยที่เป็นกลุ่มทุนขนาดใหญ่ทั้งจากกลุ่มทุนในประเทศและกลุ่มทุนข้ามชาติแต่ยังขาดการศึกษาผลกระทบที่เกิดจากกลุ่มทุนในท้องถิ่นเช่นร้านค้าส่งในท้องถิ่นปรับตัวเป็นร้านค้าปลีกและเปิดสาขาแข่งขันกับธุรกิจดั้งเดิมรายเล็ก หรือการผูกขาดทางการค้าและโอกาสในการเข้าถึงแหล่งของกลุ่มทุนในท้องถิ่น ซึ่งทำให้เป็นประเด็นที่น่าสนใจในการนำไปศึกษาอย่างยิ่ง

3. กฎหมายและผังเมืองกับการควบคุมธุรกิจการค้าสมัยใหม่

การเกิดขึ้นของธุรกิจการค้าสมัยใหม่อย่างรวดเร็วส่งผลกระทบทั้งทางด้านบวกและด้านลบกับหลายภาคส่วนทำให้สังคมเกิดการตั้งคำถามถึงมาตรการหรือกฎหมายในการกำกับดูแลรวมถึงการควบคุมจำนวนของร้านค้าสมัยใหม่ให้อยู่ในจำนวนที่เหมาะสมโดยสิ่งที่เป็นเครื่องมือในการควบคุมและถูกพูดถึงบ่อยครั้งคือกฎหมายควบคุมธุรกิจการค้า กฎหมายด้านโยธาธิการและผังเมืองนำไปสู่การเสนอร่างพรบ.ค้าปลีกค้าส่งโดยมีผู้ที่ศึกษาในประเด็นต่างๆดังนี้

จิรัตน์ เขียวชอุ่ม (2545) ศึกษาเรื่องพฤติกรรมการแข่งขันที่ไม่เป็นธรรมในธุรกิจค้าปลีกผลการวิจัยแสดงให้เห็นว่าดิสเคาน์สโตร์มีการพัฒนาระบบเทคโนโลยีสารสนเทศ มีระบบการกระจายสินค้าเป็นของตนเอง และมีการขยายสาขาจนเกิดการประหยัดต่อขนาด ทำให้ดิสเคาน์สโตร์เป็นธุรกิจค้าปลีกที่มีอำนาจต่อรองหรืออำนาจซื้อที่สูง และมีพฤติกรรมในการใช้อำนาจซื้อดังกล่าวไปในทางมิชอบเรียกร้องส่วนลด ค่าใช้จ่ายและค่าธรรมเนียมต่างๆ จากซัพพลายเออร์จนเกินสมควรและใช้ความได้เปรียบนี้โดยพฤติกรรมการแข่งขันด้านราคาอย่างไม่เป็น

ธรรม มีการขายสินค้าต่ำกว่าทุน เลือกปฏิบัติทางด้านราคา อันเข้าข่ายเป็นการกระทำความผิดตามมาตรา 29 แห่งพระราชบัญญัติว่าด้วยการแข่งขันทางการค้า พ.ศ.2542 แต่อย่างไรก็ตาม พฤติกรรมดังกล่าวเกิดขึ้นเพราะความจำเป็นในการดำเนินธุรกิจจากสภาพการแข่งขันอย่างรุนแรงในธุรกิจค้าปลีกและพฤติกรรมเหล่านั้นยังก่อให้เกิดผลดีต่อผู้บริโภคตั่งนั้นพฤติกรรมการแข่งขันที่ไม่เป็นธรรมดังกล่าวจึงเป็นทั้งพฤติกรรมที่ทำลายการแข่งขันและเป็นพฤติกรรมที่ทำให้เกิดผลดีทางเศรษฐกิจในขณะเดียวกัน ผู้เขียนจึงใคร่ขอเสนอแนะว่า ควรมีการแก้ไขมาตรา 29 พระราชบัญญัติว่าด้วยการแข่งขันทางการค้า พ.ศ.2542 โดยเพิ่มเติมหลักการขอรับการอนุญาตในการกระทำพฤติกรรมการแข่งขันที่ไม่เป็นธรรมจากคณะกรรมการการแข่งขันทางการค้าเพื่อให้เกิดความยืดหยุ่นในการบังคับใช้กฎหมาย

อัจฉรา อาธารมาศ (2547) ข้อเสนอแนะและการปฏิบัติที่ไม่เป็นธรรมในทางการค้า: ศึกษากรณีสัญญาระหว่างผู้ค้าปลีกรายใหญ่กับผู้ผลิตรายย่อย ผลการวิจัยแสดงให้เห็นว่าจากการเปิดเสรีให้กับธุรกิจค้าปลีกนอกจากจะเป็นประโยชน์ต่อเศรษฐกิจการค้าการลงทุนโดยรวมแล้ว การแข่งขันกันอย่างรุนแรงของห้างดีสเคอร์ตส์ยังส่งผลเสียหายต่อบรรดาผู้ประกอบการในตลาดค้าปลีกของไทยด้วย โดยเฉพาะผู้ผลิตสินค้าที่แม้มิได้ประกอบกิจการในระนาบเดียวกับผู้ค้าปลีกก็ตาม แต่ด้วยอำนาจซื้อที่มีมากขึ้นทำให้ผู้ค้าปลีกสามารถต่อรองบีบบังคับให้ผู้ผลิตต้องปฏิบัติตามเงื่อนไขต่าง ๆ ของตนได้อย่างไม่เป็นธรรมสภาพดังกล่าวเป็นระบบการค้าที่ไม่ยุติธรรม แม้จะสืบเนื่องมาจากนโยบายการค้าที่เน้นการแข่งขันโดยเสรีก็ตาม แต่ผู้ประกอบการก็ควรจะต้องมีพฤติกรรมทางการค้าที่เป็นธรรมด้วย งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาแนวทางในการควบคุมพฤติกรรมการค้าของผู้ค้าปลีกที่มีแนวโน้มว่าจะเข้าข่ายเป็นการใช้อำนาจต่อรองในทางที่มิชอบเอารัดเอาเปรียบคู่ค้าของตนอย่างไม่เป็นธรรม โดยได้นำแนวทางในการแก้ไขปัญหาของต่างประเทศมาศึกษาวิเคราะห์ซึ่งพบว่าประเทศสหรัฐอเมริกาและประเทศญี่ปุ่นได้นำเรื่องการห้ามปฏิบัติทางการค้าที่ไม่เป็นธรรมตามกฎหมาย

ป้องกันการผูกขาดมาใช้กับกรณีดังกล่าวได้อย่างมีประสิทธิภาพ ในขณะที่ประเทศไทยกฎหมายแข่งขันทางการค้ามาตรา 29 ยังขาดความชัดเจนของบทบัญญัติ ทำให้ไม่สามารถบังคับใช้ได้จริง ซึ่งปัญหานี้ผู้เขียนได้เสนอแนะให้มีการให้อำนาจคณะกรรมการแข่งขันทางการค้าในการกำหนดรูปแบบพฤติกรรมตามมาตรา 29 ให้เป็นรูปธรรมและให้มีสภาพบังคับมากกว่า Guideline ที่มีอยู่เดิม อย่างไรก็ตามแนวทางดังกล่าวต้องได้รับการพัฒนาควบคู่ไปกับการสร้างความเป็นอิสระขององค์กรที่จะบังคับใช้ด้วย การควบคุมพฤติกรรมดังกล่าวจึงจะมีประสิทธิภาพ นอกจากในส่วนของพฤติกรรมทางการค้าของผู้ค้าปลีกแล้ว ผู้เขียนยังได้ศึกษาสภาพของสัญญาที่ไม่เป็นธรรมระหว่างผู้ค้าปลีกกับผู้ผลิตด้วย ซึ่งแม้ว่าในต่างประเทศจะมีแนวโน้มว่าศาลได้ใช้กฎหมายข้อสัญญาที่ไม่เป็นธรรมอย่างจำกัดกับสัญญาทางธุรกิจก็ตามแต่สำหรับประเทศไทยหากได้มีการแก้ไขเพิ่มเติมให้กลุ่มผู้ประกอบการสามารถดำเนินคดีแบบกลุ่มผลประโยชน์ได้และมีการบังคับใช้พระราชบัญญัติข้อสัญญาที่ไม่เป็นธรรมของไทยอย่างจริงจังย่อมจะเป็นประโยชน์ในการแก้ไขปัญหาค่าสัญญาที่ไม่เป็นธรรมในทางธุรกิจการค้าได้ในระดับหนึ่ง

มหาวิทยาลัยของแก่นร่วมกับสำนักงานคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ(2557)ศึกษางานวิจัยเรื่องผลกระทบธุรกิจค้าปลีกขนาดใหญ่กับการคุ้มครองสิทธิมนุษยชนผลการวิจัยแสดงให้เห็นว่ามาตรการทางกฎหมาย มิได้เป็นปัจจัยที่มีนัยสำคัญในการปกป้องร้านค้าดั้งเดิมท้องถิ่น แต่ปัจจัยที่ทำให้ธุรกิจค้าปลีกขนาดใหญ่ไม่สามารถกลืนกินร้านค้าปลีกดั้งเดิมท้องถิ่นหรือร้านค้ากลุ่มทุนชาติ ได้แก่ “การสร้างจิตสำนึกร่วมกัน”ของปัจเจกชน ชุมชนและสังคมให้ตระหนักถึงคุณค่าในความคิดของการมีอยู่ของร้านค้าปลีกดั้งเดิมท้องถิ่น ซึ่งเปรียบได้กับ “กระดูกสันหลังของเศรษฐกิจชุมชน” และถือเป็นความงดงามของความหลากหลายในการประกอบอาชีพของคนท้องถิ่น โดยยึดโยงกับกระบวนการพัฒนาที่สมดุลอย่างยั่งยืนอันมีสิทธิมนุษยชนควบคู่กับศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์เป็นปัจจัยหลักในการพัฒนาประเทศ

นิวัตร สอนผา 2553ศึกษาเรื่องผังเมืองกับการควบคุมห้าห้าปลีกขนาดใหญ่ กรณีไทย-ญี่ปุ่น ผลการวิจัยแสดงให้เห็นว่า มาตรการผังเมืองของประเทศไทยและประเทศญี่ปุ่นเกิดจากการที่ผู้ประกอบการร้านค้าปลีกรายย่อยได้รับผลกระทบที่เกิดจากการขยายตัวของห้างค้าปลีกขนาดใหญ่ ส่งผลให้เกิดการรวมตัวต่อต้านจากผู้ประกอบการร้านค้าปลีกรายย่อยซึ่งมาตรการของทั้งสองประเทศนั้นถึงแม้จะมีจุดประสงค์เพื่อปกป้องผู้ค้ารายย่อยแต่ก็พยายามหลีกเลี่ยงไปใช้เกณฑ์ทางด้านสิ่งแวดล้อมและผังเมืองแทนเพื่อไม่ให้ขัดแย้งกับหลักการค้าเสรี ถึงแม้ว่ามาตรการในการควบคุมห้างค้าปลีกขนาดใหญ่ทั้งของไทยและญี่ปุ่นจะใช้เกณฑ์ทางด้านผังเมืองและสิ่งแวดล้อมเหมือนกันแต่ก็ยังมีอีกหลายประเด็นที่แตกต่างกันโดยมาตรการของไทยเน้นการกีดกันห้างค้าปลีกขนาดใหญ่ที่มีขนาดมากกว่า 1,000 ตารางเมตร ให้ไปอยู่นอกเขตเมืองโดยใช้กฎหมายผังเมืองและข้อกำหนดด้านตัวอาคารที่เข้มงวด ส่งผลให้ค้าปลีกต่างชาติปรับรูปแบบโดยการลดขนาดลงเพื่อที่จะเข้าไปตั้งในเมือง ในขณะที่มาตรการของญี่ปุ่นเน้นการอยู่ร่วมกันระหว่างห้างค้าปลีกขนาดใหญ่กับชุมชนโดยรอบมากกว่าการสร้างข้อจำกัดโดยอาจจะต้องปรับแก้แบบตามความเห็นของชุมชนเพื่อลดผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมให้ได้มากที่สุด ทำให้เกิดประโยชน์ต่อทุกฝ่ายไม่มีฝ่ายใดเสียประโยชน์อย่างชัดเจน

นิพนธ์ พัวพงศกรและคณะ(2554)ศึกษาเรื่องการค้าปลีกของไทย: ผลกระทบของการแข่งขันจาก ผู้ประกอบการค้าปลีกขนาดใหญ่จากต่างประเทศ ผลการศึกษาแสดงให้เห็นว่าผลกระทบในด้านเศรษฐกิจมหภาคประกอบด้วย ผลต่อการลงทุน การเสียภาษีเงิน ได้ การโอนเงินออกนอกประเทศ และการจ้างงาน ในด้านการลงทุนเมื่อพิจารณาจากงบการเงิน ของบริษัทไฮเปอร์มาร์เก็ตทั้ง 4 พบว่าไฮเปอร์มาร์เก็ตมีการลงทุนระยะยาวเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงปี 2538 – 2540 ซึ่งเป็นช่วงต้นๆ ของการขยายธุรกิจ (เงินลงทุนระยะยาว เพิ่มขึ้นจาก 5,715 ล้านบาทในปี 2538 มาเป็น 11,622 ล้านบาทในปี 2540) การลงทุนอย่างหนักในช่วง เวลาดังกล่าวเป็นอีกเหตุผลหนึ่งที่ทำให้เจ้าของกิจการ

ไฮเปอร์มาร์เก็ตไทยต้องขายกิจการให้กับต่าง ชาติในช่วงปี 2540 – 2541 หลังปี 2541 การลงทุนระยะยาวขยายตัวเพิ่มสูงขึ้นซึ่งเป็นช่วงที่ไฮเปอร์ มาร์เก็ตเริ่มขยายสาขาอีกครั้ง ซึ่งการลงทุนดังกล่าวส่วนใหญ่อยู่ในรูปของสินทรัพย์ถาวร เงินลงทุนระยะยาว สัญญาของการเช่าและสิทธิการเช่า และสินทรัพย์ไม่มีตัวตน เป็นต้น อาจกล่าวได้ว่า ในช่วง 10 ปีที่ผ่านมาไฮเปอร์มาร์เก็ตมีการลงทุนเพื่อขยายกิจการอย่างต่อเนื่อง ในด้านการโอนเงินออกนอกประเทศเรายังไม่มีข้อมูลเพียงพอ แต่ในด้านการเสียภาษีเงิน ได้ ปรากฏว่ามีบริษัทไฮเปอร์มาร์เก็ตที่มีกำไรและเสียภาษีเงินได้ 2 บริษัท อีก 2 บริษัทยังอยู่ใน สภาพขาดทุนอันเป็นผลจากการขยายกิจการอย่างต่อเนื่อง อัตราการเสียภาษีเงินได้เฉลี่ย 8 บาทต่อยอดขาย 1,000 บาท ซึ่งสอดคล้องกับข้อเท็จจริงว่ากำไรสุทธิของธุรกิจไฮเปอร์มาร์เก็ตนั้นค่อนข้าง ต่ำ ในด้านผลกระทบต่อการจ้างงาน การขยายตัวของไฮเปอร์มาร์เก็ต (และร้านสะดวกซื้อ) ทำให้แรงงานส่วนหนึ่งต้องตกงานหรือต้องเปลี่ยนไปประกอบอาชีพอื่น แต่ขณะเดียวกันห้างไฮเปอร์ มาร์เก็ตก็ก่อให้เกิดการจ้างงานทั้งทางตรงและทางอ้อม (เช่น การส่งออก) จากข้อมูลการจ้างงานในการค้าปลีกของไทย : ผลกระทบของการแข่งขันจากผู้ประกอบการค้าปลีกขนาดใหญ่จากต่างประเทศ vii สาขาการค้าปลีกทุกประเภท (ซึ่งรวมธุรกิจค้าปลีกตามนิยามของการศึกษาครั้งนี้) พบว่าการจ้างงาน ยังมีแนวโน้มเพิ่มขึ้น (ยกเว้นปี 2540) ทว่าอัตราการเติบโตของการจ้างงานระหว่างปี 2540-43 เท่า กับปีละร้อยละ 0.5 ซึ่งต่ำกว่า ช่วงปี 2535-39 ที่เติบโตปีละร้อยละ 5 แต่เหตุผลหลักที่ทำให้อัตราการ เติบโตของการจ้างงานในช่วงหลังลดลงมากน่าจะเป็นผลของวิกฤต และการชะลอตัวทางเศรษฐกิจ การวิจัยครั้งนี้ได้พยายามคำนวณผลกระทบของการเปิดสาขาไฮเปอร์มาร์เก็ตที่มีต่อจำนวน ร้านโชห่วย และผลกระทบต่อการจ้างงานทั้งในด้านบวกและลบ ผลการคำนวณพบว่าการขยายตัว ของสาขาไฮเปอร์มาร์เก็ต (และร้านสะดวกซื้อ) ในปี 2543 – 2544 จะทำให้มีการจ้างงานเพิ่มขึ้นประมาณ 14,100 – 18,900 คน และมีการจ้างงานลดลง 15,100 – 18,700 คน ดังนั้นจะเห็นว่าจำนวน การเปลี่ยนแปลงใกล้เคียงกันมากกล่าวคือ การ

เปลี่ยนแปลงของการจ้างงานสุทธิอยู่ในช่วงลดลง 1,000 คน จนถึงเพิ่มขึ้น 200 คน นอกจากนั้นการจ้างงานจำนวนมากที่เกิดในธุรกิจไฮเปอร์มาร์เก็ต เป็นการจ้างแรงงานที่มีการศึกษาและมีทักษะบางอย่าง (เพราะธุรกิจไฮเปอร์มาร์เก็ตมีทุนมากกว่า ธุรกิจค้าปลีกดั้งเดิม รวมทั้งมีการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศ และการบริหารจัดการสูงกว่า) ดังนั้น อาจเป็นไปได้ว่ารายได้ของแรงงานโดยรวมอาจเพิ่มขึ้น เพราะการจ้างพนักงานที่ใช้ความรู้และ ทักษะบางประเภทต้องจ่ายค่าจ้างสูงกว่าพนักงานขาย (แต่มีเงื่อนไขว่ารายได้ที่เพิ่มขึ้นของพนักงาน ในไฮเปอร์มาร์เก็ตต้องสูงกว่ารายได้ที่ลดลงของผู้ที่เคยทำงานในธุรกิจค้าปลีกดั้งเดิม) สำหรับผลกระทบด้านการจราจรพบว่า แม้ว่าห้างไฮเปอร์มาร์เก็ตพยายามบรรเทาปัญหา การจราจรโดยการจำกัดที่จอดรถจำนวนมาก ทำให้ปัญหาที่จอดรถและปัญหาจำนวนรถเข้าและออกน้อยกว่าห้างสรรพสินค้าขนาดใหญ่แต่ไฮเปอร์มาร์เก็ตในเมืองก็มีปัญหาการจราจรมากกว่านอกเมือง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในวันธรรมดาด้วยเช่นกัน

จากการตรวจสอบผู้ที่ได้ทำการศึกษาในประเด็นด้านกฎหมายและผังเมือง กับการควบคุมธุรกิจการค้าสมัยใหม่พบว่าผู้สนใจศึกษาในประเด็นนี้อย่างมาก ไม่ว่าจะเป็นในแง่ของกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการจัดกิจกรรมทางการตลาดที่กระตุ้นและส่งเสริมให้ผู้บริโภคเกิดการบริโภคที่เกินความจำเป็นหรือในส่วนที่เกี่ยวข้องกับนโยบายของธุรกิจที่เอาเปรียบผู้บริโภคหรือผู้ที่เกี่ยวข้องในส่วนอื่นๆ นอกจากนี้ประเด็นที่เกี่ยวกับการใช้กฎหมายด้านโยธาธิการและผังเมืองในการควบคุมร้านค้าสมัยใหม่ที่เหมือนจะไม่ได้ผลเนื่องจากร้านค้าสมัยใหม่ก็ยังคงอาศัยช่องว่างทางกฎหมายเพื่อเป็นโอกาสในการเปิดขยายสาขาและการดำเนินกลยุทธ์อยู่ดี

สรุป

การศึกษาเรื่องธุรกิจการค้าสมัยใหม่ในสังคมไทยร่วมสมัยที่ผู้เขียนนำเสนอไว้ 3 ประเด็น ได้แก่ ประเด็นทางด้าน 1.ความสำคัญของธุรกิจการค้าสมัยใหม่ใน

สังคมไทยร่วมสมัย 2. ผลกระทบและการปรับตัวของร้านโชห่วยจากการขยายตัวของธุรกิจค้าสมัยใหม่ 3. กฎหมายและผังเมืองกับการควบคุมธุรกิจการค้าสมัยใหม่ สำหรับประเด็นที่น่าสนใจในการศึกษาต่อยอดคือการศึกษาผลกระทบและการปรับตัวของธุรกิจดั้งเดิมเพื่อแข่งขันกับธุรกิจการค้าสมัยใหม่ที่เป็นกลุ่มทุนขนาดใหญ่ทั้งจากกลุ่มทุนในประเทศและกลุ่มทุนข้ามชาติแต่ยังขาดการศึกษาผลกระทบที่เกิดจากกลุ่มทุนในท้องถิ่นเช่นร้านค้าส่งในท้องถิ่นปรับตัวเป็นร้านค้าปลีกและเปิดสาขาแข่งขันกับธุรกิจดั้งเดิมรายเล็ก หรือการผูกขาดทางการค้าและโอกาสในการเข้าถึงแหล่งของกลุ่มทุนในท้องถิ่น ซึ่งทำให้เป็นประเด็นที่น่าสนใจในการนำไปศึกษาเพื่อเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาความรู้ความเข้าใจในธุรกิจการค้าสมัยใหม่โดยเชื่อมโยงเข้ากับข้อมูลทางประวัติศาสตร์ซึ่งสะท้อนในภาพของความเป็นสังคมไทยแบบร่วมสมัยต่อไป

บรรณานุกรม

เอกสารภาษาไทย

- เครือข่ายข้อมูลท้องถิ่น สำนักวิทยบริการสถาบันราชภัฏจันทรเกษม. (2557). แหล่งจำหน่ายสินค้าเขตบางกะปิ. [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก http://arit.chandra.ac.th/edu/Web_social/bangkapi/Economic.html (18 พฤษภาคม 2557).
- ไทยเออีซีดอทคอม. (2557). ประวัติความเป็นมาประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน (AEC). [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก <http://www.thai-aec.com/ประวัติความเป็นมาประชา> (15 พฤษภาคม 2557).
- ไทยเฟรนไชส์เซ็นเตอร์. (2555). ตลาดของไทย. [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก <http://www.thaifranchisecenter.com/document/show.php?docuID=559> (15 พฤษภาคม 2557).
- จิรัตน์ เขียวชอุ่ม. (2545). ศึกษาเรื่องพฤติกรรมการแข่งขันที่ไม่เป็นธรรมในธุรกิจค้าปลีก. นิติศาสตร์มหาบัณฑิต. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- นิตยา จิตรักษ์ธรรม. (2552). นโยบายผลิตภัณฑ์และราคา. พิมพ์ครั้งที่ 2. สงขลา: เทพการพิมพ์สงขลา.
- นิวัตร สอนผา. (2553). ศึกษาเรื่องผังเมืองกับการควบคุมห้าค้าปลีกขนาดใหญ่ กรณีไทย-ญี่ปุ่น. สาขาผังเมืองและสภาพแวดล้อม. คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์. มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์บางเขน
- นิพนธ์ พัวพงศกรและคณะ. (2554). ศึกษาเรื่องการค้าปลีกของไทย : ผลกระทบของการแข่งขันจาก ผู้ประกอบการค้าปลีกขนาดใหญ่จากต่างประเทศ. ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยประเภทเพื่อแก้ไขปัญหาสำคัญของประเทศ สาขาเศรษฐศาสตร์ประจำปีงบประมาณ 2544 จากสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ. สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย.

- มหาวิทยาลัยขอนแก่น.(2557). รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์โครงการศึกษาวิจัย
ผลกระทบธุรกิจค้าปลีกขนาดใหญ่กับการคุ้มครองสิทธิมนุษยชน.สนับสนุน
โดยสำนักงานคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ .กรุงเทพฯ.
- ปณิศา ลัญจนาพันธ์. (2548). หลักการตลาด. กรุงเทพฯ: บริษัท ธรรมสารจำกัด.
- ธนาภรณ์ แสงทองและคณะ. (2555). ศึกษาผลกระทบจากการขยายตัวของ
ร้านค้าปลีกสมัยใหม่.หลักสูตรรัฐประศาสนศาสตรดุษฎีบัณฑิต.สาขาวิชา
รัฐประศาสนศาสตรบัณฑิตวิทยาลัย.มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์
ในพระบรมราชูปถัมภ์.
- แม็กอีดูเคชั่น. (2557). การค้าระหว่างประเทศสมัยอยุธยา. [ออนไลน์]. เข้าถึงได้
จาก <http://www.maceducation.com/e-knowledge/2423112110/04.htm>
(15 พฤษภาคม 2557).
- วารุณี ตันติวงศ์วาณิช. (2555). ธุรกิจค้าปลีก. พิมพ์ครั้งที่ 2 กรุงเทพฯ:
สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- รติวัลย์ วัฒนสิน.(2555).ศึกษาเรื่องการส่งเสริมการขายที่มีประสิทธิภาพในธุรกิจ
ค้าปลีกสมัยใหม่: มุมมองของผู้บริโภคและผู้บริหาร.วารสารวิจัย มสค ปีที่
8 ฉบับที่ 2 ปี 2555 หน้า 153-173.เข้าถึงได้จาก
[http://marketing.dusit.ac.th/main/research/files/Research-
1375777763.pdf](http://marketing.dusit.ac.th/main/research/files/Research-1375777763.pdf) (28 กุมภาพันธ์ 2558)
- รัฐพล สันสน เยาวภา ปฐมศิริกุล.(2555).ศึกษาเรื่องกลยุทธ์การตลาดเพื่อสร้าง
ความได้เปรียบทางการแข่งขันของ ธุรกิจค้าปลีกวัสดุก่อสร้างประเทศไทย
ในการเตรียมความพร้อม เข้าสู่ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน.Journal of
Management Sciences Vol.32 No.1 January-June 2015.เข้าถึงได้จาก
[http://journal.fms.psu.ac.th/files/Article_JOFMS/No.32-v1-58/2558-
1%20Journal_FMS-5.pdf](http://journal.fms.psu.ac.th/files/Article_JOFMS/No.32-v1-58/2558-1%20Journal_FMS-5.pdf). (28 กุมภาพันธ์ 2558)

สำนักวิจัยธุรกิจสายบริหารความเสี่ยงธนาคารแลนด์แอนด์เฮอร์สจำกัด (มหาชน).

(2558)ธุรกิจค้าส่งค้าปลีก.เข้าถึงได้จาก

<http://www.lhbank.co.th/content/upload/documents/->

8587657858782727808%E0%B8%98%E0%B8%B8%E0%B8%A3%E0%B8%81%E0%B8%B4%E0%B8%88%E0%B8%84%E0%B9%89%E0%B8%B2%E0%B8%AA%E0%B9%88%E0%B8%87%E0%B8%84%E0%B9%89%E0%B8%B2%E0%B8%9B%E0%B8%A5%E0%B8%B5%E0%B8%81.pdf (28 กุมภาพันธ์ 2559).

ศศิธร จัวนพันธ์และธีระ เตชะมณีสถิตย์.(2557).ศึกษาการสร้างภาพลักษณ์องค์การสำหรับธุรกิจการค้าปลีกสมัยใหม่ กรณีศึกษาซูเปอร์เซ็นเตอร์ในประเทศไทย.file:///C:/Users/chirawutlom/Downloads/26549-58502-1-SM%20(2).pdf

ศิริวรรณ เสรีรัตน์. (2543). นโยบายผลิตภัณฑ์และราคา. กรุงเทพฯ: บริษัท ธนรัชการพิมพ์ จำกัด.

อัจนรา อาธารมาศ. (2547). ข้อสัญญาและการปฏิบัติที่ไม่เป็นธรรมในทางการค้า : ศึกษากรณีสัญญาระหว่างผู้ค้าปลีกรายใหญ่กับผู้ผลิตรายย่อย. นิติศาสตร์มหาบัณฑิต.จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

เอกสารภาษาอังกฤษ

Bob Frazier. (2014). Find the Best POS System for Your Restaurant in 3 Easy Steps. Smashword,Inc.

Kotler, Philip. (2003). Marketing Management. (11th ed). New Jersey: Prentice-Hall,Inc.,2003.

Michael Levy, Ph.D. and Barton A. Weitz, Ph.D. (2009). Retailing Management. (7th ed). McGraw-Hill, Co. Inc. NY, USA.

Patrick M. Dunne and Robert F. Lusch. (2008). Retailing. (6th ed). Thomson South Western, USA.

Philip Kotler. (2003). Marketing Management. (11th ed) . Upper Saddle River, NJ; Prentice Hall, USA.

Philip Kotler and Kevin Lane Keller. (2006). Marketing Management. (12th ed). Pearson Prentice Hall Upper Saddle River, New Jersey, USA.

Richard Hammond. (2011). Smart Retail. (3rd ed). Pearson Education Limited, UK.

สถานภาพความรู้ปัจจุบันเรื่อง
“การทบทวนวรรณกรรมเบื้องต้น: พัฒนาการของกลุ่มทุนและ
เครือข่ายธุรกิจในภาคเหนือของประเทศไทย
พ.ศ. 2446–ปัจจุบัน”¹

ชัยพงษ์ สำเนียง²

1. บทนำ

การศึกษาประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทยมาอย่างต่อเนื่อง แต่ก็มักให้ความสนใจต่อประเด็นการกำเนิดของนายทุน และเครือข่ายธุรกิจของนายทุนแต่ละประเภท ขณะที่การศึกษากลุ่มทุนที่ขับเคลื่อนเศรษฐกิจในภูมิภาคต่าง ๆ กลับมีน้อย ทั้งที่มีความสำคัญต่อการทำความเข้าใจประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทย อยู่ไม่

¹บทความนี้ ทำให้เกิดแนวคิดในการวิเคราะห์ความเปลี่ยนแปลงเศรษฐกิจในภาคเหนือด้านต่างๆ อย่างกว้างๆ เพื่อเป็นแนวทางในการศึกษาประเด็นต่างๆ อย่างลุ่มลึกต่อไป ในครั้งนี้ผู้เขียนขอขอบคุณ อ.ดร.วินัย พงศ์ศรีเพียร ที่ให้โอกาสในการร่วมทีมวิจัย ศ.สรัสวดี อ๋องสกุล ผู้ให้ความรู้ ความเมตตา รศ.ดร.ไชยันต์ รัชชกุล ศ.ดร.อานันท์ กาญจนพันธุ์ “ครู” ผู้อาทรในทุกวาระและโอกาส ร่วมแลกเปลี่ยน พูดคุยอย่างเท่าเทียม ทำให้ชีวิตทางวิชาการของผู้เขียนมีสีสันและตื่นเต้น ศ.ดร.มิ่งสรรพ ขาวสะอาด ที่ให้โอกาสในการทำงาน และมีความสุขกับงานที่ทำ รวมถึงให้มีโอกาสเปิดโลกทัศน์ในหลายวาระหลายโอกาส ขอขอบคุณเพื่อนร่วมงานในสถาบันศึกษานโยบายสาธารณะ ม.เชียงใหม่ ที่เป็นธุระในหลายเรื่องให้ มิตรสหายใน “วง” เก่ง กุ้ง บ้า กวาง บ้านาย พี่จิ อาร์ม บอล เมย์ แจ้ บูมร์ ก้อย เอิร์ท ต้น พนา เบล ปอม บอม เก๋ อ.ฉรรศ อ. เก่ง เชิด ที่ให้ความรู้และความบันเทิงในหลายวาระ/หลายโอกาส แต่อย่างไรก็ตามข้อผิดพลาดของงานชิ้นนี้ย่อมเป็นของผู้เขียนแต่เพียงผู้เดียว

²สถาบันศึกษานโยบายสาธารณะ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

น้อย (ดูเพิ่มใน, ผาสุก พงษ์ไพจิตร (2549) พรรณี บัวเล็ก (2545) ชมัยโนม สุนทร สวัสดิ์ (2521)) โดยเฉพาะปัจจุบันภายใต้สถานการณ์เศรษฐกิจไร้พรมแดน และบริบทของการเปิดเสรีอาเซียน มีการไหลเวียนของทุนข้ามชาติ ข้ามท้องถิ่น จึงมีความจำเป็นต้องศึกษาสถานะของกลุ่มทุนกลุ่มต่าง ๆ เพื่อสร้างความเข้าใจต่อความเปลี่ยนแปลงของเศรษฐกิจ เพราะกลุ่มทุนเป็นกลุ่มสำคัญในการกำหนดทิศทางของเศรษฐกิจ ในมิติความเปลี่ยนแปลง

การศึกษาการก่อตัวของกลุ่มทุนทางเศรษฐกิจจึงเป็นหัวข้อหนึ่งที่น่าสนใจ เนื่องด้วยกลุ่มทุนมีความเปลี่ยนแปลง เลื่อนไหลอยู่เสมอและนับวันยิ่งมีความซับซ้อนเพิ่มมากขึ้น ความเปลี่ยนแปลงนี้ไม่เพียงสะท้อนให้เห็นถึงสัมพันธภาพเชิงอำนาจขององค์การต่าง ๆ ที่เปลี่ยนไป ยังสะท้อนให้เห็นพลวัตของ “ทุน” ที่เปลี่ยนแปลงไปตามบริบท และเงื่อนไขทางประวัติศาสตร์ โดยการศึกษาศึกษากลุ่มทุนมีงานทางประวัติศาสตร์และสังคมศาสตร์ อาทิ งานของ พรรณี บัวเล็ก (2545) สิริลักษณ์ (ศักดิ์เกรียงไกร) สัมปชลิต (2552) ศึกษาการก่อตัวของนายทุนในสังคมไทย ตั้งแต่เริ่มก่อตั้งถึงล่มสลาย งานของ Anek (1992) ศึกษากลุ่มธุรกิจที่ร่วมมือกับรัฐในรูปแบบของหอการค้า ที่ส่งผลต่อการกำหนดนโยบายและทิศทางของประเทศที่เอื้อต่อกลุ่มทุน

งานของผาสุก พงษ์ไพจิตร (บรรณาธิการ 2549) อธิบายถึงการเปลี่ยนแปลงปรัชญาเศรษฐศาสตร์เพื่อเอาตัวรอดภายใต้การเปลี่ยนแปลงของธุรกิจในยุคโลกาภิวัตน์ และความผันผวนของเศรษฐกิจโลก และงานของผาสุก พงษ์ไพจิตร และสังคิต พิริยะรังสรรค์ (บรรณาธิการ, 2532) อธิบายถึงการร่วมมือระหว่างผู้นำในท้องถิ่น รัฐ และกลุ่มทุนเพื่อขยายฐานทางธุรกิจทั้งด้านมืดและด้านสว่าง โดยนายทุนไทยมีลักษณะเฉพาะที่อาศัยการสนับสนุนอุปถัมภ์จากรัฐ สะสมทุนและขยายกิจการจนเป็นธุรกิจขนาดใหญ่ ซึ่งธุรกิจแต่ละชนิดเกิดภายใต้เงื่อนไขและบริบทของประวัติศาสตร์ที่มีทั้งรุ่งโรจน์และล่มสลายแตกต่างกันไป ซึ่งงานข้างต้นชี้ให้เห็นการปรับเปลี่ยนตั้งแต่เกิดการก่อตัวของกลุ่มทุน การปรับเปลี่ยน

ยุทธศาสตร์ทางธุรกิจ และการล่มสลายของธุรกิจในแต่ละแบบ ซึ่งเกิดจากบริบทของเศรษฐกิจที่เปลี่ยนไป

นอกจากนี้ การศึกษาประวัติศาสตร์เศรษฐกิจ กระแสหนึ่งที่ได้รับความสนใจในช่วงทศวรรษ 2520 คือ ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจหมู่บ้านไทยและประวัติศาสตร์เศรษฐกิจหมู่บ้านของภูมิภาคต่าง ๆ ปรากฏในงานของอาจารย์ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และลูกศิษย์ (2527, 2529, 2544, 2547, 2553) ที่ใช้ความคิดวัฒนธรรมชุมชนเป็นแนวคิดในการศึกษา เป็นสกุลความคิดหนึ่งที่ทำให้ความสนใจต่อ “ชาวบ้าน” มากกว่ากลุ่มทุน งานส่วนใหญ่พบว่าชาวบ้านสามารถพึ่งตนเองได้ ใช้ทรัพยากรในท้องถิ่นโดยไม่ต้องพึ่งพาปัจจัยการดำรงชีวิตจากภายนอกชุมชนและต่อด้านรัฐ แต่รัฐและความทันสมัย (สมัยใหม่) เข้ามา ทำให้วิถีชีวิตของชาวบ้านเปลี่ยนไม่สามารถพึ่งตนเองเองได้ งานกลุ่มนี้ศึกษาประวัติศาสตร์เศรษฐกิจอย่างกว้างขวางแต่ก็ละเลยการศึกษาการก่อตัวของกลุ่มทุนท้องถิ่น เพราะเชื่อว่าชาวบ้านสามารถพึ่งตนเองได้ ซึ่งแท้จริงแล้วชาวบ้านมิได้อยู่อย่างโดดเดี่ยว (อานันท์ กาญจนพันธุ์ 2539) แม้ว่าตอนหลังงานของอาจารย์ฉัตรทิพย์ จะขยายขอบเขตการอธิบายให้รอบด้านมากขึ้น รวมถึงเปรียบเทียบกับสังคมอื่น ๆ (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา 2553) แต่ก็ไม่ให้ความสนใจต่อการสะสมทุนของนายทุนมากนัก

ความสนใจในประวัติศาสตร์เศรษฐกิจที่เน้นที่กลุ่มทุน เพื่อให้เข้าใจว่าการสะสมทุนในแต่ละยุคแต่ละสมัยมีบริบทที่แตกต่างกันภายใต้เงื่อนไขที่เปลี่ยนแปลงไป ส่วนใหญ่เราพบว่าในการศึกษาประวัติเศรษฐกิจให้ความสนใจนายทุนส่วนภูมิภาคไม่มากนัก อยู่ในวงที่จำกัด แม้ว่าจะมีงานศึกษาอยู่บ้างเช่นงานของ ชูลิทธิ ชูชาติ (2523) ที่อธิบายเศรษฐกิจหมู่บ้านในภาคเหนือ การก่อตัวของนายทุนภาคเหนือผ่านการค้าขายข้ามแดนในกรณีของพ่อค้าวัวต่าง และการปรับเปลี่ยนมาเป็นการค้าทางเรือ (ชูลิทธิ ชูชาติ 2525, 2549) ปลายอ้อ ชนะนนท์ (2530) อธิบายการก่อตัวของกลุ่มทุนในเชียงใหม่ เช่น ตระกูลชุตินา นิมมานเหมินทร์ ตันตรานนท์ ฯลฯ งานทั้งสองชิ้นเป็นการศึกษากลุ่มทุนในเชียงใหม่ แต่ไม่เห็นพลวัต

ของเศรษฐกิจในพื้นที่อื่น ๆ ในภาคเหนือ ซึ่งมีบริบทของการเติบโตของกลุ่มทุนที่แตกต่างจากเชียงใหม่ทั้งในแง่พื้นที่และขนาดของของธุรกิจ แม้ภายหลังงานของเวียงรัฐ เนติโพธิ์ (2552) จะศึกษากลุ่มทุนเพิ่มเติม แต่ก็จำกัดอยู่เฉพาะพื้นที่ของเชียงใหม่เท่านั้น หรือแม้แต่งานของ วศิน ปัญญาวุธตระกูล (2542) ก็ศึกษาการก่อตัวของกลุ่มทุนเฉพาะพื้นที่จังหวัดลำปาง แต่งานทั้งหมดนอกจากศึกษาพื้นที่จำกัดแล้ว ยังมีพรมแดนความรู้อยู่ในทศวรรษ 2530 ยกเว้นงานของเวียงรัฐ (2552) ทำให้ความเข้าใจบทบาทของกลุ่มทุนในภาคเหนือจำกัดอย่างมาก และไม่อาจเข้าใจความแตกต่างของกลุ่มทุนในพื้นที่อื่นๆ และการปรับตัวของกลุ่มทุนในปัจจุบันได้

นอกจากนี้การที่เราเชื่อว่าการสะสมทุน หรือการก่อตัวของทุนเกิดภายใต้ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ หรือความเป็นสมัยใหม่อย่างเดียว (ดูงานของ, รัตนพร เศรษฐกุล (2546) อรรถจักร สัตยานุรักษ์ (2534)) โดยละเลยลักษณะเฉพาะทางเศรษฐกิจของสังคมไทย ที่มีวัฒนธรรมเฉพาะกำกับการดำเนินการทางธุรกิจ (ดูเพิ่มใน, Barth 1968) ที่อยู่ภายใต้การร่วมมือ โอบอุ้มของรัฐและกลุ่มอิทธิพล ทำให้เราไม่เข้าใจความเปลี่ยนแปลงของระบบเศรษฐกิจอย่างรอบด้านเท่าที่ควร

แม้เศรษฐกิจสังคมของภาคเหนือมีความเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่องในหลายๆ ด้าน และนับวันยังมีความซับซ้อนเพิ่มมากขึ้น ความเปลี่ยนแปลงนี้ไม่เพียงสะท้อนให้เห็นถึงสัมพันธภาพเชิงอำนาจขององคาพยพต่างๆ ที่เปลี่ยนไป แต่ยังสะท้อนให้เห็น“การพัฒนา” หลากหลายรูปแบบ เช่น การขยายเส้นทางรถไฟในทศวรรษที่ 2450 ก่อให้เกิดการขยายตัวของการผลิตเพื่อขาย นำมาสู่การสิ้นสุดลงของการค้าและการขนส่งทางเรือ รวมถึงการขยายโครงข่ายการคมนาคมทางบกได้ก่อให้เกิดการขยายตัวของเมือง ซึ่ง “การพัฒนา” (Development) ได้ก่อให้เกิดความเลื่อมล้ำที่ภาครัฐให้ความสำคัญในแต่ละเมืองแตกต่างกัน (ดู จามะรี เชียงทอง 2549; ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร 2554)

นอกจากนี้การพัฒนาของรัฐยังก่อให้เกิดการแย่งชิงทรัพยากร และสร้างผลกระทบให้คนเล็กคนน้อยในหลากหลายมิติ ทำให้การเข้าถึงทรัพยากรในลักษณะต่างๆ เกิดความไม่เท่าเทียม โดยรัฐเอื้อต่อกลุ่มทุนและผู้มีอำนาจในการช่วงชิง ฉกฉวยทรัพยากรที่ชาวบ้านมีมาแต่เดิม ทำให้เกิดการเรียกร้อง “สิทธิ” ในการเข้าถึงทรัพยากร และนำมาสู่การเมืองเรื่องทรัพยากรที่ชาวบ้านเคลื่อนไหว และสร้าง “พื้นที่ในการต่อรอง” ในลักษณะต่างๆ

บทความนี้เป็นการทบทวนงานศึกษาความเปลี่ยนแปลงของเศรษฐกิจภาคเหนือ เพื่อที่จะทำให้เข้าใจความเปลี่ยนแปลงในภาพกว้างเพื่อสะท้อนให้เห็น (1) การพัฒนาที่ส่งผลต่อการขยายตัวทางเศรษฐกิจ (2) นำมาสู่ความเปลี่ยนแปลงเศรษฐกิจในมิติต่างๆ (3) และการสะสมทุนของกลุ่มทุนต่าง ๆ โดยสังเขป เพื่อให้เข้าใจประวัติศาสตร์ภาคเหนือในห้วงเวลาต่าง ๆ เพิ่มมากขึ้น

2. ความเปลี่ยนแปลงเศรษฐกิจก่อนทศวรรษที่ 2450

เศรษฐกิจภาคเหนือก่อนหน้าการสร้างสถานีรถไฟเป็นเศรษฐกิจแบบยังชีพ แม้จะมีการค้าขายทางเรือกับกรุงเทพฯ และมะละแหม่งอยู่บ้างก็ตาม จากการศึกษาของพูนพร พูนทาจกร (2530) วศิณ ปัญญาวุธตระกูล (2542) รัตนาพร เศรษฐกุล (2546) และฐลัทธี ชูชาติ (2523) Moerman (1968) Potter (1976) พบว่าการขยายเส้นทางรถไฟขึ้นสู่ภาคเหนือทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงของเศรษฐกิจที่เกิดการผลิตเพื่อขายมากขึ้น เศรษฐกิจภาคเหนือขยายตัวอย่างกว้างขวาง แม้ว่าการขยายเส้นทางรถไฟจะมีเหตุผลด้านความมั่นคงเป็นสำคัญก็ตาม³ กลับส่งผลต่อการขนส่งสินค้าระหว่างกรุงเทพฯ และหัวเมืองเหนือให้สะดวกและ

³ การขยายเส้นทางรถไฟขึ้นมาในภาคเหนือเป็นผลมาจากเหตุการณ์กบฏเงี้ยวเมืองแพร่ ในปี พ.ศ. 2445 ที่เกิดการลุกฮือขึ้นต่อต้านอำนาจของรัฐสยาม อย่างกว้างขวาง นำมาสู่การตั้งกองทหารหัวเมือง หรือกองทัพนครขึ้นในภาคเหนือ และมีความพยายามสร้างเส้นทางคมนาคมเพื่อเชื่อมต่อหัวเมืองเหนือ และหัวเมืองอื่นๆ เพื่ออำนวยความสะดวก (ดูเพิ่มใน, ชัยพงษ์ สำเนียง 2551) รวมถึงห่วงเกรงต่ออิทธิพลของอังกฤษ และฝรั่งเศส ที่มีอาณานิคมรอบสยาม นอกจากนี้ผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ ที่มีการขยายตัวของการค้า และการผลิตเพื่อขายก็เป็นแรงจูงใจหนึ่งในการขยายเส้นทางรถไฟสายเหนือ

เติบโตมากขึ้น การขยายเส้นทางรถไฟทำให้ปริมาณสินค้าส่งออกจากหัวเมืองเหนือ เช่น ไม้สัก ข้าว ยาสูบ สุกร ถั่ว อ้อย ฯลฯ มีจำนวนเพิ่มขึ้น ส่วนสินค้านำเข้า จำพวกสินค้าที่มีความจำเป็นในชีวิตประจำวัน เช่น เทียนไข น้ำมันก๊าด ปูนซีเมนต์ กระเบื้องมุงหลังคา สังกะสี ปลาเกลือ น้ำตาล น้ำอ้อย ฯลฯ มีปริมาณเพิ่มสูงขึ้นเช่นกัน (ดูเพิ่มใน พูนพร พูนทจักร 2530)

การสร้างทางรถไฟยังทำให้เกิดชุมชนและย่านการค้าตามเส้นทางรถไฟ เส้นทางรถไฟยังดึงดูดให้พ่อค้านำสินค้ามาขายและส่งไปกรุงเทพ ฯ ที่สถานีรถไฟ แทนที่จะขนส่งทางเรือเช่นเดิม ทำให้บริเวณสถานีรถไฟคึกคัก (ดูเพิ่ม สวัสดิ์ อ่องสกุล 2551) เช่น ในปี พ.ศ. 2454⁴ มีการสร้างทางรถไฟมาถึงตำบลเด่นชัย เมืองแพร่ ทำให้บริเวณสถานีรถไฟเป็นแหล่งชุมชนทางการค้า มีโรงเลื่อย โรงสี เกิดขึ้น และมีความเป็นไปได้ที่จะขยายเป็นเมืองต่อไปในอนาคต แทนตัวเมืองเดิมที่เริ่มมีความซบเซา เพราะศูนย์กลางทางการค้าได้เปลี่ยนไป ในเวลาต่อมาได้มีการตัดถนนจากตัวเมืองมาเชื่อมต่อกับสถานีรถไฟเป็นระยะทาง 26 กิโลเมตร (พจข. ร. 6 ม. 27/10 2545) เพื่อให้สะดวกในการขนส่งสินค้า ทำให้เกิดชุมชนและร้านค้าตามเส้นทางที่สร้างเชื่อมต่อกับสถานีรถไฟ ดังที่ ประชุม อัมพฤษนันท์ (2527 : 32-33) บรรยายไว้ในปี พ.ศ. 2480 ว่า “...ตัวเมืองแพร่แบ่งออกเป็น 2 ตอน คือ ตอนนอกกำแพงเมือง และ 2 ตอนในกำแพงเมือง...นอกกำแพงเมืองเริ่มแต่สี่แยกบ้านทุ่ง เลี้ยวซ้ายจากถนนที่มาจากเด่นชัย ไปทางตะวันตกตามถนนเจริญเมือง จนถึงประตูชัยเข้าในเวียง...สองฟากทางเป็นร้านค้าสร้างด้วยไม้ชั้นเดียวและ ๒ ชั้น คูหาเดียวหรือกว่า...มีวัดเจ็ว โรงพยาบาลมิชชันเนลสโบเตอร์ โรงเรียน โรงภาพยนตร์ โรงแรม...ถนนสายนี้เป็นย่านตลาดร้านค้าสายเดียวของเมือง เจ็วและคนจีนเป็นเจ้าของ...ในกำแพงเมือง...มีกำแพงดินถมพูนสูงขึ้น

⁴ในปี พ.ศ. 2464 มีการสร้างทางรถไฟมาถึงเมืองเชียงใหม่ ทำให้เกิดย่านการค้าในบริเวณชุมทางรถไฟแถบชุมชนสันป่าข่อย มีตลาดและร้านค้าเพิ่มขึ้นจำนวนมาก (ดูเพิ่มใน สวัสดิ์ อ่องสกุล 2551)

ล้อมรอบ...ภายในเวียง เป็นสถานที่ราชการเป็นส่วนใหญ่ มีวัดและบ้านเรือนราษฎรอยู่บ้าง...”

การขยายเส้นทางรถไฟมาถึงเมืองแพร่ ทำให้มีการผลิตเพื่อขาย มีการเลี้ยงสุกรเพิ่มมากขึ้น ในปี พ.ศ. 2454 สามารถขนส่งสุกรไปขายที่มณฑลพิษณุโลก จำนวน 655 ตัว ส่งไปขายที่เมืองอุดรดิตถ์จำนวน 66 ตัว เทียบกับเมืองลำปางที่มีขนาดใหญ่กว่าแต่การขยายเส้นทางรถไฟยังสร้างไม่ถึง มีการขนส่งสุกรไปขายเมืองนครสวรรค์ 278 ตัว (หจข. กส. 13/837 2545) ซึ่งเป็นจำนวนที่น้อยกว่ามากเมื่อเทียบกับขนาดของเมือง แสดงให้เห็นว่าการที่เส้นทางรถไฟขยายถึงเมืองแพร่ ทำให้การขนส่งสินค้ามีความสะดวกมากขึ้น ส่งผลต่อการผลิตสินค้าของราษฎรเมืองแพร่ นอกจากนี้ทางราชการยังได้เข้ามาส่งเสริมการปลูกพืชอื่นๆ เช่น ข้าวเจ้า ซึ่งแต่เดิมราษฎรในภาคเหนือนิยมปลูกแต่ข้าวพันธุ์พื้นเมือง (หจข. ร. 6 ม. 27/10 2463) ส่วนในพื้นที่ที่ขาดแคลนน้ำ ทางราชการได้ส่งเสริมให้ราษฎรในพื้นที่ เช่น ลำปาง แพร่ ปลูกอ้อยเพื่อทำน้ำตาล (หจข. กส. 1.2/13 2464) ยาสูบ เพื่อให้เพียงพอต่อความต้องการของราษฎรมณฑลมหาสารคาม (หจข. กส. 1.2/229 2464) ในช่วงเวลานี้การผลิตของภาคเหนือได้เข้าสู่ระบบการผลิตเพื่อขายมากขึ้น มิใช่การผลิตเพื่อการยังชีพเหมือนเช่นในอดีตอีกต่อไป (สุทธิธี ชูชาติ 2549; รัตนพร เศรษฐกุล 2546; 2552)

การสร้างทางรถไฟยังได้ทำให้เกิดคนกลุ่มใหม่ที่สร้างฐานะจากการค้าขาย เช่นกรณี นายแสน วงศ์วรรณ ที่รับซื้อข้าวจากชาวบ้านในราวปลายทศวรรษที่ 2460 ไปขายที่สถานีรถไฟ จนสร้างฐานะเป็นพ่อค้าคนกลางและกลายเป็นนายทุนใหญ่ในเมืองแพร่ในเวลาต่อมา โดยเขา “...ได้ซื้อข้าวเปลือกจากชาวบ้านไปขายให้พ่อค้าคนจีนที่สถานีรถไฟเด่นชัย...ได้ทำการค้าข้าวเปลือกกับพระยาภิรมย์มิตร และพระยาอินทร์ ชูพุด... ซื้อข้าวเปลือกจากสุโขทัยมาขึ้นรถตู้รถไฟที่สถานีพรหมพิราม ส่งไปขายกรุงเทพฯ...” (แสน วงศ์วรรณ 2526 อ้างใน ชัยพงษ์ สำเนียง 2551) ส่งผลให้ประชาชนทั่วไปปลูกข้าวเพิ่มมากขึ้น เพื่อส่งขาย รวมถึงการเกิดอาชีพใหม่ๆ เช่น การเลี้ยงหมู รวมถึงกิจการที่สำคัญอย่างหนึ่งในช่วงนี้ คือ

โรงเลื่อยไม้แปรรูป ซึ่งทำให้บริเวณใกล้ทางรถไฟเกิดการสร้างโรงงานแปรรูปไม้ เช่น เจ้าวงศ์ แสนศิริพันธ์ “(ในปี พ.ศ. 2481)...ได้ขออนุญาตตั้งโรงเรื่อยจักรขึ้นที่เด่นชัย ที่บ้านม่อนปากอย... และได้ให้ชื่อว่า โรงเลื่อยเทพวงศ์...” (แสน วงศ์วรรณ 2526 อ้างใน ชัยพงษ์ สำเนียง 2551) เห็นได้ว่าการที่ทางรถไฟผ่านสถานีเด่นชัย ได้ก่อให้เกิดการค้าที่กระจายตัวและเกิดอาชีพใหม่ๆ ของชาวบ้านพอสมควร แต่อย่างไรก็ตามผู้ที่ได้ประโยชน์มากที่สุด คือ กลุ่มพ่อค้าคนกลางอย่างนายแสน วงศ์วรรณ หรือเจ้าวงศ์ แสนศิริพันธ์ ที่มีการขยายธุรกิจอย่างกว้างขวาง เช่น ห้างป่าไม้ โรงบ่มใบยาสูบ ฯลฯ กลายมาเป็นตระกูล “พ่อเลี้ยง” เป็นชนชั้นนำ และนักการเมืองในเวลาต่อมา

ในปีแรก (พ.ศ. 2459) ที่รถไฟมาถึงเมืองลำปาง พบว่ามีการเลี้ยงหมูเพิ่มมากขึ้น จากสถิติการส่งออกหมูในปี พ.ศ. 2460 มีการส่งหมูไปขายในภาคกลาง 4,203 ตัว ในปี 2461 เพิ่มเป็น 10,178 ตัว ซึ่งเพิ่มขึ้นกว่า 2 เท่า และมีอัตราเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง ในปี พ.ศ. 2473 มีจำนวนถึง 34,342 ตัว ในขณะที่ปี พ.ศ. 2454 เมืองลำปางส่งหมูไปขายที่นครสวรรค์เพียง 278 ตัวเท่านั้น⁵ ซึ่งการขนส่งหมูออกนอกพื้นที่ ถ้าไม่มีระบบขนส่งที่สะดวกไม่สามารถที่จะทำได้ เพราะต้องใช้เวลาเดินทางเป็นเวลานานและเกิดความเสียหายมาก เส้นทางรถไฟได้อำนวยความสะดวกในการขนส่ง ไม่เพียงแต่การเลี้ยงหมูที่เพิ่มขึ้นยังพบว่าในพื้นที่ลำปาง และมณฑลมหาสารภูธร (ลำปาง แพร่ น่าน) จำนวนเกวียนก็เพิ่มขึ้นเช่นกัน จำนวนเกวียนที่เพิ่มเป็นผลมาจากการที่ต้องขนส่งสินค้าในท้องถิ่นมายังสถานีรถไฟ (กนกวรรณ จงเจริญยิ่งยง 2551: 105-121) และยังส่งผลให้มีการนำข้าวจากพะเยา และเชียงรายแหล่งปลูกข้าวขนาดใหญ่ส่งมาขายต่อที่ลำปาง เพราะมีสถานีรถไฟและส่งต่อไปยังที่ราบภาคกลาง

⁵ดูข้างหน้า และ (หจข. กส. 13/837 2545) นอกจากนี้ยังทำให้กลุ่มพ่อค้าเปลี่ยนไปจากพ่อค้าไทใหญ่ จีนฮ่อที่เป็นพ่อค้าทางไกลในอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง เปลี่ยนเป็นพ่อค้าชาวจีน ในที่นี้คือ จีนไหหลำ ที่เข้ามามีบทบาทในการค้าหมู และจีนกลุ่มอื่นๆ ก็เข้ามามีบทบาทอย่างต่อเนื่อง (ดูใน, กนกวรรณ จงเจริญยิ่งยง 2551; ปลาย่อ ชนชนนท์ 2530)

การผลิตที่ขยายตัวทำให้เกิดส่วนเกิน และการขยายตัวของเศรษฐกิจเงินตราทำให้เกิดพ่อค้าคนกลางนำสินค้าในท้องถิ่นส่งขายนอกพื้นที่ ทำให้เกิดนายทุนน้อยในท้องถิ่น เช่น ตระกูลจิระสันติการ เขียวปัญญา จิตราทรร เหล่าธรรมทัศน์ แห่งเมืองลำปางที่ได้ขยายฐานการผลิตเข้าสู่จังหวัดเชียงราย และพะเยาในเวลาต่อมา (ดูเพิ่ม วคิน ปัญญาวุธตระกูล 2542)

การสร้างทางรถไฟถึงสถานีลำปาง (2459) ได้ทำให้สถานีรถไฟเด่นชัย (2454) เจียบเหงา และไม่สามารถขยายตัวเป็นเมืองใหญ่ได้ เนื่องจากการขนส่งทางรถไฟเริ่มลดความสำคัญลง และการขนส่งทางบกโดยรถยนต์เข้ามาแทนที่ (ดูเพิ่มใน อิจิโร คากิซากิ 2549) ทำให้ไม่มีการขยายเส้นทางรถไฟสายตะวันตกผ่านตัวเมืองแพร่ พะเยา น่าน และเชียงราย เพราะเมืองมีขนาดเล็ก ประชากรเบาบาง ไม่คุ้มสำหรับการลงทุน และคาดการณ์ว่าจะไม่พัฒนาไปมากกว่านี้ ส่วนการสร้างเส้นทางรถไฟผ่านตัวเมืองลำปาง ลำพูน และเชียงใหม่มีประชากรหนาแน่นย่อมสร้างผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจได้มากกว่า (หจข. ร. 5 ยธ. 5.9/13 มปป.)

การสร้างทางรถไฟจากกรุงเทพ ฯ ถึงสถานีในภาคเหนือ เริ่มตั้งแต่เด่นชัย (2454) ลำปาง ลำพูน เชียงใหม่ (2464) ทำให้เกิดการค้าขายแลกเปลี่ยนในปริมาณที่มากขึ้น และได้เปลี่ยนระบบการขนส่งที่แต่เดิมอาศัยการขนส่งทางน้ำ ซึ่งก่อนมีสถานีรถไฟต้องมีการขนส่งสินค้าทางบกจากเมืองแพร่มาท่าอิฐ แล้วล่องแม่น้ำน่านลงไปขายในภาคกลาง ส่วนเชียงใหม่ ลำพูนขนส่งสินค้าผ่านแม่น้ำปิง ลำปางผ่านแม่น้ำวัง การขนส่งทางน้ำต้องใช้เวลานาน และขนส่งได้ครั้งละไม่มากนัก ส่วนการขนส่งทางรถไฟสามารถขนส่งสินค้าได้จำนวนมาก และใช้เวลาน้อยกว่า ทำให้การขนส่งโดยรถไฟได้รับความนิยมอย่างมาก และทำให้การเดินทางและขนส่งสินค้าทางเรือหมดบทบาทไป ซึ่งการขนส่งทางบกและทางรถไฟได้เข้ามาทดแทน (ดูเพิ่ม, สรัสวดี อ๋องสกุล 2551; ชูลิทธิ ชูชาติ 2549; รัตนพร เศรษฐกุล 2546; 2552; อิจิโร คากิซากิ 2549)

ในที่นี้เห็นความเปลี่ยนแปลงของระบบการคมนาคมขนส่งด้วยรถไฟ ส่งผลต่อ (1) การปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์เศรษฐกิจ เช่น ข้าวเจ้า ยาสูบ หมู (2) ทำให้

เศรษฐกิจในภาคเหนือขยายตัวอย่างกว้างขวาง และเปลี่ยนจากการผลิตเพื่อการยังชีพมาเป็นการผลิตเพื่อขายเพิ่มมากขึ้น (3) และทำให้เกิดนายทุนน้อยในท้องถิ่นที่เป็นผู้รับซื้อผลผลิตในท้องถิ่นส่งขายไปยังกรุงเทพฯ หรือหัวเมืองภาคกลาง (ดูปลาย่อ ชะนวนนท์ 2530; ชัยพงษ์ สำเนียง 2551; วศิน ปัญญาวุฒตระกุล 2542) หรืออาจสรุปได้ว่าภาคการผลิตของภาคเหนือมีความสัมพันธ์กับตลาดมากขึ้น

การเกิดขึ้นของกลุ่มทุนในเวลานี้จึงเป็นทุนที่เกิดจากฐานทรัพยากรธรรมชาติ และน่าสนใจว่าภายหลังจากกลุ่มทุนเหล่านี้หายไปไหน หรือปรับตัวไปสู่กิจการอย่างอื่น หรือไม่ถึงเป็นเช่นนั้น

3. ช่วงปี พ.ศ. 2475–2500 เป็นยุคทุนสัมปทานค่าเช่าและทุนรัฐวิสาหกิจ

การเปลี่ยนแปลงการปกครองส่งผลต่อการกำหนดนโยบายเศรษฐกิจของประเทศในหลายมิติ การศึกษาของ คริส เบเกอร์ และผาสุก พงษ์ไพจิตร (2558) ชี้ให้เห็นว่าในกรุงเทพฯ เกิดทุนรัฐวิสาหกิจที่ขับเคลื่อนเศรษฐกิจของประเทศ ตามนโยบายคณะราษฎรที่ต้องการขยายโครงสร้างพื้นฐาน และต่อมาก็เกิดนโยบายชาตินิยมที่ก่อให้เกิดการสร้างรัฐวิสาหกิจจำนวนมาก ในช่วงเวลานี้ทุนรัฐวิสาหกิจเป็นทุนสำคัญในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจ

ส่วนในภาคเหนือเกิดการขยายตัวของทุนพืชพาณิชย์ จากการศึกษาของ รัตนพร เศรษฐกุล (2546) พบว่าเกิดการขยายตัวของการปลูกพืชเชิงพาณิชย์ เช่น ยาสูบ ถั่วลิสง ข้าวโพด ฯลฯ ทำให้เกิด “ระบบพ่อเลียง” ที่มีการจัดการอย่างครบวงจรตั้งแต่ให้เมล็ดพันธุ์ จนถึงการรับซื้อผลผลิต ซึ่งถือว่าเป็นลักษณะเฉพาะของยุคนี้ (อานันท์ กาญจนพันธุ์ 2533) จากการศึกษาของ รุ่งเรืองของ Van Roy (1965) พบว่าการจัดการเป็นการจัดพื้นที่และผู้คนแบบครบวงจร เป็นการผลิตขนาดใหญ่ตั้งแต่การปลูกถึงการขาย ซึ่งพบว่าการจัดการขนาดใหญ่ต้องอาศัยทุนทรัพย์และความต่อเนื่องของระบบ ซึ่งการจัดการเกษตรขนาดเล็กไม่สามารถทำได้ ทุนเกษตรกรรมในระบบพ่อเลียงทำให้ชนชั้นนำในภาคเหนือสั่งสมทุน ต่อมาบางส่วนพัฒนาเป็นพ่อค้าคนกลาง (ทศวรรษที่ 2460)

แล้วปรับตัวมาทำกิจการสัมปทานป่าไม้ใน (ทศวรรษ 2480) และโรงบ่มใบยาสูบในเวลาต่อมา โดยคนที่สามารถสะสมทุนได้ส่วนใหญ่จะเป็นลูกชนชั้นนำในหมู่บ้าน ตัวอย่างเช่นกรณีนายแสน วงศ์วรรณที่เป็นลูกชาวนามีฐานะในหมู่บ้าน^๑ หรือไม่ก็เป็นผู้ที่มีเชื้อสายเจ้านายเมืองแพร่เดิม เช่น เจ้าวงศ์ แสนศิริพันธุ์ ซึ่งเป็นเชื้อสายเจ้านายเมืองแพร่ที่ไม่ได้รับผลกระทบจากเหตุการณ์กบฏเงี้ยวเมืองแพร่เพราะมิใช่เจ้านายสายตรง ส่วนเจ้านายสายตรงเจ้าเมืองแพร่ ต่างถูกลิดรอนอำนาจทำให้ไม่มีบทบาทในช่วงเวลานี้ (ดูเพิ่มใน ชัยพงษ์ ลำเนียง 2551)

การสร้างทางรถไฟยังได้ทำให้เกิดคนกลุ่มใหม่ที่สร้างฐานะจากการค้าขาย เช่นกรณีของนายแสน วงศ์วรรณที่รับซื้อข้าวจากชาวบ้านในราวปลายทศวรรษที่ 2460 ไปขายที่สถานีรถไฟ จนสร้างฐานะเป็นพ่อค้าคนกลางและกลายเป็นนายทุนใหญ่

สินค้าอีกประเภทหนึ่งที่สร้างความเปลี่ยนแปลงและทำให้เกิดนายทุน คือการสัมปทานป่าไม้ จะเห็นได้ว่าพวกลูกจ้างของบริษัททำไม้ของฝรั่ง เช่น อีสต์เอเชียติก บอร์เนียวเบอร์มา ล้วนกลายเป็นนายทุนใหญ่ของภาคเหนือในเวลาต่อมา รวมถึงการเป็นนักการเมืองระดับท้องถิ่นและระดับชาติในเวลาต่อมา เช่นคนในตระกูลแสนศิริพันธุ์ โดยเจ้าวงศ์ แสนศิริพันธุ์ ได้เป็น ส.ส.แพร่คนแรกหรือคนในตระกูลวงศ์วรรณ คือ นายณรงค์และนายอนุสรณ์ วงศ์วรรณในช่วงต่อมาหรือแม้แต่คนในตระกูลศุภศิริ เช่น นางศิริวรรณ ปราศจากศัตรู หรือนายสาธิตย์ ศุภศิริ หรือคนในตระกูลชมภูมิ่ง ล้วนกลายมาเป็นกลุ่มทุนสำคัญ และนักการเมืองของเมืองแพร่ในตอนหลังทั้งสิ้น การทำป่าไม้ของชนชั้นนำในเมืองแพร่ในระยะเริ่มแรกทศวรรษที่ 2450-2470 จะเป็นลูกช่วงของบริษัทตะวันตก (ฝรั่ง) พอหลังทศวรรษที่ 2480 เริ่มมีการตั้งโรงเลื่อยขนาดเล็กเป็นของตนเอง และสามารถมีกิจการเป็นของตนเองในที่สุด เช่น บริษัทเทพวงศ์ บริษัทผาทองคำไม้ (ดูเพิ่มใน ชัยพงษ์ ลำเนียง 2551) หรือในกรณีของตระกูลจันทร์วิโรจน์

^๑แสน วงศ์วรรณ, **ชีวประวัติ**. ในอนุสรณ์พระราชทานเพลิงศพนายแสน วงศ์วรรณ วันเสาร์ที่ 5 พฤศจิกายน 2526 ณ ฌาปนสถานประตุมาน เทศบาลเมืองแพร่ จ.แพร่

ตระกูลตรีทอง ในจังหวัดแม่ฮ่องสอน ก็ล้วนสะสมทุนจากการทำสัมปทานป่าไม้ แล้วขยายสู่การทำธุรกิจอื่น ๆ (ปลาย่อ ชนชนน 2530)

นอกจากนี้ในช่วงเวลานี้ยังพบว่าเกิดการสะสมทุนโดยการเป็นนายหน้า หรือตัวแทนของนายทุนส่วนกลาง เช่น ตระกูลนิมมานเหมินท์ ชูติมา เป็นตัวแทนธนาคารกสิกรไทย ในการรับฝากและออกคนกู้ในคนในเชียงใหม่ (ปลาย่อ ชนชนน 2530) ตระกูลวงศ์บุรี/วงศ์สุนันท์ เป็นตัวแทนธนาคารกสิกรไทย ในการรับฝากและออกคนกู้ในคนในเมืองแพร่ (ดูเพิ่มใน ชัยพงษ์ ลำเนียง 2551) ทำให้นายทุนเหล่านี้สามารถสะสมทุนและเป็นคนชั้นนำในท้องถิ่นได้

อย่างไรก็ตามการที่คนกลุ่มนี้ต้องพึ่งพาทุนส่วนกลาง และนโยบายของรัฐ ในการขยายธุรกิจ ทำให้มีความอ่อนไหวเปราะบาง เช่น กรณีอย่างเจ้าวงศ์แสนศิริพันธ์ ที่เป็นเจ้าของโรงเลื่อยที่มีความสัมพันธ์กับนายปรีดี พนมยงค์ หลังจากปรีดีหมดอำนาจก็ส่งผลให้การทำธุรกิจโรงเลื่อยของเจ้าวงศ์ มีปัญหา และต้องหยุดกิจการไป เพราะไม่สามารถใช้เส้นสายในการขอสัมปทานได้อีกต่อไป เพราะจอมพล ป. พิบูลสงคราม ที่ขึ้นมามีอำนาจแทนเป็นปฏิปักษ์กับปรีดี จึงไม่ให้ความช่วยเหลือเจ้าวงศ์ (ดูเพิ่มใน ชัยพงษ์ ลำเนียง 2551)

กระนั้นเป็นที่น่าแปลกใจว่าวัฒนธรรมพ่อเลี้ย และเศรษฐกิจแบบผูกขาด ทำนองนี้ปรับตัว หรือเปลี่ยนแปลงไปอย่างไร ทำไมในสมัยหลังจึงไม่พบคนกลุ่มนี้ หรือคนกลุ่มนี้ขยายฐานการผลิตไปสู่ธุรกิจอื่นหรือไม่ อย่างไรก็ตาม การศึกษาประวัติศาสตร์เศรษฐกิจของช่วงเวลานี้ถือว่ามีจำนวนน้อยมากเมื่อเทียบกับยุคอื่น ๆ

3. แผนพัฒนาฯ กับการสร้างยุคสัมปทานและการค้าช่วงปี พ.ศ. 2500-2544

ภายหลังทศวรรษ 2500 ประเทศไทยมีแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ มีวัตถุประสงค์เพื่อสร้าง “การพัฒนาสมัยใหม่” ให้ประเทศไทยเป็นประเทศ “ทันสมัย” โดยแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติมีการนำแนวคิดจากต่างประเทศเข้ามาปฏิบัติใช้ภายใต้มาายาภาพว่า “ประเทศไทยเป็นประเทศ

ด้อยพัฒนา” โดยมุ่งพัฒนาเศรษฐกิจเป็นด้านหลัก แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 1-3 (พ.ศ. 2504-2519) จึงเน้นการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน เช่น ถนน เขื่อน ไฟฟ้า เพื่อรองรับการผลิตในภาคอุตสาหกรรม เพื่อให้การขนถ่ายสินค้า และบริการรวดเร็วขึ้น และยังต้องการให้รายได้เฉลี่ยต่อหัวเพิ่มขึ้น รวมถึงการดึงดูดทรัพยากรในชนบทเข้าสู่ส่วนกลาง เช่น เมืองหลักในภูมิภาค และกรุงเทพฯ

การสร้างระบบคมนาคมขนส่ง และการพัฒนาสมัยใหม่ทำให้ชาวบ้านเปลี่ยนการผลิตจากการปลูกข้าวเพื่อกินที่เหลือจึงขาย ขยายสู่การปลูกพืชชนิดใหม่เพื่อตอบสนองความต้องการของตลาด รวมถึงมีการใช้สิ่งของที่ผลิตมาจากเมือง และทำให้ชาวบ้านอยู่ในระบบเศรษฐกิจแบบพึ่งพามากขึ้น (ดูเพิ่มใน อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์ 2534; อานันท์ กาญจนพันธุ์ 2527; จามะรี เชียงทอง 2554)

หลังแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ เมืองใหญ่ เช่น เชียงใหม่ ลำปาง ที่ถือว่าเป็นศูนย์กลางของภูมิภาค เชียงใหม่เป็นศูนย์กลางทางตอนเหนือ ดึงดูดทรัพยากรส่วนเกินจากลำพูน เชียงราย และแม่ฮ่องสอน ส่วนลำปางเป็นศูนย์กลางที่รองรับการถ่ายเทสินค้าจากแพร่ น่าน (อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์ 2534 :14) ส่วนแม่ฮ่องสอนที่ได้รับผลกระทบ/เปลี่ยนแปลงจากการท่องเที่ยวที่ขยายตัวในปลายช่วงทศวรรษ 2520 การพัฒนาตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ทำให้เมืองต่างๆ ขยายตัวและเติบโตในอัตราที่แตกต่างกัน อยู่ที่ความสำคัญและฐานทรัพยากรที่เอื้อต่อทิศทางที่ราชการส่วนกลางกำหนด

การกระจายความเจริญสู่ภูมิภาคตามนโยบายของรัฐบาล ทำให้มีการสร้างเมืองหลักตามภูมิภาคเพื่อเป็นศูนย์กลาง ในภาคเหนือมีเมืองหลัก 2 เมือง คือ เชียงใหม่ และลำปาง โดยเชียงใหม่ถือว่าเป็นศูนย์กลางทางตอนเหนือ ส่วนลำปางอยู่ในฐานะเมืองหลักในช่วงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 1-2 (พ.ศ.2504-2514) เป็นศูนย์กลางการคมนาคมขนส่ง และมีความสำคัญไม่ยิ่งหย่อนกว่าเชียงใหม่ แต่ภายหลังการสร้างทางหลวงหมายเลข 11 หรือถนนชูปเปอร์ไฮเวย์ สายเชียงใหม่-ลำปาง แล้วเสร็จในปี พ.ศ. 2511 ทำให้ความสำคัญของเมืองลำปางลดลง และ

เชียงใหม่ได้เข้ามาเป็นศูนย์กลางของภูมิภาคแทน (สร้อยดี อ่องสกุล 2551 : 430; อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์ 2534 : 14)

ในช่วงหลัง พ.ศ. 2511 ได้มีการย้ายสถานที่ราชการ สถานีโทรทัศน์ ประชาสัมพันธ์ช่อง 11 มาไว้ที่เชียงใหม่แทนที่ลำปาง ทำให้เชียงใหม่กลายเป็นศูนย์กลางและเมืองหลักของภูมิภาคเพียงเมืองเดียว (Metropolis) นโยบายการสร้างเมืองหลักและเมืองรองในภูมิภาค เป็นนโยบายตามแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 4 - 5 (พ.ศ. 2520 - 2529) มีหลักคิดในการกระจายความเจริญออกนอกพื้นที่ กรุงเทพฯ ฯ ที่มีสภาพเป็นเมืองโตเดี่ยว เป็นศูนย์กลางด้านการศึกษา การอุตสาหกรรม การค้า และระบบราชการ ซึ่งเป็นผลมาจากแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 1 - 2 กรุงเทพฯ ฯ กลายเป็นศูนย์กลาง “ความเจริญ” ด้านต่าง ๆ แล้วยังเป็น “ศูนย์กลาง” (Central) ของปัญหานานาประการ อาทิ ปัญหาประชากรหนาแน่น ที่ทำให้เกิดชุมชนแออัด ปัญหาอาชญากรรม ปัญหาน้ำเน่าเสีย อากาศเป็นพิษ รถติด โครงสร้างพื้นฐานไม่เพียงพอต่อประชากร (ทั้งจริงและแฝง) ฯลฯ รัฐบาลจึงมีนโยบายกระจายความเจริญสู่หัวเมืองในภูมิภาค ทำให้เกิดการสร้างเมืองหลัก เมืองรองในภูมิภาคขึ้น

นโยบายการสร้างเมืองหลักตามภูมิภาค หรือการบูรณาการทรัพยากรเข้าสู่ศูนย์กลาง เป็นกระบวนการพัฒนาภายใต้วาทกรรม “การพัฒนาสมัยใหม่” ตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ การ “พัฒนาสมัยใหม่” ยังได้สร้างความเหลื่อมล้ำทางด้านรายได้ให้แก่คนกลุ่มต่างๆ มากขึ้น รวมถึงสร้างความไม่เท่าเทียมในด้านการพัฒนาเมืองต่างๆ ตามภูมิภาค โดยเมืองหลักจะได้รับการส่งเสริมด้านงบประมาณมากกว่าเมืองอื่น ๆ ในภูมิภาค และกลายเป็นศูนย์กลางการพัฒนาในด้านต่าง ๆ เช่น เมืองเชียงใหม่ กลายเป็นศูนย์กลางการจ้างงาน ศูนย์กลางส่วนราชการ ศูนย์กลางการท่องเที่ยวและบริการ และศูนย์กลางการศึกษา ฯลฯ

จากสถิติลูกจ้างที่เข้ามาทำงานในเมืองเชียงใหม่ปี พ.ศ. 2532 พบว่ามีจำนวน 39,250 คน (ดวงจันทร์ อาภาวัชรุตม์ เจริญเมือง 2537 : 82-97) แต่ใน

ปี พ.ศ. 2550 เมืองเชียงใหม่มีคนงานทั้งสิ้น 122,326 คน⁷ (สำนักงานสถิติจังหวัดเชียงใหม่ 2521: ฉ) และมีโรงงานอุตสาหกรรมจากการสำรวจปี พ.ศ. 2519 มีจำนวน 2,389 โรงงาน (กองนโยบายการพาณิชย์ 2521: 204-205) ในปี พ.ศ. 2540 จังหวัดเชียงใหม่มีโรงงาน 1,395 แห่ง เงินลงทุน 32,180 ล้านบาท แรงงาน 43,306 คน ในปี พ.ศ. 2550 เชียงใหม่มีโรงงานนอกเขตเทศบาล 39,496 โรง เป็นสถานประกอบการขนาดกลางที่มีคนงานตั้งแต่ 1-50 คนถึงร้อยละ 99.5 ของสถานประกอบการ (สำนักงานสถิติจังหวัดเชียงใหม่ 2549: ง) อุตสาหกรรมที่สำคัญ ได้แก่ อุตสาหกรรมอาหาร เกษตร ขนส่ง อโลหะ และเครื่องดื่ม ซึ่งอุตสาหกรรมที่ได้รับการส่งเสริมการลงทุน (BOI) พ.ศ. 2554 มี 34 โครงการ ประเทศที่มีการลงทุนในจังหวัดเชียงใหม่ ได้แก่ สหรัฐอเมริกา จีน เนเธอร์แลนด์ เยอรมนี สิงคโปร์ มาเลเซีย เดนมาร์ก ออสเตรเลีย สหรัฐอาหรับเอมิเรตส์ (สำนักงานจังหวัดเชียงใหม่ มมป.) จากข้อมูลข้างต้นจะเห็นการกระจุกตัวของโรงงานอุตสาหกรรมที่เป็นแหล่งจ้างงานที่สำคัญโดยส่วนใหญ่แล้วตั้งอยู่ในเชียงใหม่

ส่วนจังหวัดอื่น เช่น จังหวัดแพร่ถือว่าเป็นชายขอบของการพัฒนา ในปี พ.ศ. 2519 มีโรงงานทั้งหมด 262 โรง (กองนโยบายการพาณิชย์ กรมเศรษฐกิจการพาณิชย์ 2521 : 246) ปี พ.ศ. 2550 มีโรงงาน 20,820 แห่ง แต่ส่วนใหญ่เป็นสถานประกอบการขนาดเล็กมีคนงาน 1-5 คน มีมากถึง 19,994 แห่ง (สำนักงานสถิติจังหวัดแพร่ 2549 : ง) ขณะที่เชียงใหม่เป็นสถานประกอบการขนาดกลางที่มีคนงานตั้งแต่ 1-50 คนถึงร้อยละ 99.5 ของสถานประกอบการ (สำนักงานสถิติจังหวัดเชียงใหม่ 2549 : ง) ส่วนจังหวัดน่าน ในปี 2551 มีการประกอบการโรงงานอุตสาหกรรมทั้งสิ้น 429 โรงงาน เงินทุน 1,326,142,800

⁷ใน พ.ศ. 2553 จังหวัดเชียงใหม่มีกำลังแรงงานทั้งสิ้น 985,349 คน (หรือร้อยละ 58.5 ของประชากร) มีอัตราว่างงานเฉลี่ย 1.2 % อัตราจ้างแรงงาน 180 บาท/วัน นอกจากนี้ยังมีแรงงานต่างด้าวอีกกว่า 67,663 คน ซึ่งส่วนใหญ่เป็นชาวไทใหญ่ (สัญชาติพม่า) ถึง 67,453 คน แรงงานต่างด้าวประกอบอาชีพรับจ้างในกิจการก่อสร้างมากที่สุด 24,625 คน งานเกษตรและปศุสัตว์รองลงมา 22,655 คน (สำนักงานจังหวัดเชียงใหม่ มมป.)

บาท มีการจ้างแรงงาน 3,091 คน ส่วนใหญ่เป็นโรงงานขนาดเล็ก 425 โรงงาน คิดเป็นร้อยละ 99.07 โรงงานขนาดกลาง 3 โรงงาน คิดเป็นร้อยละ 0.70 และ โรงงานขนาดใหญ่ 1 โรงงาน คิดเป็นร้อยละ 0.23 ส่วนใหญ่เป็นอุตสาหกรรมแปรรูปการเกษตร (บริษัทโสมภา อินฟอร์เมชั่น เทคโนโลยี จำกัด มปป.) ตลาดการจ้างงานด้านอุตสาหกรรมในจังหวัดแพร่และน่านเป็นตลาดที่มีขนาดเล็ก ประชากรส่วนใหญ่ยังอยู่ในภาคเกษตรกรรม ทำให้เกิดการว่างงานในช่วงที่ไม่มีการทำการเกษตรกรรม ประชาชนในพื้นที่ทั้งสองจังหวัดได้อพยพไปทำงานในเมืองใหญ่ เช่น เชียงใหม่ ลำพูน ทำให้รายได้เฉลี่ยต่อหัวของประชากรในจังหวัดแพร่และน่านน้อย และเป็นจังหวัดที่ยากจนแห่งหนึ่งในประเทศไทย (สำนักงานสถิติแห่งชาติ 2552) จากข้อมูลข้างต้นจะเห็นความสนใจของผู้ประกอบการ และภาคราชการในการกระจายของทรัพยากรที่เมืองหลักมักได้รับความใส่ใจมากกว่าเมืองชายขอบ รวมถึงเมืองหลักมีแรงดึงดูดด้านแรงงานทำให้มีการอพยพผู้คนจากเมืองบริวารเข้าสู่เชียงใหม่เป็นจำนวนมาก

จังหวัดเชียงใหม่เป็นศูนย์กลางทางเศรษฐกิจของภาคเหนือ มีสัดส่วนการผลิตประมาณร้อยละ 14.8 ของผลิตภัณฑ์ภาค มีจำนวนสาขาธนาคารพาณิชย์ 201 สาขา สูงสุดเป็นอันดับสี่ของประเทศ และมีสัดส่วนเงินฝากและสินเชื่อประมาณ 1 ใน 3 ของเงินฝากและสินเชื่อทั้งภาคเหนือ (ธนาคารแห่งประเทศไทย : มปป.) ในขณะเดียวกันรายได้เฉลี่ยต่อหัวของเชียงใหม่ก็มีความแตกต่างจากเมืองอื่น เช่น ในปี พ.ศ. 2520 เชียงใหม่มีรายได้ต่อหัวเฉลี่ย 7,683 บาท ปี พ.ศ. 2521, 2522, 2523 จำนวน 9,991 10,930 และ 12,434 บาทตามลำดับ เปรียบเทียบกับรายได้เฉลี่ยต่อหัวในเมืองแพร่ ในปี พ.ศ. 2520- 2523 เฉลี่ย 6,133 6,539 8,180 และ 9,601 บาทตามลำดับ (ศูนย์สนเทศการเกษตรและสหกรณ์ 2525 : 11) และในปี 2552 จังหวัดแพร่^๑ พบว่าประชากรมีรายได้เฉลี่ยต่อหัว

^๑จังหวัดแพร่มีผลิตภัณฑ์มวลรวม 12,946 ล้านบาท รายได้ส่วนใหญ่ขึ้นอยู่กับสาขาการค้าส่งและค้าปลีกมากที่สุด คือร้อยละ 10.37 คิดเป็นมูลค่า 2,880 ล้านบาท (2,880 พันล้านบาท) รองลงมาได้แก่ สาขาการบริการ ร้อยละ 10.38 คิดเป็นมูลค่า 2,705 พันล้านบาท และเป็น

25,334 ต่อปี เป็นลำดับที่ 17 ของภาคเหนือ ลำดับที่ 63 ของประเทศ ขณะที่ จังหวัดเชียงใหม่ ในปี พ.ศ.2553 มีรายได้ประชากรต่อหัวเฉลี่ย 97,971 บาท/คน/ปี อยู่ที่อันดับ 3 ของภาคเหนือรองจากจังหวัดลำพูน และจังหวัดกำแพงเพชร สำหรับรายได้ประชากรในเขตชนบท เฉลี่ยอยู่ที่ 59,092.45 บาท/คน/ปี อำเภอที่มีรายได้เฉลี่ยต่ำที่สุด คือ อำเภออมก๋อย 29,198.01 บาท/คน/ปี และอำเภอที่มีรายได้สูงสุด คือ อำเภอฝาง 110,592.77 บาท/คน/ปี (สำนักงานจังหวัดเชียงใหม่ มปป.) จะเห็นว่ารายได้เฉลี่ยต่อหัวของเชียงใหม่สูงกว่าแพร่กว่า 2 เท่า เพราะว่ามีงานภาคบริการและงานนอกภาคการเกษตรจำนวนมาก และมีอัตราการขยายตัวเร็วมาก

นอกจากนี้ผลิตภัณฑ์มวลรวมจังหวัดเชียงใหม่ (GPP) พ.ศ. 2552 มีมูลค่า 127,660 ล้านบาท⁹ มีอัตราการขยายตัวทางเศรษฐกิจเฉลี่ยร้อยละ 2.3 ส่วนจังหวัดแพร่มีผลิตภัณฑ์มวลรวมทั้งจังหวัด (GPP) ราคาตลาดปี 2552 มูลค่า 27,734 ล้านบาท¹⁰ (องค์การบริหารจังหวัดแพร่ มปป.) จะเห็นว่ารายได้เฉลี่ยต่อหัวของเชียงใหม่เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว แต่จังหวัดอื่นมีรายได้เฉลี่ยต่อหัวและผลิตภัณฑ์มวลรวมเพิ่มขึ้นอย่างช้า ๆ ยกเว้นจังหวัดลำพูนที่มีนิคมอุตสาหกรรมตั้งอยู่

การพัฒนาตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติได้ทำให้เกิดความเลื่อมล้ำทางด้านการกระจายทรัพยากรและรายได้ โดยรัฐมองว่าการสร้างเมืองศูนย์กลางจะเป็นการกระจายความเจริญ แต่ในทางตรงกันข้าม การสร้างเมือง

สาขาเกษตรกรรม ร้อยละ 10.25 คิดเป็นมูลค่า 2,598 ล้านบาท ในปี 2552 พบว่าประชากรมีรายได้เฉลี่ยต่อหัวต่อคน 47,058 บาทต่อปี เป็นลำดับที่ 17 ของภาคเหนือ

⁹ แบ่งเป็นภาคเกษตร 18,539 ล้านบาท (ร้อยละ 14.5) และนอกภาคเกษตร 109,121 ล้านบาท (ร้อยละ 85.5) ซึ่งสาขาการผลิตนอกภาคเกษตรที่สำคัญ มีบริการด้านอสังหาริมทรัพย์ 20,603 ล้านบาท (ร้อยละ 16.1) ตามมาด้วยสาขาการศึกษา 15,116 ล้านบาท (ร้อยละ 12.5)

¹⁰ มูลค่าผลิตภัณฑ์จังหวัดแพร่ในปี 2552 อันดับ 1 มาจากสาขาการขายปลีกขายส่งและการเกษตรกรรม อันดับ 2 จากการศึกษา อันดับ 3 จากการบริหารราชการ อันดับ 4 จากการก่อสร้างและการอุตสาหกรรม อันดับ 5 จากการบริการสุขภาพ

ศูนย์กลางกลายเป็นการสร้างเมืองโตเดี่ยวในภูมิภาค ดังกรณี เมืองเชียงใหม่¹¹ ที่เป็นเมืองศูนย์กลางของภาคเหนือ และส่งผลให้เกิด “เมืองชายขอบของการพัฒนา” (ชัยพงษ์ สำเนียง 2551)

นโยบายของภาครัฐต่อเมืองชายขอบ คือ เมืองบริวารของเมืองเชียงใหม่ ได้รับจัดสรรทรัพยากรน้อยกว่า รวมถึงให้ความสำคัญของการส่งเสริมด้านงบประมาณในลำดับท้ายสุด ทำให้เมืองเหล่านั้นกลายเป็นเมืองชายขอบของภาคเหนือ เช่น แพร่ น่าน แม่ฮ่องสอน และพะเยา เนื่องจากสร้างผลตอบแทนไม่คุ้มกับการลงทุน และการสร้างงานในภูมิภาค

ส่วนจังหวัดลำพูน ถูกสร้างให้เป็นเมืองแฝดของเชียงใหม่ จึงมีการกระจายทรัพยากรลงไปจำนวนมาก เช่น นิคมอุตสาหกรรม ส่วนเชียงรายเป็นประตูสู่จีน เมืองเหล่านี้จึงจัดว่าเป็นเมืองอันดับสองของการพัฒนาในภาคเหนือ ส่วนหัวเมืองที่ถูกเรียกว่า “ล้านนาตะวันออก” ถือว่าเป็นลำดับสุดท้ายของการพัฒนาสมัยใหม่

ในช่วงปลายทศวรรษที่ 2500 การท่องเที่ยวได้ขยายตัวอย่างกว้างขวาง มีการสร้างให้เมืองในภาคเหนือเป็นเมืองแห่งการท่องเที่ยว โดยมีเชียงใหม่เป็นศูนย์กลาง สินค้าทางวัฒนธรรมเป็นแหล่งรายได้ให้กลุ่มทุนขยายตัวและสร้างธุรกิจเกี่ยวกับการท่องเที่ยว เช่น ศูนย์แสดงศิลปวัฒนธรรมของตระกูลชุติมา

¹¹จังหวัดเชียงใหม่มีประชากรจำนวนมากถึง 1,682,382 คน แยกเป็นชาย 821,031 คน หญิง 861,351 คน ความหนาแน่นเฉลี่ย 84 คน/ตารางกิโลเมตร (ข้อมูล ณ วันที่ 10 มกราคม 2555) ประชากรชนกลุ่มน้อยในจังหวัดมีจำนวน 64,505 คน กระจายตามอำเภอต่างๆ ใน 16 อำเภอ อำเภอที่มีประชากรชนกลุ่มน้อยมากที่สุด ได้แก่ อำเภอฝาง รองลงมา ได้แก่ อำเภอเชียงดาว อำเภอแม่สาย และอำเภอเวียงแหง (สำนักงานจังหวัดเชียงใหม่ มมป.) ส่วนลำพูนมีความหนาแน่นของประชากร โดยเฉลี่ยเท่ากับ 89.81 คน ต่อพื้นที่ 1 ตร.กม. ปัจจุบันมีประชากรจำนวน 404,693 คน เป็นเพศชาย 197,278 คน เพศหญิง 207,415 คน (สำนักงานจังหวัดลำพูน มมป.) การเพิ่มของประชากรไม่นับประชากรแฝงทั้งที่เป็นชาวไทยต่างพื้นที่ และแรงงานต่างด้าวที่คาดการณ์ว่ามีหลายแสนคน และได้สร้างปัญหาในหลายๆ ด้านต่อเชียงใหม่ เช่น ปัญหาอาชญากรรม รถติด มลพิษ ชุมชนแออัด ฯลฯ

สินค้าที่ระลึกของตระกูลบูรณุปกรณ์ (เวียงรัฐ เนติโพธิ์ 2552) และเป็นทุนในการขยายสู่ธุรกิจอื่น ๆ เช่น โรงแรม โรงหนัง ห้างสรรพสินค้า เป็นต้น

การสำรวจของ World Best Award-Top 10 Cities จากผู้อ่าน *Travel and Leisure* นิตยสารท่องเที่ยวของสหรัฐอเมริกา ผลปรากฏว่าจังหวัดเชียงใหม่เป็นเมืองน่าท่องเที่ยวอันดับ 2 ของโลก รองจากกรุงเทพมหานครเท่านั้น ซึ่งใน พ.ศ. 2552 จังหวัดเชียงใหม่ถูกจัดเป็นเมืองน่าท่องเที่ยวอันดับ 5 ของโลก โดยพิจารณาจากสถานที่ ทักษะคุณภาพ ความสวยงามและร่มรื่น ศิลปวัฒนธรรมและประเพณี อาหารการกิน แหล่งช้อปปิ้ง ความเป็นมิตรของผู้คน ความคุ้มค่าของเงิน เป็นต้น ใน พ.ศ. 2553 จังหวัดมีจำนวนนักท่องเที่ยว 5,040,917 คน อยู่ในอันดับที่ 4 ของประเทศรองจากจังหวัดกรุงเทพมหานคร จังหวัดภูเก็ต และจังหวัดชลบุรี เป็นนักท่องเที่ยวชาวต่างชาติ 1,695,288 คน (ร้อยละ 33.63) สร้างรายได้รวม 39,507.03 ล้านบาท (สำนักงานจังหวัดเชียงใหม่ มมป.)

เมืองลำพูนเองในฐานะเมืองแฝดของเชียงใหม่ได้รับผลจากนโยบายข้างต้นด้วยเช่นกัน โดยเมืองลำพูนถูกรับรู้ในฐานะเมืองสวยงาม เมืองหัตถกรรมผ้าฝ้าย และส่งผลให้เกิดแหล่งท่องเที่ยว เช่น อำเภอป่าซาง ตลาดผาป่อง แม้ภายหลังมีการสร้างถนนซูเปอร์ไฮเวย์และทำให้จังหวัดลำพูนลดความสำคัญลง แต่การที่อยู่ใกล้เมืองเชียงใหม่ทำให้ราคาที่ดิน และค่าครองชีพของลำพูนสูง และในปี พ.ศ. 2528 ได้มีการตั้งนิคมอุตสาหกรรมภาคเหนือ ในจังหวัดลำพูน ตามนโยบายแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 4 (พ.ศ. 2520-2524) ได้ก่อสร้างแล้วเสร็จในเดือนมีนาคม พ.ศ. 2528 มีเนื้อที่ประมาณ 1,788 ไร่ ซึ่งการเกิดขึ้นของนิคมอุตสาหกรรมทำให้มีความต้องการที่ดินเพื่อก่อสร้างโรงงานจำนวนมาก ทำให้ที่ดินมีราคาเพิ่มขึ้น นายทุนเริ่มมองเห็นประโยชน์ในการกว้านซื้อที่ดิน (ทรงศักดิ์ ปัญญา 2551: 115)

ในปี พ.ศ. 2553 จังหวัดลำพูนมีจำนวนโรงงานอุตสาหกรรมทั้งหมด 923 โรงงาน เงินลงทุน 86,430 ล้านบาท การจ้างงานกว่า 68,652 คน แยกเป็น นอกเขตนิคมอุตสาหกรรมภาคเหนือ จำนวน 848 โรงงาน มีเงินลงทุน 19,593 ล้านบาท

บาท มีคนงาน 27,061 คน รวมโรงงานที่ตั้งในพื้นที่สวนอุตสาหกรรมเอกชนในเครือสหพัฒน์อินเตอร์โฮลดิ้ง จำกัด จำนวน 16 โรงงาน เงินลงทุนประมาณ 6,491 ล้านบาท คนงาน 9,306 คน โรงงานที่ตั้งอยู่ในเขตนิคมอุตสาหกรรมภาคเหนือ ที่เปิดดำเนินการแล้ว 75 โรงงาน มีเงินลงทุน ประมาณ 66,837 ล้านบาท และมีแรงงานประมาณ 41,591 คน มีมูลค่าการส่งออก (ปี 2552) 41,730 ล้านบาท (สำนักงานจังหวัดลำพูน มมป.) ทำให้มีคนต่างถิ่นเข้ามาอยู่ในพื้นที่จำนวนมาก ส่งผลให้เกิดปัญหาอาชญากรรม สถานบันเทิง และภาวะตึงเครียดในการทำงาน จากการสำรวจของคณะกรรมการสุขภาพแห่งชาติ (สช.) ใน พ.ศ. 2554 พบว่าจังหวัดลำพูนเป็นจังหวัดที่มีอัตราการฆ่าตัวตายสูงที่สุดในประเทศ โดยมีสถิติอยู่ที่ 20.02 ต่อประชากรแสนคน ซึ่งเป็นผลมาจากการที่คนต่างถิ่นเข้ามาอาศัยเป็นประชากรแฝงจำนวนมากทำให้เกิดปัญหาในหลากหลายด้าน ซึ่งภาวะที่คนขาดรากเหง้า และหลุดลอยจากครอบครัว ทำให้เกิดการคิดสั้น (กรมสุขภาพจิต 2554) กอปรกับลำพูนมีอัตราการขยายตัวทางเศรษฐกิจอย่างต่อเนื่อง และค่าครองชีพที่สูงขึ้น รวมถึงสภาพบีบรัดทางด้านเศรษฐกิจทำให้เกิดภาวะตึงเครียด เป็นสาเหตุหนึ่งของการฆ่าตัวตายเพิ่มขึ้น

นอกจากทุนอุตสาหกรรม และทุนท่องเที่ยวแล้ว ทุนการเกษตรก็เฟื่องฟูในช่วงเวลานี้เช่นกัน อาทิเช่น นายทุนยาสูบ โดยในประเทศไทยการปลูกใบยาสูบเฟื่องฟูในช่วงทศวรรษที่ 2500 - 2520 หลังจากนั้นก็เกิดภาวะเสื่อมถอยเนื่องจากภาวะเศรษฐกิจโลกตกต่ำต่อเนื่องกันหลายปี ทำให้ความต้องการใบยาสูบในตลาดโลกลดลง รวมถึงมีการรณรงค์งดสูบบุหรี่ และประเทศผู้นำเข้าเพิ่มภาษีบุหรี่ทำให้คนสูบลดลง เนื่องจากใบยาสูบเป็นพืชที่อาศัยการส่งออกเป็นหลัก ราคาจึงขึ้นอยู่กับความต้องการของตลาดโลก ในปี พ.ศ. 2527 ประเทศญี่ปุ่นที่เคยนำเข้าใบยาสูบพันธุ์เวอร์จิเนียเชลล์ปีละ 3.5 ล้านกิโลกรัม ได้ลดปริมาณการสั่งซื้อเหลือเพียง 1.2 ล้านกิโลกรัมทำให้ราคายาสูบตกต่ำ สืบเนื่อง

จากผลผลิตมีมากกว่าความต้องการ ซึ่งถือว่าปี พ.ศ. 2527 เป็นปีแห่งความเสื่อมถอยของการปลูกใบยาสูบ¹²

อย่างไรก็ตามการปลูกใบยาสูบในจังหวัดแพร่กลับเพิ่มปริมาณมากขึ้นเรื่อย ๆ และกลุ่มทุนเมืองแพร่ก็ได้สร้างโรงบ่มใบยาในพื้นที่ต่าง ๆ อย่างกว้างขวาง เพราะความต้องการใบยาสูบภายในประเทศยังคงมีอยู่ ในปี พ.ศ. 2535 จังหวัดแพร่มีพื้นที่ปลูกใบยาสูบถึง 28,418 ไร่ ชาวบ้านในพื้นที่ทำการปลูกโรงบ่มเป็นผู้ให้พันธุ์และปุ๋ย เมื่อได้ผลผลิตก็นำมาหักค่าต้นทุนของโรงบ่ม ในขณะนั้นมีการปลูกอย่างกว้างขวาง และถือว่าเฟื่องฟูมาก แต่การผลิตใบยาสูบก็ลดปริมาณลงในปีถัดมา (พ.ศ. 2536) ที่ลดลงเหลือประมาณ 8,187 ไร่¹³

นอกจากนี้ในทศวรรษที่ 2510 ชนชั้นนำของจังแพร่ยังได้ขยายกิจการโรงบ่มใบยาสูบไปในจังหวัดอื่น ๆ ของภาคเหนือ เช่น จังหวัดลำพูน เชียงใหม่ มีโรงบ่มใบยาสูบของบริษัทเทพวงศ์ไปตั้ง และปรากฏว่าในปี พ.ศ. 2518-2521 บริษัทเทพวงศ์เป็นบริษัทที่ส่งออกใบยาสูบมากที่สุดของประเทศ¹⁴ แสดงให้เห็นว่ายาสูบเป็นแหล่งสะสมทุนทางหนึ่งของกลุ่มทุนเมืองแพร่ และการที่กลุ่มทุนในเมืองแพร่เป็นเจ้าของโรงบ่มในหลายจังหวัดภาคเหนือ และเป็นกลุ่ม “พ่อเลี้ยงโรงบ่มใบยาสูบ” ที่มีฐานการผลิตทั่วภาคเหนือ

เมื่อปลูกยาสูบมากทำให้ชาวบ้านไม่สามารถกำหนดราคาได้เอง เพราะชาวบ้านต้องอาศัยยาฆ่าแมลง ปุ๋ย และกล้าพันธุ์ จากเจ้าของโรงบ่มใบยาสูบ¹⁵ ทำให้ชาวบ้านที่ปลูกยาสูบเป็นผู้อยู่ใต้ระบบอุปถัมภ์ของเจ้าของโรงบ่ม และทำให้

¹² ฝ่ายเศรษฐกิจการขนส่งและสื่อสาร. รายงานการศึกษาเรื่อง รูปแบบการเคลื่อนย้ายและค่าใช้จ่ายในการขนส่งใบยาสูบ. กองเศรษฐกิจและคมนาคม สำนักงานปลัดกระทรวงคมนาคม. อุดลำนนา, 27-28.

¹³ นายพัฒน์ ผาทอง. **ชีวประวัติ**. อนุสรณ์พระราชทานเพลิงศพนายพัฒน์ ผาทอง ณ สุสานป่าช้าจีน อ.เมือง จ.แพร่ ในวันเสาร์ที่ 12 มิถุนายน 2542.

¹⁴ โดยมีปริมาณ 4,142 6,345 6,909 4,924 เมตริกตัน (เรียงตามลำดับปี)

¹⁵ สัมภาษณ์นายถาวร ทะลอย อายุ 70 ปี 39 ม.5 ต.ดอนมูล อ.สูงเม่น จ.แพร่ วันเสาร์ วันที่ 11 กุมภาพันธ์ 2549

เจ้าของโรงบ่มใบยาสูบสามารถเปลี่ยนมาเป็นชนชั้นนำในท้องถิ่นเป็น ส.ส. ,ส.จ., เช่น พ่อเลี้ยวศานิตย์ ศุภศิริ พ่อเลี้ยวเมธา เอื้ออภิญญากุล พ่อเลี้ยวณรงค์ วงศ์วรรณ เป็นต้น ต่อมาในปี พ.ศ. 2536 - 2537 ราคาใบยาสูบตกต่ำจึงทำให้ชาวบ้านทยอยเลิกปลูกไปในที่สุด

ตั้งแต่กลางทศวรรษที่ 2530 เป็นต้นมาจนถึงปัจจุบัน (พ.ศ. 2550) ชาวบ้านในภาคเหนือหันมาปลูกนิยมปลูกถั่วเหลือง ถั่วลิสง กระเทียม ลำไย ส้ม ฯลฯ เป็นการปลูกพืชที่หลากหลายจึงใช้ทุนมาน้อยแตกต่างกัน ทำให้ไม่ตกอยู่ภายใต้ระบบอุปถัมภ์แบบการผลิตพืชที่ต้องพึ่งพาปัจจัยการผลิตจากพ่อเลี้ยว เช่น ใบยาสูบ แม้จะไม่สามารถกำหนดราคาได้เองก็ตาม แต่เกษตรกรในช่วงเวลานี้ก็มีอิสระโดยสัมพัทธ์ จนในท้ายที่สุดตัวแทนทางการเมืองแบบเดิมที่เรียกว่าพ่อเลี้ยวโรงบ่มได้หมดบทบาทไป และเกิดกระบวนการเลือกคนรุ่นใหม่ที่ต่างจากผู้นำในอดีต

แม้ว่าการศึกษาประวัติศาสตร์เศรษฐกิจในช่วงนี้จะมีสำนักวัฒนธรรมชุมชนที่เป็นการศึกษาประวัติศาสตร์นอกกระแส นำโดยอาจารย์ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และลูกศิษย์ (2527, 2529, 2544, 2547, 2553) ได้ผลิตงานจำนวนมาก แต่งานทั้งหมดให้ความสนใจต่อ “ชาวบ้าน” มากกว่ากลุ่มทุน และมองชุมชนสังคมแบบหยุดหนึ่ง โดยมองว่าคนในชุมชนสามารถช่วยเหลือตนเอง และมีวัฒนธรรมที่เกื้อกูลทำให้ไม่เห็นความขัดแย้งของคนในชุมชน ปฏิสัมพันธ์ของคน รวมถึงปัจจัยต่าง ๆ อย่างกว้างขวาง (อานันท์ กาญจนพันธุ์ 2539) แม้ภายหลังอาจารย์ฉัตรทิพย์ได้พัฒนาความคิดให้สามารถอธิบายปัจจัยต่าง ๆ ได้กว้างขวางขึ้น แต่ก็ไม่ได้ให้ความสำคัญกับกลุ่มทุนมากนัก (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา 2553)

อาจกล่าวได้ว่าในยุคนี้ทุนเติบโตพร้อมกับการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานของรัฐ ทำให้เกิดทุนที่ดิน ทุนอุตสาหกรรม ทุนธุรกิจการเกษตร ทุนท่องเที่ยว ซึ่งเป็นทุนหลักที่ขับเคลื่อนเศรษฐกิจในช่วงที่มีอัตราการเกิดลดลงอย่างต่อเนื่อง แต่อย่างไรก็ตามทุนที่เกิดขึ้นในยุคนี้ไม่ได้เกิดภายใต้ระบบการค้าเสรี หรือระบบ

ตลาด แต่เป็นทุนที่ผูกโยงกับภาคส่วนอื่น ๆ ซึ่งน่าสนใจว่าทุนแต่ละชนิดผูกโยง
เกี่ยวพันโดยระบบใด และทำงานอย่างไร

4. ยุคทุนใหม่ที่หลากหลาย ช่วงปี พ.ศ. 2544-ปัจจุบัน

ความเปลี่ยนแปลงในช่วงนี้ที่สำคัญ คือ การเปลี่ยนโครงสร้างชนบทอย่าง
ขนานใหญ่ เพราะคนชนบทมิได้อยู่ในชนบท หรือมีอาชีพเกษตรกรรมอีกต่อไป แต่
มีความหลากหลายของผู้คนในชนบททั้งฐานะทางเศรษฐกิจ สังคม ฯลฯ (จามะรี
เชียงทอง 2554) การปรับโครงสร้างชนบทชาวนาถูกผลักดันออกจากภาคเกษตร
โดยกีดกันการเข้าถึงที่ดินเกษตร มีกระบวนการเบียดขับออกจากความเป็นชาวนา
(Cohen 1981) ไม่ว่าปรากฏการณ์ขายที่นาจำนวนมาก ที่นากลายเป็นของนายทุน
ต่างชาติ การใช้พื้นที่เกษตรกรรมซับซ้อนมากขึ้น พื้นที่อยู่ภายใต้การกำกับของ
ตลาดหรือ "กลไกเชิงสถาบัน" อำนาจการตัดสินใจอยู่ที่อำนาจภายนอก เชื่อมโยง
อยู่กับรัฐ และตลาดโลก คนชนบทถูกผนวกเป็นแรงงานรับจ้างในตลาดโลก
อุตสาหกรรมขนาดเล็กขยายตัวเข้ามาในชนบท (Anan 1989) แรงงานออกไป
รับจ้างนอกภาคเกษตร มีการรับงานมาทำที่บ้านมีการเหมาช่วง การขยายตัวของ
ภาคอุตสาหกรรมการเกษตร บางหมู่บ้านมีแรงงานออกจากภาคเกษตร ชุมชน
ชนบทกลายเป็นเพียงหอพัก (Hirai 2002) คนชนบทต้องทำงานในโรงงาน แรงงาน
ได้กลายเป็นสินค้า คนงานที่อยู่ในโรงงาน ถูกครอบงำความคิด กลายเป็นทาส
ค่าจ้างในโรงงาน (Hirai 2002)

การปรับโครงสร้างเหล่านี้เป็นปัญหาที่มองไม่เห็น ที่มีการยกย้อนกลับไ้
กลับมา โดยแรงงานเหล่านี้สามารถกลับมาเป็นชาวนาใหม่ (Re-Peasantization)
ได้ ที่มีความสัมพันธ์อยู่กับโลกาภิวัตน์ หรือหันกลับมาปลูกพืชตามบงการของ
ตลาดโลก ทำอุตสาหกรรมอาหาร แต่ชีวิตคนเหล่านี้มีชีวิตอยู่อย่าง "ไร้
ตัวตน" ชีวิตขึ้นอยู่กับตลาดโลก ไร้กำกับการควบคุม มีชีวิตเสี่ยง แม้คนงานอยู่บน
ที่ดินของตัวเองก็ตาม (อานันท์ 2549)

การที่ชุมชนท้องถิ่นได้เข้าไปผูกพันกับระบบเศรษฐกิจโลกอย่างแนบแน่น ส่งผลตามมาอย่างหนึ่ง คือ การก่อตัวขึ้นมาของกลุ่มชนชั้นกลางใหม่อย่างหลากหลายในชุมชน ที่มีฐานะดีขึ้นด้วยการมีชีวิตคาบเกี่ยวอยู่กับภาคนอกเกษตรมากขึ้น ขณะที่ต้องเผชิญกับความเสี่ยงใหม่ ๆ เพราะเอาชีวิตไปผูกพันอยู่กับระบบตลาดภายนอกชุมชน พร้อม ๆ กับพึ่งพานโยบายของรัฐไปด้วย ซึ่งก็ตามมาด้วยความขัดแย้งใหม่ ๆ ในชุมชนเช่นเดียวกัน แม้จะต้องเผชิญกับความเสี่ยงมากขึ้น แต่กลุ่มคนในชุมชนท้องถิ่นที่ก่อตัวขึ้นมาใหม่ ๆ เหล่านี้ก็แตกต่างอย่างสิ้นเชิงกับชาวบ้านในเศรษฐกิจแบบศีลธรรม ที่อาจจะเคยมีอยู่ในอดีต เพราะพวกเขาไม่ได้พยายามหลีกเลี่ยงความเสี่ยงในระบบตลาดอีกต่อไป ตรงกันข้ามกลับพยายามฉกฉวยและแสวงหาโอกาสจากตลาดอย่างเต็มที่ ด้วยการปรับตัวอย่างหลากหลาย เพราะมีความคาดหวังในด้านการบริโภคมากขึ้นด้วย โดยเฉพาะการบริโภคคุณภาพชีวิตที่ดี ในฐานะที่เป็นการช่วงชิงความหมายการพัฒนา ซึ่งเคยผูกติดอยู่กับด้านการผลิตที่ให้ความสำคัญกับรายได้เท่านั้น ซึ่งยศ สันตสมบัติ เรียกว่าเป็นความยืดหยุ่นของสังคมชาวนา (ยศ 2546) ขณะเดียวกันชาวบ้านก็ตื่นตัวทางการเมืองมากขึ้น ด้วยการพยายามเข้าไปต่อรองกับรัฐในลักษณะต่าง ๆ (อาพันธ์ กาญจนพันธุ์ 2558)

ปฏิบัติการทางการเมืองอย่างหนึ่งที่เห็นได้อย่างชัดเจนก็คือ ความพยายามที่จะเข้าไปมีบทบาทในการเมืองท้องถิ่นมากขึ้น ผ่านระบบการเลือกตั้งท้องถิ่นในระดับต่าง ๆ เพื่อจะได้มีส่วนในการจัดการกับความเสี่ยงต่าง ๆ ด้วยการต่อรองกับนโยบายและการเมืองในระดับสูง ๆ ขึ้นไปได้ ซึ่งแสดงออกมาในกลุ่มของคนในชุมชนท้องถิ่นที่ก่อตัวขึ้นมาใหม่ เช่น กลุ่มชาวบ้านที่เคยไปทำงานต่างประเทศและกลับคืนถิ่น ในวิทยานิพนธ์ของพรรณภัทร ปลั่งศรีเจริญสุข (2551) พบว่า เมื่อกลุ่มคนเหล่านี้กลับคืนถิ่นแล้วมักจะประกอบอาชีพที่คาบเกี่ยวอยู่กับทั้งภายในและภายนอกภาคการเกษตร เช่น การก่อสร้างและการค้า พร้อม ๆ กับทำการเกษตรควบคู่ไปด้วย ขณะเดียวกันก็อาศัยประสบการณ์ที่ได้รับมาจากต่างแดนเป็นเงื่อนไขในการเพิ่มสถานภาพและบทบาทของพวกตน ด้วยการสร้างอัต

ลักษณะของพวกตนในฐานะผู้มีทักษะในการติดต่อประสานงานและต่อรองกับหน่วยงานภายนอก เพื่อลงสมัครรับเลือกตั้งท้องถิ่นในระดับต่าง ๆ และได้รับเลือกเป็นผู้ใหญ่บ้านจนถึงสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล แต่ผู้ที่จรรักษาตำแหน่งไว้ให้ได้หลายสมัยนั้นจะต้องแสดงให้เห็นว่า พวกตนสามารถตอบสนองความคาดหวังในการบริโภคความเป็นสมัยใหม่ได้ ผ่านความสามารถในการต่อรองกับรัฐและผู้นำท้องถิ่นภายนอกชุมชน เพื่อระดมทรัพยากรเข้ามาในชุมชน ซึ่งถือได้ว่าเป็นส่วนหนึ่งของการช่วงชิงวาทกรรมการพัฒนาของชาวบ้าน ที่หันมาเน้นความสำคัญของคุณภาพชีวิต ทั้งด้านการผลิตและการดำรงชีวิตให้หลุดพ้นจากภาพลักษณ์ที่ล้าหลัง แทนการยึดติดอยู่กับวาทกรรมพัฒนาที่ผูกอยู่กับการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานเท่านั้น อย่างไรก็ตามการเลือกตั้งในท้องถิ่นดังกล่าวก็ส่งผลให้ชาวบ้านแบ่งแยกออกเป็นฝักเป็นฝ่าย และขัดแย้งกันไปตามชั่วอำนาจต่าง ๆ ในชุมชนมากขึ้นตามมาด้วย (อานันท์ กาญจนพันธุ์ 2558)

อย่างไรก็ดีแม้ว่าชนบทไทยภายใต้บริบทโลกได้มีการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างในหลายระดับแต่นั้นก็มิได้หมายความว่าคนชนบทตกอยู่ภายใต้การครอบงำของการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างภายนอกเพียงอย่างเดียว แต่ในทางกลับกันคนชนบทได้เข้าสู่พื้นที่ของการต่อสู้ต่อรองภายใต้เงื่อนไขต่าง ๆ ที่หลากหลาย อาทิเช่นงานศึกษาของ ยศสันตสมบัติ เรื่อง *แม่หญิงสีขาวตัว : ชุมชนและการค้าประเวณีในสังคมไทย* (2535) ได้สะท้อนให้เห็นการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของคนชนบทที่มีการผลิตแบบเข้มข้น การผลิตแบบการยั้งชีพได้เปลี่ยนไปเป็นการผลิตเพื่อขายเพิ่มมากขึ้น พร้อมทั้งการใช้ปัจจัยการผลิตที่เข้มข้นทำให้เกษตรกรต้องแสวงหาเงินตราเพื่อซื้อสิ่งของเหล่านั้น ระบบความสัมพันธ์แบบเดิมได้ล่มสลายลง เช่น สถานะของผู้หญิงที่มีบทบาททั้งด้านการผลิตและพิธีกรรมในภาคเหนือเริ่มสั่นคลอน ความเป็นปัจเจกและการบริโภคนิยมได้แพร่หลายในพื้นที่ชนบท เด็กสาวจำนวนมากถูกผลักออกจาก “กิจกรรมการผลิต” (Productive activities) ถูกเปลี่ยนให้เป็นสินค้าเพื่อป้อนเข้าสู่สถานเริงรมย์ แต่อย่างไรก็ตามการค้าประเวณีเป็นเพียงปัญหาหนึ่งของชุมชนชนบทไทย ท่ามกลางปัญหาอื่นๆ อีกมากมาย ซึ่งล้วนแล้วแต่เป็น

‘ผลิตผล’ ของการพัฒนา แต่กระนั้นยศ ก็เสนอว่าการค้าประเวณีของผู้หญิงมิได้เกิดอย่างไรเงื่อนไขทางสังคมวัฒนธรรม และผู้หญิงที่ถูกส่งไปค้าประเวณีก็มิได้มีสถานะที่ย่ำแย่ในสังคมเธอเหล่านั้นได้สร้างตำแหน่งแห่งที่ของตนเองใหม่ในหมู่บ้าน เช่น เป็นผู้อุปถัมภ์พุทธศาสนา สร้างคุณค่าเรื่องการตอบแทนบุญคุณ เป็นต้น การสร้างความหมายใหม่เหล่านั้นโดยมิได้สยบยอมต่อ “ภาพลักษณ์” ที่สังคมสร้างขึ้น

ในงานชิ้นต่อมาของยศ เรื่อง *ท่าเกวียน : บทวิเคราะห์เบื้องต้นว่าด้วยการปรับตัวของชุมชนชาวนาไทยท่ามกลางการปิดล้อมของวัฒนธรรมอุตสาหกรรม* (2539) ยศอธิบายว่าแม้ว่าจะเกิดเงื่อนไขที่ทำให้อาชีพเกษตรกรไม่มั่นคงและต้องพึ่งพาปัจจัยจากภายนอกทั้งหมดภายใต้การผลิตเพื่อขาย และความสัมพันธ์ของคนชนบทก็ไม่เอื้อต่อการผลิตแล้ว แต่เกษตรกรก็ได้ยอมจำนนต่อการ “ปิดล้อม” หรือสร้างเงื่อนไขที่จำกัดการดำเนินชีวิตของพวกเขา พวกเขาต่างแสวงหาทางเลือก เปลี่ยนความหมายของการพัฒนา หรือแม้แต่สร้างความหลากหลายของการผลิตขึ้นมาใหม่ เช่น การปลูกข้าวสองครั้ง รวมถึงไปทำงานนอกภาคเกษตรกรรม เพื่อสร้างความหลากหลายในการใช้ชีวิต ซึ่งสะท้อนผ่านงานในชิ้นหลังของเขาในเรื่อง *พลวัตและความยืดหยุ่นของสังคมชาวนา: เศรษฐกิจชุมชนภาคเหนือและการปรับกระบวนการทัศน์ว่าด้วยชุมชนในประเทศโลกที่สาม* (2546) การศึกษาและทำความเข้าใจรูปแบบของการปรับตัวของชาวนาที่เข้าสู่การทำงานรับจ้างและการประกอบอาชีพอันหลากหลายที่ ได้กลายเป็นฐานของความมั่นคงในครัวเรือน และการทำความเข้าใจการเปลี่ยนแปลงของระบบ ทุนนิยมค่าเช่า ซึ่งเคยเป็นรากฐานสำคัญของความสัมพันธ์ทางสังคมในชุมชนชาวนาภาคเหนือ การศึกษาของยศได้ชี้ให้เห็นว่าการทำงานรับจ้างและความหลากหลายของอาชีพนอกภาคเกษตร มีผลทำให้ทุนนิยมค่าเช่าเริ่มเปลี่ยนความสัมพันธ์และมีแนวโน้มที่จะลดบทบาทลง คนที่เคยเรียกว่าชาวนา กลายเป็นผู้ประกอบการ นักลงทุน จึงเกิดการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้าง ทำให้โครงสร้างชนบทมีความซับซ้อนมากขึ้น ในขณะที่อีกกลุ่มหนึ่ง ปรับตัวด้วยการดิ้นรนแสวงหาทางเลือกใหม่ ด้วยความ

พยายามแสวงหากระบวนการผลิตทางเลือก ยึดอุดมการณ์ความพอเพียงและพยายามสร้างอิสระในการผลิตและการดำรงชีวิตของตน ซึ่งยศเรียกว่า “ชาวนาที่ยืดหยุ่น” (Flexible Peasants)

นอกจากนี้ผู้คนในชนบทได้สร้างพื้นที่ทางพิธีกรรมเพื่อสร้างอำนาจต่อรองกับรัฐ ทูน หรือเพื่อปรับความสัมพันธ์ของคนในชนบท รวมทั้งได้สร้างสถาบันใหม่ๆ บนฐานของระบบจารีตเดิม เพื่อสถาปนาความสัมพันธ์แบบใหม่ขึ้น ถ้าหากชาวบ้านมีอำนาจในการควบคุมความรู้และกำหนดอัตลักษณ์ของตนได้จากการศึกษาของอานันท์ กาญจนพันธุ์ เรื่อง *เจ้าที่และผีป่วน: พลวัตของความรู้ชาวบ้าน อำนาจและตัวตนของคนท้องถิ่น* (2555ก) ชุมชนท้องถิ่นก็จะสามารถปรับตัวให้มีทางเลือกได้อย่างหลากหลาย ในบริบทที่ต้องเผชิญกับความเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว แทนที่จะผูกติดอยู่กับวาทกรรมการพัฒนากระแสหลักที่ไม่ได้เปิดทางเลือกให้มากนัก (อานันท์ 2558) ชาวบ้านกลับสร้างความหมายหมายต่อการพัฒนา ชีวิต และคุณค่าที่หลากหลาย ซึ่งเป็นปัจจัยที่สำคัญที่ทำให้คนชนบทปรับตัวต่อความเปลี่ยนแปลงได้

อาจกล่าวได้ว่าแม้จะมีการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างในระดับต่าง ๆ แม้ว่าผู้คนชนบทจะมีอำนาจต่อรองน้อย สูญเสียอัตลักษณ์และตัวตน ภายใต้การทำงานของรัฐและทุน เป็นคนที่ถูกสืบทอดจากสังคม บางส่วนตกขบวนจากการพัฒนาของรัฐ แต่ชาวนาหรือคนในชนบทก็ได้ปล่อยให้ถูกกระทำหรือสร้างการนิยามฝ่ายเดียว แต่ในทางตรงกันข้ามเขาเหล่านั้นต่างสร้างค่านิยม หรือสร้างความหมายใหม่ เพื่อตอบโต้ ต่อกับความเปลี่ยนแปลงในมิติต่าง ๆ นำมาสู่การสร้างขบวนการเคลื่อนไหวในชนบท และความตื่นตัวทางการเมือง (Nishizaki 2011) ที่ต้องการเข้ามามีส่วนร่วมทางการเมือง เพื่อต่อรอง อัตลักษณ์ และทำลายมายาคติ “โง่ จน เจ็บ” ชาวบ้านจึงพยายามเคลื่อนไหวผลักดันให้เกิดการสร้างกลไกเชิงสถาบันใหม่ๆ ขึ้นมา โดยกลไกใหม่ๆ ที่เกิดขึ้นจะทำให้คนที่อยู่ในชนบทมีอำนาจต่อรองและสร้างอำนาจในการนิยามเพิ่มมากขึ้น (อานันท์ 2554) อาทิเช่น ชาวบ้านจึงต้องรณรงค์ให้รัฐออกกฎหมายป่าชุมชน เพื่อไม่ให้ที่ดินตกเป็นของ

ปัจเจกชนทั้งหมด (Anan 2008) หรือการเข้าไปมีส่วนร่วมทางการเมืองในระดับต่าง ๆ ทั้งการเมืองที่เป็นทางการและการเมืองภาคประชาชน หรือสร้างทางเลือกที่หลากหลายในการประกอบอาชีพที่ยืดหยุ่นกว่า “ชาวนาที่ยืดหยุ่น” (Flexible Peasants)(ยศ 2546) การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของชนบทข้างต้นทำให้เกิดการผลิตสร้างตัวตนของคนชนบทที่แตกต่างจากเดิมซึ่งส่งผลต่อการให้นิยามและปฏิบัติการทางเมืองของพวกเขาในมิติต่าง ๆ เพื่อสร้างอำนาจต่อรองและท้าทายความสัมพันธ์กับรัฐและทุนแบบใหม่ ไม่ปล่อยให้รัฐและระบบตลาดครอบงำการแต่เพียงฝ่ายเดียว

การปรับโครงสร้างชนบทไทยมีพื้นฐานมาจากความเข้าใจของคนส่วนใหญ่ที่มักจะมองการปรับโครงสร้างด้วยความคิดแบบตลาดเสรี จึงยอมรับสภาพที่เกิดขึ้น และยังเสริมด้วยการกำกับควบคุม (Regulation Theory) ที่มักจะมองจากบนลงล่าง (Top-Down) ในแง่ที่ว่าตลาดระดับโลกมีอิทธิพลอย่างมากในการกำกับการปรับเปลี่ยนโครงสร้างระดับท้องถิ่น จนนำไปสู่การครอบงำระบบเศรษฐกิจในชนบทมากขึ้น (Harvey 2005) ความซับซ้อนที่เกิดขึ้นจริงในการปรับโครงสร้างชนบท โดยมุ่งความสนใจความซับซ้อนที่อยู่ตรงกลางระหว่างกระแสโลกกับกระบวนการท้องถิ่น (อานันท์ 2554) เพื่อที่ให้เราเข้าใจความซับซ้อนของการปรับโครงสร้างชนบท โดยทั่วไปเรามักจะนึกว่ารัฐไปแทรกแซงตลาด แต่ที่จริงแล้วรัฐกลับปล่อยให้ตลาดทำงานอย่างค่อนข้างเสรี แต่รัฐกลับไม่เสริมสร้างกลไกเชิงสถาบันที่จะช่วยเพิ่มอำนาจในการต่อรองให้กับคนในชนบท (อานันท์ 2554) กระบวนการเคลื่อนไหวเหล่านั้นล้วนเกิดขึ้นเพื่อปรับความสัมพันธ์กับรัฐและสังคมรายรอบ

การปรับโครงสร้างชนบท และการเคลื่อนไหวทางสังคมเหล่านี้ถือเป็นความพยายามของคนในชนบท รวมทั้งคนชายขอบที่จะสร้างความเข้มแข็งในการต่อรองกับรัฐ ขณะที่ในอีกด้านหนึ่งเราก็สามารถมองได้ว่าเป็นความพยายามที่จะสร้างแรงกดดัน เพื่อให้มีการสร้างกลไกเชิงสถาบันขึ้นมากำกับและถ่วงดุลกับตลาด (Polanyi 1957) ซึ่งในที่นี้ไม่ได้หมายถึงการไปควบคุมระบบตลาด แต่ไปกำกับ

ดูแลให้ตลาดทำงานได้ดีขึ้น หรือทำงานในลักษณะที่จะไม่ก่อให้เกิดค่าเช่าสูงมากนักหรือช่วยลดค่าเช่าลงไปบ้าง ชาวบ้านจำเป็นต้องดิ้นรนต่อสู้เพื่อเรียกร้องให้สร้างกลไกเชิงสถาบันใหม่ๆ ในการปรับโครงสร้างชนบทโดยเฉพาะช่องว่างของรายได้ที่ห่างกันมากขึ้น ซึ่งส่วนใหญ่จะเกิดจากการขาดกลไกเชิงสถาบันในการควบคุมการจัดการทรัพยากร ซึ่งเราปล่อยให้ตลาดทำงานอย่างเสรีเพียงฝ่ายเดียว แต่ไม่ได้สนใจที่จะสร้างกลไกเชิงสถาบันมากำกับควบคุมการทำงานเหล่านั้น (อานันท์ 2554)

นอกจากนี้ยังเกิดการเข้ามาของทุนข้ามชาติเช่นทุนจีน ที่เข้ามาลงทุนและร่วมลงทุนกับทุนท้องถิ่น (ยศ สันตสมบัติ 2558) การเข้ามาของทุนจีนส่งผลให้ทุนท้องถิ่นปรับตัว หรือได้รับผลกระทบอย่างไร ทำไมถึงเป็นแบบนั้น มีการปรับตัวอย่างไร รวมถึงการขยายตัวของทุนท้องถิ่นที่ขยายตัวอย่างมหาศาลในช่วง 2 ทศวรรษที่ผ่านมา (มิ่งสรรพ ขาวสะอาด 2553, 2554) น่าสนใจว่าทุนกลุ่มนี้สร้างเครือข่ายแบบใด สัมพันธ์กับทุนอื่นอย่างไร ทุนการท้องถิ่นได้หันกลับไปใช้ทรัพยากรเป็นต้นทุน นำมาสู่การปรับตัวของการจัดการ การสร้างเครือข่ายแบบใด คนกลุ่มไหนที่เข้ามามีส่วนในธุรกิจประเภทนี้

ไม่นับว่าในช่วงหลายปีที่ผ่านมาทุนชายแดนก็ขยายตัวอย่างกว้างขวาง จากการศึกษาของ จามะรี เชียงทอง (2554) ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี (2554) ยศ สันตสมบัติ (2553) อรัญญา ศิริผล (2557) และ Walker (1999) ที่ศึกษาการเติบโตของทุนชายแดน และการหลั่งไหลของนายทุนทุนจีนที่เข้ามาประกอบธุรกิจในระหว่างชายแดนไทย-ลาว ไทย-พม่า และพม่า-ลาว ซึ่งกลุ่มทุนจีนเหล่านี้เข้ามาประกอบธุรกิจทั้งเล็กและใหญ่ รวมถึงการทำนิคมเกษตรกรรมขนาดใหญ่ โดยร่วมมือกับนายทุนท้องถิ่นทั้งไทย ลาว และพม่า การขยายตัวของกลุ่มทุนจีนนี้เรามีความรู้ค่อนข้างจำกัด แม้มีงานศึกษาข้างต้น แต่ส่วนใหญ่เป็นนักมานุษยวิทยาที่ทำในพื้นที่ และกลุ่มคนกลุ่มเล็ก ๆ ทำให้ไม่เห็นเครือข่ายความสัมพันธ์ของกลุ่มทุนจีนกับทุนอื่น ๆ มากนัก

ความเปลี่ยนแปลงที่สำคัญอีกประการหนึ่ง คือ กลุ่มทุนการเมือง ที่เข้ามาพร้อมกับการเมืองของการเลือกตั้ง ทั้งระดับชาติและระดับท้องถิ่น มีการใช้อำนาจทางการเมืองเข้าไปโอบอุ้ม และสร้างนโยบายสาธารณะเพื่อขยายฐานทางธุรกิจ (เวียงรัฐ เนติโพธิ์ 2552) ถือว่าเป็นกลุ่มทุนสำคัญที่กระจายตัวอยู่ในส่วนกลางและภูมิภาค ซึ่งทุนการเมืองอาจมองได้สองทางคือ การที่สร้างฐานธุรกิจแล้วเข้าสู่พื้นที่ทางการเมือง หรือการใช้การเมืองเพื่อขยายฐานทางธุรกิจ ถือว่าเป็นกลุ่มทุนที่สำคัญในการสร้างเครือข่ายทางธุรกิจ (ดูเพิ่ม Walker 2012)

การทำความเข้าใจการก่อตัวของกลุ่มทุนในภาคเหนือโดยครอบคลุม 8 จังหวัดภาคเหนือ ในสถานการณ์ปัจจุบันภายใต้ระบบเศรษฐกิจไร้พรมแดนที่มีการเคลื่อนไหวรุกไล่ของของทุนข้ามชาติ ทุนข้ามถิ่น ทุนข้ามคน (อานันท์ กาญจนพันธุ์ และชัยพงษ์ สำเนียง 2558) และการเปิดเสรีอาเซียน แต่เรากลับมีความเข้าใจต่อเศรษฐกิจภาคเหนือไม่มากนัก งานชิ้นนี้จึงพยายามจะเพิ่มเติมความเข้าใจต่อเศรษฐกิจในมิตินี้ให้มากขึ้นภายใต้การศึกษากลุ่มทุนในภาคเหนือที่มีบทบาทสำคัญในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจผ่าน “วาทกรรมการพัฒนา”¹⁶

¹⁶ การพัฒนาไม่เพียงแต่สร้างความเปลี่ยนแปลงในด้านวัตถุเท่านั้น “การพัฒนา” (Development) ยังสร้างการรับรู้ (Perception) “เมืองชายขอบของการพัฒนาสมัยใหม่” (ดู จามะรี เชียงทอง 2549; ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร 2554) ทำให้คนเมืองอื่นนอกเมืองเชียงใหม่ถูกรับรู้ในฐานะ “คนบ้านป่า บ้านดอย” ไม่รับรู้เรื่องสมัยใหม่ หรือเรื่อง “ธรรมดาของคนเมือง” จึงดูตลกขบขัน การสร้างการรับรู้ในฐานะเมืองชายขอบของการพัฒนาเกิดจาก “เรื่องเล่า” ที่เล่าต่อๆ กันมาทั้งเพื่อความสนุกสนาน และเพื่อเยาะเย้ย “คนอื่น” (Other) และท่ามกลางเรื่องเล่าเหล่านี้มีการผลิตซ้ำความทรงจำจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง ท่ามกลางกรอบคิด “การพัฒนาสมัยใหม่” ที่ทำให้เมืองที่พัฒนาแล้ว มองเมืองอื่นราวว่าด้อยความเจริญกว่า เรื่องเล่าเหล่านี้มักถูกผลิตซ้ำเพื่อเล่าและล้อเลียน เช่น วลีที่ว่า “ส้มเน่า สาวบ่งาม ข้าวหลามแฉ่ง ส้าเด็ก ตึกแถวโหล เฮาต้องการเซเวน” (ส้มเน่า สาวไม่สวย(ไม่มี)/ไม่รู้จัก/ต้องการ) หลอดไฟนีออน กินก้อยตอนกลางคืน เราต้องการเซเวน ซึ่งแสดงให้เห็นความเป็นคนบ้านนอก : ผู้เขียน) ที่ล้อคนเมืองน่าน โดยก่อนหน้าแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ เมืองน่านถูกรับรู้ในฐานะเมือง “ส้มหวาน ข้าวสารขาว ลูกสาวสวย” (บุญช่วย ศรีสวัสดิ์ 2504) หรือเมืองแพร่ที่เป็น “เมืองแห่งระเบิด” เมืองพะเยาเป็นเมืองที่มี “หญิงค้าบริการ” มากที่สุด หรืออำเภอลำปาง จ.

แม้มีงานที่ศึกษาความเปลี่ยนแปลงของทุนและเศรษฐกิจภาคเหนือหลายชิ้น อาทิเช่นงานของเวียงรัฐ เนติโพธิ์ (2552) ศึกษากลุ่มทุนในเชียงใหม่ ที่ชี้ให้เห็นว่ามีการขยายตัวของนายทุนที่เป็นทั้งกลุ่มทุนเก่า เช่น ตระกูลชุตินา นิมมานเหมินท์ ที่เป็นทุนค่าเช่าจากที่ดินและไม่ได้ขยายธุรกิจต่อ มีการเกิดขึ้นมาของทุนสมัยใหม่ เช่น ทุนขนส่งของนิมซีเล้ง ทุนท่องเที่ยวของตระกูลบุญปกรณ์ เป็นต้น แต่อย่างไรก็ตามงานชิ้นนี้ยังศึกษาจำกัดอยู่เฉพาะพื้นที่ของเชียงใหม่ ไม่เห็นความเชื่อมโยงของพลวัตและเครือข่ายทุน ซึ่งยุคนี้ทุนข้ามพรมแดน มีการเข้ามาของทุนข้ามถิ่น/ทุนชาติ/ทุนต่างชาติที่ร่วมมือกับทุนท้องถิ่น แต่เรายังไม่มีการศึกษาว่าทุนใหม่เหล่านี้มาร่วมมือ ชัดแจ้ง หรือสร้างเศรษฐกิจในพื้นที่ภาคเหนืออย่างไร

อาจกล่าวได้ว่าการพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจของกลุ่มทุนในช่วงเวลาต่างๆ อาศัยฐานทรัพยากรและอำนาจรัฐในการโอบอุ้ม ทำให้ทุนที่เกิดขึ้นในช่วงเวลาต่างๆ เป็นทุนพึ่งพาซึ่งแตกต่างจากการเกิดทุนนิยมทั่วไป¹⁷ (Mintz 1986) โดยทุนที่

ลำปาง ที่ว่า “ไฟมาป่าแปง มดส้มเต่ง ผักหวานปง” ซึ่งจะมีข้อเท็จจริงหรือไม่ก็ตาม การที่ทำให้เมืองนั้นๆ ถูกแซ่แซ่ไว้ภายใต้อัตลักษณ์ (Identity) และความทรงจำที่เป็นผลจากการพัฒนาที่ไม่เท่าเทียม จะเห็นว่าเรื่องที่น่ามาล้อเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับ “การพัฒนาสมัยใหม่” เช่น รถไฟ เซเวนไฟฟ้าว หรือวัฒนธรรมสมัยใหม่ ซึ่งปฏิเสธไม่ได้ว่าการพัฒนานี้ได้ก่อให้เกิดผลในหลายมิติ เช่น บางคนอายุที่จะบอกว่าเป็นคนเมืองน่าน หรือเมืองแพร่ และกลายเป็นตัว “ตลก” ในวงสนทนา เป็นต้น (ดูเพิ่มใน, ชัยพงษ์ สำเนียง 2551; 2553: 101– 115)

¹⁷ การศึกษาของ Mintz ทำให้เรามองการพัฒนาของระบบทุนนิยมใหม่ โดยทฤษฎีพื้นฐานในกลุ่มนักคิดสาย Marxism เชื่อว่าระบบทุนนิยมพัฒนาจากการปฏิวัติอุตสาหกรรม ที่มีระบบแบ่งงานกันทำ และเปลี่ยนแรงงานให้เป็นกรรมกร นำมาสู่การสะสมทุนในรูปแบบต่างๆ โดยแรงงานจะเป็นถูกขูดรีดแรงงานจากนายทุน ทำให้แรงงานเป็นผู้แบกรับแอกของการเอาเปรียบเพื่อให้ระบบทุนนิยมขับเคลื่อนได้

แต่การศึกษาของ Mintz ชี้ให้เห็นว่าการเกิดขึ้นของระบบทุนนิยมโดยเฉพาะอังกฤษเกิดจากการขูดรีดในระยะไกล โดยอังกฤษได้เข้ายึดครอง “โลกใหม่” เพื่อเป็นพื้นที่สำหรับปลูกอ้อยเพื่อผลิตน้ำตาลในระบบโรงงานขนาดใหญ่ ที่ไม่สามารถทำได้ในประเทศแม่ เพราะต้องใช้พื้นที่ขนาดใหญ่ และการยึดครองนี้ก็นำมาสู่ระบบอาณานิคม

หลากหลายก็อาศัยการกดขี่กีดกันชาวบ้าน รวมถึงอาศัยทรัพยากรส่วนรวมในการสะสมทุน แต่กระนั้นเรากับเข้าใจการเติบโตของทุนและพลวัตของเศรษฐกิจใน

ในโลกใหม่ได้เกิดการผลิตน้ำตาลในรูปแบบไร่ขนาดใหญ่หรือนิคมเกษตรกรรม (plantation) ที่สัมพันธ์กับการสร้างวินัยอุตสาหกรรม แรงงานทาสจะทำงานในไร่อ้อยโดยไม่มีวันหยุด ซึ่งงานในไร่จะเป็นงานที่หนัก และต้องอาศัยความรวดเร็วของการผลิต เพราะถ้าตัดอ้อยทิ้งไว้นานจะทำให้ความหวานของอ้อยลดไป โดยวินัยในอุตสาหกรรมนี้สัมพันธ์กับ (1) การแบ่งงานกันทำในหน้าที่ต่าง ๆ เช่น การปลูก การตัด การต้ม ฯลฯ ทุกคนจะมีหน้าที่เฉพาะและพัฒนาความชำนาญในการผลิต (2) มีวินัยในการทำงานให้ตรงกับสายพานการผลิต เนื่องด้วยการที่เป็นอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ ซึ่งทั้ง 2 ปัจจัยเป็นเงื่อนไขสำคัญที่ทำให้เกิดระบบทุนนิยมแบบใหม่

แต่การผลิตน้ำตาล และการทำไร่อ้อยขนาดใหญ่ เป็นระบบที่ไม่ได้ใช้แรงงานจ้าง หรือเกิดกรรมกร ที่มีมูลค่าของแรงงาน การผลิตน้ำตาลได้ทำให้เกิดระบบทาส ซึ่งทาสไม่มีมูลค่าแรงงาน และยังไม่มีความเป็นเจ้า “ชีวิต” ของตนเอง ระบบทาสเป็นระบบที่เข้ามาสร้างเสริมให้ระบบทุนนิยมอีกโลกหนึ่ง (อังกฤษ) ขยับเคลื่อนไปได้ ซึ่งเป็นการขูดรีดทางไกลนี้ได้ทำให้เกิดการค้าทาสจากแอฟริกา ทำให้เกิดการเคลื่อนย้ายผู้คนที่จะมาเป็นแรงงานทาสจากแอฟริกาโดยมรจัดหมายปลายทางอีกโลกหนึ่ง คือ อเมริกาและแถบหมู่เกาะทะเลแคริบเบียน การเคลื่อนย้ายผู้คนทำให้เกิดสังคมวัฒนธรรมแบบใหม่ ที่เป็นพหุวัฒนธรรมที่เกิดจากอาณานิคมทาส และการค้าทาสได้ทำให้ “คน” เป็นสินค้า

นอกจากนี้ Mintz ยังได้แสดงให้เห็นว่าการมองความเปลี่ยนแปลงของทุนนิยมต้องมองใน 2 ระดับ คือ (1) การมองสายพานของระบบการผลิต เช่น ในกรณีนี้ดูเรื่องการผลิตอ้อย การใช้แรงงานทาส ที่เป็นตัวเสริมสร้างวินัยอุตสาหกรรมสมัยใหม่ เพื่อตอบสนองความต้องการสินค้าที่เพิ่มมากขึ้น (2) เขายังมองว่าการที่ระบบอุตสาหกรรมใดๆ จะขยับเคลื่อนไปได้ต้องเกิดจากความต้องการในการบริโภค (consumption) งานชิ้นนี้ได้ใช้น้ำตาลเป็นสะพาน โดยดูความหมายที่เปลี่ยนแปรไปตามยุคสมัยจากสินค้าราคาแพง กลายเป็นสินค้าสามัญ ที่ให้พลังงานราคาถูกเข้าถึงได้อย่างง่ายดายแก่กรรมกร และทำให้กรรมกรสามารถทำงานเพื่อขยับเคลื่อนทุนนิยมในอังกฤษ ในอดีตการมองในเรื่องการบริโภคมักไม่ได้รับความสำคัญในกลุ่มนักคิดสาย Marxism แต่ในปัจจุบันการบริโภคกลับเป็นประเด็นที่สำคัญในการศึกษาพัฒนาการของระบบทุนนิยม (Mintz 1986)

ภาคเหนือจำกัดพอสมควรเพราะขาดการศึกษาความเปลี่ยนแปลงของกลุ่มทุนอย่างต่อเนื่อง ซึ่งงานชิ้นนี้ทำการสำรวจพัฒนาการของประวัติเศรษฐกิจในมุมกว้างเพื่อให้เกิดการศึกษาในประเด็นต่าง ๆ อย่างลุ่มลึกต่อไป

5. สรุป

ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจในภาคเหนือตั้งแต่มีรถไฟสืบเนื่องมาถึงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ได้นำมาสู่ความเปลี่ยนแปลงหลายประการ ในที่นี้เห็นความเปลี่ยนแปลงของระบบการคมนาคมขนส่งด้วยรถไฟ ส่งผลต่อการปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์เศรษฐกิจ เช่น ข้าวเจ้า ยาสูบ หมู ทำให้เศรษฐกิจในภาคเหนือขยายตัวอย่างกว้างขวาง และเปลี่ยนจากการผลิตเพื่อการยังชีพมาเป็นการผลิตเพื่อขายเพิ่มมากขึ้น และทำให้เกิดนายทุนน้อยในท้องถิ่นที่เป็นผู้รับซื้อผลผลิตในท้องถิ่นส่งขายไปยังกรุงเทพฯ หรือหัวเมืองภาคกลาง หรืออาจสรุปได้ว่าภาคการผลิตของภาคเหนือมีความสัมพันธ์กับตลาดมากขึ้น ทำให้เกิดการผลิตเพื่อขายทดแทนการผลิตเพื่อการยังชีพ และก่อให้เกิดนายทุนน้อย ที่แสวงหาส่วนเกินจากการขยายตัวของเศรษฐกิจ และเกิดช่องว่างของคนกลุ่มต่างๆ มากขึ้น

รวมถึงการพัฒนาเป็นความ “จงใจ” ของภาครัฐที่ “ลำเอียง” ที่ให้ความสำคัญต่อพื้นที่แตกต่างกัน โดยเลือกเมืองที่ให้ผลตอบแทนด้านเศรษฐกิจเป็นเหตุผลแรกของการทุ่มเทงบประมาณ ส่งผลต่อการเข้าถึง “การพัฒนา” ที่แตกต่างกันของเมือง ผู้คน ซึ่งกระทบต่อทางเลือกในการดำเนินชีวิต และ ฯลฯ ซึ่งเราไม่อาจปฏิเสธได้ว่าผลของการพัฒนาช่วยให้มีทางเลือกในชีวิตของผู้คนมากขึ้น ทำให้ชนบทหลุดลอยจากการพัฒนา ที่สำคัญเป็นการกระจายทรัพยากรที่เมืองหลักได้รับประโยชน์มากกว่าเมืองชายขอบ อาทิ การสร้างโครงสร้างพื้นฐานต่างๆ ได้ดึงดูด บริษัท ห้างร้าน โรงงาน เข้าไปตั้งในเมืองศูนย์กลาง ทำให้ “เมืองศูนย์กลาง” มีแรงดึงดูดด้านแรงงาน ทำให้มีการอพยพผู้คนจากชนบทสู่เมืองเป็นจำนวนมาก

รวมถึงการเติบโตของเมืองที่ไม่เท่าเทียมกัน ยังส่งผลต่อช่องทาง “อาชีพ” “การทำมาหากิน” ที่สังคมเมืองมีโอกาสมากกว่าชนบทที่ยังต้องพึ่งพาการทำเกษตรกรรม ที่นับวันยังมีต้นทุนที่สูงขึ้น แต่ในทางตรงกันข้ามทรัพยากรธรรมชาติที่เคยเกื้อหนุน เช่น ป่าไม้ ที่ดิน ฯลฯ กลับหลุดลอยไปจากการครอบครองของ “ชาวบ้าน” แต่กลับตกอยู่ในการครอบครองของ “กลุ่มทุน” ที่หวังครอบครองที่ดินเพื่อแสวงหากำไรส่วนเกิน และได้ละทิ้งที่ดินจำนวนมากไว้โดยไม่ใช้ประโยชน์ให้กลายเป็นที่รกร้างว่างเปล่า

การศึกษาประวัติศาสตร์เศรษฐกิจทั้งที่มีความสำคัญต่อการทำความเข้าใจประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทยอยู่ไม่น้อย โดยเฉพาะปัจจุบันภายใต้สถานการณ์เศรษฐกิจไร้พรมแดน และบริบทของการเปิดเสรีอาเซียน มีการไหลเวียนของทุนข้ามชาติ ข้ามท้องถิ่น จึงมีความจำเป็นต้องศึกษาสถานะของกลุ่มทุนกลุ่มต่าง ๆ เพื่อสร้างความเข้าใจต่อความเปลี่ยนแปลงของเศรษฐกิจ เพราะกลุ่มทุนเป็นกลุ่มสำคัญในการกำหนดทิศทางของเศรษฐกิจ ในมิติความเปลี่ยนแปลง การศึกษาการก่อตัวของกลุ่มทุนทางเศรษฐกิจจึงเป็นหัวข้อหนึ่งที่มีความน่าสนใจ เนื่องด้วยกลุ่มทุนมีความเปลี่ยนแปลง เลื่อนไหลอยู่เสมอและนับวันยังมีความซับซ้อนเพิ่มมากขึ้น ความเปลี่ยนแปลงนี้ไม่เพียงสะท้อนให้เห็นถึงสัมพันธภาพเชิงอำนาจขององค์พหุต่างๆ ที่เปลี่ยนไป ยังสะท้อนให้เห็นพลวัตของ “ทุน” ที่เปลี่ยนแปลงไปตามบริบท และเงื่อนไขทางประวัติศาสตร์

ความเปลี่ยนแปลงในมิติต่างๆ ที่เกิดจากการพัฒนาในประวัติศาสตร์ภาคเหนือนี้ น่าจะส่งผ่าน “ความรู้” “ความเข้าใจ” ต่อพลวัตประวัติศาสตร์เศรษฐกิจภาคเหนือเพื่อก่อรูปความเข้าใจความเปลี่ยนแปลงในมิติอื่นๆ ได้มากขึ้นเป็นชิ้นส่วน (Jigsaw) หนึ่งของการเข้าใจประวัติศาสตร์ทั้งหมด อันเป็นความปรารถนาของนักเรียนประวัติศาสตร์ได้ไม่มากนักน้อย

อย่างไรก็ตามทุนในแบบต่าง ๆ ไม่อาจเกิดหรือดำรง ขยายตัวเติบโต ได้อย่างอิสระ แต่ทุนชนิดต่าง ๆ ต่างสัมพันธ์พึ่งพากับทุน องค์กรอื่น ๆ ซึ่งน่าสนใจว่าในแต่ละยุคทุนแบบต่าง ๆ และแต่ละพื้นที่ที่สร้างเครือข่ายกันอย่างไร ซึ่งการ

แบ่งยุคข้างต้นเป็นการทำความเข้าใจแบบคร่าว ๆ เพื่อให้เพื่อให้มีการศึกษาเชิงลึกต่อไป

บรรณานุกรม

เอกสารภาษาไทย

- กนกวรรณ จงเจริญยิ่งยง. (2551). *ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจเมืองนครลำปาง*. ใน
ไพโรจน์ ไชยเมืองชื่น. ๒ *ปากแม่วังฝิ่นนครลำปาง*. ลำปาง: เทศบาลนคร
ลำปาง.
- กนกศักดิ์ แก้วเทพ. (2530). *บทวิเคราะห์สหพันธ์ชาวนาชาวไร่แห่งประเทศไทย
:เศรษฐกิจการเมืองว่าด้วยชาวนายุคใหม่*. กรุงเทพฯ: โครงการหนังสือ
เล่ม สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- กรมเศรษฐกิจการพาณิชย์ กระทรวงพาณิชย์. *ภาวะเศรษฐกิจและสังคมใน
ภาคเหนือของประเทศไทย* กรุงเทพฯ: ข่าวพาณิชย์.
- คริส เบเกอร์ และผาสุก พงษ์ไพจิตร. (2558). พิมพ์ครั้งที่ 3. *ประวัติศาสตร์ไทย
ร่วมสมัย: ฉบับปรับปรุงเป็นภาษาไทย จาก "A History of Thailand"*.
กรุงเทพฯ: มติชน.
- จามะรี เชียงทอง. และคณะ. (2554). *ชนบทไทย : เกษตรกรระดับกลาง
และแรงงานไร้ที่ดิน*. เชียงใหม่: ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา
คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- จามะรี เชียงทอง. (2549). *สังคมวิทยาการพัฒนา*. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- _____. (2554). *จากมาร์กซิสม์ถึงเสรีนิยมใหม่: การสร้างชนบทลาวในโลก
สมัยใหม่ และ "การพัฒนา" ในสี่เหลี่ยมเศรษฐกิจ*. เชียงใหม่: ศูนย์วิจัย
และบริการวิชาการ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. (2527). *เศรษฐกิจหมู่บ้านในอดีต*. กรุงเทพฯ: สร้างสรรค์.
- _____. *บ้านกับเมือง*. (2529). กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์รุ่งเรืองสาส์น.
- _____. (2544). *จากประวัติศาสตร์หมู่บ้านสู่ทฤษฎีสองระบบ*. สุรินทร์: สถาบัน
ราชภัฏสุรินทร์.
- _____. (2547). *ความเป็นมาและสาระสำคัญของแนวคิดวัฒนธรรมชุมชน*.

- กรุงเทพฯ : สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน.
- _____. (2553). *การเป็นสมัยใหม่กับแนวคิดชุมชน*. กรุงเทพฯ : สร้างสรรค์.
สมัยนิยม สุนทรสวัสดิ์. (2521). *การศึกษาเชิงประวัติศาสตร์เกี่ยวกับ
กิจการป่าไม้ ภาคเหนือของไทยตั้งแต่ พ.ศ. 2439 ถึง พ.ศ. 2475*.
กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ชัยพงษ์ สำเนียง. (2551). *พลวัตการสร้างและการรับรู้ประวัติศาสตร์เมือง
แพร่ 2445-2550*. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชา
ประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- _____. (2553). *การสร้างตำแหน่งแห่งที่ของ “เมืองแพร่” ในประวัติศาสตร์
“ชาติไทย” : จากเมืองกบฏสู่เมืองที่จงรักภักดี*. **วารสารมหาวิทยาลัย
ศิลปากร**. 30 (1) : 101-115.
- _____. (2558). *โครงการวิจัยความสัมพันธ์ไร้พรมแดน : การจัดการทรัพยากร
สงริมฝั่งโขง ของชาวเชียงแสน-เชียงของ และต้นฝิ่ง-ห้วยทราย*.
กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- ไชยันต์ รัชชกุล. แปล. จอห์น เอช อาโนลด์. เขียน. (2549). *ประวัติศาสตร์ของ
ประวัติศาสตร์*. กรุงเทพฯ : โอ. เอส. พริ้นติ้งเฮาส์.
- ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร. (2554). *วาทกรรมการพัฒนา : อำนาจ ความรู้ ความ
จริง เอกสิทธิ์ และความเป็นอื่น = Development discourse power
knowledge truth identity and otherness*. กรุงเทพฯ : วิทยาษา.
- ชูสิทธิ์ ชูชาติ. (2523). *วิวัฒนาการเศรษฐกิจหมู่บ้านในภาคเหนือของประเทศไทย
พ.ศ. 2394-2475*. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- _____. (2525). *พ่อค้าวัวต่าง : ผู้บุกเบิกการค้าขายในหมู่บ้านภาคเหนือของ
ประเทศไทย (พ.ศ. 2398-2503)*. เชียงใหม่ : วิทยาลัยครูเชียงใหม่.
- _____. (2549). *พ่อค้าเรือหางแมลงป่องนายฮ้อยหลวงลุ่มแม่น้ำปิง (พ.ศ.
1839-2504)*. เชียงใหม่ : ศูนย์ศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่น.

- ดวงจันทร์ อาภาวัชรุตน์ เจริญเมือง. (2537). *การเติบโตของเมืองและสภาวะแวดล้อมของเมืองเชียงใหม่ รายงานการวิจัยในภาคเหนือ: ศึกษากรณีเมืองเชียงใหม่*. เชียงใหม่: มิ่งเมือง.
- ทรงศักดิ์ ปัญญา. (2551). *การยึดที่เอกชนโดยชาวบ้านในเขตจังหวัดลำพูนและเชียงใหม่ พ.ศ. 2533-2543*. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัย เชียงใหม่.
- ธนาคารแห่งประเทศไทย. (มปป.). *โครงสร้างเศรษฐกิจภาคเหนือ*.
- นิติ เอียวศรีวงศ์. (2541). *วัฒนธรรมความจน*. กรุงเทพฯ: แพรว.
- _____. (2532). *เชิงอรรถสังคมไทยในสายตานักวิเคราะห์*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโกมลคีมทอง.
- บริษัทโสมภา อินฟอร์เมชั่น เทคโนโลยี จำกัด. (มปป.). *รายงานสถานการณ์อุตสาหกรรมจังหวัดน่าน ปี 2550*. มปป..
- บุญช่วย ศรีสวัสดิ์. (2504). *เชียงใหม่และภาคเหนือ*. พระนคร: คลังวิทยา.
- ประชุม อัมพฤษนันท์. (2527). *เที่ยวไปในอดีต เมื่อเจียวปล้นเมืองแพร่และนครลำปาง*. กรุงเทพฯ: มหามงกุฎราชวิทยาลัย.
- ปลาย่อ ชนะนนท์. (2530). *นายทุนพ่อค้ากับการก่อและขยายตัวของระบบทุนนิยมในภาคเหนือของไทย พ.ศ. 2464-2523*. กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี. (2554). *ทุนนิยมชายแดน นิคมเกษตรกรรม ยางพารา และการเปลี่ยนแปลงของสังคมเกษตรกรรมในภาคใต้ของลาว*. เชียงใหม่: ศูนย์วิจัยและบริการวิชาการ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ผาสุก พงษ์ไพจิตร, บรรณาธิการ. (2549). *การต่อสู้ของทุนไทย*. กรุงเทพฯ: มติชน.
- ผาสุก พงษ์ไพจิตร และสังคีต พิริยะรังสรรค์. บรรณาธิการ, (2535). *รัฐ ทุน เจ้าพ่อท้องถิ่นกับสังคมไทย*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิฟรีดริช เอแบรท.

- พงษ์ทิพย์ สํารานจิตน์. (2548). *ขบวนการต่อสู้เรื่องที่ดินทำกินในประเทศไทย*. ใน
 อัจฉรา รัญญิตธรรม, บรรณาธิการ. **ที่ดินและเสรีภาพ**. กรุงเทพฯ: Black
 Lead.
- พรพิไล เลิศวิชา และอรุณรัตน์ วิเชียรเขียว. (2546). *ชุมชนหมู่บ้านลุ่มน้ำ
 ขาน*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- พรณี บัวเล็ก. (2545) *ลักษณะของ นายทุนไทย ในช่วงระหว่าง พ.ศ. 2457-
 2482 : บทเรียนจากความรุ่งโรจน์สู่โศกนาฏกรรม* กรุงเทพฯ : พันธกิจ.
- พูนพร พุนทาจักร. (2530). *การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจในมณฑลพายัพ
 หลังการตัดเส้นทางรถไฟสายเหนือ พ.ศ. 2464-2484*. วิทยานิพนธ์
 อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียง
 ตะวันออก ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- มิ่งสรรพ ขาวสะอาด. (2554). *การท่องเที่ยวไทยจากนโยบายสู่รากหญ้า*.
 เชียงใหม่: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- มิ่งสรรพ ขาวสะอาด และคณะ. (2553). *การพัฒนาอุตสาหกรรมท่องเที่ยว
 เชิงบูรณาการที่ยั่งยืนในอนุภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขง : พ.ศ.2547-2553 =*
Integrated development of sustainable tourism in the Mekong region
2004-2010. เชียงใหม่ : สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ.
- มิ่งสรรพ ขาวสะอาด และคณะ. (2555). *โครงการสำรวจและการศึกษา
 ระดับ พื้นที่เกี่ยวกับข้อจำกัดของการบริหารจัดการที่ดีของ อบท..*
 เชียงใหม่ : สถาบันศึกษานโยบายสาธารณะ.
- ยศ สันตสมบัติ.(2546). *พลวัตและความยืดหยุ่นของสังคมชาวนา: เศรษฐกิจ
 ชุมชนภาคเหนือ และการปรับกระบวนการทัศน์ว่าด้วยชุมชนใน ประเทศโลกที่
 สาม*. เชียงใหม่: วิทอินดีไซน์.
- _____. (2553). *อนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขงใต้ชะเง้องสี่เหลี่ยมเศรษฐกิจ: รายงาน
 วิจัยฉบับสมบูรณ์*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

- _____. (2557). *มังกรหลากสี: การขยายดินแดนกับพันธกิจการสร้างอารยธรรมในอุษาคเนย์*. เชียงใหม่: ศูนย์ศึกษาความหลากหลายทางชีวภาพ และภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน.
- รัตนพร เศรษฐกุล. (2546). *หนึ่งศตวรรษเศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านภาคเหนือ*. กรุงเทพฯ: สร้างสรรค์. รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยพุทธศักราช 2540.
- ลำพูนครองแถมป่าตัวตายมากที่สุด. (2555). [ออนไลน์]. สืบค้นเมื่อวันที่ 6 กุมภาพันธ์ 2555. จาก (<http://news.voicetv.co.th/Thailand /29858.html>)
- วสิน ปัญญาอุตรตระกูล. (2542). *การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจในล้านนากับการก่อตัวของสำนักท้องถิ่น พ.ศ.2459-2480*. กรุงเทพฯ: ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- เวียงรัฐ เนติโพธิ์. (2552). *ทุนเชียงใหม่*. กรุงเทพฯ : Openbooks.
- ศูนย์สนเทศการเกษตรและสหกรณ์ สำนักงานเกษตรและสหกรณ์ภาคเหนือ. (2525). *ชนบทภาคเหนือ*. มปป..
- ศูนย์ข้อมูล&ข่าวสิทธิเพื่อพลเมือง. (2555). *ศาลฎีกาสั่งจำคุกชาวบ้านรุกที่ดินลำพูน ทนายชี้ผู้เพราะออกเอกสารสิทธิไม่ถูกต้อง จี้รัฐแก้ปัญหาที่ดินกระจุกตัวในมือนายทุน*. [ออนไลน์]. สืบค้นเมื่อ 24 เมษายน 2557จาก <http://www.tcijthai.com/tcijthai/view.php?ids=695>
- สร้อยดี อ่องสกุล. (2551). *ประวัติศาสตร์ล้านนา*. กรุงเทพฯ: อมรินทร์.
- สายชล สัตยานุรักษ์. (2550). *คึกฤทธิ์กับประดิษฐกรรม “ความเป็นไทย” เล่ม 1, 2*. กรุงเทพฯ: มติชน.
- สิริลักษณ์ (ศักดิ์เกรียงไกร) สัมภาษณ์. (2552), พิมพ์ครั้งที่ 3. *ต้นกำเนิดของชนชั้นนายทุนในประเทศไทย (พ.ศ. 2398-2453)*. กรุงเทพฯ : สร้างสรรค์ สำนักงานจังหวัดเชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่ศูนย์ราชการจังหวัดเชียงใหม่. (2555).

สำนักงานสถิติจังหวัดเชียงใหม่ สำนักงานสถิติแห่งชาติ กระทรวงเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร. (2549). *สามในอุตุสาหกรรม พ.ศ. 2550 (ข้อมูลพื้นฐาน : นอกเขตเทศบาลจังหวัดเชียงใหม่)*. เชียงใหม่: สำนักงานสถิติจังหวัดเชียงใหม่.

สำนักงานสถิติจังหวัดแพร่. (2549). *สามในอุตุสาหกรรม พ.ศ. 2550 (ข้อมูลพื้นฐาน : นอกเขตเทศบาลจังหวัดแพร่)*. แพร่: สำนักงานสถิติจังหวัดแพร่.

แสน วงศ์วรรณ. (2526). *ชีวประวัติ*. ในอนุสรณ์พระราชทานเพลิงศพนายแสน วงศ์วรรณ วันเสาร์ที่ 5 พฤศจิกายน 2526 ณ ฌาปนสถานประตุมานเทศบาลเมืองแพร่ จ.แพร่.

หจข. กส. 13/837. *รายงานสัตว์ประจำเดือนของเมืองลำปางและเมืองแพร่*. พ.ศ. 2445.

หจข. ร. 5 ยธ. 5.9/13. *รายงานการสำรวจเส้นทางรถไฟไปยังเมืองเชียงใหม่ของนายแฮร์มัน เก็บ*.

หจข. ร. 6 ม. 27/10. *รายงานการเสด็จตรวจราชการมณฑลพายัพของสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงนครราชสีมา*. วันที่ 15 ธันวาคม 2463.

หจข. ร. 6 ม. 27/10. *รายงานการเสด็จตรวจราชการมณฑลพายัพของสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงนครราชสีมา*. วันที่ 15 ธันวาคม 2463.

หจข. กส. 1.2/13. *รายงานตรวจราชการแผนกเกษตรกรรมมณฑลมหาสารคาม*. พ.ศ. 2464.

หจข. กส. 1..2/229. *รายงานการเพาะปลูกและชุดเหมืองของหลวงสุวรรณโกสัย*. พ.ศ. 2464

องค์การบริหารจังหวัดแพร่. (2552). [ออนไลน์]. สืบค้นเมื่อ 2 กุมภาพันธ์ 2555. จาก http://www.phraepao.go.th/ppao/index.php?option=com_content&view=article&id=104:2011-11-10-06-46-39&catid=25:2011-11-07-12-38-07&Itemid=36

- อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์. (2534). *การเปลี่ยนแปลงทางสังคม วัฒนธรรม และพัฒนาการทางการเมืองในภาคเหนือของไทยหลังสงครามโลกครั้งที่ 2*. เชียงใหม่: ภาควิชาประวัติศาสตร์ ม.เชียงใหม่.
- _____. (2548). *ประวัติศาสตร์เพื่อชุมชนทิศทางใหม่ของการศึกษาประวัติศาสตร์*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- อรัญญา ศิริพล. (2556). *ผู้ค้าจีนในชายแดนลุ่มน้ำโขง: เปิดเบื้องหลังการอพยพของคนจีนรุ่นใหม่เข้าสู่ชายแดนลุ่มน้ำโขง*. เชียงใหม่: ศูนย์วิจัยและบริการวิชาการ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- อานันท์ กาญจนพันธุ์. (2533). "วัฒนธรรมพ้อเลี้ยง: เลี้ยงใครใครเลี้ยง". *สมุดสังคมศาสตร์* 12:3-4 (กุมภาพันธ์-กรกฎาคม), 152-174.
- _____. (2539). *สังคมไทยตามความคิดและความใฝ่ฝันของอาจารย์ฉัตรทิพย์ นาถสุภา โครงการศึกษา "เมืองไทยในความใฝ่ฝันของนักคิด อาวุโส"*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- _____. (2543). *พลวัตของชุมชนในการจัดการทรัพยากร สถานการณ์ในประเทศไทย*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนงานวิจัย.
- _____. (2527). *พัฒนาการของชีวิตและวัฒนธรรมล้านนา*. เชียงใหม่: ศูนย์หนังสือมหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- _____. (2558). *กำกับกำปการวิจัยวัฒนธรรมภาคเหนือ*. ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- อานันท์ กาญจนพันธุ์ และชัยพงษ์ สำเนียง. (2558). *แรงงานข้ามชาติอัตลักษณ์และสิทธิความเป็นพลเมือง*. เชียงใหม่: สถาบันศึกษานโยบายสาธารณะ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- อานันท์ กาญจนพันธุ์ และมิ่งสรรพ ขาวสะอาด. (2538). *วิวัฒนาการของการบุกเบิกที่ดินทำกินในเขตป่า: กรณีศึกษาภาคเหนือตอนบน*. กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย.

อิจิโร คากิซากิ. (2549). *จากเส้นทางรถไฟสู่ทางหลวง ความเปลี่ยนแปลงนโยบายการคมนาคมและการหมุนเวียนสินค้าของประเทศไทย ปี พ.ศ. 2478–2518. คณะศิลปศาสตร์และวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยนครโยโกฮาม่า.*

เอกสารภาษาอังกฤษ

Anan Ganjanapan. (1984). *The Partial Commercialization of Rice Production in Northern Thailand (1900–1981)*. Ph.D. Dissertation, Cornell University, USA.

_____. (1989). “Conflicts over the deployment and control of labor in a Northern Thai village,” in Gillian Hart, Andrew Turton and Benjamin White (eds.), *Agrarian Transformations: Local Processes and the State in Southeast Asia*, Berkeley: University of California Press (98–124).

Anek Laothamatas. (1992). *Business associations and the new political economy of Thailand: from bureaucratic polity to liberal corporatism*. Westview Press.

Barth, Frederik. (1968). “Capital, Investment and the Social Structure of a Pastoral Nomad Group in South Persia” in Edward E. Leclair and Harold K. Schneider (Eds.) *Economic Anthropology: Readings in Theory and Analysis*. New York: Holt, Rinehart and Winston.

Cohen, Paul. (1981). *The Politics of Economic Development in Northern Thailand 1967– 1979*. Ph.D. thesis, University of London.

Harvey, David. (2005). *A Brief History of Neoliberalism*. Oxford: Oxford University Press.

Hirai, Kyonosuke. (2002). “Exhibition of power: factory women’s use of the housewarming ceremony in a northern Thai village”, in Shigeharu

- Tanabe and Charles F. Keyes (eds.) *Cultural Crisis and Social Memory: Modernity and Identity in Thailand and Laos* (pp. 185–201) London: RoutledgeCurzon.
- Moerman, Michael. (1968). *Agricultural change and peasant choice in a Thai village*. Berkeley : University of California Press.
- Mintz, Sidney W. (1986). *Sweetness and power : the place of sugar in modern history*. New York : Penguin books.
- Niti Pawakapan. (2003). “Traders, kinsmen and trading counterparts: the rise of local politicians in north–western Thailand”, *The Australian Journal of Anthropology* 14(3): 365–382.
- Polanyi, Karl. (1944). *The Great Transformation: The Political and Economic Origins of Our Time*. (1957) Boston: Beacon Press.
- Popkin, S.L., (1979). *The Rational Peasant*, Berkley: University of California Press.
- Potter, Jack M. (1976). *Thai peasant social structure*. Chicago: University of Chicago Press.
- Turton, Andrew. (1975). *Northern Thai peasant society: a case study of rural and political structures at the village level and their twentieth century transformations*. London: University of London.
- _____. (1976). “Northern Thai Peasant Society: Twentieth Century Transformations in Political and Rural Structures”, *The Journal of Peasant Studies* 3(3): 267–298.
- _____. (1991). “Invulnerability and local knowledge”, in Manas Chitak asem and Andrew Turton (eds.) *Thai Constructions of Knowledge* (pp. 155–182). London: School of Oriental and African Studies, University of London.

- Scott J.C., (1976). *The Moral Economy of the Peasant : Rebellion and Subsistence in Southeast Asia*. New Haven: Yale University Press.
- Van Roy, E. (1965). *Economic frontiers : a study of economies in the hills of north Thailand*. Ph. D. University of Texas.
- Walker, Andrew. (2012). *Thailand's political peasants: power in the modern rural economy* Madison, Wis.: University of Wisconsin Press.
- _____. (1999). *The legend of the golden boat: regulation, trade and traders in the borderlands of Laos, Thailand, China, and Burma*. Honolulu: University of Hawaii Press.
- White, Heyden. (1985). *Tropics of Discourse: Essays in Cultural Criticism*. London: The John Hopkins University Press.

เอกสารออนไลน์

- กรมสุขภาพจิต. (2554). *กรมสุขภาพจิตเผย “รอบ 10 ปี ภาคเหนือยังคงครองแชมป์ฆ่าตัวตายสูงสุด*. [ออนไลน์]. สืบค้นเมื่อ 6 กุมภาพันธ์ 2555 จาก <http://www.forums.dmh.go.th/index.php?PHPSESSID=h3r180mnm74ai1p8eb2g8ofsr0&topic=5659.msg16100#msg16100>
- กองนโยบายการพาณิชย์. (2521).
- สืบค้นเมื่อ 10 กุมภาพันธ์ 2556. จาก <http://www.bot.or.th/Thai/EconomicConditions/Thai/North/EconConditions/EconomicStructure/Pages/Econstructure.aspx>
- [ออนไลน์]. สืบค้นเมื่อ 2 กุมภาพันธ์ 2555. จาก http://th.wikipedia.org/wiki/%E0%B8%88%E0%B8%B1%E0%B8%87%E0%B8%AB%E0%B8%A7%E0%B8%B1%E0%B8%94%E0%B9%80%E0%B8%8A%E0%B8%B5%E0%B8%A2%E0%B8%87%E0%B9%83%E0%B8%AB%E0%B8%A1%E0%B9%88#cite_ref-gov_1-0

สำนักงานจังหวัดลำพูน. (มปป.). [ออนไลน์]. สืบค้นเมื่อ 2 กุมภาพันธ์ 2555.
จาก <http://www.lamphun.go.th/intro.php?topicid=5>

สถานภาพความรู้เรื่อง

“การปรับตัวของกลุ่มธุรกิจท้องถิ่นในล้านนาตะวันออก

จาก พ.ศ. 2407 จนถึงปัจจุบัน”

อังศุรักษ์ พรหมสุวรรณ

บทสำรวจการปรับตัวทางเศรษฐกิจของกลุ่มธุรกิจท้องถิ่นในล้านนา (ตะวันออก/ลุ่มน้ำน่าน) ระหว่างปี 2407 จนถึงปัจจุบัน¹ การเริ่มต้นศึกษาใน พ.ศ. 2407 เป็นปีที่บริษัทบริติช บอร์เนียว (British Borneo Company, Ltd.) เข้ามาเริ่มดำเนินกิจการป่าไม้ในประเทศไทย ทั้งนี้เพราะหลังปี พ.ศ. 2398 ที่รัฐบาลไทยได้ตกลงทำสนธิสัญญาบาวริง (Bowring Treaty) เพื่อการติดต่อค้าขายกับอังกฤษ ส่วนหนึ่งถือเป็นการดึงเศรษฐกิจไทยเข้ามามีเป็นส่วนหนึ่งของเศรษฐกิจโลกที่มีประเทศมหาอำนาจตะวันตกเป็นเจ้าทางการค้าระหว่างประเทศ และมีผลทำให้การเศรษฐกิจค้าของไทยขยายตัวอย่างกว้างขวาง แม้มิได้เกิดในทันทีทันใด แต่ค่อยๆ เพิ่มขึ้นอย่างมาก 20 ปี นอกจากข้าวที่เป็นสินค้าออกอันดับหนึ่งของไทยแล้ว ยางพารา ดีบุก และไม้สัก เมื่อถึง พ.ศ. 2475-83 มูลค่าสินค้าทั้ง 4 ประเภทนี้มีสัดส่วนสูงถึงร้อยละ 91 ของสินค้าออกของไทยทั้งหมด โดยเฉพาะการค้าไม้ที่เริ่มมีการทำสัมปทานป่าหลังจากสนธิสัญญาดังกล่าวแต่ในระยะแรกเป็นคนในบังคับ ได้แก่ พม่า เงี้ยว และมอญ ได้เข้ามาร่วมดำเนินกิจการทำไม้สักมากขึ้น จนเมื่ออังกฤษได้ยึดครองพม่าแล้วจึงได้หันมาหาพื้นป่าไม้และแผ่อิทธิพลเข้ามาทางเหนือของไทยในสมัยอาณานิคมด้วย ซึ่งในปี พ.ศ. 2407 เป็นปีแรกที่บริษัททำไม้ของตะวันตกได้เข้ามาทำสัมปทาน โดยเริ่มจากการรับซื้อไม้จากพวกที่ทำไม้อยู่ก่อนแล้ว เนื่องจากจากรัฐบาลไทยได้เริ่มอนุญาตให้ชาวยุโรปเข้ารับสัมปทานทำไม้สักในประเทศไทยได้ และทำให้ไม้สักจากทางเหนือเป็นสินค้าส่งออกไปต่างประเทศและมีความสำคัญต่อการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจของ

¹ศึกษาครอบคลุมจังหวัด เชียงราย พะเยา น่าน อุตรดิตถ์

กลุ่มทุนในสมัยนั้นที่เข้าสู่ระบบทุนนิยมโลก แม้ว่ากลุ่มทุนในสมัยนั้นยังเป็นเจ้าผู้ครองนครทางเหนือที่มีอำนาจทางการเมืองและเศรษฐกิจ ภายหลังเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงในปี พ.ศ. 2437 ที่มีการยุบนครรัฐ เป็นการปกครองแบบเทศาภิบาล โดยแบ่งเป็นมณฑลต่างๆ ลดอำนาจการปกครองท้องถิ่น ทำให้เจ้าผู้นครรัฐเดิมผันตัวเองมาทำกิจการการค้าไม้เองโดยขอสัมปทานป่าไม้เพื่อตัดขายเอง จนกระทั่งปี พ.ศ. 2475 เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองและได้ยุบตำแหน่งเจ้านครประเทศราช ทำให้กลุ่มทุนนี้ยุติบทบาทลง แต่บางกลุ่มก็เป็นผู้ให้เงินทุนแก่กลุ่มทุนที่เข้ามาใหม่ในช่วงนั้นคือกลุ่มคนจีนที่ค่อยเข้ามาเพิ่มมากขึ้นภายหลังการเดินรถไฟสายเหนือในปี พ.ศ. 2448 ที่มาถึงปากน้ำโพ และชุมทางบ้านดาราในปี พ.ศ. 2451 ซึ่งมีความสำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงทางการค้าของลานนาตะวันออกอย่างมาก และการสะสมทุนของกลุ่มทุนท้องถิ่นในลานนาตะวันออกต่อเนื่องมาจนปัจจุบัน

นิยามการศึกษากลุ่มทุนธุรกิจท้องถิ่นในครั้งนี้นี้หมายถึงกลุ่มหรือบุคคลที่ประกอบกิจการค้าในจังหวัดและมีบทบาทสำคัญส่งผลกระทบต่อ การเปลี่ยนแปลงเศรษฐกิจท้องถิ่นในภาคเหนือ เช่น ธุรกิจการค้าปลีก ธุรกิจการท่องเที่ยวและโรงแรม ธุรกิจการก่อสร้าง รวมถึงธุรกิจที่เคยมีความสำคัญอย่าง การรับสัมปทานป่าไม้ในอดีต ซึ่งเป็นศึกษาภายใต้บริบทที่ต้องปรับตัวกับเศรษฐกิจทุนนิยมเสรีตั้งแต่ปี พ.ศ. 2407 จนถึงปัจจุบัน

จากการสำรวจค้นคว้าสถานภาพงานที่เกี่ยวข้องกับกลุ่มทุนท้องถิ่นทั้งงานทางประวัติศาสตร์และสังคมศาสตร์สาขาต่างๆ เช่น เศรษฐศาสตร์ สังคมวิทยามานุษยวิทยา รัฐศาสตร์ เป็นต้น พบว่าในมีการศึกษาประวัติศาสตร์เศรษฐกิจเมื่อช่วง ก่อน พ.ศ. 2545 มีการศึกษาที่น่าสนใจเกี่ยวกับกลุ่มทุนในประเทศไทย คือวิทยานิพนธ์ของ สิริลักษณ์ คักดีเกรียงไกร เรื่องต้นกำเนิดของชนชั้นนายทุนในประเทศไทย (พ.ศ. 2398– 2453)² และวิทยานิพนธ์ของ พรรณี

² สิริลักษณ์ คักดีเกรียงไกร, เรื่องต้นกำเนิดของชนชั้นนายทุนในประเทศไทย (พ.ศ. 2398– 2453). วิทยานิพนธ์ อักษรศาสตรจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2522.

บัวเล็ก เรื่อง ลักษณะของนายทุนไทยในช่วงระหว่าง พ.ศ.2457-2482³ ก่อนที่จะมาเป็นหนังสือเรื่อง ลักษณะของนายทุนไทยในช่วงระหว่าง พ.ศ. 2457-2482⁴ บทเรียนจากความรุ่งโรจน์สู่โศกนาฏกรรม ซึ่งเป็นการศึกษาการก่อตัวของกลุ่มทุนธุรกิจที่มีเชื้อสายจีน ซึ่งทั้งสองงานให้ภาพพัฒนาการของการเข้ามาทำการค้าของคนจีนที่ตั้งตัวได้และกลายเป็นนักธุรกิจสำคัญของไทยและที่ไม่ประสบความสำเร็จในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ต่อเนื่องมาจนถึงหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง โดยยังเป็นการศึกษาภาพรวมและเน้นนักธุรกิจในกรุงเทพฯ ขณะที่การศึกษากลุ่มทุนต้องถินภาคเหนือนั้น กลับกระจัดกระจายไม่ได้ให้ภาพรวมแต่อย่างใด ที่มีก็เป็นงานเฉพาะพื้นที่เช่น งานของเวียงรัฐ เนติโพธิ์ เรื่องทุนเชียงใหม่⁵ ที่ศึกษากลุ่มนักธุรกิจที่มีบทบาทในเชียงใหม่หรือวิทยานิพนธ์ของธिरายุส บาบัต เรื่อง บทบาททางเศรษฐกิจและการเมืองของกลุ่มทุนต้องถินในจังหวัดแพร่ พ.ศ. 2518 – 2553⁶ ซึ่งเป็นการศึกษากลุ่มทุนนักธุรกิจในจังหวัดแพร่ที่เข้ามามีบทบาททางการเมืองทั้งระดับจังหวัดและในระดับประเทศอย่างตระกูลวงศ์วรรณ

งานการศึกษาเศรษฐกิจลานนาในภาพรวมส่วนใหญ่กับเป็นการศึกษาแนวเศรษฐกิจชุมชนนั้น ซึ่งเป็นงานในลักษณะสหสาขาที่ค้นพบว่าเศรษฐกิจไทยแบ่งเป็น 2 ระบบคือระบบเศรษฐกิจชุมชนและระบบเศรษฐกิจทุน ในแนวการศึกษาแบบเศรษฐกิจชุมชนมองว่า ระบบเศรษฐกิจชุมชนเป็นระบบใหญ่ “เป็นชีวิตการทำมาหากินของชาวไทยจำนวนมากที่สุด คิดในแง่ของจำนวนชีวิตผู้คนชาวไทย ใหญ่กว่าระบบทุน ดำรงอยู่ในทุกภาคของประเทศไทยโดยเฉพาะใน

³พรณี บัวเล็ก, ลักษณะของนายทุนไทยในช่วงระหว่าง พ.ศ.2457-2482,). วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543.

⁴พรณี บัวเล็ก, ลักษณะของนายทุนไทยในช่วงระหว่าง พ.ศ. 2457-2482, 2545.

⁵เวียงรัฐ เนติโพธิ์ ทุนเชียงใหม่: โครงสร้างของทุนและการเปลี่ยนแปลงของนักธุรกิจในเมืองเชียงใหม่, 2552.

⁶ธिरายุส บาบัต. บทบาททางเศรษฐกิจและการเมืองของกลุ่มทุนต้องถินในจังหวัดแพร่ พ.ศ. 2518 – 2553. รัฐศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการเมืองและการปกครอง,มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2555.

ชนบท”⁷ มิ่งานของ งานของรัตนพร เศรษฐกุลเรื่อง หนึ่งศตวรรษเศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านภาคเหนือ⁸ และงานของ ยศ สันตสมบัติ เรื่อง พลวัตและความยืดหยุ่นของสังคมชาวนา: เศรษฐกิจชุมชนภาคเหนือและการปรับกระบวนการทัศน์ว่าด้วยชุมชนในประเทศโลกที่สาม⁹ และวิทยานิพนธ์ของ สิทธิ ชูชาติ เรื่อง วิวัฒนาการเศรษฐกิจหมู่บ้านในภาคเหนือของประเทศไทย พ.ศ. 2394–2475¹⁰ ทั้งสามงานศึกษาเศรษฐกิจชุมชนทางภาคเหนือในภาพรวมโดยของงานวิจัยของยศ สันตสมบัติ ศึกษาชุมชนหมู่บ้านที่เลือกมาในแต่ละจังหวัดเพื่อให้ภาพของการต่อสู้ปรับตัวในชุมชนหมู่บ้านแต่ละแห่งในแต่ละจังหวัดจำนวน 7 แห่งใน 3 จังหวัดภาคเหนือ คือ เชียงใหม่ พะเยา น่าน โดย 4 แห่งอยู่ในเชียงใหม่ และอีก 2 แห่งอยู่ในจังหวัดน่าน ผลการศึกษาพบว่าเศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านมีการปรับตัวที่ยืดหยุ่นหลากหลายทั้งการปลูกพืชที่หลากหลายในที่ดิน การมีอาชีพที่หลากหลาย เช่นแม้ว่าจะมีที่ดินและทำการเกษตรของตนเองก็สามารถไปรับจ้างนอกภาคการเกษตรด้วยเป็นการชั่วคราว หรือการออกไปประกอบอาชีพอื่นในภาคอุตสาหกรรมและบริการ

ขณะที่งานของรัตนพร เศรษฐกุลเป็นการศึกษามิติทางประวัติศาสตร์ของการเปลี่ยนแปลงเศรษฐกิจชุมชนในยุคต่างๆ ภายใต้บริบทการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและนโยบายของรัฐที่เป็นตัวกำหนดการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจที่ลงมาสู่หมู่บ้านทางภาคเหนือในภาพรวม ซึ่งทั้งสองงานไม่ได้ให้ภาพหรือความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจสังคมระหว่างชุมชนกับกลุ่มทุนท้องถิ่นในจังหวัดที่ศึกษาแต่อย่างใด วิธีการศึกษาเป็นการศึกษาจากเอกสารหรือนโยบายของรัฐ

⁷ รัตนพร เศรษฐกุล. หนึ่งศตวรรษเศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านภาคเหนือ, 2546, 2.

⁸ เรื่องเดียวกัน, 2546.

⁹ ยศ สันตสมบัติ. พลวัตและความยืดหยุ่นของสังคมชาวนา: เศรษฐกิจชุมชนภาคเหนือและการปรับกระบวนการทัศน์ว่าด้วยชุมชนในประเทศโลกที่สาม, 2546.

¹⁰ สิทธิ ชูชาติ. วิวัฒนาการเศรษฐกิจหมู่บ้านในภาคเหนือของประเทศไทย พ.ศ. 2394–2475.

ครุศาสตรมหาบัณฑิต (การศึกษามหาบัณฑิต)มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2523.

รวมกับการศึกษาสังคมหมู่บ้านที่ให้ภาพของเศรษฐกิจชุมชนภาคเหนือโดยรวมหรือเลือกชุมชนในแต่ละจังหวัดมาเป็นตัวแทนในการศึกษา

อย่างไรก็ตามงานเหล่านี้ก็ทำให้ผู้วิจัยได้เห็นบริบทเศรษฐกิจ การเมือง และนโยบายของรัฐในประวัติศาสตร์ที่มีความสัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลงของกลุ่มทุนธุรกิจได้ชัดเจนยิ่งขึ้น และเห็นความสำคัญของการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มทุนท้องถิ่นกับเศรษฐกิจในชุมชนที่เดิมมีความเอื้อประโยชน์และความสัมพันธ์ทั้งเป็นแรงงานและแหล่งผลิต รวมไปถึงบริบทในระดับที่มีความสัมพันธ์ใกล้ชิด

การสำรวจสถานภาพความรู้การปรับตัวของกลุ่มธุรกิจท้องถิ่นในล้านนาตะวันออก จะเริ่มจากการศึกษาทางประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องการค้าไม้มีความสำคัญต่อการก่อตัวของกลุ่มทุนท้องถิ่นในประวัติศาสตร์และต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน สมัยนั้นการเข้ามาทำไม้ของบริษัทค้าไม้ของชาวตะวันตกและคนในบังคับของตะวันตก เช่น บีชดีชบอร์เนียว บอมเบเบอร์มา อิสต์เอเชียติก เป็นต้น รวมทั้งชาวจีนในบังคับสยามอย่างบริษัทกิมเฮงหลีที่ได้รับสัมปทานไม้สักทางภาคเหนือนั้น เป็นการเปลี่ยนแปลงเศรษฐกิจท้องถิ่นที่ถูกผนวกเข้ากับการค้าโลกและทำกำไรให้กับเจ้านครทางเหนือที่เดิมเป็นเจ้าของทรัพยากรป่าไม้ หรือเป็นกลุ่มทุนท้องถิ่นโดยมาพร้อมกับอำนาจทางการปกครองท้องถิ่นสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์จนหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองกลุ่มทุนนี้ได้ค่อยๆ เลื่อนบทบาทลง และมีกลุ่มทุนที่ได้ปมเพาะเมล็ดพันธุ์จนมาขยายตัวสร้างอิทธิพลทางการค้าขึ้นเหมือนนโยบายรัฐและการพัฒนาสู่ความทันสมัยเอื้อให้กลุ่มทุนนี้เติบโตเป็นกลุ่มทุนท้องถิ่นที่มีบทบาททั้งเศรษฐกิจการเมืองในท้องถิ่นและในระดับชาติ เช่น ตระกูลวงศ์วรรณ นักธุรกิจและนักการเมืองที่มีชื่อเสียงของจังหวัดแพร่ก็มีประวัติที่เกี่ยวข้องกับการทำสัมปทานป่าไม้มาก่อน

ดังนั้นจึงสามารถจำแนกองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษากลุ่มทุนธุรกิจท้องถิ่นได้เป็น 4 หัวข้อ โดยมีรายละเอียดดังนี้

1 กลุ่มทุนเจ้าผู้ปกครองนครในล้านนา

สมัยที่มีการทำสัมปทานป่าไม้พบว่าได้ถูกกล่าวถึงไว้ในวิทยานิพนธ์ทางประวัติศาสตร์ของ ชมัยโนม สุนทรสวัสดิ์ “การศึกษาเชิงประวัติศาสตร์เกี่ยวกับกิจการป่าไม้ทางภาคเหนือของไทยตั้งแต่ พ.ศ. 2439 ถึงพ.ศ. 2475”¹¹ และ

งานของชมัยโนมจะเน้นที่การจัดการผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจการเมืองของรัฐสยามต่อการทำไม้ทางภาคเหนือของบริษัทชาวตะวันตกและเจ้านครรัฐทางเหนือที่เป็นผู้ครอบครองผลประโยชน์ทางการค้าไม้มาแต่เดิม กล่าวคือเจ้าหลวงทางภาคเหนือเป็นผู้ให้สัมปทานป่าไม้แก่พ่อค้าที่สนใจซึ่งส่วนใหญ่เป็นคนในบังคับของอังกฤษ ประกอบกับอังกฤษชนะสงครามกับพม่าครั้งที่ 2 ในปี พ.ศ.2410 ทำให้มีชาวพม่า ชาวไทยใหญ่ และชาวมอญเดินทางเข้ามาทำกิจการป่าไม้ในเชียงใหม่เพิ่มมากขึ้นเกิดการแย่งชิง แข่งขันกัน จนมีข้อพิพาทกับเจ้านายทางเหนือซึ่งตอนนั้นเป็นผู้ให้สัมปทานป่าไม้และได้รับผลประโยชน์จากการค้าไม้เต็มที่ พ่อค้าเหล่านั้นฟ้องร้องไปที่รัฐสยามทำให้เกิดประเด็นทางการเมืองตามมา รัฐสยามจึงได้คิดปฏิรูปการค้าและการจัดการป่าไม้¹²

งานของชมัยโนมแสดงให้เห็นการปรับตัวของเจ้าผู้ครองนครรัฐทางภาคเหนือที่จำเป็นต้องปรับตามนโยบายของรัฐสยามที่กำลังเผชิญหน้ากับการล่าอาณานิคมของเหล่าชาติตะวันตก การปรับตัวของเจ้านครรัฐที่จากเดิมเคยเป็นผู้กุมกติกาและผลประโยชน์การค้าไม้ค่อยๆถูกรัฐส่วนกลางดึงผลประโยชน์การค้าไม้และลดทอนอำนาจทางการเมืองไปพร้อมกัน โดยศึกษาการวางแผนนโยบายและการจัดการกับปัญหาการทำไม้ของรัฐสยามที่เกิดขึ้นทางภาคเหนือของไทยในภาพรวม เช่น การตั้งด่านภาษี สัญญาอนุญาตการทำไม้ เป็นต้น จนกระทั่งยกเลิกหัวเมืองประเทศราชตั้งเขตการปกครองเป็นเทศาภิบาลที่ส่วนกลางส่งข้าหลวงลง

¹¹ชมัยโนม สุนทรสวัสดิ์. การศึกษาเชิงประวัติศาสตร์เกี่ยวกับกิจการป่าไม้ทางภาคเหนือของไทยตั้งแต่ พ.ศ. 2439 ถึง พ.ศ. 2475.

อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2521.

¹²เรื่องเดียวกัน, 56.

มาปกครองแทน และจากการเปลี่ยนแปลงนโยบายการค้าไม้หลังการตั้งกรมป่าไม้ที่เจ้านายภาคเหนือต้องขอสัมปทานไม้จากรัฐสยาม งานนี้ส่วนใหญ่เน้นไปที่บทบาทของเจ้าเมืองเหนือโดยเฉพาะเชียงใหม่ ลำพูน และลำปาง และแพร่กับบริษัทการค้าของอังกฤษ แม้ว่าจะมีเรื่องราวระหว่างเจ้านครน่านกับบริษัทค้าไม้ของอังกฤษอยู่ค่อนข้างน้อย

อย่างไรก็ตามงานของชัชโยธินได้กล่าวถึงความสำคัญของกลุ่มทุนเจ้านครน่านในสมัยพระเจ้าสุริยวงศ์ผริตเดชฯ ซึ่งมีการค้าไม้หลักฐานการค้าไม้กับบริษัทบอมเบย์เบอร์มา และปัญหาในการค้าไม้ที่เกิดจากนโยบายจากรัฐสยาม กล่าวคือบริษัทบอมเบย์เบอร์มาได้ฟ้องร้องต่อรัฐสยามว่าได้จ่ายเงินล่วงหน้าให้แก่เจ้านายเมืองน่านและเมืองแพร่ เพื่อให้เจ้านายทั้งสองเมืองตัดไม้มาขาย ต่อมาเมื่อกรมป่าไม้ห้ามเจ้านายเหล่านี้ตัดไม้ เงินของบริษัทคงค้างอยู่กับเจ้านายเหล่านี้หลายหมื่นรูป¹³ ทำให้ทราบว่าเจ้าผู้ครองน่านได้ทำการค้ากับชาวตะวันตกและเกิดมีปัญหาขึ้นอันเนื่องมาจากนโยบายของรัฐสยามในสมัยนั้นคือการเปลี่ยนรูปแบบการปกครองส่วนภูมิภาคเป็นแบบมณฑลเทศาภิบาล ในปี พ.ศ. 2435 มีผลทำให้นครรัฐต่างๆ ทางเหนือ กลายสภาพจากนครรัฐที่เป็นประเทศราชซึ่งมีอิสระในการบริหารจัดการภายในเป็นเพียงจังหวัดหนึ่งของไทย¹⁴ ทำให้เจ้าเมืองเดิมรายได้ลดน้อยลง โดยเฉพาะรายได้จากการเก็บสัมปทานไม้ ทำให้เจ้าเมืองต้องผันตัวเองมาเป็นผู้เช่าทำไม้เสียเอง ดังข้อมูลจากตารางป่าไม้สักที่รัฐบาลอนุญาตให้มีผู้เช่าทำนั้นในปี พ.ศ. 2448 และในปี พ.ศ. 2452 ยังปรากฏชื่อของพระเจ้าสุริยวงษ์ผริตเดชและเจ้าอุปราชเป็นผู้รับเช่าทำ ในป่าแม่ยมและป่าแม่จริม พื้นที่น่านด้วย¹⁵ ซึ่งในงานดวงจันทร์ อาภาวัชรุตม์ เจริญเมือง เรื่องเมืองยังยืนในสังคมไทย: แนวคิดและประสบการณ์ของน่านและพิษณุโลกได้กล่าวถึงการตั้งสถานกงสุลที่น่านเพื่อดูแล

¹³ ชัชโยธิน สุนทรสวัสดิ์. การศึกษาเชิงประวัติศาสตร์เกี่ยวกับกิจการป่าไม้ทางภาคเหนือของไทยตั้งแต่ พ.ศ. 2439 ถึง พ.ศ. 2475, 126.

¹⁴ เรื่องเดียวกัน, 76.

¹⁵ เรื่องเดียวกัน, ภาคผนวก ญ, ฎ.

ผลประโยชน์การทำไม้และเผ่าคูฝรั่งเศสที่กำลังแผ่อำนาจการปกครองในอินโดจีน¹⁶ ซึ่งอาจตีความได้ว่าเมืองน่านมีความสำคัญทั้งทางการค้าไม้และการที่เป็นเมืองกันชนระหว่างลาวที่ตกเป็นอาณานิคมของฝรั่งเศสและอังกฤษที่กำลังแผ่อิทธิพลมาที่สยามเพื่อหวังผลประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติอย่างไม้สัก

แม้ในงานของชมัฌโฌไม่ได้กล่าวรายละเอียดถึงบทบาทหรือความสำคัญของเจ้าเมืองน่านกับการค้าไม้ รวมทั้งความเคลื่อนไหวในน่านต่อการเกิดกบฏเงี้ยวเมืองแพร่ ในปี 2445 อันมีมูลเหตุจากรัฐสยามยุบฐานะประเทศราชของเชียงใหม่ ลำพูน ลำปาง แพร่ น่าน โดยเลิกพิธีส่งเครื่องราชบรรณาการ¹⁷ เหตุการณ์นี้สร้างความไม่พอใจให้กับอำนาจเก่า ทำให้เจ้าเมืองแพร่สนับสนุนให้พวกเงี้ยวเข้าตีเมืองเป็นการแสดงออกถึงความไม่พอใจต่อการเปลี่ยนแปลงการปกครองประเทศราชฝ่ายเหนือ ซึ่งชมัฌโฌวิเคราะห์ไว้ว่า ทำไมเจ้าเมืองอื่นถึงไม่ก่อกบฏ “สำหรับกรณีเจ้านายเมืองเชียงใหม่และลำพูนมีความไม่พอใจมาก แต่ทำอะไรไม่ได้ เพราะอยู่ไกลหลวงมากที่สุด ส่วนเจ้านายเมืองน่านก็อยู่ห่างไกลจนอาจจะไม่มีความรู้สึกอะไรเลย เพราะการเปลี่ยนแปลงไปถึงช้ากว่าเมืองอื่นๆ”¹⁸ ทั้งนี้ น่าจะเป็นเพราะไม่มีข้อมูลหลักฐานเพียงพอที่จะวิเคราะห์มากกว่า ที่จะตัดสินว่าเจ้านายเมืองน่านอยู่ห่างไกลจนไม่มีความรู้สึก แม้ว่าจะสะท้อนให้เห็นการมองเมืองน่านเป็นเมืองที่ไม่มีความสำคัญ ทั้งที่น่านได้รับการดูแลอย่างใกล้ชิดจากรัฐส่วนกลางไม่น้อยไปกว่านครรัฐอื่นเลย และในการเกิดกบฏครั้งนี้เจ้านายเมืองน่านที่มาแต่งงานกับเจ้านายเมืองแพร่ก็มีส่วนร่วมรู้เห็นและได้รับการลงโทษโดยการลดฐานันดร ซึ่งควรจะได้รับโทษหนักกว่านั้น แต่เป็นเพราะเห็นแก่เจ้าเมืองน่าน ซึ่งคง

¹⁶ ดวงจันทร์ อาภาวัชรธรรม เจริญเมือง, เมืองยังยืนในสังคมไทย : แนวคิดและประสบการณ์ของน่านและพิษณุโลก. 2547, 156.

¹⁷ การเปลี่ยนรูปแบบการปกครองส่วนภูมิภาคเป็นแบบ มณฑลเทศาภิบาล ในปี พ.ศ.2435 มีผลทำให้นครรัฐต่างๆรวมทั้งล้านนาเชียงใหม่ และน่าน กลายสภาพจากนครรัฐที่เป็นประเทศราชซึ่งมีอิสระในการบริหารจัดการภายในเป็นเพียงจังหวัดหนึ่งของไทย

¹⁸ เรื่องเดียวกัน, 77.

มีความสำคัญไม่น้อยในฐานะเมืองที่เป็นกันชนและเมืองที่มีผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจแก่สยามสมัยนั้น¹⁹

2. การศึกษากลุ่มทุนจีนในลานนา

ในงานของชัชวาลย์ โยม ยังได้ให้ข้อมูลของกลุ่มทุนจีนที่มาจากภายนอก อย่าง บริษัทกิมเซ่งหลี(เป็นบริษัทที่อยู่ใต้บังคับของไทย มีหุ้นส่วน 3 คนคือหลวงอุดร ภัณฑพานิช(จีนเต็ง) เป็นผู้จัดการอยู่กรุงเทพ หลวงจิตจำนงวานิช (จีนบุญเย็น) เป็นผู้จัดการทำไม้ภาคเหนือ และหลวงบริรักษ์ (จีนทองอยู่)เป็นผู้จัดการอยู่ทางเมืองตาก) ได้สัมปทานที่ป่าแม่ยมตะวันตกนอกในเขตเมืองน่านเช่นกัน แต่ปัจจุบันอยู่ในเขตจังหวัดพะเยา ซึ่งในหนังสือ เรื่อง 3 เจ้าสัวป่าไม้ ของเจริญ ตันมหาพราน²⁰ ได้ลงรายละเอียดชีวิตของชาวจีนทั้งสามท่านนี้ ที่รวมตัวกันก่อตั้งบริษัท สัมปทานไม้ขึ้น ภายหลังจากที่ได้เข้ามาทำธุรกิจเจ้าภาษีนายอากรในช่วงรัชกาลที่ 5 และภายหลังจีนบุญเย็นหรือหลวงจิตจำนงวานิชจะขึ้นมาตั้งหลักปักฐานที่ เชียงใหม่และทำโรงเลื่อยด้วย ขณะที่วิทยานิพนธ์ทางเศรษฐศาสตร์แต่ให้ความสำคัญกับมิติทางประวัติศาสตร์ของปลาย้อ ชะนวนนท์ เรื่องบทบาทนายทุน พ่อค้าที่มีต่อการก่อและขยายตัวของทุนนิยมภาคเหนือของประเทศไทย พ.ศ. 2464-2523²¹ ศึกษาการขยายตัวของกลุ่มธุรกิจในท้องถิ่นที่มีเชื้อสายจีนที่อพยพเข้ามาทำธุรกิจหลังสร้างทางรถไฟสายเหนือ

ขณะที่งานศึกษาของปลาย้อเป็นการศึกษาเศรษฐศาสตร์ในประวัติศาสตร์ ทำให้ประเด็นทางเศรษฐกิจถูกแจกแจงอย่างละเอียดในช่วงหกสิบปีที่ห่างจาก ปัจจุบันสามสิบห้าปีก็ตามถึงอย่างไรอิทธิพลของกลุ่มนายทุนภาคเหนือที่ปลาย้อศึกษาก็ยังคงมีบทบาทและอิทธิพลทางเศรษฐกิจรวมทั้งทางการเมืองทั้งในท้องถิ่นและประเทศไทยจนถึงขณะนี้ เช่น ตระกูลชินวัตร ตระกูลบุญอุปกรณ์ เป็นต้น

¹⁹ ดวงจันทร์ อาภาวัชรุตม์ เจริญเมือง. เมืองยังยืนในสังคมไทย : แนวคิดและประสบการณ์ของ น่านและพิษณุโลก. 2547, 200.

²⁰ เจริญ ตันมหาพราน. 3 เจ้าสัวป่าไม้. กรุงเทพฯ: บริษัทคอนเซ็ปท์พริ้นท์ จำกัด, 2554.

²¹ ปลาย้อ ชะนวนนท์. บทบาทนายทุนพ่อค้าที่มีต่อการก่อและขยายตัวของทุนนิยมภาคเหนือของ ประเทศไทย พ.ศ. 2464-2523, 2529.

การศึกษาของปลายข้อเสนองาพรวมของระบบเศรษฐกิจในภาคเหนือ โดยวิเคราะห์แยกตามตระกูลต่างๆ ที่ควบคุมการค้าและเศรษฐกิจทางภาคเหนือ ภายใต้บริบทความสัมพันธ์ระหว่างกระแสเศรษฐกิจการเมืองของรัฐกับการขยายตัวของทุนการค้าในท้องถิ่นของตระกูลต่างๆ ทางภาคเหนือซึ่งเน้นตระกูลที่มีอิทธิพลทางเศรษฐกิจในเชียงใหม่ แม่ฮ่องสอน พะเยา เชียงราย และแพร่ โดยเน้นไปที่บทบาทพ่อค้าจีนที่ขยายตัวและพัฒนาจนมีอิทธิพลทางการค้าจนถึงปัจจุบัน

หลังจากที่มีการสร้างทางรถไฟขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5 และมาถึงปากน้ำโพ นครสวรรค์ใน พ. ศ. 2448 และมาถึงลำปาง พ.ศ. 2459 ก็เกิดการอพยพของพ่อค้าคนจีนจากกรุงเทพและภาคกลางขึ้นมาทำการค้าในภาคเหนือมากขึ้น เกิดชุมชนทางการค้าที่ต่างๆ ขึ้นตามเมืองที่มีสถานีรถไฟอย่างที่ถูกตรึงติด ซึ่งเป็นแหล่งค้าขายที่พ่อค้ามานานก็จะมาแลกเปลี่ยนสินค้า ค้าขายและหาซื้อสินค้ากลับไป เพราะเส้นทางรถไฟไม่ผ่านเขตน่าน ยิ่งเมื่อได้สร้างทางรถไฟมาถึงเชียงใหม่ในปี พ.ศ. 2464ทำให้การค้าขยายตัวในภาคเหนือ และเป็นโอกาสให้นายทุนพ่อค้าโดยเฉพาะชาวจีนได้ขึ้นมาค้าขายและมีบทบาทเพิ่มมากขึ้นทั้งในตัวเมืองและชนบทแทนที่พ่อค้าว้าต่างที่เป็นคนพม่า ไทยใหญ่ และจีนฮ่อที่มีบทบาทมาแต่เดิม ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจสังคมภาคเหนือจะเห็นการแทรกแซงของทุนชาวจีนเข้ามามีบทบาททางการค้าและหยั่งรากธุรกิจจนเป็นนายทุนธุรกิจท้องถิ่นในเชียงใหม่ที่เข้มแข็งมาจนทุกวันนี้ทางภาคเหนือปัจจุบัน ธุรกิจการค้าที่คนจีนเข้ามาบุกเบิกเช่น การค้าข้าว ยาสูบ การให้กู้ เป็นต้น

3. การศึกษากลุ่มทุนท้องถิ่นในลำนานปัจจุบัน

การสำรวจองค์ความรู้ของงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับกลุ่มทุนท้องถิ่นในภาคเหนือพบว่ามี การศึกษาน่าสนใจคืองานของ ธเนศวร์ เจริญเมือง เรื่องระบบเศรษฐกิจกับนักธุรกิจชั้นนำในภาคเหนือตอนบน เชียงใหม่ เชียงราย แพร่ พะเยา ลำปาง ลำพูน ศึกษาจากประวัติชีวิตของของกลุ่มทุนธุรกิจในแต่ละจังหวัดทาง

ภาคเหนือตอนบน นอกจากนี้มีวิทยานิพนธ์ของ ธีรายุส บำบัด เรื่อง บทบาททางเศรษฐกิจและการเมืองของกลุ่มทุนท้องถิ่นในจังหวัดแพร่ พ.ศ. 2518-2553²² และงานศึกษาของ เวียงรัฐ เนติโพธิ์ ทุนเชียงใหม่: โครงสร้างของทุนและการเปลี่ยนแปลงของนักธุรกิจในเมืองเชียงใหม่²³ สามารถนำมาวิเคราะห์เปรียบเทียบกับกลุ่มทุนธุรกิจท้องถิ่นได้ งานของธีรายุส บำบัดพบว่านักการเมืองท้องถิ่นในจังหวัดแพร่นับตั้งแต่หลัง พ.ศ. 2516เป็นนักธุรกิจในสัดส่วนที่เพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ โดยเฉพาะกลุ่มนักธุรกิจต่างจังหวัดที่มีการสะสมทุนจากธุรกิจพืชไร่ เหมืองแร่ โรงเลื่อย รับเหมาก่อสร้างจนขยายทุนในกิจการอื่น ๆ จนสามารถสะสมความมั่งคั่งและนำไปสู่การเข้ามามีบทบาททางการเมืองในระดับจังหวัดและระดับชาติได้ในที่สุด เช่น สี่ตระกูลจังหวัดแพร่ที่ต่างยังคงรักษาทะกูลทางเศรษฐกิจและการเมืองในจังหวัดได้ หรือบางตระกูลยังสามารถเข้ามามีบทบาททางเศรษฐกิจและการเมืองในระดับชาติและกลายเป็นกลุ่มข้ามชาติอีกด้วย เช่น กรณีตระกูลเชื้ออภิญญกุล ตระกูลวงศ์วรรณ แต่บางตระกูลมีสถานะบทบาททางเศรษฐกิจระดับจังหวัดแต่มีบทบาททางการเมืองระดับชาติ เช่น ตระกูลศุภศิริ เป็นต้น²⁴

ขณะที่งานของเวียงรัฐ เนติโพธิ์ เรื่องทุนเชียงใหม่เป็นการต่อยอดการศึกษาของปลาย่อ ชะนันท์ที่ศึกษาเรื่องบทบาทนายทุนพ่อค้าที่มีต่อการก่อและขยายตัวของทุนนิยมภาคเหนือของประเทศไทย พ.ศ. 2464-2523 ที่ศึกษาการขยายตัวของทุนนิยมในภาคเหนือ แต่งานของเวียงรัฐศึกษาเฉพาะที่เชียงใหม่และให้ความสำคัญกับเครือข่ายของตระกูลต่างๆ 13 ตระกูล งานของเวียงรัฐได้แสดงให้เห็นการต่อสู้ต่อรอง ปรับตัวของนักธุรกิจชั้นนำในเชียงใหม่ท่ามกลางความผันผวนทางการเมือง นโยบายรัฐ และทุนนิยมโลกที่เข้ามาแย่งส่วนแบ่งทาง

²² ธีรายุส บำบัด. บทบาททางเศรษฐกิจและการเมืองของกลุ่มทุนท้องถิ่นในจังหวัดแพร่ พ.ศ. 2518 - 2553. รัฐศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการเมืองและการปกครอง, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2555.

²³ เวียงรัฐ เนติโพธิ์ ทุนเชียงใหม่: โครงสร้างของทุนและการเปลี่ยนแปลงของนักธุรกิจในเมืองเชียงใหม่

²⁴ เรื่องเดียวกัน, 163.

การค้าในเชียงใหม่โดยไม่ได้เน้นบทบาททางการเมืองของกลุ่มตระกูลธุรกิจที่มีความสัมพันธ์กันทั้งในแง่ของการเอื้อประโยชน์ทางเศรษฐกิจและการเมืองในเครือข่ายตระกูลด้วย ซึ่งเป็นส่วนที่แตกต่างจากงานของธिरายุส ที่ที่ตระกูลบุญอุปการณ์ก็มีบทบาททางการเมืองท้องถิ่นอยู่ในปัจจุบัน

การศึกษาของทั้งเวียงรัฐและธिरายุสมีประเด็นที่สามารถนำมาวิเคราะห์กลุ่มทุนท้องถิ่นได้ เช่น การเข้าสู่พื้นที่ทางการเมืองของนักธุรกิจท้องถิ่นที่จะศึกษาเชิงเปรียบเทียบกับนักธุรกิจในเมืองต่างๆจะสนใจเข้าสู่บทบาททางการเมืองหรือไม่อย่างไร

4. การศึกษาผลกระทบและการปรับตัวของทุนท้องถิ่นภาคเหนือต่อการเข้ามาของทุนนิยมระดับโลก

ส่วนในน่านนั้นมีคนจีนที่เข้ามาสร้างฐานะและมีบทบาททางเศรษฐกิจหลังการปฏิรูปการปกครอง พ.ศ. 2439 เป็นต้นมา โดยเฉพาะเมื่อมีการสร้างทางหลวงติดต่อระหว่างแพร่-น่าน กับภายหลังสงครามโลกครั้งที่สองที่พ่อค้าจีนร่ำรวยจากการค้าสมัยสงคราม จากงานวิจัยของประสิทธิ์ พงศ์อุดม ในหนังสือ นันทบุรีศรีนครน่าน : ประวัติศาสตร์ สังคม และคริสต์ศาสนาที่ได้จากการสัมภาษณ์ชาวบ้านพบว่า มีชาวจีนที่มีฐานะร่ำรวยในเมืองน่านเช่น นายห้างส่วน (ตระกูลบุญเชื้อ) เป็นจีนแคะทำการค้าร่ำรวยมาก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 โดยคบค้ากับเจ้าผู้ครองนครน่านยืมเงินมาปลูกห้องแถวให้เช่า เช่นเดียวกันกับขุนอนันตพาณิश्य์(ตระกูลพาณิश्य์กุล) ทำการค้าร่ำรวยมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 6 และได้ขอกู้ยืมเงินเจ้าผู้ครองนครมาลงทุนในกิจการต่างๆ และทำโรงต้มกลั่นสุรานอกจากนี้ยังมีเจ้าแก้วหลอย(ตระกูลเหล่าอารยะ)ได้ทำกิจการโรงแรม และตระกูลโลหะโชติ สืบเชื้อสายมาจากหลวงธนาอนุสรณ์ซึ่งเป็นคลังจังหวัดทำกิจการโรงบ่มใบยาสูบจนร่ำรวย และปรากฏในประวัติของโรงแรม(ภูคา)น่านพักก่อนที่นายบัณฑูร ล่ำซำจะเข้ามาซื้อต่อนั้น เดิมโรงแรมน่านพักก่อนสงครามโลกเป็นของกลุ่มคนจีนเชื้อสายไหหลำ(ซึ่งไม่มีหลักฐานว่าเป็นนักธุรกิจในท้องถิ่นหรือต่างถิ่น และทำมาค้าขายอะไรก่อนที่จะมาสร้างโรงแรมแห่งนี้ หรือมีความเกี่ยวข้องกับ

บริษัทกิมเซ่งหลีที่ได้รับสัมปทานป่าไม้ในช่วงก่อนหน้านั้นหรือไม่) ให้ชื่อว่าโรงแรม “นัม เสง เอ็ง” ต่อมา ได้ขายกิจการนี้ให้กับนักธุรกิจตระกูลบุญซื่อ ภายหลังตกทอดมาถึง คุณทวี บุญซื่อ (อดีตนายกเทศมนตรีเมืองน่าน และสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ของจังหวัดน่าน) หลังจากนั้นอีกไม่นาน คุณทวี บุญซื่อ ก็ได้ขายกิจการโรงแรมนี้ต่อให้กับ คุณเป็งหย่วน แซ่ห่าน ผู้เป็นบิดาของ คุณวิโรจน์ หาริกุล ผู้ประกอบธุรกิจโรงเลื่อยจักรและค้าไม้แปรรูป ต่อมาเห็นว่าโรงแรมทรุดโทรมจึงตกลงใจที่จะรื้อออกหมด แล้วสร้างใหม่ในพ.ศ. 2498 เป็นอาคารสามชั้น ใช้ไม้หมดทั้งหลัง มีห้องพัก 14 ห้อง เมื่อสร้างเสร็จแล้ว คุณเป็งหย่วน ได้ให้น้องชาย คือ คุณเก่งหย่วน ซึ่งเป็นพ่อค้าอยู่ที่อำเภอท่าวังผา มาดูแลและดำเนินกิจการของโรงแรมนี้ และได้ตั้งชื่อโรงแรมที่สร้างขึ้นใหม่นี้ว่า “น่านฟ้า” คุณเก่งหย่วน แซ่ห่าน ได้บริหารงานโรงแรมน่านฟ้ามาจากนั้นด้วยดีเป็นเวลา 10 กว่าปี คุณวิโรจน์ หาริกุล ผู้หลานจึงยกความเป็นเจ้าของโรงแรมนี้ ให้คุณเก่ง หย่วน ผู้เป็นอา อีกทั้งโอนกรรมสิทธิ์ที่ดินที่ตั้งให้กับบุตรทุกคนของคุณเก่งหย่วน อีกด้วย ซึ่งท่านเหล่านี้ก็ได้ร่วมดูแลกิจการของโรงแรมต่อมาอีกประมาณ 40 ปี ก่อนที่จะตกลงขายให้คุณบัณฑิต ลำช้าในปัจจุบัน จากประวัติของโรงแรมทำให้เห็นร่องรอยของพ่อค้าเชื้อสายจีนที่เข้ามาทำโรงเลื่อยไม้อยู่ก่อนแล้ว และมีบทบาททางการค้ามาตลอดสี่สิบปีหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ซึ่งน่าจะภายหลังที่มีการตัดทางรถไฟขึ้นเหนือแล้วหรือภายหลังปี 2464 ภายหลังถูกเทคโนโลยีโดยบัณฑิต ลำช้า และปรับปรุงโรงแรมน่านฟ้าที่เปลี่ยนชื่อมาเป็นภูคาน่านฟ้านั้น โดยนายบัณฑิต ลำช้า ซึ่งนอกจากจะเข้ามาทำธุรกิจโรงแรมแล้ว ยังเขียนหนังสือที่เป็นกระแส โดยมีสื่อออนไลน์ช่วยให้เกิดการท่องเที่ยวเพิ่มขึ้น ทั้งยังเป็นผลให้เกิดการขายตัวของธุรกิจค้าปลีกดังที่นายสาธิต บุญทองให้สัมภาษณ์ไว้ กลุ่มธุรกิจด้านการท่องเที่ยวของน่านก็เป็นอีกกลุ่มที่น่าสนใจศึกษาทั้งจากเดิมมีเพียงไม่กี่เจ้าที่เป็นนักธุรกิจท้องถิ่น จนปัจจุบันนี้ขยายตัวขึ้นมากทั้งการโรงแรมและการท่องเที่ยวธรรมชาติ รวมไปถึงบริษัทรถเช่าและบริษัทขนส่งต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับธุรกิจการ

ท่องเที่ยว น่าจะเป็นประเด็นหนึ่งที่นักศึกษาว่ายังอยู่ในมือของกลุ่มธุรกิจท้องถิ่น หรือกลุ่มธุรกิจภายนอกกัน และมีทิศทางพัฒนาทางเศรษฐกิจในน่านอย่างไร

มี มิงงานวิจัยของ ศุภมิตร โรจนศุภมิตร เรื่อง ผลกระทบทางเศรษฐกิจ ของธุรกิจค้าปลีกสมัยใหม่ต่อร้านค้าปลีกท้องถิ่นขนาดเล็กในเขตอำเภอเมืองน่าน ในปี พ.ศ. 2547 เทสโก้ โลตัส ได้เปิดตลาดในเมืองน่านถือเป็นความเปลี่ยนแปลง ครั้งสำคัญที่ธุรกิจท้องถิ่นด้านค้าปลีกถูกแย่งส่วนแบ่งการตลาดจากบริษัทข้ามชาติค้าปลีกสมัยใหม่อย่างเทสโก้ โลตัส ของประเทศอังกฤษ ซึ่งแต่เดิมเครือเจริญโภคภัณฑ์เคยเป็นเจ้าของคือถือหุ้นหนึ่งร้อยเปอร์เซ็นต์ จนเมื่อเกิดวิกฤตเศรษฐกิจ ขึ้นในปี พ.ศ. 2540 ส่งผลให้เศรษฐกิจของประเทศเริ่มถดถอย กำลังซื้อของ ประชาชนลดลง เจ้าของกิจการค้าปลีกขาดสภาพคล่อง ผนวกกับค่าเงินบาทอ่อนตัว ทำให้เจ้าของกิจการที่กู้เงินต่างประเทศมาลงทุนประสบภาวะขาดทุน จนต้องขายหุ้นของร้านค้าให้กับผู้ประกอบการค้าปลีกต่างชาติ และมาตรการเปิดเสรีทางการค้า(WTO) ธุรกิจการค้าปลีกมีการแข่งขันกันสูงขึ้น ต่างระดมทุนจากต่างประเทศ ทำให้รูปแบบการค้าปลีกเปลี่ยนไปจากเดิม บริษัทข้ามชาติเข้ามาลงทุนโดยตรงในประเทศไทยเพิ่มมากขึ้น ในลักษณะของการเข้ามาทำธุรกิจกับผู้ประกอบการภายในประเทศ มีการเพิ่มสัดส่วนการถือหุ้นมากขึ้น ส่งผลให้ธุรกิจค้าปลีกของคนไทย ถูกแทนที่ด้วยธุรกิจค้าปลีกสมัยใหม่ที่มีชาวต่างชาติเป็นผู้ถือหุ้นรายใหญ่ อย่างห้างเทสโก้ โลตัสที่เปลี่ยนจากเครือเจริญโภคภัณฑ์ที่เคยถือหุ้นทั้งหมดมาเป็น บริษัทเทสโก้ของอังกฤษเข้ามาถือหุ้นร้อยละ 92 ขณะที่เครือเจริญโภคภัณฑ์เหลือหุ้นเพียงร้อยละ 8 ในปี พ.ศ. 2537 และปลายปี พ.ศ. 2558 ปีที่ชื่ ก็จะได้เข้ามาแย่งพื้นที่ธุรกิจการค้าปลีกอีกเช่นกัน ซึ่งเดิมก่อนวิกฤตเศรษฐกิจ จีราธิวัฒน์ ถือหุ้นอยู่ร้อยละ 33 (โรบินสันร้อยละ 15, แลนด์แอนด์เฮาส์ร้อยละ 11 และผู้ถือหุ้นรายย่อยร้อยละ 42) ได้ขายหุ้นให้กลุ่มคาลิโนจากฝรั่งเศสในปี พ.ศ. 2542 ทำให้หลังวิกฤตเศรษฐกิจห้างบิ๊กซีมีกลุ่มคาลิโนถือหุ้นใหญ่ถึงร้อยละ 66 กลุ่มจีราธิวัฒน์เหลือร้อยละ 13 และผู้ถือหุ้นรายย่อยเหลือร้อยละ 21

งานวิจัยของศุภมิตรซึ่งเป็นการศึกษาทางสาขาเศรษฐศาสตร์การเมือง โดยรวบรวมข้อมูลจากเจ้าของกิจการร้านค้าขายปลีกท้องถิ่นขนาดเล็กหรือร้านโชวห่วยที่ได้รับผลกระทบจากห้างเทสโก้ โลตัสที่ได้เข้ามาเปิดตั้งแต่ปี 2547 โดยการศึกษาได้ศึกษาหลังจากที่ห้างดังกล่าวมาตั้งได้ 2-3 ปี ระหว่างเดือน ตุลาคม พ.ศ. 2551-2552 จากการออกแบบสอบถามให้เจ้าของร้านค้าปลีกที่ตั้งอยู่ในเขตชุมชนหรือย่านการค้าในพื้นที่อำเภอเมืองจังหวัดน่านตอบคำถามและได้รับข้อมูลกลับมาจำนวนทั้งสิ้น 140 ราย ผลการวิจัย พบว่าร้านค้าปลีกได้รับผลกระทบจากการเปิดห้างเทสโก้ โลตัส คือทำให้จำนวนลูกค้า ยอดขาย และกำไรของร้านลดลง โดยเฉพาะลูกค้าลดลงเกือบครึ่งหนึ่ง ยอดขายสินค้าที่ลดลงส่วนใหญ่ได้แก่สินค้าอุปโภคบริโภคประจำวัน อุปกรณ์และอะไหล่ไฟฟ้า โดยกลยุทธ์ที่ร้านค้าปลีกรายย่อยงัดขึ้นมาต่อสู้กับสถานการณ์นี้คือพยายามจัดเรียงสินค้าให้น่าสนใจ ลดราคาให้ใกล้เคียงกับห้างใหญ่ โดยไม่ได้มีการจ้างแรงงานเพิ่มเพื่อขายร้านแต่อย่างใด นอกจากนี้ร้านค้าปลีกรายย่อยยังมีข้อได้เปรียบบางประการ เช่น ความสัมพันธ์ส่วนตัวทำให้รู้ความต้องการของลูกค้า สามารถซื้อของเงินเชื่อได้ ต่อรอราคาได้ และมีทำเลอยู่ในชุมชน แต่จุดอ่อนคือสินค้าไม่หลากหลาย ระบบการจัดการ ความสามารถในการแข่งขัน

จากงานวิจัยของศุภมิตรจะเห็นสถานการณ์การปรับตัวของกลุ่มทุนค้าปลีกท้องถิ่นขนาดเล็กเท่านั้น และวิธีการศึกษาทำให้มองข้ามบริบทของผู้ประกอบธุรกิจการค้าปลีกย่อยที่อาจมีประวัติ ประสบการณ์ พื้นเพแตกต่างหลากหลายที่อาจส่งผลต่อการปรับตัวทางการค้าแตกต่างกันไป ยิ่งไปกว่านั้นในเมืองน่านยังมีธุรกิจค้าปลีกขนาดใหญ่เดิม อย่างบริษัทนาราไฮเปอร์มาร์ท จำกัด ที่ทำธุรกิจค้าปลีกและเคยครอบครองตลาดค้าปลีกของจังหวัดมานานกว่ายี่สิบปี ก่อนที่เทสโก้ โลตัสจะเข้ามาเปิดตลาดในเมืองน่าน บริษัทนาราไฮเปอร์มาร์ท จำกัด เติบโตมาจากการเปิดร้านเครื่องเขียนมาก่อนที่จะเปิดห้างนาราขึ้นควบคู่กัน จนปี พ.ศ. 2546 ได้สร้างห้างนาราซึ่งมีขนาดใหญ่โตกว่าเดิมและปรับห้างเดิมให้เหลือเฉพาะส่วนที่เป็นซูเปอร์มาร์เก็ต ก่อนที่ห้างเทสโก้ โลตัสจะมาเปิดสาขาที่น่าน

เพียงปีเดียว นอกจากนี้นายสาธิต บุญทองประธานบริหาร บริษัทนาราไฮเปอร์มาร์ท จำกัด กลุ่มทุนท้องถิ่นธุรกิจค้าปลีกจังหวัดน่าน ได้ออกมาให้สัมภาษณ์ในเดือนเมษายน ปี พ.ศ. 2558 ว่ากำลังจะลงทุนเปิดซูเปอร์มาร์เก็ตสองแห่งในอำเภอเวียงสาและอำเภอชายแดนห้วยโก๋นในอำเภอเฉลิมพระเกียรติ ซึ่งมองว่าอำเภอเวียงสาเป็นด่านแรกที่นักท่องเที่ยวเดินทางเข้ามาแน่นอนต้องแวะและยังเป็นทางผ่านไปแหล่งท่องเที่ยวสำคัญของน่านด้วย ขณะที่ชายแดนห้วยโก๋นนั้น มีคนลาวข้ามมาซื้อของจำนวนมากและนักธุรกิจที่ลงที่ทำธุรกิจในเมืองหงสา แขวงไชยบุรี รวมทั้งจำนวนที่มากขึ้นของนักท่องเที่ยวทำให้คิดจะลงทุนเพิ่ม และแย่งชิงส่วนแบ่งทางการตลาดที่ต้องขับเคี่ยวกับบริษัทเทสโก้ โลตัสที่ได้ไปเปิดโลตัสเอ็กซ์เพรส ในอำเภอเวียงสาและอำเภอบัวก่อนหน้านี้อยู่แล้ว การเข้ามาของห้างเทสโก้ โลตัสและที่จะตามมาอีกอย่างห้างบิ๊กซีย่อมส่งผลกระทบต่อห้างนาราไม่มากนักน้อย แต่ปัจจุบันยังไม่พบว่ามีการศึกษาใดกล่าวถึง ซึ่งเป็นคำถามที่การศึกษาครั้งนี้สนใจที่จะต่อยอดองค์ความรู้ ทั้งนี้เพราะกลุ่มทุนธุรกิจท้องถิ่นนี้กล้าที่จะสู้รบกับทุนข้ามชาติขนาดใหญ่กว่าด้วยวิธีการอย่างไร จะจัดการหรือวางกลยุทธ์เช่นไรกับสถานการณ์นี้และมองอนาคตของทุนท้องถิ่นน่านอย่างไรต่อไป

ตรงกันข้ามกับกลุ่มทุนธุรกิจการเกษตรท้องถิ่นเดิม จากการศึกษาข้าวโพดซีพี : กรณีศึกษาจังหวัดน่านของ เหมือนฝัน ราษฎร์สองแคว ซึ่งศึกษาผลกระทบจากกลุ่มทุนภายนอกคือบริษัทซีพีเอฟ ที่เข้ามาเปลี่ยนระบบเกษตรกรรมแบบเดิมที่มีความหลากหลายทางพันธุ์พืชอย่างข้าวและข้าวโพด โดยผูกขาดพันธุ์พืชที่ทำให้ต้นทุนการผลิตสูงขึ้นและก่อกวนนี้สินให้กับชาวนาชาวไร่ ช่วงระหว่างปี พ.ศ. 2547-2551บริษัทซีพีเอฟร่วมมือกับธนาคารเพื่อการเกษตร เมื่อเกษตรกรกู้ยืมเงินก็ต้องซื้อพันธุ์ข้าวโพดจากซีพีด้วย ซึ่งราคาสูงกว่าเจ้าอื่นๆ ประจวบกับราคาข้าวโพดช่วงนั้นตกต่ำ ทำให้เกษตรกรเป็นหนี้ ทำให้มีการถางป่าและเพื่อปลูกข้าวโพดเพิ่มพื้นที่การเกษตรขึ้นถึง 3 เท่า ส่งผลกระทบกับสิ่งแวดล้อมและสุขภาพของประชาชน งานของเหมือนฝัน ทำให้เกิดความสงสัยสองข้อสำคัญว่า นอกจากซีพีเอฟแล้ว ยังมีบริษัทค้าอาหารสัตว์อย่างเบรทาโกเอง

ก็เข้ามาลงทุนในการปลูกข้าวโพดในน่าน ถ้าใครเคยไปน่านก็จะเห็นรถบรรทุกขนาดใหญ่ของบริษัทที่ว่านี้วิ่งให้เห็นอยู่บ่อยครั้ง บริษัทยักษ์ใหญ่นี้ส่งผลกระทบทั้งทางเศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อม รวมไปถึงด้านอื่นๆ เช่นเดียวกับซีพีเอฟหรือไม่ ประการถัดมาคือแล้วกลุ่มทุนธุรกิจการเกษตรเดิมนั้นผันตัวหรือปรับตัวอย่างไร กับยักษ์ใหญ่หลายตนที่ต้องเผชิญหรือจะค่อยๆ สูญพันธุ์ไปเช่นเดียวกับพันธุ์ข้าวและข้าวโพดพื้นเมืองกัน

ดังนั้นการศึกษาเรื่องทุนธุรกิจท้องถิ่นในลานนาตะวันออกนั้นขาดแคลนอย่างยิ่ง ทั้งในฐานะเมืองที่มีความสำคัญทางการเมืองการปกครองท้องถิ่นของสยามและเมืองเศรษฐกิจที่รุ่มรวยทรัพยากรป่าไม้ และทรัพยากรธรรมชาติอื่นๆ เช่น เกสลิอินธารวในอำเภอบ่อเกลือจังหวัดน่านที่มีชื่อเสียงและมีการต่อสู้แย่งชิงมาตั้งแต่ก่อนสมัยรัตนโกสินทร์ ที่เชียงใหม่สมัยพระเจ้าติโลกราชได้เข้ามายึดครองเพื่อแย่งชิงแหล่งเกลือธรรมชาติและทรัพยากรธรรมชาติกับเจ้าเมืองวรรณคร สมัยราชวงศ์สุโขทัยในอดีต จากองค์ความรู้จะเห็นว่า ในการศึกษาทุนธุรกิจท้องถิ่นนั้นต้องคำนึงถึงบริบทของการเปลี่ยนแปลงเศรษฐกิจและนโยบายทางเศรษฐกิจของรัฐ รวมทั้งเทคโนโลยีการขนส่ง และการวิเคราะห์กลุ่มทุนท้องถิ่นที่อาจมีที่มาหลากหลายอย่างกลุ่มเจ้าเมืองที่เคยเป็นกลุ่มทุนที่สำคัญและมีบทบาทในประวัติศาสตร์ได้ยุติบทบาทลงหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองหรือไม่อย่างไร

นอกจากนี้ยังคำนึงถึงการปรับตัวของกลุ่มทุนนั้นมีระยะเวลาที่ไม่เหมือนกันในแต่ละพื้นที่ ขึ้นอยู่กับสภาพภูมิศาสตร์และความเข้มแข็งของชุมชนในแต่ละจังหวัด เช่น น่านเป็นเมืองที่การเข้ามาของทุนการค้าจากภายนอกช้ากว่าเมืองอื่นๆ ในภาคเหนือทั้งนี้ต้องยอมรับถึงกลุ่มคนน่านที่รวมตัวกันรณรงค์ไม่ให้ทุนภายนอกเข้ามามีพื้นที่น่านอยู่นาน

การทบทวนสถานภาพทางการเมืองการศึกษาก็เกี่ยวข้องกับกลุ่มทุนท้องถิ่นพบว่าการศึกษาเรื่องกลุ่มทุนท้องถิ่นนั้นได้รับความสนใจจากหลากหลายสาขาวิชา เช่น เศรษฐศาสตร์ เศรษฐศาสตร์การเมือง ประวัติศาสตร์ รัฐศาสตร์ เป็นต้น ซึ่งช่วย

เติมเต็มในเรื่องของประเด็นและมุมมองหรือแนวความคิดทฤษฎีที่นำมาใช้อย่างในสายของรัฐศาสตร์และเศรษฐศาสตร์ ส่วนวิธีการศึกษาซึ่งมีทั้งการใช้เอกสารชั้นต้นตามแนวประวัติศาสตร์ การวิจัยเชิงปริมาณโดยใช้แบบสอบถาม และการสัมภาษณ์เจาะลึก การใช้ข้อมูลทางสถิติ หรือหลายๆ วิธีร่วมกันเพื่อให้ได้ข้อมูลที่ต้องการศึกษา ซึ่งสามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการศึกษาครั้งนี้ซึ่งคงเป็นลักษณะสหสาขาวิชาทั้งในแง่ของการระเบียบวิธีการวิจัยและมุมมองความคิดที่จะนำทางในการค้นคว้าข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูล ส่วนหนึ่งคงต้องลงสนามวิจัยเพื่อสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ นอกเหนือจากการสืบค้นเอกสารชั้นต้นเพิ่มเติมเนื่องจากยังขาดเอกสารที่จะนำมาวิเคราะห์ได้โดยเฉพาะเรื่องราวในอดีต ซึ่งผู้ศึกษาเคยเห็นหลักฐานต่างๆ ที่นำจัดแสดงในพิพิธภัณฑ์ในจังหวัดที่เป็นพื้นที่ศึกษาที่มีความเกี่ยวข้องกันกับเศรษฐกิจการค้า รวมถึงการสัมภาษณ์ผู้รู้หรืออาจเป็นลูกหลานของกลุ่มตระกูลที่เป็นกลุ่มทุนธุรกิจท้องถิ่น หรือนักวิชาการท้องถิ่นร่วมด้วย

การศึกษาการปรับตัวทางเศรษฐกิจของกลุ่มธุรกิจท้องถิ่นในลำนนาตะวันออก จาก พ.ศ. 2407 จนถึงปัจจุบัน จึงน่าจะเป็นประโยชน์ในการสร้างองค์ความรู้ที่ขาดหายไปในการศึกษาประวัติศาสตร์เศรษฐกิจท้องถิ่นลำนนาตะวันออกจนถึงปัจจุบันที่ยังไม่ได้รับการศึกษาอย่างจริงจัง

ดังนั้นในการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยได้แบ่งการศึกษาออกเป็นประเด็นๆ ที่สำคัญคือ

1. เศรษฐกิจของกลุ่มทุนท้องถิ่นสมัยการเข้ามาของสัมปทานไม้สักของตะวันตก
2. การสะสมทุนทางเศรษฐกิจของกลุ่มทุนท้องถิ่นหลังปี พ.ศ. 2475 - 2540
3. การปรับตัวทางเศรษฐกิจของกลุ่มทุนท้องถิ่นหลังปี พ.ศ. 2540 ถึงปัจจุบัน

รายชื่องานที่เกี่ยวข้องกับการปรับตัวของกลุ่มธุรกิจท้องถิ่นในล้านนาตะวันออก

ปีที่พิมพ์	ชื่อผู้เขียน	ชื่อเรื่อง	สาขาวิชา
2521	ชัมย์โหม สุนทรสวัสดิ์	การศึกษาเชิงประวัติศาสตร์เกี่ยวกับกิจการป่าไม้ทางภาคเหนือของไทยตั้งแต่ พ.ศ. 2439 ถึง พ.ศ. 2475	ประวัติศาสตร์
2522	สิริลักษณ์ ศักดิ์เกรียงไกร	เรื่องต้นกำเนิดของชนชั้นนายทุนในประเทศไทย (พ.ศ. 2398- 2453)	ประวัติศาสตร์
2523	ชูสิทธิ์ ชูชาติ	วิวัฒนาการเศรษฐกิจหมู่บ้านในภาคเหนือของประเทศไทย พ.ศ. 2394-2475	ประวัติศาสตร์
2529	ชูสิทธิ์ ชูชาติ	การค้าขายทางเรือ บริเวณลุ่มน้ำปิงระหว่างภาคเหนือกับภาคกลางของประเทศไทย (พ.ศ. 1839-2504)	ประวัติศาสตร์
2529	ปลายอ้อ ชนะนนท์	บทบาทนายทุนพ่อค้าที่มีต่อการก่อและขยายตัวของทุนนิยมภาคเหนือของประเทศไทย พ.ศ. 2464-2523	เศรษฐศาสตร์
2535	ธเนศวร์ เจริญเมือง	เรื่องระบบเศรษฐกิจกับนักธุรกิจชั้นนำในภาคเหนือตอนบน. เอกสารประกอบการสอน ภาควิชา 156753 โครงสร้างการเมือง, เศรษฐกิจและสังคมภาคเหนือ	รัฐศาสตร์
2546	รัตนพร เศรษฐกุล	หนึ่งศตวรรษเศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านภาคเหนือ	ประวัติศาสตร์
2546	ยศ ลันตสมบัติ	พลวัตและความยืดหยุ่นของสังคม	สังคมศาสตร์

		ชาวนา: เศรษฐกิจชุมชนภาคเหนือและ การปรับกระบวนการทัศน์ว่าด้วยชุมชนใน ประเทศโลกที่สาม	
2547	ดวงจันทร์ อภาวรัฐธรรม เจริญเมือง	เมืองยั่งยืนในสังคมไทย : แนวคิดและ ประสบการณ์ของน่านและพิษณุโลก	สังคมศาสตร์
2552	ศุภมิต โรจนศุภ มิตร	ผลกระทบทางเศรษฐกิจของธุรกิจค้า ปลีกสมัยใหม่ต่อร้านค้าปลีกท้องถิ่น ขนาดเล็กในเขตอำเภอเมืองน่าน	เศรษฐศาสตร์
2552	เวียงรัฐ เนติโพธิ์	ทุนเชิงใหม่: โครงสร้างของทุนและ การเปลี่ยนแปลงของนักธุรกิจในเมือง เชียงใหม่	สังคมศาสตร์
2552	เหมือนฝัน ราษฎร์สองแคว	“ข้าวโพดซีพี : กรณีศึกษาจังหวัด น่าน”, ใน ซีพีกับเกษตรกรรมไทย	สังคมศาสตร์
2557	วรารณ เรือง ศรี	คาราวานและพ่อค้าทางไกล : การก่อ เกิดรัฐสมัยใหม่ในภาคเหนือของไทย และดินแดนตอนในของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้	สังคมศาสตร์

บรรณานุกรม

- เจริญ ตันมหาพราณ. 3 เจ้าสัวปางไม้. กรุงเทพฯ: บริษัทคอนเซ็ปท์พรีนซ์ จำกัด, 2554.
- ชัยโณม สุนทรสวัสดิ์. การศึกษาเชิงประวัติศาสตร์เกี่ยวกับกิจการป่าไม้ทางภาคเหนือของไทยตั้งแต่ พ.ศ. 2439 ถึงพ.ศ. 2475. อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2521.
- ชลิตธิ์ ชูชาติ. วิวัฒนาการเศรษฐกิจหมู่บ้านในภาคเหนือของประเทศไทย พ.ศ. 2394-2475. ครุศาสตร์มหาบัณฑิต (การศึกษามหาบัณฑิต) มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2523.
- ชลิตธิ์ ชูชาติ. การค้าขายทางเรือ บริเวณลุ่มน้ำปิงระหว่างภาคเหนือกับภาคกลางของประเทศไทย (พ.ศ. 1839-2504), มปป., 2529.
- ธีรยุทธ์ บำบัด. บทบาททางเศรษฐกิจและการเมืองของกลุ่มทุนท้องถิ่นในจังหวัดแพร่ พ.ศ. 2518 - 2553. รัฐศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชาการเมืองและการปกครอง, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2555.
- ธเนศวร์ เจริญเมือง. เรื่องระบบเศรษฐกิจกับนักธุรกิจชั้นนำในภาคเหนือตอนบน. เอกสารประกอบการสอน กระบวนวิชา 156753 โครงสร้างการเมือง, เศรษฐกิจและสังคมภาคเหนือ, ภาควิชารัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2535.
- ดวงจันทร์ อาภาวัชรุฒม์ เจริญเมือง. เมืองยั่งยืนในสังคมไทย : แนวคิดและประสบการณ์ของน่านและพิษณุโลก. เชียงใหม่ : หจก. เชียงใหม่โรงพิมพ์แสงศิลป์, 2547.
- ประสิทธิ์ พงศ์อุดม. นันทบุรีศรีนครน่าน : ประวัติศาสตร์ สังคม และคริสต์ศาสนา, กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ชวนพิมพ์, 2539.
- ปลาย้อ ชนะนนท์. บทบาทนายทุนพ่อค้าที่มีต่อการก่อและขยายตัวของทุนนิยมภาคเหนือของประเทศไทย พ.ศ. 2464-2523. เศรษฐศาสตร์มหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2529.

- ผาสุก พงษ์ไพจิตร, พัฒนาการอุตสาหกรรม และพัฒนาการเศรษฐกิจ
 ประสพการณ์ขอเกาหลีใต้ บราซิล ไทย, กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์แห่ง
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2541.
- ผาสุก พงษ์ไพจิตรและคริส เบเกอร์. เศรษฐกิจการเมืองไทยสมัยกรุงเทพฯ.
 กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ โอ. เอส. พรินติ้งเฮาส์, 2546.
- พรรณี บัวเล็ก, ลักษณะของนายทุนไทยในช่วงระหว่าง พ.ศ.2457-2482,).
 วิทยานิพนธ์ อักษรศาสตรจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543.
- พรรณี บัวเล็ก. ลักษณะของนายทุนไทยในช่วงระหว่าง พ.ศ. 2457-2482.
 กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์พันธกิจ, 2545.
- ยศ สันตสมบัติ. พลวัตและความยืดหยุ่นของสังคมชาวนา: เศรษฐกิจชุมชน
 ภาคเหนือและการปรับกระบวนการทัศน์ว่าด้วยชุมชนในประเทศโลกที่สาม.
 เชียงใหม่ : บริษัท วิทอินดีไซน์ จำกัด, 2546.
- วราภรณ์ เรืองศรี. คาราวานและพ่อค้าทางไกล : การก่อเกิดรัฐสมัยใหม่ใน
 ภาคเหนือของไทยและดินแดนตอนในของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้.
 เชียงใหม่ : หจก. วรนิดาการพิมพ์, 2557.
- เวียงรัฐ เนติโพธิ์. ทุนเชียงใหม่: โครงสร้างของทุนและการเปลี่ยนแปลงของนัก
 ธุรกิจในเมืองเชียงใหม่. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ openbooks, 2552.
- รัตนพร เศรษฐกุล. หนึ่งศตวรรษเศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านภาคเหนือ. กรุงเทพฯ :
 บริษัทพิมพ์ดี จำกัด, 2546.
- ศุภมิตร โรจนศุภมิตร. ผลกระทบทางเศรษฐกิจของธุรกิจค้าปลีกสมัยใหม่ต่อ
 ร้านค้าปลีกท้องถิ่นขนาดเล็กในเขตอำเภอเมืองน่าน. ศิลปศาสตรม
 หาบัณฑิต สาขาวิชาเศรษฐศาสตร์การเมือง มหาวิทยาลัยเชียงใหม่,
 2552.
- สร้อยดี อ่องสกุล, ประวัติศาสตร์ล้านนา, กรุงเทพฯ: บริษัทอมรินทร์พรินติ้งแอนด์
 พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), พิมพ์ครั้งที่ 7, 2553.

สิริลักษณ์ ตักดีเกรียงไกร, เรื่องต้นกำเนิดของชนชั้นนายทุนในประเทศไทย (พ.ศ.
2398– 2453). วิทยานิพนธ์ อักษรศาสตรจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,
2522.

เหมือนฝัน ราษฎร์สองแคว. “ข้าวโพดซีพี : กรณีศึกษาจังหวัดน่าน”, ใน ซีพีกับ
เกษตรกรรมไทย. กรุงเทพฯ : พิมพ์ดีจำกัด, 2552.

สถานภาพความรู้ปัจจุบันเรื่อง
“การปรับตัวของกลุ่มทุนและเครือข่ายธุรกิจท้องถิ่นในภาคใต้ของ
ประเทศไทย พ.ศ. 2462-ปัจจุบัน”

ศุภการ สิริไพศาล

1. บทนำ

นับแต่ภาค รัฐมีนโยบายสนับสนุนให้มีการศึกษาเรื่องราวเกี่ยวกับท้องถิ่น สถาบันการศึกษาและสถาบันวิจัยในแต่ละภูมิภาคของประเทศไทยต่างตื่นตัวต่อการศึกษาค้นคว้าวิจัยเพิ่มขึ้นเป็นลำดับ โดยมีการผลิตผลงานออกมาอย่างต่อเนื่องโดยเฉพาะงานวิจัยทางประวัติศาสตร์และงานวิจัยในมิติด้านสังคมศาสตร์อื่นๆ อาทิ รัฐศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ สังคมวิทยา โดยเฉพาะการค้นคว้าในมิติประวัติศาสตร์ที่ปรากฏผลงานออกมาในแต่ละภูมิภาคสู่สาธารณชนและแวดวงวิชาการไม่ขาดระยะ ในส่วนของพื้นที่ภาคใต้นั้นการศึกษาประวัติศาสตร์ภาคใต้ในมิติต่างๆรวมถึงด้านเศรษฐกิจได้เริ่มปรากฏให้เห็นนับตั้งแต่ปี 2500 เป็นต้นมาและมีผลงานการศึกษาค้นคว้าวิจัยที่เพิ่มขึ้นเป็นลำดับ ทั้งนี้ เพราะเป็นผลมาจากการขยายตัวทางเศรษฐกิจและสังคมที่ควบคู่ไปกับการขยายตัวของสถาบันการศึกษาระดับสูงในส่วนภูมิภาคพร้อมกันนั้นบรรดานักวิชาการและสถาบันการศึกษาจากส่วนกลางก็ยังสนับสนุนผลักดันให้เกิดการศึกษาวิจัยดังปรากฏเป็นงานที่น่าสนใจในรูปแบบต่างๆ ทั้งวิจัยและวิทยานิพนธ์ในระดับบัณฑิตศึกษา อีกทั้งยังมีเอกสารประกอบสัมมนาต่างๆ ความตื่นตัวต่อการศึกษาประวัติศาสตร์เศรษฐกิจในระดับภูมิภาคดังกล่าวทำให้องค์ความรู้ท้องถิ่นในมิติทางเศรษฐกิจของภาคใต้มีความก้าวหน้าในระดับหนึ่ง ไม่ว่าจะเป็นแง่องค์ความรู้ที่มีเนื้อหาสาระ ระเบียบวิธี และการประยุกต์ผลงานวิจัยเพื่อนำไปปรับใช้ในการพัฒนาองค์ความรู้อื่นๆ รวมทั้งเป็นแนวทางการพัฒนาคุณภาพชีวิตในระดับ ท้องถิ่นและระดับชาติ

ผลงานบุกเบิกความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์เศรษฐกิจภาคใต้ในรอบห้าทศวรรษที่ผ่านมาได้มีการสำรวจและศึกษาไว้บ้างแล้วโดย ยงยุทธ ชูแว่น ได้สรุปไว้ว่ามีผลงานที่น่าสนใจในรูปแบบงานวิจัย วิทยานิพนธ์และบทความในปริมาณมากพอสมควรโดยมีประเด็นการศึกษาหลากหลายมิติและใช้ระเบียบวิธีที่หลากหลาย แต่สถานภาพการวิจัยโดยรวมจะมีจุดอ่อนบางประการในแง่เนื้อหา หลักฐาน และวิธีการศึกษาที่หลากหลายทำให้องค์ความรู้กระจัดกระจายแบบแยกส่วน ไม่สามารถอธิบายลักษณะเฉพาะของประวัติศาสตร์เศรษฐกิจภาคใต้ได้อย่างลุ่มลึกและครบถ้วนโดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเด็นของ “กลุ่มทุน” และ “เครือข่ายธุรกิจต่างๆ” ในภาคใต้ที่ถูกกลืนไปอย่างน่าเสียดายทั้งที่เป็นองค์ประกอบสำคัญของประวัติศาสตร์เศรษฐกิจภาคใต้มาโดยตลอด

การทำความเข้าใจสถานภาพความรู้ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจภาคใต้ในประเด็นกลุ่มทุนและเครือข่ายธุรกิจในรอบร้อยปีที่ผ่านมา จึงมีคุณค่าและเป็นประโยชน์ยิ่งในทางวิชาการ เนื่องจากผลที่ได้จากการประเมินความรู้ย่อมทำให้เข้าใจถึงแนวโน้มของการศึกษาและทิศทางที่จะทำการศึกษาวิจัยเพื่ออธิบายปรากฏการณ์ทางเศรษฐกิจของคนในท้องถิ่นภาคใต้ต่อไปในภายหน้าซึ่งเป็นเหตุผลสำคัญที่ทำให้เกิดโครงการวิจัยนี้ขึ้น

2. สถานภาพการศึกษาประเด็นเศรษฐกิจและกลุ่มทุนในภาคใต้

จากการสำรวจงานวิจัยและเอกสารที่เกี่ยวข้องกับกลุ่มทุนและกระบวนการสะสมทุนในภาคใต้รวมถึงประเด็นประวัติศาสตร์เศรษฐกิจในพื้นที่ภาคใต้ในรอบห้าสิบกว่าปี(พ.ศ.2500-2558)ที่ผ่านมา พบว่ามีผลงานทางวิชาการหลายชิ้นที่อธิบายปรากฏการณ์ทางเศรษฐกิจและสร้างองค์ความรู้ที่เป็นประโยชน์สามารถนำมาใช้เป็นข้อมูลพื้นฐานในการวิเคราะห์ประเด็นปัญหาเกี่ยวกับกลุ่มทุนและกระบวนการสะสมทุนของเครือข่ายธุรกิจในภาคใต้ของประเทศไทยสมัยใหม่ในงานวิจัยชิ้นนี้ได้ งานวิจัยและเอกสารวิชาการสำคัญต่างๆที่เกิดขึ้นเรียงลำดับได้ตามช่วงเวลาดังนี้

2.1 การศึกษาค้นคว้าช่วงยุคแรกเริ่ม พ.ศ.2500-2530

ปี (พ.ศ.)	ชื่อผลงาน	ชื่อผู้แต่ง	ลักษณะผลงาน/ สถาบัน
2521	กิจการเหมืองแร่ดีบุกกับการเปลี่ยนแปลงเศรษฐกิจภาคใต้ประเทศไทย พ.ศ.2411-2474	พรรณี อวนสกุล	วิทยานิพนธ์ จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย
2521	ต้นกำเนิดชนชั้นนายทุนในประเทศไทยพ.ศ.2398-2453	สิริลักษณ์ คักดี เกรียงไกร	วิทยานิพนธ์ จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย
2527	การเติบโตและพัฒนาการของนายทุนธนาคารพาณิชย์ในประเทศไทย(2475-2516)	พรรณี บัวเล็ก	วิทยานิพนธ์ จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย
2527	ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมของชุมชนปากพนัง พ.ศ.2439-2525	พอลตา แก่นแก้ว	วิทยานิพนธ์ จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย
2527	นโยบายการผลิตและการค้ายางพาราในภาคใต้ของไทย พ.ศ. 2444-2503	วิจิต กาฬกาญจน์	วิทยานิพนธ์ จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย

2.2 การศึกษาค้นคว้ายุคเศรษฐกิจกระแสหลัก พ.ศ.2530-2540

ปี (พ.ศ.)	ชื่อผลงาน	ชื่อผู้แต่ง	ลักษณะผลงาน/ สถาบัน
2532	พัฒนาการทางเศรษฐกิจของ จังหวัดสงขลาหลังสมัย สงครามโลกครั้งที่ 2	ดรุณี บุญภิบาล	งานวิจัย มหาวิทยาลัย ศรีนครินทรวิ โรฒ ภาควิชา
2533	บทบาทชาวจีนในหัวเมือง ชายฝั่งทะเลตะวันตก พ.ศ. 2411-2475	นิวัตร ตันไพศาล	วิทยานิพนธ์ มหาวิทยาลัย ศรีนครินทรวิ โรฒ
2534	บทบาทของชาวจีนและ ชาวตะวันตกต่อกิจการเหมือง แร่ดีบุกของมณฑลภูเก็ต ตั้งแต่ต้นพุทธศตวรรษที่25- พ.ศ.2474	พวงทิพย์ เกียรติสกุล	วิทยานิพนธ์ มหาวิทยาลัย ธรรมศาสตร์
2535	ทุนสังคมโพธิ์:การผูกขาดตลาด ยางพาราและดีบุกไทย	ภูวดล ทรงประเสริฐ	งานวิจัย สถาบันเอเชีย ศึกษา
2536	ระบบเทศบาลกับ ผลกระทบ ทบต่อสภาพเศรษฐกิจ มณฑลนครศรีธรรมราช พ.ศ. 2439-2476	พิสมัย นันทแสง	วิทยานิพนธ์ มหาวิทยาลัย ศิลปากร
2536	ประวัติศาสตร์ภาคใต้	สงบ ส่องเมือง	ตำรา มหาวิทยาลัย ศรีนครินทรวิโรฒ

			ภาคใต้
2537	พัฒนาการของการผลิตและการค้ายางพาราในภาคใต้ของประเทศไทย พ.ศ.2488-2516	นันทา แก้วสุวรรณ	วิทยานิพนธ์ มหาวิทยาลัย ศิลปากร
2538	วิวัฒนาการเศรษฐกิจภาคใต้	สงบ ส่งเมือง	งานวิจัย มหาวิทยาลัย ศรีนครินทรวิ โรฒ ภาคใต้

2.3 การศึกษาค้นคว้ายุคหลังวิกฤติเศรษฐกิจ พ.ศ.2540-2558

2540	เศรษฐกิจหมู่บ้านภาคใต้ฝั่งตะวันออกในอดีต	ฉัตรทิพย์ นาถสุภา พูนศักดิ์ ชานิก ประดิษฐ์	หนังสือ
2540	การค้าทางเรือลุ่มทะเลสาบสงขลา	ปก แก้วกาญจน์	งานวิจัย มหาวิทยาลัย ทักษิณ
2541	ความสำคัญของรังนกต่อเศรษฐกิจในภาคใต้ของประเทศไทย พ.ศ.2310-2482	รัชดาพร ศรีภิบาล	วิทยานิพนธ์ มหาวิทยาลัย ธรรมศาสตร์
2542	บทบาทผู้นำชาวจีนฮกเกี้ยนในเกาะภูเก็ตระหว่าง พ.ศ. 2396-2475	นวลศรี พงศ์ภัทร วัด	วิทยานิพนธ์ มหาวิทยาลัย ศรีนครินทร วิโรฒ
2543	ลักษณะของนายทุนไทยในช่วง	พรรณี บัวเล็ก	วิทยานิพนธ์

	ระหว่าง พ.ศ.2457-2482		จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย
2543	กำเนิดและพัฒนาการของ เมืองหาดใหญ่ พ.ศ.2458- 2484	มลิวรรณ รัช วงศ์	วิทยานิพนธ์ จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย
2544	จีนทักษิณ วิถีและพลัง	สุธินันท์ พงศ์ ไพบูลย์	งานวิจัย สกว.
2544	การแลกเปลี่ยนและการค้า ข้าวบริเวณชุมชนรอบ ทะเลสาบสงขลา	ชวลิต อังวิทยา ธร	งานวิจัย สกว.
2546	เศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านภาคใต้ ในรอบห้าศตวรรษที่ผ่านมา	สงบ ส่งเมือง	งานวิจัย สกว.
2546	ทุนจีนปักชำไม้ ภูมิหลังเบื้องลึก ทุนใหญ่โพ้นทะเล	ภูวดล ทรง ประเสริฐ	หนังสือ
2547	ชาวจีนโพ้นทะเลในเอเชีย ตะวันออกเฉียงใต้สมัยใหม่	ภูวดล ทรง ประเสริฐ	งานวิจัย สกว.
2551	เศรษฐกิจท้องถิ่นลุ่มทะเลสาบ สงขลา ศึกษาเฉพาะกรณีข้าว และยางพารา ตั้งแต่ พ.ศ. 2439-2539	กิตติ ต้นไทย	งานวิจัย สกว.
2552	การเปลี่ยนแปลงทาง เศรษฐกิจของจังหวัด นครศรีธรรมราช พ.ศ.2439- 2475	กัญฐิกา กล่อม สุวรรณ	วิทยานิพนธ์ มหาวิทยาลัย เกษตรศาสตร์

2552	การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ การเมืองการปกครองและสังคมของเมืองตะกั่วป่า พ.ศ.2434-2475	นันทยา ศรีวารินทร์	วิทยานิพนธ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
------	--	--------------------	-----------------------------------

ผลงานวิชาการประเด็นเศรษฐกิจภาคใต้ที่เกี่ยวข้องเชื่อมโยงกับการกำเนิดและการพัฒนาของกลุ่มทุนและธุรกิจต่างๆในพื้นที่ภาคใต้ในรอบห้าสิบปีที่ผ่านมาส่วนใหญ่จะเป็นผลงานวิทยานิพนธ์และงานวิจัยของนักวิชาการในมหาวิทยาลัยเป็นหลัก ซึ่งโดยภาพรวมแล้วถือว่ามีปริมาณงานที่น้อยกว่าภูมิภาคอื่นๆทั้งที่ภาคใต้เป็นพื้นที่สำคัญในด้านเศรษฐกิจในฐานะประตูการค้าที่มีความอุดมสมบูรณ์มาตั้งแต่อดีต ทั้งนี้เป็นผลมาจากการศึกษาประวัติศาสตร์กระแสหลักที่เน้นความเป็นชาติและมุ่งให้ความสำคัญกับส่วนกลางโดยมีประเด็นการเมืองการปกครองเป็นศูนย์กลางในการศึกษา การศึกษาประวัติศาสตร์ในมิติอื่นเช่นประเด็นเศรษฐกิจและสังคมจึงถูกละเลยไป โดยเฉพาะเศรษฐกิจในท้องถิ่นส่วนภูมิภาคยังไม่ได้รับความสนใจในการศึกษาค้นคว้าเท่าที่ควร

อย่างไรก็ตาม กระแสความตื่นตัวในการศึกษาประเด็นเศรษฐกิจและการให้ความสำคัญแก่ภูมิภาคส่วนท้องถิ่นโดยเฉพาะอย่างยิ่งในพื้นที่ภาคใต้ได้รับการสนใจเพิ่มขึ้นอย่างกว้างขวางขึ้นภายหลังการประกาศใช้นโยบายพัฒนาเศรษฐกิจสมัยรัฐบาลพลเอกชาติชาย ชุณหะวัณเป็นต้นมา การเร่งรัดพัฒนาพื้นที่ส่วนภูมิภาคได้ส่งผลให้เกิดการขยายตัวทางเศรษฐกิจแบบก้าวกระโดดอยู่นานเกือบทศวรรษ กระทั่งถึงปี2540 ที่เศรษฐกิจไทยเกิดปัญหาขึ้นจากภาวะการณ์ก้าวกระโดดที่เร็วเกินไปทั้งที่รากฐานทางเศรษฐกิจยังไม่มั่นคง ในช่วงสองทศวรรษกว่า(ตั้งแต่ปี 2530-2545)นี้ ได้ส่งผลให้เกิดความสนใจในการศึกษาประเด็นเศรษฐกิจในระดับภูมิภาคขึ้นดังจะเห็นได้จากจำนวนปริมาณงานวิจัยและวิทยานิพนธ์ที่เพิ่มขึ้นอย่างมาก ไม่นับรวมบทความที่ตีพิมพ์เผยแพร่และหัวข้อการสัมมนาวิชาการที่จัดขึ้นมากมายอย่างต่อเนื่อง

ตัวอย่างบุคคลที่ศึกษาค้นคว้าประเด็นเศรษฐกิจภาคใต้อย่างจริงจังและโดดเด่นได้แก่ ภูวดล ทรงประเสริฐ ที่มุ่งศึกษากลุ่มทุนจีนในภาคใต้โดยรวมในภาพกว้าง ฉัตรทิพย์ นาถสุภาและสงบ ส่งเมือง ผู้บุกเบิกศึกษาประวัติศาสตร์เศรษฐกิจชุมชนภาคใต้ในระดับฐานรากของชุมชนหมู่บ้าน กระทั่งเข้าสู่ช่วงปัจจุบัน(2550-2558)นักวิชาการท้องถิ่นรวมถึงนักศึกษาระดับบัณฑิตศึกษาหลายสถาบันทั้งจากส่วนกลางและในพื้นที่ภาคใต้ต่างสนใจศึกษาค้นคว้าประเด็นประวัติศาสตร์เศรษฐกิจท้องถิ่นภาคใต้หรือกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นในภาคพื้นเพิ่มมากขึ้นอย่างเห็นได้ชัด

ในการรวบรวมและประเมินสถานภาพความรู้เกี่ยวกับกลุ่มทุนและเครือข่ายธุรกิจภาคใต้ในงานวิจัยชิ้นนี้ได้มองจากภาพกว้างในประเด็นประวัติศาสตร์เศรษฐกิจทั้งส่วนกลางและส่วนภูมิภาคที่จะเป็นจุดเริ่มต้นที่มาของการกำเนิดและการพัฒนาการของกลุ่มทุนและเครือข่ายธุรกิจต่างๆในภาคใต้ในรอบเกือบร้อยปีที่ผ่านมาถึงปัจจุบัน ซึ่งปฏิเสธไม่ได้ว่ามีความเกี่ยวข้องและสืบเนื่องมาจากนโยบายระดับชาติและสถานการณ์แวดล้อมที่ประเทศไทยได้เผชิญมา ผลการศึกษาค้นคว้าที่เกี่ยวข้องสามารถสรุปเป็นประเด็นและสังเคราะห์ผลงานชิ้นสำคัญๆได้ ดังนี้

1.) งานวิจัยเกี่ยวกับกลุ่มทุนและกระบวนการสะสมทุนในประเทศไทย

พรณี บัวเล็ก งานวิจัยคุณฐิณีพนธ์เรื่อง **ลักษณะของนายทุนไทยในช่วงระหว่างพ.ศ.2457-2482** เป็นงานวิจัยที่อธิบายลักษณะภาพรวมของนายทุนไทยภายหลังจากประเทศไทยปรับเปลี่ยนระบบเศรษฐกิจการค้ามาสู่ระบบตลาดภายหลังข้อผูกมัดจากสนธิสัญญาเบาริงส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจทั้งในระดับมหภาคและจุลภาค โดยเมื่อระบบการค้าผูกขาดพังทลายลง กลุ่มทุนดั้งเดิมในสังคมไทยคือบรรดาเจ้านายขุนนางและเจ้าภาษีนายอากรต่างๆหรือที่เรียกกันว่ากลุ่มทุนศักดินาต่างพากันปรับเปลี่ยนบทบาทไปสู่การเป็นกลุ่มทุนพาณิชย์ที่ยังคงสถานภาพชนชั้นสูงเช่นเดิม อย่างไรก็ตามนายทุนเดิมกลุ่มนี้จะค่อยๆลดบทบาทในทางเศรษฐกิจลงและถูกแทนที่โดยกลุ่มทุนใหม่คือบรรดาชาวจีนและกลุ่มนายทุนท้องถิ่นใน

ชนบทที่จะพัฒนาและสะสมทุนเป็นเครือข่ายการค้าที่มีสมาคมและองค์กรกระจายอยู่ทั่วทุกภูมิภาคและเกิดเป็นธุรกิจอุตสาหกรรมต่างๆขึ้นมากมายและจะทยอยเข้ามามีบทบาทแทนที่กลุ่มทุนศักดินาและชาวตะวันตกที่เคยมีบทบาทสำคัญในทางเศรษฐกิจ งานวิจัยชิ้นนี้ได้ให้อธิบายภาพรวมพัฒนาการของนายทุนและกลุ่มทุนในประเทศไทยโดยมุ่งเน้นไปที่กลุ่มทุนจีนในกรุงเทพและพื้นที่ลุ่มน้ำเจ้าพระยาเป็นหลักโดยยังมิได้นำเสนอถึงกลุ่มทุนในภูมิภาคต่างๆที่มีบริบทประวัติศาสตร์และลักษณะเฉพาะของพื้นที่บางประการที่แตกต่างจากภาคกลางของประเทศไทย

ชุดงานวิจัยของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัยเรื่อง **โครงสร้างและพลวัตทุนไทยหลังวิกฤตเศรษฐกิจ** ของผาสุก พงษ์ไพจิตร(หัวหน้าโครงการวิจัย) เป็นงานวิจัยที่อธิบายถึงการเปลี่ยนแปลงของนายทุนไทยภายหลังวิกฤตเศรษฐกิจปี2540 ที่เกิดการเปลี่ยนแปลงขนานใหญ่อย่างชัดเจน โดยเฉพาะการลดบทบาทของธุรกิจครอบครัวในกิจการธนาคารพาณิชย์ อุตสาหกรรมและการบริการอื่นๆแทนที่ด้วยการเข้ามาของบริษัทข้ามชาติและกลุ่มทุนภายนอกที่เข้าครอบงำอุตสาหกรรมและกิจกรรมทางเศรษฐกิจต่างๆ โดยเฉพาะการส่งออกที่ถูกเปลี่ยนมือไป แม้จะเป็นการมองจากภาพรวมทั้งประเทศแต่จุดเด่นของงานชิ้นนี้คือการอธิบายถึงภาพความสัมพันธ์ระหว่างธุรกิจกับการเมืองทั้งในระดับชาติและระดับท้องถิ่น ซึ่งเป็นผู้กำหนดนโยบายและทิศทางเศรษฐกิจ ถือเป็นงานวิจัยที่ให้ภาพและอธิบายถึงพลวัตการเปลี่ยนแปลงของระบบทุนนิยมไทยในภาพรวมของประเทศที่ทันสมัยที่สุด

2.) ประเด็นด้านประวัติศาสตร์และพัฒนาการทางเศรษฐกิจภาพรวมของภาคใต้

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และพูนศักดิ์ ชานิกรประดิษฐ์ เรื่อง **เศรษฐกิจหมู่บ้านภาคใต้ฝั่งตะวันออกในอดีต** ได้ให้บทสรุปไว้ว่า หมู่บ้านภาคใต้ฝั่งตะวันออกในอดีตมีการผลิต 3 ลักษณะ คือ ทำนา ทำสวน และการประมง งานวิจัยชิ้นนี้ได้ชี้ให้เห็นถึงความเป็นอิสระของหมู่บ้านที่ประกอบอาชีพต่างกัน มีความสมบูรณ์ทางด้านทรัพยากร สามารถเลี้ยงตัวเองได้ มีการแลกเปลี่ยน

ผลผลิตด้วยน้ำใจ ความช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ทั้งภายในหมู่บ้านหนึ่งๆ และระหว่างหลายหมู่บ้าน สามารถรวมกันเป็นเครือข่ายในแต่ละท้องที่ ทั้งยังสามารถจัดการกันเองในเครือข่ายได้อย่างดีด้วยสายใยวัฒนธรรม ทำให้ชาวบ้านมีความมั่นคง เข้มแข็ง รัฐและระบบทุนนิยมเป็นสถาบันภายนอก ถูกมองว่าเข้ามาขูดรีดเอาเปรียบหมู่บ้าน ลักษณะของภาคใต้ที่เด่นที่สุด คือ การแยกเป็น 2 ขั้ว เครือข่ายหมู่บ้านฝ่ายหนึ่ง รัฐกับทุนนิยมอีกฝ่ายหนึ่ง เป็นงานที่ช่วยให้เห็นความเคลื่อนไหวทางเศรษฐกิจของหมู่บ้านหรือชุมชนของภาคใต้ในอดีต ซึ่งแม้ว่าในระดับชุมชนจะสามารถทำการผลิตเลี้ยงดูตัวเองได้แต่ก็ยังคงมีการสร้างเครือข่ายความสัมพันธ์เชื่อมโยงชุมชนต่างๆ เข้าด้วยกัน

สารูป ฤทธิ์ชู ในบทความเรื่อง **“การพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม และการค้าของเมืองสงขลาในช่วงพุทธศตวรรษที่ 22-24”** (2525) ที่อธิบายให้เห็นภาพกว้างของพัฒนาการด้านเศรษฐกิจของการเมืองสงขลาและพื้นที่ข้างเคียงมากกว่าที่จะลงลึกในรายละเอียดของแต่ละชุมชนที่สำคัญ.

อุทิศ สังขรัตน์ เรื่อง **“การแลกเปลี่ยนผลผลิตของชุมชนรอบทะเลสาบสงขลาในสมัยเรือเมล์” พ.ศ. 2465 – พ.ศ. 2516** (2546) งานชิ้นนี้ช่วยให้เห็นภาพและปัจจัยต่าง ๆ ที่มีผลต่อความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนรอบทะเลสาบสงขลา โดยเฉพาะชุมชนซึ่งเติบโตขึ้นจากการเป็นท่าเรือเมล์ รับส่งผู้คนและสินค้าในกลุ่มทะเลสาบสงขลา ขณะเดียวกันก็แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์อันยาวนานระหว่างของชุมชนเหล่านี้กับพ่อค้าเชื้อชาติต่างๆ โดยเฉพาะชาวจีนที่มีบทบาททางเศรษฐกิจและการเมืองในพื้นที่เหล่านี้มาตั้งแต่ยุคที่เส้นทางการคมนาคมขนส่งและเส้นทางการค้ายังต้องพึ่งพาเรือเป็นหลัก

ฉวีวรรณ ประจวบเหมาะ เรื่อง **“แลใต้ สี่ทศวรรษ: การเปลี่ยนแปลงทางสังคม วัฒนธรรมและพัฒนาการทางการเมือง”** (พ.ศ. 2490 – 2536) ซึ่งเลือกพื้นที่ศึกษา 4 แห่ง คือ ใน จ.สงขลา ปัตตานี ตรังและ สุราษฎร์ธานี การเลือกพื้นที่ศึกษาที่หลากหลายเช่นนี้ ก็เพราะแต่ละพื้นที่ในภาคใต้ก็มีรายละเอียดที่ต่างกัน ซึ่งจากการศึกษาพบว่า การเปลี่ยนแปลง ด้าน

เทคโนโลยี และการใช้ทรัพยากรทางการผลิต มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงต่อเศรษฐกิจของภาคใต้

ยงยุทธ ชูแว่น เรื่อง “พัฒนาการของชุมชนรอบทะเลสาบสงขลา ตั้งแต่ต้นคริสต์ศตวรรษที่ 17 ถึงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 18” (2529) ที่สรุปว่าการค้ากับต่างแดนและการที่ราชธานีกลบนาที่ดินและผู้คนให้วัดวาอารามในพื้นที่เหล่านี้อย่างต่อเนื่อง มีผลให้ชุมชนขยายตัวขึ้นเป็นเมืองและมีความเป็นปึกแผ่นขึ้นเป็นลำดับ

งานวิจัยระดับปริญญาเอกของ ภูวดล ทรงประเสริฐ เรื่อง “The Development of Chinese Capital in Southern Siam” งานชิ้นนี้ได้รวบรวมข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับกลุ่มทุนไทยเชื้อสายจีนกลุ่มสำคัญๆ ขนาดกลางและขนาดใหญ่ โดยศึกษาในด้านพัฒนาการความเป็นมาและกระบวนการสะสมทุน กระทั่งประสบความสำเร็จและมีบทบาทต่อระบบเศรษฐกิจไทยทั้งระบบ เป็นงานที่วิเคราะห์ลักษณะภาพรวมของวิธีดำเนินธุรกิจของกลุ่มทุนในภาคใต้ได้อย่างครอบคลุมแต่ส่วนที่ยังขาดไปคือการศึกษาถึงความป็นปัจเจกและวิธีดำเนินการที่เป็นลักษณะเฉพาะตัวในการดำเนินธุรกิจของแต่ละกลุ่มทุน

สงบ ส่งเมือง เรื่อง เศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านภาคใต้ในรอบห้าทศวรรษที่ผ่านมา งานวิจัยนี้ได้อธิบายถึงลักษณะเศรษฐกิจของชนบทในพื้นที่ภาคใต้ที่มีความเด่นชัดกว่าภูมิภาคอื่นในแง่ของระบบเกษตรกรรมที่พึ่งพาตนเองอย่างเข้มแข็งแม้ว่าจะเผชิญกับสถานการณ์ความเปลี่ยนแปลงและความท้าทายหลายระลอกโดยเฉพาะการเข้ามาของกลุ่มทุนนอกพื้นที่และกระแสการปรับเปลี่ยนกิจกรรมทางเศรษฐกิจจากภาคเกษตรกรรมสู่อุตสาหกรรม แต่ด้วยปัจจัยทางทรัพยากรที่มีความอุดมสมบูรณ์ การคงอยู่ของธุรกิจท้องถิ่นและกิจกรรมทางเศรษฐกิจการเกษตรจึงยังดำรงอยู่และสามารถพัฒนาจากธุรกิจครัวเรือนไปสู่กลุ่มทุนขนาดเล็กและขนาดกลางได้ งานชิ้นนี้เป็นการอธิบายกิจกรรมทางเศรษฐกิจของคนในพื้นที่ชนบทอย่างลุ่มลึกและสามารถต่อยอดไปถึงการอธิบายเชื่อมโยงกับเศรษฐกิจภาคเมืองใน

ภาคใต้ซึ่งจะทำให้การอธิบายประวัติศาสตร์เศรษฐกิจภาคใต้มีความสมบูรณ์ครบถ้วนทุกภาคส่วน

3.) ประเด็นประวัติศาสตร์เศรษฐกิจข้าว ยางพาราและรังนกในพื้นที่ภาคใต้

งานของ สงบ ส่องเมือง เรื่อง **วิวัฒนาการเศรษฐกิจภาคใต้** ได้กล่าวถึงการพัฒนาการผลิตยางในภาคใต้ของไทย โดยให้ภาพมุกกว้างเริ่มตั้งแต่การผลิตยาง ในระยะเริ่มแรกของภาคใต้ เป็นการดำเนินการโดยชาวบ้านและชาวจีนโพ้นทะเล โดยรัฐบาลไม่ได้ให้ความสนใจและสนับสนุนมากมายนัก แต่หลังจากยางมีราคาสูงขึ้น ความต้องการปริมาณยางจำนวนมาก ทำให้มีการเร่งขยายผลผลิตอย่างเร่งด่วน รัฐบาลจึงหันมาสนใจให้ความช่วยเหลือเกษตรกรทั้งด้านการเงินและวิชาการตลอดจนหาตลาดเพื่อการส่งออก ด้วยวิธีการดังกล่าวทำให้พื้นที่การเพาะปลูกยางขยายตัวอย่างรวดเร็ว จาก 1 แสนไร่ ในช่วงปี พ.ศ. 2442-2460 เป็น 11 ล้านไร่ ในเวลาต่อมา อย่างไรก็ตามเมื่อพิจารณาถึงระบบกลไกของการส่งเสริมด้านวิชาการและการตลาดแล้ว ธุรกิจยางพาราในภาคใต้ยังต้องพึ่งพิงหน่วยงานราชการโดยตลอด

วิจิต กาฬกาญจน์ เรื่อง **นโยบายการผลิตและการค้ายางพาราในภาคใต้ของไทย พ.ศ. 2444-2503** มุ่งศึกษานโยบายของรัฐบาลเกี่ยวกับการผลิตและค้ายางพาราในภาคใต้ของไทย ตั้งแต่เริ่มนำเมล็ดพันธุ์ยางพาราเข้ามาเผยแพร่ให้ประชาชนปลูก จนถึงรัฐบาลประกาศใช้พระราชบัญญัติกองทุนสงเคราะห์การทำสวนยางใน พ.ศ. 2503 งานชิ้นนี้ชี้ให้เห็นว่านโยบายปรับปรุงการผลิตยางของรัฐบาลไม่บรรลุผลมากนัก เพราะรัฐบาลขาดความพร้อมหลายด้าน โดยเฉพาะด้านวิชาการ คือ ขาดการค้นคว้าวิจัย กิจกรรมสวนยางของไทยจึงล้าหลังอยู่มาก สำหรับธุรกิจการค้ายางพารา รัฐบาลปล่อยให้ไปอย่างเสรี กิจกรรมการค้าจึงตกอยู่ในมือของพ่อค้าชาวจีนเกือบทั้งหมด เพราะคนไทยไม่สนใจการค้า ในขณะที่ชาวจีนเข้ามาลงทุนทำธุรกิจค้ายางพาราโดยเฉพาะ

นันทา แก้วสุวรรณ เรื่อง **พัฒนาการของการผลิตและการค้ายางพาราในภาคใต้ของไทย พ.ศ. 2488-2516** ให้ความสำคัญกับปัจจัยที่มีอิทธิพลและเป็นแรงผลักดันสำคัญที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพัฒนาอุตสาหกรรมการผลิตและการค้ายางพาราของไทยมากขึ้น ไม่ว่าจะเป็นปัจจัยภายนอกหรือปัจจัยภายใน รวมทั้งปัญหาที่เป็นอุปสรรคต่อการพัฒนากิจการยางของไทย

ภูวดล ทรงประเสริฐ เรื่อง **ทุนสิงคโปร์ : การผูกขาดตลาดยางพาราและดีบุกไทย** งานวิจัยเรื่องนี้ได้ให้ภาพรวมและรายละเอียดเกี่ยวกับโครงสร้างการค้ายางของไทยตั้งแต่เริ่มต้นจนถึงปัจจุบัน โดยชี้ให้เห็นความสัมพันธ์ของกลไกการตลาดและกระบวนการผูกขาดการค้ายางพาราของพ่อค้าเอกชนทั้งตลาดภายในและตลาดต่างประเทศ

สมยศ พุ่มห้ว และ ศิริจิต พุ่มห้ว เรื่อง **วิวัฒนาการและการปรับเปลี่ยนของระบบสังคมเกษตรกรรมการผลิตยางพาราบริเวณฝั่งตะวันตกของกลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา** งานวิจัยนี้ ชี้ให้เห็นความแตกต่างของการผลิตยางของไทยกับประเทศมาเลเซีย กล่าวคือ ในประเทศไทยพัฒนาการปลูกยางพาราเกิดจากครอบครัวขนาดเล็กในชนบทเป็นหลักและระบบการทำไร่นา โดยทั่วไปจะมีกิจกรรมเกษตรหลายๆ อย่าง โดยเฉพาะการทำนาและทำสวนยางพาราประกอบกันไป ในขณะที่การพัฒนาระบบการผลิตยางพาราของประเทศมาเลเซีย โดยมากเกิดจากฟาร์มขนาดใหญ่ ซึ่งเป็นการลงทุนจากต่างประเทศ แสดงให้เห็นว่าระบบสังคมเกษตรในการผลิตยางพาราของไทยมีความสลับซับซ้อนมากกว่าของประเทศมาเลเซีย เมื่อมองในแง่ของการจัดสรรทรัพยากรการผลิตในระดับฟาร์มจนกระทั่งความสัมพันธ์ทางการผลิตและการแลกเปลี่ยนในระดับท้องถิ่นและระดับชาติ ส่วนความช่วยเหลือของราชการเพื่อปรับปรุงการผลิตในการทำสวนยางให้ทันสมัยมากขึ้น โดยการให้ทุนสงเคราะห์การทำสวนยาง ผลประโยชน์ส่วนใหญ่จะตกอยู่กับเกษตรกรรายใหญ่ที่สามารถเผชิญปัญหาในช่วงที่ยางบางส่วนยังไม่ได้ผลผลิตในระยะของการปลูกทดแทน นอกจากนี้เกษตรกรรายย่อยยังมีปัญหาเรื่องการผลิตยาง

ไม่ได้คุณภาพ การขาดอำนาจต่อรองในการขายยาง ถูกเอารัดเอาเปรียบจากพ่อค้าคนกลาง ดังนั้น สมยศ จึงเสนอให้ส่วนราชการสนับสนุนให้เกษตรกรรวมกลุ่มปรับปรุงคุณภาพยางแผ่น การขายยางและจัดหาปัจจัยการผลิตอย่างจริงจัง วิธีการเหล่านี้จะช่วยพัฒนาการผลิตยางของเกษตรกรได้ระดับหนึ่ง

งานชิ้นสำคัญกลุ่มนี้ได้ให้ภาพรวมเกี่ยวกับการผลิต ความสัมพันธ์ทางการผลิตและการตลาดของยางพาราในภาคใต้ได้อย่างดี นอกจากยางพาราแล้วยังมีงานวิจัยประวัติศาสตร์เศรษฐกิจที่เกี่ยวข้องกับข้าวและรังนกซึ่งเป็นผลิตผลการเกษตรหลักอีกอย่างในภาคใต้ ผลงานที่สำคัญได้แก่

ผลงานของส่วนวิจัยเศรษฐกิจธนาคารไทยพาณิชย์ จำกัด เรื่อง **ข้าว วิธีการตลาดและการส่งออก** ซึ่งให้เห็นถึงวิธีการตลาด ขั้นตอนการส่งออก ประวัติกลุ่มผู้ส่งออกข้าวรายใหญ่ ปริมาณการส่งออกและมาตรการของรัฐบาลในการแก้ปัญหา

ยงยุทธ ชูแว่น เรื่อง **ลักษณะทางด้านสังคม และเศรษฐกิจของชุมชนชาวนาบริเวณรอบทะเลสาบสงขลา สมัยอยุธยาถึงรัตนโกสินทร์** กล่าวถึง การปรากฏตัวของชุมชนชาวนาในลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา ความทุกข์ยากของชาวนาทั้งด้านเศรษฐกิจและสังคมภาคใต้ ระบบไพร่ตั้งแต่สมัยอยุธยาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ ตลอดจนความเสื่อมโทรมของระบบไพร่ในลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา

สมยศ พุ่มหว่า เรื่อง **ปัจจัยที่มีผลต่อการยอมรับนวัตกรรมการทำนาในระบบสังคมเกษตรกรรมในและนอกเขตชลประทาน อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง** สรุปผลการวิจัยว่า แม้ว่าเกษตรกรในพื้นที่เขตชลประทานยอมรับนวัตกรรมในการทำนาได้ดี แต่ผลผลิตภาพการทำงานโดยเฉลี่ยของเกษตรกรก็ยังต่ำกว่าเกษตรกรที่ทำน่าน้ำฝนอย่างเดียว แสดงว่าเทคนิคทันสมัยในการทำนาไม่ได้ก่อให้เกิดการเพิ่มผลผลิตภาพการเกษตรมากนัก แต่การเพิ่มผลผลิตภาพการเกษตรเกิดขึ้นเนื่องจากโอกาสในการมีทางเลือกการเกษตรอื่นๆ เพิ่มขึ้น เช่น การปลูกยางพาราและสวนผักร่วมไปด้วย

ปัญจพล บุญชู เรื่อง การเปลี่ยนแปลงระบบการผลิตการเกษตรของชาวไทยพุทธและชาวไทยมุสลิมในหมู่บ้านยากจน อ.รัตนภูมิ จ.สงขลา สรุปลผลการวิจัยเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงการใช้วิทยาการแผนใหม่ในการทำนาปี ในพื้นที่อำเภอรัตนภูมิ จังหวัดสงขลา พบว่าเกษตรกรทั้งชาวไทยพุทธและมุสลิมปลูกข้าวพันธุ์ส่งเสริม แต่อาจเรียกว่า อยู่ในขั้นตอนทดลองปรับใช้นวัตกรรมเท่านั้น

รัชดาพร ศรีภิบาล ความสำคัญของรังก่อต่อเศรษฐกิจในภาคใต้ของประเทศไทย พ.ศ.2310-2482 (2542)งานวิจัยชิ้นนี้ได้ชี้ให้เห็นถึงภาพความสำคัญของรังก่อต่อระบบเศรษฐกิจในภาคใต้และแสดงให้เห็นความสัมพันธ์และการประสานผลประโยชน์ระหว่างอำนาจการเมืองของส่วนกลางกับอำนาจทางเศรษฐกิจในท้องถิ่นภาคใต้ โดยเฉพาะในกลุ่มพ่อค้าชาวจีนในพื้นที่ภาคใต้ ซึ่งในที่สุดก็สามารถผลักดันตัวเองให้เป็นที่ยอมรับจากราชสำนักและแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งขุนนางในท้องถิ่น ประเด็นสำคัญสุดคือการกำเนิดและการพัฒนาการของกลุ่มทุนจีนและทุนท้องถิ่นภาคใต้ในธุรกิจรังก่อซึ่งเป็นสินค้าของป่าที่มีราคาแพงและเป็นสินค้าควบคุมของรัฐมาตั้งแต่อดีต โดยรัฐเป็นผู้ให้สัมปทานและมีส่วนแบ่งรายได้จากอากรรังก่อโดยมีนายทุนเป็นผู้ดำเนินธุรกิจการค้า รายได้จากรังก่อสามารถนำเงินตราเข้าสู่พื้นที่ภาคใต้ได้เป็นจำนวนมาก ส่งผลให้เกิดกลุ่มนายทุนท้องถิ่นขึ้นหลายกลุ่มกระทั่งกลายเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้เศรษฐกิจของภาคใต้เกิดการหมุนเวียนอย่างเป็นระบบ

งานในกลุ่มนี้เป็นพื้นฐานที่สำคัญในการทำความเข้าใจพัฒนาการทางเศรษฐกิจและกิจกรรมทางเศรษฐกิจของพื้นที่ภาคใต้ในภาพรวม รวมถึงประเด็นความสัมพันธ์และความเกี่ยวโยงด้านเศรษฐกิจระหว่างภาคใต้กับส่วนกลางของได้เป็นอย่างดี

4.) ประเด็นเกี่ยวกับ“ชาวจีน” ในพื้นที่ภาคใต้

งานของภูวดล ทรงประเสริฐ เรื่อง“บทบาทของชาวจีนที่มีต่อการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจทางการเมือง สงขลา” (2531) “ ทุนจีนปักธงใต้

” (2546) และ “**ชาวจีนโพ้นทะเลในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้สมัยใหม่**” (2546) งานทั้ง 3 ชิ้นนี้ชี้ให้เห็นทั้งภาพกว้างและภาพเชิงลึก คือ การอพยพโยกย้ายเข้ามาของชาวจีนในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้รวมถึงบทบาททางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมของชาวจีนต่อดินแดนแห่งนี้ ในขณะเดียวกันก็ชี้ให้เห็น บทบาทของชาวจีนที่มีต่อการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจในพื้นที่ภาคใต้

สุธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ เรื่อง “**จีนทักษิณ วิถีและพลัง**” (2544) หนึ่งในงานที่รวบรวมข้อมูล วิเคราะห์ บทบาททางเศรษฐกิจของชาวจีนในภาคใต้ไว้อย่างรอบด้านโดยเฉพาะข้อมูลจากการสัมภาษณ์บรรดาลูกหลานชาวจีนโพ้นทะเล ซึ่งในปัจจุบันคนเหล่านี้คือกลจักรสำคัญในการควบคุมและขับเคลื่อนระบบเศรษฐกิจของภาคใต้ ข้อมูลดังกล่าวช่วยให้เข้าใจความเป็นมา วิถีคิด รวมถึงเครือข่ายทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม ของชาวจีนโพ้นทะเลเหล่านี้ได้เป็นอย่างดี

ศุภการ สิริไพศาล และคณะ เรื่อง “**ความเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนชาวจีนเมืองหาดใหญ่จากอดีตถึงปัจจุบัน**” (2549) อธิบายถึงความเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมของชาวจีน และชาวไทยเชื้อสายจีนในเมืองหาดใหญ่ ด้วยการวิเคราะห์นโยบายของรัฐบาลไทยในแต่ละยุค เพื่อชี้ให้เห็นว่าเงื่อนไขในแต่ละช่วงเวลามีผลอย่างไรต่อการปรับตัวของบรรดาชาวจีนในหาดใหญ่ ซึ่งประเด็นเรื่องนโยบายของรัฐบาลไทย ที่มีต่อชาวจีนนั้นจะเป็นประโยชน์ต่อการศึกษากับชาวจีนที่อาศัยในพื้นที่อื่นๆ ซึ่งมีภาวะแวดล้อมและปัจจัยอื่นๆ ที่ต่างกัน เพื่อขยายองค์ความรู้เกี่ยวกับบทบาทด้านการเมือง เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมของชาวจีนในประเทศไทยต่อไป

อรทัย สัตยสันต์สกุล เรื่อง “**ลักษณะการค้าของชาวไทยเชื้อสายจีนในเขตเทศบาลนครสงขลา อ.เมือง จ. สงขลา ในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ถึงก่อนใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับที่ 1 พ.ศ. 2488 – 2503**” (2544) ชี้ให้เห็นถึงบทบาทการค้าของชาวไทยเชื้อสายจีนใน จ.สงขลา ทั้งบทบาทการค้าในประเทศ และการค้ากับต่างประเทศ ทั้งใน

กลุ่มผู้ค้ารายย่อย และกลุ่มผู้ค้าที่มีกำลังทุนสูง นอกจากนี้ยังช่วยอธิบายให้เห็นรูปแบบการดำเนินเศรษฐกิจแบบกงสีซึ่งชาวไทยเชื้อสายจีนยึดถือเป็นแนวทางสำคัญในการสร้างความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจ แต่อาจมีข้อด้อยที่ไม่มีเนื้อหาในส่วนของเครือข่ายความสัมพันธ์ด้านการค้าและวัฒนธรรมของชาวจีนในประเทศและประเทศข้างเคียงซึ่ง

นวลศรี พงศ์ภัทรวัต บทบาทผู้นำชาวจีนฮกเกี้ยนในเกาะภูเก็ต ระหว่าง พ.ศ.2396-2475 (2542) งานวิจัยนี้ชี้ให้เห็นถึงบทบาทของกลุ่มคนจีนฮกเกี้ยนที่เป็นพลังผลักดันให้เกิดการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของภูเก็ต คนจีนฮกเกี้ยนที่เข้ามาประกอบด้วยกลุ่มกุลีแรงงานเหมืองแร่ กลุ่มพ่อค้าขนาดเล็กที่เพิ่งเริ่มสะสมทุนรอนและกลุ่มทุนขุนนางจีนที่มีฐานะและอำนาจ ทั้งสามกลุ่มหลักนี้จะร่วมกันสร้างและพัฒนาเมืองภูเก็ตขึ้นควบคู่ไปกับการสะสมทุนของตนเองจนเกิดกลุ่มทุนจีนท้องถิ่นขึ้นหลายกลุ่มและพัฒนาไปสู่การบุกเบิกธุรกิจใหม่ๆ เช่น โรงแรมขึ้น ซึ่งจะเป็นปัจจัยสำคัญที่ผลักดันให้ภูเก็ตกลายเป็นเมืองที่มีความสำคัญทางเศรษฐกิจของภาคใต้สมัยใหม่

ชวลิต อังวิยาธร เรื่อง “การแลกเปลี่ยนและการค้าข้าวบริเวณชุมชนรอบทะเลสาบสงขลา” (2544) ผลของการวิจัยพบว่าชุมชนรอบทะเลสาบสงขลามีความสำคัญในด้านที่เป็นแหล่งผลิตข้าวสำคัญในภูมิภาคนี้มาโดยตลอด พัฒนาการของโรงสีข้าวที่ตั้งอยู่ในจังหวัดนครศรีธรรมราช พัทลุง และสงขลา โดยเฉพาะในเขตลุ่มน้ำปากพนังและบริเวณรอบทะเลสาบสงขลามีความเจริญรุ่งเรืองมากอยู่ระยะหนึ่ง ต่อมาเมื่อรัฐบาลออกกฎหมายควบคุมและจัดระเบียบการค้าข้าวจึงเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้การผลิตข้าวและการค้าข้าวของชุมชนรอบทะเลสาบสงขลาและของภาคใต้โดยทั่วไปค่อย ๆ ชบเซาลง อย่างไรก็ตาม ในปัจจุบันชุมชนบริเวณรอบทะเลสาบสงขลา ยังคงประกอบอาชีพทำนาเป็นอาชีพหลักเรื่อยมาจนถึงทุกวันนี้

งานในกลุ่มนี้ช่วยให้เข้าใจเรื่องราวของ “ชาวจีน” และบริบทแวดล้อมทั้งในพื้นที่ภาคใต้ได้เป็นอย่างดี

5.) ประเด็นความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม

มลิวรรณ รักษ์วงศ์ **กำเนิดและพัฒนาการของเมืองหาดใหญ่ พ.ศ. 2458-2484.**(2543) งานวิจัยนี้ชี้ให้เห็นถึงบทบาทของคนจีนที่เป็นพลังผลักดันให้เกิดการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมในภาคใต้ โดยศึกษาจากกรณีการเกิดขึ้นของเมืองหาดใหญ่ซึ่งคนจีนเป็นผู้บุกเบิกและสร้างเมืองขึ้นภายหลังการสร้างทางรถไฟสายใต้ตัดผ่านพื้นที่ คนจีนที่เข้ามาประกอบไปด้วยกลุ่มกุลีแรงงานที่ยากจน กลุ่มพ่อค้าขนาดเล็กที่เพิ่งเริ่มสะสมทุนรอนและกลุ่มทุนขุนนางจีนที่มีฐานะและอำนาจ ทั้งสามกลุ่มหลักนี้จะร่วมกันสร้างและพัฒนาเมืองหาดใหญ่ควบคู่ไปกับการสะสมทุนของตนเองจนเกิดกลุ่มทุนจีนท้องถิ่นขึ้นหลายกลุ่มซึ่งจะร่วมกันผลักดันให้หาดใหญ่กลายเป็นเมืองที่มีความสำคัญทางเศรษฐกิจในภาคใต้

กัญญิกา กล่อมสุวรรณ **การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจของจังหวัดนครศรีธรรมราช พ.ศ.2439-2475** (2552) งานวิจัยนี้ชี้ให้เห็นถึงความสำคัญทางเศรษฐกิจของนครศรีธรรมราชมาตั้งแต่อดีต โดยมีบทบาทเป็นเมืองท่าค้าขายกับจีนและอินเดียมาตลอด จนกระทั่งถึงปี พ.ศ. 2439 บทบาทเมืองท่าดังกล่าวก็หมดความสำคัญลงอันเกิดจากปัจจัยหลักสำคัญ 2 ประการ ได้แก่ ประการแรก คือ การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจในคาบมหาสมุทรมลายู และประการที่ 2 คือ นโยบายการรวมศูนย์อำนาจการจัดตั้งมณฑลนครศรีธรรมราช การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจของนครศรีธรรมราชจึงสามารถแบ่งออกเป็น 2 ระยะด้วยกันคือ ระยะที่ 1 ระหว่าง พ.ศ. 2439-2460 เป็นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากการผลิตและการค้าข้าวเป็นสำคัญ ระยะที่ 2 ระหว่าง พ.ศ. 2461-2475 เป็นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากการผลิตและการค้าดีบุก ยางพารา ซึ่งเป็นผลสืบเนื่องมาจากการเปิดใช้เส้นทางไฟสายใต้นอกจากพัฒนาการทางเศรษฐกิจของนครศรีธรรมราชในภาพรวมแล้วงานชิ้นนี้ยังได้นำเสนอถึงตัวอย่างความสำเร็จและความล้มเหลวของกลุ่มทุนท้องถิ่นซึ่งมีส่วนสำคัญต่อเศรษฐกิจของพื้นที่ไว้อย่างน่าสนใจอีกด้วย

6.) งานวิจัยต่างประเทศ

งานเขียนของนักวิชาการต่างชาติอีกจำนวนหนึ่งที่สามารถนำข้อมูลมาประกอบการวิเคราะห์ซึ่งเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่องานวิจัยเรื่องนี้ งานวิจัยบางส่วนที่ได้สำรวจมาได้แก่

งานของ Crawford P. Cambell (1932) เรื่อง **Chinese Coolies Emigration to Countries within the British Empire** กล่าวถึงการอพยพเคลื่อนย้ายเพื่อตั้งถิ่นฐานของกุลีจีนไปยังดินแดนต่างๆทั่วอาณานิคมอังกฤษรวมทั้งในภาคใต้ของประเทศไทย งานของ Kenneth Parry (1941) **The Chinese in Thailand** งานของ Victor Purcell (1951) **The Chinese in Southeast Asia** เป็นผลงานเกี่ยวกับชาวจีนโพ้นทะเลในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่สมบูรณ์ด้วยข้อมูลที่สุดของช่วงเวลานั้น ที่สำคัญสุดคืองานของ G. William Skinner ที่ให้ข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับชาวจีนโพ้นทะเลในประเทศไทยที่วิเคราะห์ในแง่มุมทางสังคมวิทยาและประวัติศาสตร์อย่างสมบูรณ์ที่สุด งานของ Yoshihara Kunio (1988) **The Rise of Ersatz Capitalism in Southeast Asia** ซึ่งวิเคราะห์ถึงกำเนิดของธุรกิจที่เติบโตอย่างก้าวกระโดดในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ภายใต้ปัจจัยและแรงหนุนหลายประการทั้งที่ใช้และมิใช่เป็นปัจจัยการผลิตในทางเศรษฐกิจอันเป็นที่มาของการนิยามว่าเป็นทุนนิยมเทียม

งานของ Bell, Peter Francis. เรื่อง **“The Role of the Entrepreneur in Economic Development – A Case Study of Thailand”** เป็นการศึกษาบทบาทของผู้ประกอบการขนาดกลางและขนาดใหญ่ที่มีบทบาทต่อการพัฒนาเศรษฐกิจไทยช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่สองซึ่งมีการกล่าวถึงผู้ประกอบการในภาคใต้ไว้หลายกลุ่มทุนอย่างน่าสนใจด้วย

งานของ Hunting Technical Service Ltd. เรื่อง **Regional Planning Study South Thailand**. สำรวจและรวบรวมกระบวนการทำธุรกิจของกลุ่มทุนต่างๆในภาคใต้โดยมีการเชื่อมโยงถึงทุนข้ามชาติจากมาเลเซียและสิงคโปร์ที่เข้ามาดำเนินการร่วมกับนักลงทุนไทยด้วย

6.) เอกสารสำคัญอื่นๆที่เกี่ยวข้อง

สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคใต้ ที่ดำเนินการโดยสถาบันทักษิณคดีศึกษา ก็เป็นอีกหนึ่งแหล่งข้อมูลสำคัญซึ่งมีเนื้อหาที่รอบด้านและลุ่มลึกเกี่ยวกับเรื่องราวผู้คน สังคมและวัฒนธรรมในพื้นที่ภาคใต้ของไทย สารานุกรมชุดนี้มีความน่าสนใจและเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาวิจัยขึ้นนี้เป็นอย่างยิ่ง เนื่องจากการรวบรวมผลงานการศึกษาค้นคว้าของนักวิชาการระดับประเทศ ระดับท้องถิ่นและปราชญ์ท้องถิ่น ซึ่งมีความรู้และความเข้าใจเป็นอย่างดี

นอกจากผลงานที่นำเสนอมาข้างต้นแล้ว ยังมีงานวิจัย หนังสือ ตำรา และบทความที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ภาคใต้ฝั่งตะวันออกและฝั่งตะวันตก(อันดามัน)อีกหลายชิ้นที่สามารถนำมาเป็นข้อมูลประกอบการวิเคราะห์ทำความเข้าใจกลุ่มทุนและเครือข่ายธุรกิจใภาคใต้ รวมทั้ง

เอกสารสำคัญอีกชุดที่จะขาดไม่ได้ คือ เอกสารชั้นต้นประเภท รายงาน บัญชีข้อมูลประจำตระกูล เอกสารราชการเกี่ยวกับการจดทะเบียนดำเนินธุรกิจหรือขอลิขิตกิจการ เอกสารของสมาคม มุขนิธิตระกูลแซ่ หนังสืออนุสรณ์ที่ระลึกงานศพ ฯลฯ เป็นต้น

งานวิจัยและเอกสารที่กล่าวมาแล้วนั้น ส่วนใหญ่ให้ภาพรวมของการพัฒนาธุรกิจและการสะสมทุนของกลุ่มทุนภาคใต้ ส่วนที่ศึกษาวิเคราะห์ในเชิงลึกลงไปก็เป็นการวิจัยในพื้นที่ขนาดเล็กและศึกษาในช่วงระยะเวลาสั้นเฉพาะธุรกิจบางประเภท ไม่สามารถตอบคำถามได้ว่ากระบวนการสะสมทุนของกลุ่มทุนต่างๆในภาคใต้ในรอบ 100 ปี ในพื้นที่ภาคใต้มีผลต่อเศรษฐกิจท้องถิ่นและเศรษฐกิจไทยทั้งระบบอย่างไร

3. การวิเคราะห์สถานภาพความรู้เกี่ยวกับกลุ่มทุนและธุรกิจในภาคใต้

การศึกษาประวัติศาสตร์เศรษฐกิจและกลุ่มทุนในภาคใต้ที่ผ่านมา ส่วนใหญ่ยังคงยึดแนวคิดประวัติศาสตร์เศรษฐกิจกระแสหลักโดยเฉพาะแนวคิดเรื่องพลังผลักดันจากภายนอกที่เน้นความเปลี่ยนแปลงของระบบเศรษฐกิจโลกเป็นตัวกำหนดเศรษฐกิจไทย จนส่งผลต่อระบบเศรษฐกิจในระดับภูมิภาคต่างๆ เศรษฐกิจภาคใต้จึงได้รับผลกระทบในแง่การปรับตัวสู่ทุนนิยมในเชิงโครงสร้าง

ก่อให้เกิดความเคลื่อนไหวในวิถีการผลิต การแลกเปลี่ยน การสะสมทุน การสร้างโอกาสในชีวิตจากระบบทุนนิยม จนทำให้หลายคนหลายครอบครัว หลายกลุ่มตระกูล สามารถสร้างความมั่งคั่งและแสวงหาโอกาสจากพลังเปลี่ยนแปลงที่มาจากโลกภายนอกได้ค่อนข้างชัดกว่าภูมิภาคอื่นๆ เนื่องจากบริบทในพื้นที่ของภาคใต้โดยเฉพาะเชิงกายภาพ สามารถเปิดรับการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจแบบได้ดีกว่า นอกจากนี้การใช้แนวคิดพลังการเปลี่ยนแปลงจากภายนอกยังนำไปสู่มุมมองว่า เป็นการสร้างโอกาสทางเศรษฐกิจให้กับผู้คนในเชิงปัจเจก ในเชิงกลุ่มสังคม กลุ่มตระกูลท่ามกลางการด้อยโอกาสของมวลชนในสังคมส่วนล่างโดยเฉพาะ ชาวไร่ ชาวนา ชาวประมง ทั้งในระดับครอบครัว สังคม และระดับพื้นที่ การใช้มุมมองแบบนี้จึงเป็นการชี้้นำการศึกษาไปสู่ประเด็นการต่อสู้ทางกฎหมาย สิทธิต่าง ๆ จนก่อให้เกิดการเคลื่อนไหวในสถานภาพเมื่อเข้าสู่เศรษฐกิจแบบทุนนิยมใหม่ อาทิ ขบวนการเรียกร้องสิทธิประโยชน์ในทางเศรษฐกิจของกลุ่มองค์กร ช่างบ้าน เป็นต้น

กล่าวได้ว่า การมุ่งเน้นการศึกษาโดยใช้กรอบคิดดังกล่าว ส่วนใหญ่ล้วนเป็นผลมาจากข้อจำกัดในแง่ขอบเขตการศึกษาเชิงประวัติศาสตร์ ที่ให้ความสำคัญต่อช่วงเวลาในการศึกษา (Period of study) กล่าวคือผลงานส่วนใหญ่มักศึกษากันในช่วงเวลาหนึ่งร้อยกว่าปีที่ผ่านมา โดยเฉพาะนับแต่สังคมไทยก้าวสู่ความเป็นสมัยใหม่ ในยุคการปฏิรูปประเทศของรัชกาลที่ 5 เป็นต้นมา การเน้นช่วงเวลานี้ เหตุผลหลักน่าจะเป็นเพราะ ถือเป็นจุดเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจแบบทุนนิยมค่อนข้างชัดเจนต่อระบบเศรษฐกิจของภาคใต้ เนื่องจากการปฏิรูปบ้านเมืองให้เป็นแบบตะวันตกนำมาซึ่งวิถีผลิตและการแลกเปลี่ยนแบบใหม่ เป็นช่วงที่สังคมภาคใต้ต้องเผชิญกับทุนนิยมมากขึ้น ทำให้ผู้คนได้ใช้โอกาสทางเศรษฐกิจ มีการปรับเปลี่ยนวิถีผลิต การค้าการลงทุน และการเคลื่อนไหวในทางเศรษฐกิจอีกหลายแง่มุม

นอกจากนี้การมุ่งเน้นการศึกษาไปในช่วงเวลาดังกล่าว ยังเป็นผลมาจากข้อจำกัดในเรื่องหลักฐานหรืออภินัยการมีปริมาณข้อมูลหรือหลักฐานเพียงพอที่จะทำการวิจัย ไม่ว่าจะเป็น เอกสารราชการ หนังสือพิมพ์ นิตยสาร

บันทึกความทรงจำ และบันทึกของชาวต่างประเทศร่วมสมัย ในขณะที่การศึกษาเชิงประวัติศาสตร์จำเป็นต้องอยู่บนพื้นฐานของการใช้หลักฐานลายลักษณ์อักษร (Written Record) ซึ่งหมายความว่า ในการนำเสนองานทางประวัติศาสตร์จะต้องมีข้อมูลที่เป็นเอกสารตัวเขียนมายืนยันความถูกต้องตามระเบียบวิธีของวิชา ดังนั้นภายใต้ขอบเขตของการศึกษาบนพื้นฐานของวิธีการดังกล่าวจึงมีผลทำให้ประเด็นการศึกษาประวัติศาสตร์เศรษฐกิจภาคใต้ถูกจำกัดเอาไว้เพียงไม่กี่ประเด็นภายใต้ช่วงเวลาของการศึกษาเพียงร้อยกว่าปีเท่านั้น

การศึกษาประวัติศาสตร์เศรษฐกิจภาคใต้โดยใช้กรอบคิดพลังการเปลี่ยนแปลงจากภายนอกดังกล่าวข้างต้น ต่อมาได้รับการวิพากษ์ว่าเป็นมุมมองด้านเดียวโดยไม่คำนึงถึงบริบทสังคมภาคใต้ ที่ให้คุณค่าผู้คนในท้องถิ่นแตกต่างไปจากแนวคิดตะวันตก ดังนั้นกรอบคิดแบบนี้จึงทำให้ไม่เกิดคำถามที่จะศึกษาค้นคว้าปัญหาเกี่ยวกับระบบเศรษฐกิจของภาคใต้อย่างลึกซึ้งและรอบด้าน เพราะเป็นการมองแค่เปลือกนอก ทั้งที่มีคำถามและประเด็นการศึกษาอีกมากมายที่เกี่ยวกับระบบเศรษฐกิจของภาคใต้โดยตรง เช่น แนวคิดเรื่องวิถีผลิตเฉพาะถิ่น การแลกเปลี่ยนผ่านระบบความสัมพันธ์แบบเกลอ การปลูกฝังคุณค่าเชิงความสัมพันธ์ผ่านการแลกเปลี่ยนแบบพึ่งพามากกว่ากำไร การเติบโตของกลุ่มทุนท้องถิ่น เป็นต้น

การวิพากษ์วิธีการศึกษาดังกล่าวจึงทำให้เกิดความพยายามมองบางแง่มุมต่างไปจากกรอบความคิดเดิม ด้วยการเสนอว่า การศึกษาประวัติศาสตร์เศรษฐกิจภาคใต้ตามแนวคิดพลังผลักดันจากภายนอกนั้นจะมุ่งไปที่การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจของภาคใต้ในเชิงโครงสร้างเป็นหลัก ทั้งที่ความจริงหากมองในระดับย่อย เช่น ในระดับชุมชน หมู่บ้าน เศรษฐกิจแบบทุนไม่ได้ส่งผลแต่อย่างใด เพราะในเชิงกายภาพของพื้นที่อุดมด้วยทรัพยากรหลากหลาย ทำให้พึ่งพาตนเองได้โดยไม่ยากนัก ไม่จำเป็นต้องพึ่งพาจากโลกภายนอกประกอบกับ วัฒนธรรมชุมชนที่เน้นการพึ่งพาผ่านระบบ เกลอและโหมว ที่สืบเนื่องกันมาอย่างเหนียวแน่นล้วนเกาะเกี่ยวเป็นภูมิคุ้มกันทุนนิยมจากภายนอก หมู่บ้าน ชุมชนในภาคใต้จึงไม่ได้รับผลกระทบจากการรุกคืบของ

ทุนนิยมแต่อย่างใด ดังแนวคิดเรื่องวิถีเอเชียของฉัตรทิพย์ นาถสุภา ที่นำมาตีกรอบประวัติศาสตร์เศรษฐกิจหมู่บ้านภาคใต้ เป็นต้น อย่างไรก็ตามแม้แนวคิดนี้ต่อมาจะถูกวิพากษ์ว่า เป็นการมองแบบภาพนิ่งไม่มีพลวัต เนื่องจากความเป็นจริงแล้วชุมชน หมู่บ้านล้วนมีปฏิสัมพันธ์กับโลกภายนอก แต่มุมมองนี้ก็จุดกระแสดการศึกษาประวัติศาสตร์เศรษฐกิจภาคใต้แนวทางใหม่ ไม่ว่าจะเป็นประเด็นการศึกษาและระเบียบในวิธีการศึกษา โดยเฉพาะอย่างยิ่งแนวโน้มของการศึกษาที่ให้ความสนใจต่อหลักฐานด้านอื่นๆที่ไม่ใช่ลายลักษณ์อักษร (Unwritten Record) เช่น ข้อมูลการสัมภาษณ์ หลักฐานทางภูมิศาสตร์ ไม่ว่าจะเป็นการใช้ประโยชน์จากที่ดิน การเปลี่ยนแปลงของพื้นที่การผลิตก็ตาม แต่ข้อมูลเหล่านี้ก็เป็นเพียงหลักฐานที่มาสืบสนับสนุนหรือร่วมวิเคราะห์เท่านั้น ไม่ได้ทำให้เกิดประเด็นการศึกษาที่แปลกใหม่หรือขยายขอบเขตเรื่องราวไปให้ไกลกว่านั้นอย่างชัดเจน การศึกษาประวัติศาสตร์เศรษฐกิจภาคใต้แนวทางใหม่ ที่ผ่านมาจึงอยู่ในรูปแบบ การเสนอมุมมองต่อปรากฏการณ์ปัจจุบันเพื่อวิเคราะห์อดีต หรืออีกนัยเป็นความพยายามเข้าใจปัญหาทางเศรษฐกิจในปัจจุบันเพื่อเข้าใจความเป็นมาในอดีต มากกว่าจะมองระบบเศรษฐกิจภายใต้การเปลี่ยนแปลงของบริบททางสังคมของภาคใต้ในแต่ละยุคสมัย

อย่างไรก็ตามราว ทศวรรษ 2540 เมื่อประเทศไทยประสบปัญหาวิกฤติทางเศรษฐกิจจนรัฐให้ความสำคัญต่อชุมชน ท้องถิ่นอย่างจริงจัง การศึกษาประวัติศาสตร์เศรษฐกิจภาคใต้ตามแนวทางใหม่ จึงขยายตัวมากขึ้น ก่อเกิดประเด็นการศึกษาแปลกใหม่และหลากหลาย หลายผลงานเริ่มให้ความสำคัญกับระบบเศรษฐกิจภายในท้องถิ่นและชุมชน อีกทั้งเน้นเป็นประเด็นหลักในการวิเคราะห์ ทำให้กรอบคิดพลังผลักดันที่มาจากภายในเป็นตัวขับเคลื่อนเศรษฐกิจได้รับความสำคัญขึ้นมา ช่วงเวลานี้ประเด็นการศึกษาประวัติศาสตร์เศรษฐกิจภาคใต้ในเชิงโครงสร้างมีแนวโน้มลดลง ขณะที่เรื่องราวของระบบเศรษฐกิจในระดับจุลภาคได้รับการศึกษามากขึ้น ไม่ว่าจะเป็นประวัติศาสตร์เศรษฐกิจชุมชน หมู่บ้าน ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจลุ่มแม่น้ำ ลุ่มทะเลสาบ ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจในพื้นที่คาบสมุทร เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีการบุกเบิก

เปิดประเด็นใหม่ๆ ไม่ว่าจะเป็นการกำเนิดและปรับเปลี่ยนของระบบทุน การก่อตัวของกลุ่มทุนท้องถิ่น ธุรกิจท้องถิ่นและเครือข่าย รวมถึงกลุ่มทุนข้ามชาติที่เข้ามาในพื้นที่ จนทำให้ภาพอดีตของเศรษฐกิจภาคใต้บางส่วนเริ่มชัดเจนขึ้นตามลำดับ

แม้ว่าการศึกษาประวัติศาสตร์เศรษฐกิจภาคใต้ในระดับจุลภาคหรือศึกษาตามประเด็นปลีกย่อยจะได้รับความสนใจมากขึ้น แต่ที่ผ่านมามีประเด็นประวัติศาสตร์เหล่านี้ ยังมีความเป็นเอกเทศสูง ทั้งขาดการเชื่อมโยงกันจนมองไม่เห็นการเปลี่ยนแปลงในเชิงโครงสร้างหรือพัฒนาการของภาคใต้ทั้งหมด ไม่เห็นความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันในแต่ละพื้นที่ อีกทั้งปฏิสัมพันธ์กับโลกภายนอก โดยเฉพาะกับระบบเศรษฐกิจโลกก็ยังไม่ชัดเจน เนื่องจากการอุปถัมภ์การเปลี่ยนแปลงจากภายในยังมีอิทธิพลสูงต่อผู้ศึกษา โดยเฉพาะการใช้กรอบคิดเรื่องการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นมาศึกษาประวัติศาสตร์เศรษฐกิจซึ่งยังคงมีลักษณะเฉพาะ เนื่องจากระบบเศรษฐกิจล้วนสัมพันธ์กับพลวัตจากโลกภายนอก วิธีการวิเคราะห์จึงต้องมองอย่างรอบด้านนั่นเอง

เช่นเดียวกันกับ การศึกษาประเด็นกลุ่มทุนในระบบเศรษฐกิจภาคใต้ ที่ผ่านมายังใช้กรอบคิดเรื่องกลุ่มทุนในสังคมไทยเป็นแนวทางการศึกษา สาระจึงวนเวียนอยู่กับกำเนิดและพัฒนาการของกลุ่มทุน โดยเฉพาะกลุ่มทุนจีนตระกูลใหญ่ๆไม่กี่ตระกูล ในประเด็นการก่อตัว กิจกรรมทางเศรษฐกิจ การเชื่อมโยงและสร้างเครือข่าย ภายใต้กรอบการวิเคราะห์ ต้นทุนทางสังคมและเศรษฐกิจที่เหนือกว่า เมื่อพลังเศรษฐกิจแบบทุนจากภายนอกรุกคืบมา กลุ่มตระกูลเหล่านี้จึงฉกฉวยโอกาสได้ดีกว่า การมุ่งเน้นการศึกษาแบบนี้จึงทำให้กรอบการวิเคราะห์และนำเสนอไม่รอบด้าน เนื่องจากการเข้าใจเรื่องกลุ่มทุนในท้องถิ่นย่อมต้องมองทั้งระดับจุลภาคและเชิงโครงสร้าง โดยเฉพาะกลุ่มทุนรายใหญ่ที่สัมพันธ์รายย่อย กลุ่มตระกูลที่เชื่อมโยงตระกูลอื่น ไม่ว่าจะเป็นในสังคมเมืองที่ต้องสัมพันธ์กับกลุ่มทุนในสังคมชนบท ตระกูลจีนกับตระกูลชาติพันธุ์อื่น ระบบการสร้างเครือข่ายในวิถีการผลิต การค้า ภายใต้ระบบความสัมพันธ์ที่ซับซ้อน อันนอกเหนือจากทุนและกำไร ปฏิสัมพันธ์กับโลกภายนอกในแต่ละเงื่อนไข ใน

แต่ละบริบทที่ซับซ้อน มากกว่าความผันผวนในระบบเศรษฐกิจ เป็นต้น การศึกษาในครั้งนี้จึงมุ่งเน้นในประเด็นหาดหาดังกล่าว ทั้งนี้เพื่ออธิบายกลุ่มทุนในระบบเศรษฐกิจของภาคใต้ได้อย่างรอบด้าน

บรรณานุกรม

เอกสารภาษาไทย

แถมสุข นุ่มนนท์. **สถานภาพงานวิจัยสาขาประวัติศาสตร์ในประเทศไทย ระหว่าง พ.ศ. 2503 – 2535.** กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, 2536.

มหาวิทยาลัยทักษิณ. **รวมเรื่องย่องานวิจัย พ.ศ. 2537 – 2540.** ฝ่ายวิจัย มหาวิทยาลัยทักษิณ, 2541.

..... **การประชุมวิชาการเสนอผลงานวิจัย มหาวิทยาลัยทักษิณ พ.ศ.2544 – 2545.** “เอกสารประกอบการประชุมเสนอผลงานวิจัยมหาวิทยาลัย พ.ศ. 2544 –2545” กลุ่มส่งเสริมและประกันคุณภาพการศึกษาสำนักงานอธิการบดี มหาวิทยาลัยทักษิณ, 2545.

..... **การประชุมวิชาการเสนอผลงานวิจัย มหาวิทยาลัยทักษิณ พ.ศ.2543.** มหาวิทยาลัยทักษิณ, 2543.

..... **การประชุมวิชาการเสนอผลงานวิจัย มหาวิทยาลัยทักษิณ พ.ศ.2543.** มหาวิทยาลัยทักษิณ, 2543.

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ภาคใต้. **รวมเรื่องย่องานวิจัย 2529 – 2536** “เนื่องในครบรอบ 25 ปี แห่งการสถาปนามหาวิทยาลัย 1 ต.ค. 2536” สำนักงานฝ่ายวิชาการและวิจัย, 2536.

ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. **รวมบทความวิทยานิพนธ์ประวัติศาสตร์ พ.ศ. 2535 – 2544.** จัดพิมพ์เนื่องในโอกาสครบรอบ 60 ปี บัณฑิตศึกษา สาขาวิชาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2545.

ภูวดล ทรงประเสริฐ. **ทุนจีนปักกิ่งใต้.** กรุงเทพฯ: ทิปปิง พอยท์, 2546

ผาสุก พงษ์ไพจิตร. **การต่อสู้ของทุนไทย เล่ม 1-2 .** กรุงเทพฯ : มติชน, 2549

พรรณี บัวเล็ก. **ลักษณะของนายทุนไทยในช่วงระหว่าง พ.ศ.2457-2482.**

วิทยานิพนธ์ปริญญาเอก ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543

ยงยุทธ ชูแว่น. **สถานภาพงานวิจัยประวัติศาสตร์ภาคใต้ในประเทศไทย**

ระหว่าง พ.ศ.2503–2535 “ในสถานภาพงานวิจัยสาขาประวัติศาสตร์ในประเทศไทย ระหว่าง พ.ศ. 2503–2535” กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, 2544.

สงบ ส่องเมือง.**เศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านภาคใต้ในรongsห้าทศวรรษที่ผ่านมา.**
กรุงเทพฯ:วิถีทรรศน์, 2546.

อดิศร คักดีสูงและศุภการ สิริไพศาล.**การศึกษาองค์ความรู้งานวิจัยประวัติศาสตร์ภาคใต้ในรอบทศวรรษ พ.ศ.2537–2547.**รายงานการวิจัยมหาวิทยาลัยทักษิณ 2547.

เอกสารภาษาต่างประเทศ

Bell, Peter Francis. **“The Role of the Entrepreneur in Economic Development – A Case Study of Thailand”** Ph.D.thesis., The University of Wisconsin, 1968.

Hunting Technical Service Ltd. **Regional Planning Study South Thailand.**Vol.VII (Rubber). London : REDECON, 1974

Kunio, Yoshihara. **The Rise of Ersatz Capitalism in South–East Asia.** Singapore :Oxford University Press, 1988.

Phuwadol Songprasert. **“The Development of Chinese Capital in Southern Siam”** Ph.D.thesis, Monash University, 1986.

สถานภาพความรู้เรื่อง

“พัฒนาการทางเศรษฐกิจของภูเก็ต พ.ศ. 2504-ปัจจุบัน”

ลลิตา ภคเมธาวี¹

เป็นที่ทราบกันดีอยู่แล้วว่าภูเก็ตคือแหล่งท่องเที่ยวอันดับต้นๆ ของไทย หรือจะกล่าวได้ว่าเป็นอันดับต้นๆของโลก ที่มีนักท่องเที่ยวเข้ามาท่องเที่ยวในจังหวัดแห่งนี้ ในปี พ.ศ. 2556 มีนักท่องเที่ยวต่างชาติเข้ามายังภูเก็ต จำนวน 8,034,981 คน ส่วนนักท่องเที่ยวชาวไทยจำนวน 3,304,904 คน ซึ่งเป็นสถิติของการท่องเที่ยวจังหวัดภูเก็ต แต่ถ้าหากย้อนเวลาไป ภูเก็ตไม่ได้มีความสำคัญเพียงแต่เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติทางทะเลของประเทศไทย แต่เป็นเมืองท่าค้าขายที่สำคัญในอดีต

มีการบันทึกเรื่องราวเกี่ยวกับภูเก็ตมากมาย ไม่ว่าจะเป็นบันทึกการค้าค้นพบของ "คลอดิส ปโตเลมี"ซึ่งเป็นชาวกรีกที่เดินเรือมาทางใต้ผ่านช่องแคบมะละกา และได้เรียกเกาะ นี้ว่า "จังซีลอน" ซึ่งแปลว่า จุด หรือสถานีในการแวะพักเรือสำเภา การเป็นเมืองท่า ไม่ว่าจะเป็นเมืองท่าทางการค้าขายฝั่งทะเล เชื่อมโยงการค้าภายในประเทศ เมืองท่าการค้าระหว่างภาคใต้ฝั่งตะวันตกหรือฝั่งตะวันออก เช่นการค้ากับอ่าวบ้านดอน สุราษฎร์ธานี การค้ากับตรัง พัทลุง เป็นต้น และการค้ากับต่างประเทศ เช่น อินเดีย พม่า อังกฤษ คาบสมุทรมลายู ภูเก็ตจึงเปรียบเหมือนจุดยุทธศาสตร์ที่เชื่อมโยงเส้นทางการค้าระหว่างโลกตะวันตกและโลกตะวันออกอีกจุดหนึ่ง ดังนั้นในเรื่องความสำคัญของเมืองท่า รัฐจึงให้ความสำคัญกับหัวเมืองนี้มาทุกยุคทุกสมัย นับตั้งแต่สุโขทัย อยุธยา ธนบุรี และโดยเฉพาะในสมัยรัตนโกสินทร์

นอกจากการเป็นเมืองท่าที่สำคัญแล้วในอดีตภูเก็ตมีทรัพยากรทางเศรษฐกิจที่สำคัญคือ ทรัพยากรประเภทแร่ดีบุก ในปี พ.ศ. 643 จากการบันทึก

¹อาจารย์ประจำสาขาวิชาสังคมศึกษา คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏภูเก็ต.

จากหลักฐานว่าเอกอัครราชทูต ฝรั่งเศส บันทึกลงจาก ร.ท. เจมส์ โลว์ มีการบันทึกถึงกลางซึ่งกษัตริย์ไทยให้ชาวฝรั่งเศสมาค้าขายที่เมืองกลาง เช่น ในสมัยอยุธยา ได้มีชาวฝรั่งเศสขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตผูกขาดค้าขายแร่ดีบุกที่ภูเก็ตแต่ผู้เดียว และมีเรือจาก "คลอรามันเดล" แล่นรับส่งสินค้ามา ยังภูเก็ตปีละ 1 ลำ ประจำทุกปี จากพงศาวดารเมืองกลางก็มีการบันทึกถึงการค้าดีบุกระหว่างกับต้นฟรานส์ซิส โลว์กับเมืองกลาง ช่วงการเกิดสงครามเก้าทัพสาเหตุส่วนหนึ่งของการยกทัพมาทางภูเก็ต คือต้องการภูเก็ตในฐานะส่วนหนึ่งของเมืองท่าเพื่อเชื่อมโยงเส้นทางการค้ากับพม่า ภูเก็ต และคาบสมุทรมลายู และแร่ดีบุก ภายหลังที่พม่าอยู่ภายใต้อาณานิคมของอังกฤษ ภูเก็ตก็ได้กลายเป็นจุดยุทธศาสตร์สำคัญของอังกฤษในการเชื่อมโยงทางเศรษฐกิจ โดยอังกฤษได้ขยายอาณานิคมครอบครองเกาะปีนัง และติดต่อซื้อขายแร่ดีบุกกับภูเก็ต บันทึกจากกับต้นฟรานส์ซิส โลว์ที่มีการสั่งซื้อแร่ดีบุกจากท่าเวทกษัตริย์ท่าวศรีสุนทร ในจดหมายเหตุเมืองกลาง จากข้อมูลทีกล่าวนมา ล้วนกล่าวถึงภูเก็ตว่าเป็นเมืองท่า และเป็นแหล่งแร่ดีบุก

การค้าแร่ดีบุกในภูเก็ตเริ่มได้รับความนิยมหรือเป็นที่ต้องการของตลาดมากขึ้นเมื่อมีการทำสนธิสัญญาเบาว์ริง พ.ศ. 2398 แต่กลุ่มแรงงานของชาวพื้นเมืองมีจำนวนจำกัด ดังนั้นจึงต้องจ้างแรงงานชาวจีนเข้ามาเพื่อเป็นกลุ่มแรงงานหลักในกิจการเหมืองแร่ดีบุกเพื่อให้เพียงพอกับความต้องการของตลาด การทำแร่ดีบุกในระยะแรกปีนังการทำเหมืองหาบจึงต้องใช้แรงงานคนจำนวนมากแรงงานส่วนมากเป็นกรรมกรจีนจากปีนังซึ่งอพยพมาจากทางตอนใต้ของประเทศจีนได้แก่มณฑลไหหลำ ดังนั้นกลุ่มชาวจีนที่อพยพมาในระยะนี้พูดภาษาฮกเกี้ยน การทำเหมืองแร่เดิมทำบริเวณเมืองกลาง บ้านสะปำ ต่อมาย้ายกิจการมายังอำเภอกะทู้ และบ้านทุ่งคา (คืออำเภอเมืองภูเก็ตในปัจจุบัน) ทำให้มีกลุ่มชาวจีนอพยพเข้ามาอยู่บริเวณนี้เป็นจำนวนมาก จนกระทั่งมีการย้ายเมืองจากเมืองกลางมาอยู่ที่บ้านทุ่งคา ซึ่งกลายเป็นจุดเริ่มต้นของกลุ่มชาวจีนจนกระทั่งภายหลังมีการสะสมทุนจนเป็นกลุ่มนายทุนที่สำคัญ

ในสมัยรัชกาลที่ 5 สิ่งที่ทำให้เห็นว่าภูเก็ตมีพัฒนาการทางเศรษฐกิจอีกด้าน คือ ภูเก็ตเป็นอีกหัวเมืองที่มีการตั้งธนาคาร คือ ธนาคารชาร์เตอร์ หรือ ชาร์เตอร์ แบงก์ ขยายสาขาจากปีนังมาเปิดที่ภูเก็ต โดยจัดสถานที่ทำการไว้ตรงหัวมุมสี่แยก ตลาดใหญ่ พร้อมกับสร้างสถานีตำรวจอยู่ฝั่งตรงข้ามถนนให้ความคุ้มครอง ปัจจุบันอยู่ที่สี่แยกโรงพักตลาดใหญ่ ฝั่งตรงข้ามกับที่ตั้งธนาคารคือ คลองบางใหญ่ เดิมเคยเป็นท่าเรือลำเภานขนาดใหญ่ "ชาร์เตอร์แบงก์" จึงเป็นธนาคารแรกที่เปิดทำการในจังหวัด ภูเก็ต ทำหน้าที่โอนรับจ่ายเงิน ซื้อ-ขายสินค้าระหว่างประเทศเป็นหลัก จึงเป็นที่ยืนยันความสำคัญของเศรษฐกิจในภูเก็ต ก่อตั้งปี พ.ศ. 2450 ในสมัยรัชกาลที่ 5 โดยดำริของพระยารัษฎานุประดิษฐ์ มหิศรภักดีฯ เจ้าเมืองภูเก็ตเพื่อตอบสนองการพัฒนากระบวนการเศรษฐกิจ การเงินการธนาคารของเมืองภูเก็ต ในการค้าขายแร่ดีบุก ยางพาราและสินค้าต่างๆไปยังต่างประเทศ

พ.ศ. 2540 ได้มีการนำเอาเรือขุดแร่ในทะเลเข้ามาบริเวณอ่าวทุ่งคา ทำให้กิจการการค้าแร่เจริญรุ่งเรืองขึ้น ซึ่งนอกจากกลุ่มชาวจีนจะเข้ามามีบทบาทในกิจการการค้าแร่แล้ว ยังมีชาวต่างชาติ เช่น อังกฤษ มาจัดตั้งบริษัททุ่งคาฮาร์เบอร์ ริษัท ทุ่งคา ฮาร์เบอร์ จำกัด (มหาชน) ได้ถูกริเริ่มขึ้นมาจากแนวคิดของ กัปตัน เอ็ดเวิร์ด ที ไมล์ส ชาวออสเตรเลีย ซึ่งหวังจะพัฒนาเครื่องมือ เพื่อลงทุนทำ ธุรกิจเหมืองแร่นอกชายฝั่ง หลังจากที่ได้ สังเกตเห็นวิธีการ ทำเหมืองแร่ของชาวจีน ปัตัน เอ็ดเวิร์ด ที ไมล์ส ชาวออสเตรเลีย ได้เดินทางเข้ามาที่ภูเก็ตเมื่อ ปี พ.ศ. 2448 ได้มีโอกาสไปดูการทำเหมืองแร่ดีบุกที่อ่าวทุ่งคา การทำเหมืองในขณะนั้นเป็นการทำเหมืองแร่บริเวณชายหาดริมทะเล ใช้แรงงานคนขุดขนกระสะแร่ไปล้างโดยทำคันทำนบดินป้องกันน้ำทะเล กัปตันไมล์ส คาดว่ามีแร่ต่อจากชายหาดลงไปใต้ทะเลด้วย จึงเช่าเรือเจาะสำรวจแร่บนบกพร้อมกับว่าจ้างคนงานใช้เรือลำป็น 2 ลำทำเป็นทุ่น นำไปทดลองเจาะสำรวจแร่ในทะเลนอกเขตที่มีการทำเหมือง ผลการเจาะสำรวจเป็นที่น่าพอใจ กัปตันไมล์สจึงติดต่อขอสัมปทานทำเหมืองแร่ในทะเล ในนามบริษัท ทุ่งคาฮาร์เบอร์ เทร์ริดิง จำกัด และได้รับสัมปทาน

เมื่อวันที่ 11 กันยายน พ.ศ.2449 ที่ ในปี พ.ศ. 2450 บริษัทได้เริ่มทำเหมืองแร่ดีบุกทางทะเลโดยใช้เรือชุดแบบกระพ้อรายแรกของโลก

ภายหลังการทำสนธิสัญญาเบาว์ริง แร่ดีบุกก็ได้กลายเป็นสินค้าหนึ่งที่เป็นที่ต้องการของตลาดโลก ยุคนี้เกิดการเปลี่ยนแปลงของภูเก็ตอย่างมากโดยเฉพาะการเข้ามามีบทบาทในกระบวนการค้าแร่ดีบุก มีกลุ่มชาวจีน อังกฤษเข้ามามีบทบาทจนกระทั่งราชสำนักต้องเปลี่ยนนโยบายในการปกครอง เป็นระบบมณฑล ในช่วงนี้ได้มีชาวจีนบางส่วนแล่นเรือสำเภาลำเลียงสินค้าไปยังเกาะปีนัง และได้ใช้ภูเก็ต เป็นจุดแวะส่งสินค้า รับน้ำจืด และ หลบมรสุม จึงได้ตัดสินใจชักชวนกันหอบเลื้อยผืนหมอนใบเข้ามารับจ้างเป็นกุลีหรือกรรมกรในเหมืองแร่ จากการที่แร่ดีบุกเป็นที่ต้องการของประเทศต่างๆ โดยเฉพาะประเทศมหาอำนาจมากขึ้นเอง จึงได้มีการขอผูกขาดการทำเหมืองแร่ และจัดเก็บภาษีอากร ภาษีแร่ ส่งส่วยไปเลี้ยงรัฐบาลกลาง

ช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 1 จนถึงสงครามโลกครั้งที่ 2 เกิดการเปลี่ยนแปลงของกลุ่มตระกูลชาวจีนที่ทำกิจการเหมืองแร่ จนมีการสะสมทุนและก้าวขึ้นมามีบทบาทต่อเศรษฐกิจในภูเก็ต การทำสัมปทานชุดแร่ในภูเก็ตตกอยู่กับนายทุนต่างชาติและคนใกล้ชิดเจ้าเมือง โดยเฉพาะชาวอังกฤษและชาวจีนที่อพยพเข้ามาเป็นกุลีเหมืองแร่ แนวโน้มความต้องการแร่ดีบุกเพิ่มสูงขึ้น ชาวจีนอพยพเข้ามามากขึ้น และกลายเป็นกลุ่มชนที่เข้ามามีบทบาททางเศรษฐกิจในภูเก็ต ได้แก่ ตระกูล ณ ระนอง ตัณฑวนิช หงษ์หยก โกยสมบูรณ์ บุญสูง วานิช เอกวานิช งานทวี ทองตัน แซ่อ่อง หรือถาวรวงศ์ อุปัติศฤงค์ ตันติวิท เชื้อซวงค์ อุดมทรัพย์ เป็นต้น ยกตัวอย่างเช่น การขนส่งสินค้าทุกชนิดทำได้โดยเรือสำเภา และเรือกลไฟที่ทำเรือคลองท่าจีน เกาะสิเหร่หรือ ที่เรียกกันว่า ท่าเรือนายหัวเจียร หรือท่าเรือเฒ่าแก่เจียร ทั้งนี้เนื่องจากการขนส่งสินค้าแทบทุกชนิดนายเจียร วานิช ตันตระกูล"วานิช" เป็นผู้ดำเนินการ และแม้อยู่ระหว่าง สงครามโลกครั้งที่ 2 ภูเก็ตขาดแคลนอาหารการกินทุกอย่าง แม้กระทั่งยารักษาโรค นายเจียรก็ยังสามารถนำเข้ามาได้ครั้งละเป็นจำนวนมาก

กิจการแร่ดีบุกเริ่มซบเซาเมื่อเกิดสงครามโลกครั้งที่ 1 และครั้งที่ 2 ในปี 2530 แร่ดีบุกเริ่มล้นตลาด ราคาตกต่ำเรื่อยมา แม้กระทั่งภาคี ดีบุกโลกที่มีประเทศผู้ผลิตและส่งออกเป็นสมาชิก เป็นผู้ควบคุมโควตาการผลิต รวมทั้งกำหนดราคา หดหนทางแก้ไขล้มไปในที่สุด เหมือนแร่ทั้งบนบกและในเรือดูดแร่ในทะเลเขตสัมปทานของ อ.ม.ท. ก็หยุดกิจการในปี 2536 รัฐบาลมีมติให้ยุบเลิกในปี 2539 ส่วนบริษัททุ่งคา-อ่าวขาม หรือ บริษัททุ่งคาฮาเบอร์ฯ อันเป็นบริษัทเรือขุดแร่ดีบุกยักษ์ใหญ่ และมีอายุ การทำเหมืองในภูเก็ตมากกว่า 60 ปีได้หยุดกิจการลง ประกอบกับกระแสอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม และธรรมชาติมีมากขึ้น เห็นได้จากการประท้วงในเหตุการณ์แท่นธาลัม พ.ศ. 2529 นอกจากนี้ยังมีการต่อต้านการทำเหมืองแร่ในทะเล พร้อมกับยืนยันว่าการทำเหมืองแร่ในรูปแบบดังกล่าวเป็นการทำลายทรัพยากร ธรรมชาติใต้ทะเล

ประมาณ พ.ศ. 2515 เป็นต้นมากิจการการค้าแร่ดีบุกก็เริ่มลดน้อยลงตามลำดับ พ.ศ. 2520 รัฐบาลได้จัดตั้งสำนักงานการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยขึ้นในจังหวัดภูเก็ตโดยได้วางแผนการท่องเที่ยวที่เน้นการรักษาสภาพการเป็นเมืองท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน อีกทั้งยังเอกข้อผิดพลาดจากการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเมืองพัทยา มาเป็นข้อเปรียบเทียบผลจากการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ ทำให้กลุ่มชาวจีนที่เคยทำกิจการเหมืองแร่ดีบุก ปรับเปลี่ยนเป็นกิจการการค้า การท่องเที่ยวและการโรงแรม เช่น กลุ่มตระกูล"ติลก ถาวรวงศ์" ที่คนภูเก็ตเรียกกันว่า"นายหัวเต็กหลิม" ประธานบริษัทในเครือ "ติลกกรุ๊ป" เริ่มจากการตั้งโรงแรมถาวร ที่ถนนรัชฎาเมื่อปี พ.ศ. 2506 ควบคู่กับการทำเหมืองแร่ ต่อมาเมื่อมีโครงการหมู่บ้านนิมิตร และติลก ไทมัสแควร์ พร้อมกับโรงแรม พี.เอส. อินน์ จนกระทั่งยุคกระแสการส่งเสริมการท่องเที่ยว จึงได้ขึ้นโรงแรมระดับห้าดาวที่หาดกะรน และอ่าวนาคาเล ทั้งหมดใช้ที่ดินที่ผ่านการทำเหมืองแร่

ตระกูลต่อมา คือ ตระกูล ณ ระนอง ที่ได้ขึ้นโครงการศูนย์การค้าเพิร์ลที่ถนนมนตรีเมื่อปี พ.ศ. 2519 มีโรงแรมเพิร์ล 12 ชั้น โบว์ลิง และภาพยนตร์ อยู่ภายใต้การบริหาร ของ "วิจิตร ณ ระนอง" ที่ได้ศึกษา ด้านธุรกิจการท่องเที่ยวมา

โดยเฉพาะ อีกทั้งยังเป็นผู้ร่วมก่อตั้งสมาคม ธุรกิจท่องเที่ยวจังหวัดภูเก็ตเมื่อปี พ.ศ. 2521 เป็นนายกสมาคมคนแรก และผูกขาดตำแหน่งมายาวนานถึง 15 ปี จึงต้องสละตำแหน่ง อีกทั้งยังมีตำแหน่ง เกี่ยวกับการท่องเที่ยว อีกหลายตำแหน่ง เช่น ประธานสมาพันธ์ธุรกิจท่องเที่ยวส่วนภูมิภาคแห่งประเทศไทย อดีตนายกสมาคมโรงแรมไทย กรรมการบริหารการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย เป็นต้น กลุ่มตระกูลที่ยกตัวอย่างมานี้ล้วนพัฒนามาจากกลุ่มชาวจีนที่เข้ามามีบทบาทการค้าแร่ดีบุกและยางพารา เมื่อมีการส่งเสริมการท่องเที่ยวก็ยิ่งทำให้กลุ่มนายทุนเดิมเห็นช่องทางในการขยายตัวทางเศรษฐกิจ

นอกจากแร่ดีบุกแล้ว พืชเศรษฐกิจที่เข้ามามีบทบาทในเมืองภูเก็ตอีกประการคือ ยางพารา กลุ่มนายทุนชาวจีนที่ทำกิจการเหมืองแร่ บางส่วนเริ่มขยายเข้าไปมีบทบาทในพืชเศรษฐกิจ ชนิดนี้ เช่น ตะกูลวานิช ตระกูลงานทวี โดยมีการกว้านซื้อที่ดินในภูเก็ต เพื่อการทำสวนยางพารา ยางพาราเริ่มเข้ามามีความสำคัญต่อตลาดการค้าโลก โดยเฉพาะหลังสงครามโลกครั้งที่ 1 และ 2 และมีความสำคัญมาจนถึงปัจจุบัน

ตารางตระกูลที่มีบทบาทในภูเก็ตจากการทำกิจการเหมืองแร่ดีบุก สู่ธุรกิจปัจจุบัน

ตระกูล	ผู้ก่อตั้ง	ธุรกิจเดิม	ธุรกิจปัจจุบัน
ตันชัยย์	พระอร่ามสาครเขตร	นายเหมืองแร่ดีบุกและ เจ้าของสวนยางพารา	ธุรกิจการค้า
ตระกูลตันทว วณิช	หลวงบำรุงจีน ประเทศ (ตันเนียวหยี่)	ทำเหมืองแร่ โรงน้ำแข็ง โรงรับจำนำ	ธุรกิจการค้า
ตระกูลหงษ์หยก	หลวงอนุภาษภูเก็ต การ	ทำเหมืองหาบ เหมืองสูบ	บริษัทอนุภาษ

		เหมือนเรือชุด สวนยาง สวนมะพร้าว โรงงานแปรรูปไม้ โรงสีข้าว เรือเดินทะเล ระหว่าง ภูเก็ต – กันตัง	
ตระกูลทองตัน	ขุนชนานิเทศและ หลวงชนาทรนิเทศ	ร้านขายของชำแถว ถนนกลาง	ธุรกิจการค้า
ตระกูลอุบัติ ศฤงค์	นายฮั่นก้วน แซ่เหงอ	การค้าขายและทำ เหมืองแร่	โรงงานยางแผ่น รมควันส่งออก ตัวแทนจำหน่าย รถจักรยานยนต์ ฮอนด้า ตัวแทนจำหน่าย เปียร์ตราสิงห์
ตระกูลตันบุญ ณ ระนอง	ขุนเลิศโกศารักษ์ (ตันเค่หลิม หรือ หลิม ตันบุญ	เรือแจวข้ามฟาก	ธุรกิจโรงแรมและ การท่องเที่ยว
ตระกูลอุดม ทรัพย์	ขุนวิเศษนุกุลกิจ (วิเศษ อุดมทรัพย์) หรือนายตันเองกี	เมืองหาบ เมืองรู เมืองสุบรีด	บริษัทวิเศษนุกุล กิจ จำกัด เมืองแร่ที่ ต.เกาะ แก้ว เมืองแร่ การวัสดุก่อสร้าง บริษัทวิเศษฯ โรงพิมพ์วิเศษ

			คอมพิวออฟเซ็ท กิจการโรงแรม วิเศษที่ป่าตอง กิจการพัฒนาที่ดิน จัดสรรที่ดิน
ตระกูลวานิช	เจียร วานิช	โรงงานยาง โรงงาน น้ำมันมะพร้าว บุกเบิกอุตสาหกรรม น้ำมันปาล์ม	ธุรกิจการค้า
ตระกูลจิราวุธ	นายเจียะออ แซ่เจี๋ย	รับจ้างเชื่อมบัดกรี สังกะสี ร้านขายพวกอะไหล่ รถยนต์ คือ ร้าน ฮกฮวด	โรงแรมป่าตอง เมอร์ลิน อุตสาหกรรมการ ผลิตรองเท้าเพื่อ การส่งออก โดย ตั้งเป็นบริษัท วี. อาร์. ฟุตแวร์ จำกัด

จากตารางข้างต้นเป็นการปรับตัวของกลุ่มชาวจีนที่เข้ามาทำกิจการแร่ดีบุกในภูเก็ต จนกระทั่งแร่ดีบุกเริ่มลดความต้องการของตลาดโลกภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ทำให้กลุ่มนายทุนชาวจีนหันมาประกอบกิจการอื่น เช่น ความสนใจในกิจการยางพาราและปาล์มน้ำมัน การสนใจในธุรกิจโรงแรมและการการท่องเที่ยว การเจริญเติบโตของกลุ่มอสังหาริมทรัพย์ ซึ่งกลุ่มชาวจีนที่เข้ามาลงทุนได้มีการติดต่อขอสัมปทานแร่ดีบุก ดังนั้นสิ่งที่เกิดขึ้นตามมาก็คือการจับจองที่ดินในภูเก็ตเพื่อการลงทุนต่อยอดในกิจการอื่น อย่างไรก็ตามกลุ่มชาวจีนที่เข้ามามีบทบาททางเศรษฐกิจในภูเก็ตยุคนี้มีการบริจาคตินเพื่อการกุศลในการสร้าง

โรงพยาบาล โรงเรียน มหาวิทยาลัย เช่น กลุ่มของนายเลิศ โกศารักษ์ ได้บริจาคที่ดินบริเวณสามกองเพื่อจัดสร้างมหาวิทยาลัยราชภัฏภูเก็ต ซึ่งในสมัยนั้นคือวิทยาลัยครูภูเก็ต บริจาคที่ดินเพื่อสร้างโรงพยาบาลวชิระซึ่งปัจจุบันคือโรงพยาบาลประจำจังหวัด กลุ่มแรงงานที่เข้ามามีบทบาทในกิจการเหมืองแร่ดีบุกยุคนี้ได้มีการสร้างสถานที่สาธารณะประโยชน์เพื่อคนในท้องถิ่นอีกด้วย

ดีบุกและยางพาราเข้ามามีบทบาทสำคัญในภูเก็ตเรื่อยมาจนกระทั่ง ปีพ.ศ. 2530 แร่ดีบุกเริ่มล้นตลาด ปี พ.ศ. 2539 บริษัททุ่งคา-อ่าวขาม หรือ บริษัททุ่งคาฮาเบอร์ฯ อันเป็นบริษัทเรือขุดแร่ดีบุกยักษ์ใหญ่ในภูเก็ตก็ได้ปิดกิจการถือว่าสิ้นสุดยุคการทำเหมืองแร่อย่างแท้จริง ประกอบกับภาครัฐใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมทั่วประเทศ เศรษฐกิจในภูเก็ตเริ่มเปลี่ยนจากการค้าแร่ดีบุกเป็นการท่องเที่ยว เริ่มเกิดในช่วงทศวรรษ 2520 เป็นต้นมาจนถึงปัจจุบัน รัฐบาลได้ส่งเสริมให้มีการพัฒนาเศรษฐกิจทางด้านการท่องเที่ยว ไม่ว่าจะเป็นการหาจุดเด่นของภูเก็ต ทรัพยากรที่มีค่า เห็นได้จากคำขวัญที่ว่า “ไข่มุกอันดามัน สวรรค์เมืองใต้ หาดทรายสีทอง สองวีรสตรี บารมีหลวงพ่อแช่ม”

การหลั่งไหลเข้ามาของนักท่องเที่ยวที่จังหวัดภูเก็ต มีอัตราการเติบโตสูงมากจากจำนวนไม่กี่หมื่นคนในปี 2520 เพิ่มมาเป็น 6.96 แสนคนใน ปี พ.ศ. 2542 ช่วงระยะห่างกันแค่ 12 ปี สถิติการรองรับนักท่องเที่ยวเพิ่มสูงขึ้นอย่างรวดเร็วจนอยู่ที่ 2.66 ล้านคน สำหรับฤดูกาลท่องเที่ยวเมืองภูเก็ตนั้น ใน 1 ปีถูกแบ่งออกเป็น 2 ระยะคือ ช่วงโลว์ซีซั่น หมายถึง หน้ามรสุมหรือหน้าฝน ประมาณเดือนพฤษภาคมถึงเดือนตุลาคม ทำให้มีนักท่องเที่ยวยุโรปซึ่งมีกำลังซื้อสูงเข้ามาน้อย แต่ช่วงไฮซีซั่นประมาณปลายเดือนตุลาคมถึงเดือนเมษายนฝนตกน้อย ประกอบกับหมดหน้ามรสุมทางยุโรปเริ่มหนาวนักท่องเที่ยวในแถบนั้นต่างหนีหนาวเข้ามาพักผ่อนอาบแดดกัน เป็นช่วงที่การเงินสะพัดมากที่สุด เมื่อสภาพฤดูกาลท่องเที่ยวเป็นลักษณะนี้ จึงเกิดการขยายตัวเพื่อรองรับการท่องเที่ยวไม่ว่าจะเป็นตัวอาคาร โรงแรมอุปกรณ์ส่วนประกอบต่าง ๆ ตลอด จนกำลังแรงงานบุคลากรที่หลั่งไหล

เข้ามาทำงาน ก่อให้เกิดภาวะการว่างงานในช่วงโลว์ซีซั่น ดังนั้นต้อง ทำให้การ
ท่องเที่ยวคึกคักทั้งปี

การเข้ามาท่องเที่ยวของนักท่องเที่ยวไม่ว่าจะเป็นทั้งชาวไทยและชาว
ต่างประเทศ สิ่งที่ทำให้เศรษฐกิจเกิดเปลี่ยนไปคือการเกิดอาชีพบริการ ไม่ว่าจะเป็น
เป็น การโรงแรม มัคคุเทศก์ ร้านอาหาร กู้ก (อาหารนานาชาติ) ร้านของฝาก อาชีพ
หมอนวดแผนโบราณ อาชีพช่างเสริมสวย เกษตรกร หรือแม้กระทั่งอาชีพขับรถ
แท็กซี่ที่เข้ามามีบทบาททางเศรษฐกิจในภูเก็ตเป็นอย่างมาก สิ่งกระตุ้นบางส่วนที่
ทำให้ภูเก็ตพัฒนาทางด้านการท่องเที่ยวอีกส่วนคือ การพัฒนาการคมนาคม ทั้ง
ทางบกมีการเชื่อมเส้นทาง การค้ากับเมืองใหญ่ๆ เช่น ภูเก็ต-เชียงใหม่ ภูเก็ต-
ขอนแก่น ภูเก็ต-ชลบุรี เป็นต้น ทางน้ำ ภูเก็ตมีท่าเรือหลายแห่ง เช่น ท่าเรือบาง
โรง ท่าเรืออ่าวปอ ท่าเรือเกาะสิเหร่ ทางอากาศก็เป็นสนามบินนานาชาติ การ
ขยายทางด้านการท่องเที่ยวยังทำให้มีคนอพยพเข้ามาเป็นแรงงานในทุกๆด้าน สิ่ง
ที่ตามมาอีกประการคือ การขยายตัวของชุมชนและเมือง ที่ดินในภูเก็ตจึงมีราคา
สูงมาก โดยเฉพาะที่ดินบริเวณชายฝั่งทะเล สิ่งที่น่าเป็นห่วงอีกประการคือ การค้า
มาครอบครองที่ดินส่วนมากอยู่ภายใต้อำนาจของชาวต่างชาติ คนท้องถิ่นใน
ภูเก็ตเอง

ปัจจัยที่กระตุ้นต่อการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจในจังหวัดภูเก็ตมีหลาย
ประการ เช่น นโยบายแผนพัฒนาทางเศรษฐกิจ ที่เน้นการส่งเสริมการท่องเที่ยว
การเปลี่ยนแปลงธุรกิจของเหมืองแร่ดีบุกซึ่งการทำแร่

การพัฒนาทางเส้นทางการติดต่อ ในจังหวัดภูเก็ต เช่น การก่อสร้างสะพาน
สารสิน เชื่อมโยงระหว่างท่าฉัตรไชย จังหวัดพังงาและท่าฉัตรไชย จังหวัดภูเก็ต เริ่ม
ก่อสร้าง พ.ศ. 2508 เปิดใช้ครั้งแรกวันที่ 7 กรกฎาคม พ.ศ. 2510 ซึ่งเดิมการเดินทาง
เข้ามายังตัวจังหวัดภูเก็ตต้องนั่งเรือข้ามฟากจากพังงามายังภูเก็ต การตัด
สะพานเชื่อมต่อทำให้ระบบการคมนาคมขยายตัวเพิ่มมากขึ้น กล่าวได้ว่าสะพาน
สารสินคือประตูแห่งการคมนาคมทางบกที่ทำให้จังหวัดสามารถติดต่อกับพื้นที่
อื่นได้ง่ายมากขึ้น

การเดินทางที่อำนวยความสะดวกอีกประการคือ การคมนาคมทางอากาศ ซึ่งมีสนามบินนานาชาติอยู่ที่บ้านไม้ขาว อำเภอถลาง จังหวัดภูเก็ต เดิมเป็นท่าอากาศยานใช้ในกิจการทหารอยู่ในความดูแลของกองทัพอากาศ ไร่ใช้เป็นอาคารผู้โดยสารตั้งแต่พ.ศ. 2504 จนกระทั่งยกฐานะเป็นท่าอากาศยานนานาชาติจังหวัดภูเก็ตวันที่ 23 พฤษภาคม 2532 ซึ่งมีเที่ยวบินมากเป็นอันดับ 3 ของประเทศรองจากท่าอากาศยานนานาชาติสุวรรณภูมิและดอนเมือง เริ่มใช้เมื่อวันที่ 8 ตุลาคม 2531 นอกจากนี้ภูเก็ตได้มีการสร้างถนนรอบเกาะภูเก็ต เพื่ออำนวยความสะดวกในการเดินทาง

นอกจากนี้ยังมีการสร้างท่าเรือน้ำลึกขนาดใหญ่โดยใช้วิธีการถมทะเล มีท่าเทียบเรือ 2 ท่าสำหรับเทียบเรือสินค้าทั่วไปและท่าเทียบเรือสำหรับสินค้ากล่อง ท่าเทียบเรือสร้างเสร็จเมื่อ พ.ศ. 2531 สินค้าที่ขนถ่ายส่วนใหญ่ได้แก่ ปลาแช่แข็ง วัสดุก่อสร้าง ยางพารา น้ำยางข้น อาหารแช่แข็ง

พัฒนาการทางเศรษฐกิจของภูเก็ต หลัง พ.ศ. 2500 เป็นต้นมานอกจากการขยายของเมืองที่เป็นศูนย์กลางการท่องเที่ยวแล้ว บริเวณที่กลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวได้แก่ อำเภอกะทู้ เช่นบริเวณชายหาดป่าตอง กะตะ กระรน บริเวณอำเภอเมืองซึ่งเป็นศูนย์กลางวัฒนธรรมพื้นถิ่น การอนุรักษ์ย่านชุมชนเก่า ส่วนบริเวณอำเภอถลาง กลายเป็นแหล่งที่พักของกลุ่มคนซึ่งไม่ได้เป็นคนพื้นเมือง ภูเก็ต การเกิดกลุ่มโรงแรมธุรกิจอื่นก็ยิ่งขยายตามมาด้วย เช่น ธุรกิจอสังหาริมทรัพย์

ปัจจุบันแหล่งบันเทิงเพื่อการท่องเที่ยวในภูเก็ต มีมากมายหลายแห่ง โดยแบ่งได้ออกเป็นหลายประเภท เช่น แหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ได้แก่ บริเวณย่านเมืองเก่า ดึกแถว ชิโน-โปรตุกีส แหล่งท่องเที่ยวในกลุ่มพิพิธภัณฑ์ เช่น พิพิธภัณฑ์ภูเก็ตไทยหัว พิพิธภัณฑ์บ้านขุนจีนชินประชา พิพิธภัณฑ์เมืองถลาง พิพิธภัณฑ์แร่ดีบุก แหล่งท่องเที่ยวเพื่อสร้างความบันเทิงให้กับนักท่องเที่ยว เช่น ภูเก็ตแฟนตาซี สยามนิรมิตร นอกจากนี้ยังมีแหล่งท่องเที่ยวตามธรรมชาติ เช่น

จุดชมวิวเขารัง แลชมพรหมเทพชายหาดป่าตอง กะตะ กระรน กิจกรรมบริเวณชายหาดมีมากมายหลายประเภทเช่น ดำน้ำ เจสกี ชีม้า

เมื่อมีแหล่งท่องเที่ยวมากมายหลากหลายตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยวหลายประเทศ ปัจจุบันมีนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทย จีน ญี่ปุ่น รัสเซีย เข้ามาท่องเที่ยวในภูเก็ตตลอดปี ซึ่งสิ่งที่ตามมาคือกิจการอื่นเพื่อตอบสนองความต้องการของการท่องเที่ยว เช่น กิจการการโรงแรม บริการการท่องเที่ยว กิจการร้านค้าของฝากของที่ระลึกชาวภูเก็ต เช่น สับปะรดภูเก็ต น้ำพริกกุ้งสด ขนมพื้นเมืองที่ผสมผสานกับวัฒนธรรมชาวจีน รวมถึงร้านอาหารที่เป็นเอกลักษณ์ของจังหวัด

การเข้ามาท่องเที่ยวของนักท่องเที่ยวจึงหมายถึงการเกิดกลุ่มอาชีพอื่น กลุ่มแรงงานคน ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มแรงงานด้านการบริการ เช่น อาชีพขับรถแท็กซี่ ในจังหวัดภูเก็ต ซึ่งถือว่าเป็นอาชีพที่ทำรายได้สูงให้กับผู้ประกอบการ ตัวอย่างเช่น การเดินทางจากสนามบินภูเก็ตเข้ามาในตัวอำเภอเมืองภูเก็ต ระยะทางประมาณ 30 กิโลเมตร ค่าบริการอยู่ที่ 500 บาทต่อเที่ยว ซึ่งทำให้เป็นธุรกิจที่ทำรายได้เป็นอย่างดี กลุ่มบริการอื่นที่ทำรายได้ดีไม่แพ้กลุ่มขับรถบ้างคือ กลุ่มบริการนักท่องเที่ยวบริเวณชายหาด เช่น ธุรกิจการนวด สปา ช่างเสริมสวย มีกลุ่มธุรกิจและบริการอื่น เช่น ร้านค้า ร้านอาหาร ทำให้มีการนำเข้ามาอาหารจากพื้นที่อื่นเข้ามาเพื่อรองรับกับปริมาณคนที่เพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง

เพื่อตอบสนองความต้องการของเมืองที่เปลี่ยนแปลงไป กลุ่มแรงงานกรรมกร เพื่อก่อสร้าง การขยายตัวของธุรกิจอสังหาริมทรัพย์ที่เพิ่มมากขึ้น เช่น บ้าน คอนโดมิเนียม บ้านเช่า อาคารพาณิชย์ เมื่อการขยายตัวของกลุ่มอาชีพอื่นเพิ่มมากขึ้นจึงเกิดกลุ่มแรงงานหลายประเภท เช่นกลุ่มนายทุนนักธุรกิจทั้งในประเทศและต่างประเทศ เช่นกรรมกรแรงงานในการก่อสร้าง ได้แก่ชาวพม่า ซึ่งเข้ามาเป็นแรงงานงานทั้งที่ถูกกฎหมายและมีการลักลอบเข้ามา แรงงานชาวฟิลิปปินส์ นอกจากนี้ยังมีชาวต่างชาติอื่นเข้ามาประกอบธุรกิจเอง เช่น จีน รัสเซีย ญี่ปุ่น เกาหลี สิงคโปร์ เป็นต้น

สิ่งที่ทำให้กลุ่มแรงงานสามารถดำรงชีพอยู่ได้ นั่นคือการเกิดร้านค้าปลีกที่ก่อตั้งโดยคนภูเก็ต ซึ่งมีราคาสินค้าที่ถูก จนเกิดการขยายตัวของร้านค้าปลีกในจังหวัดภูเก็ต เช่น ห้างซูเปอร์เชป (Super Cheap) ซึ่งเป็นห้างที่มีจุดเริ่มต้นจากการเป็นร้านโชห่วยขนาดเล็กแล้วค่อยๆ ขยายมาเป็นห้างสรรพสินค้า มีลักษณะเป็นตลาดสดผสมกับตลาดการค้า มีสินค้าอุปโภคบริโภคเพื่อตอบสนองความต้องการอย่างครบถ้วนด้วยถูก ปัจจุบันมีการเปิดสาขาย่อยบริการ 24 ชั่วโมงกระจายตามชุมชนต่างๆภายในภูเก็ต รองรับกับกลุ่มแรงงานที่เข้ามาเป็นแรงงานในภูเก็ต เช่น กลุ่มกรรมกร กลุ่มชาวต่างชาติ หรือแม้กระทั่งกลุ่มคนพื้นเมืองเองก็นิยมเข้าใช้บริการ นอกจากการท่องเที่ยวในภูเก็ตแล้ว กลุ่มธุรกิจอื่นที่ชาวต่างชาติให้ความสนใจคือ กลุ่มการรักษาพยาบาล หมอ ทันตแพทย์ กลุ่มสถานศึกษา ซึ่งยิ่งทำให้ภูเก็ตมีการเติบโตขึ้นของเมืองอย่างชัดเจนมากยิ่งขึ้น

ภูเก็ตหลังพ.ศ. 2504 เป็นที่รู้จักกันมากขึ้นในฐานะเมืองแห่งการท่องเที่ยว ซึ่งผลจากการเป็นแหล่งท่องเที่ยวทำกลุ่มคนจำนวนมากอพยพเข้ามาในภูเก็ต ไม่ว่าจะเป็นนักท่องเที่ยว หรือกลุ่มที่เข้ามาประกอบกิจการเพื่อตอบสนองความต้องการเติบโตของเมือง การเข้ามาของกลุ่มเหล่านี้มีมากมายหลากหลายต่างจากในอดีตที่กลุ่มแรงงานชาวจีนเข้ามาประกอบกิจการเหมืองแร่ดิบูกจนสร้างเอกลักษณ์ของกลุ่มชาวจีนที่ส่งผลต่อภูเก็ต อย่างไรก็ตามในการเข้ามาของคนกลุ่มต่างๆ ได้สร้างความหลากหลายทางเศรษฐกิจ จนทำให้ภูเก็ตเป็นจังหวัดหนึ่งที่ทำรายได้ให้กับประเทศจำนวนมาก ดังนั้นการศึกษาที่เป็นประเด็นสำคัญคือการศึกษาพัฒนาการทางเศรษฐกิจของภูเก็ตภายหลัง พ.ศ. 2504 –ปัจจุบัน โดยสิ่งที่ทำให้เห็นความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจได้แก่กลุ่มธุรกิจต่างๆ ที่เกี่ยวกับการเจริญเติบโตทางด้านเศรษฐกิจของภูเก็ต เช่น กลุ่มธุรกิจที่เติบโตมาจากการท่องเที่ยว กลุ่มงานบริการ ได้แก่ กลุ่มขับรถแท็กซี่ กลุ่มอาชีพเสริมสวายนอกจากนี้ยังมีกลุ่มนายทุนชาวจีนเดิมที่พัฒนาธุรกิจจากกลุ่มชาวจีนเหมืองแร่ดิบูกมาเป็นกลุ่มนายทุนในภูเก็ต เช่น กลุ่มตระกูลวานิช กลุ่มตระกูลอนุภาส กลุ่มตระกูลงานทวี กลุ่มตระกูลบุญสูง กลุ่มตระกูลอุบัติศฤงศ์ ซึ่งปัจจุบันได้พัฒนา

ฐานอำนาจทางเศรษฐกิจเดิมจนกลายเป็นกลุ่มที่เข้ามามีบทบาททางเศรษฐกิจต่อ
ภูเก็ต

เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาเนื้อหาเกี่ยวกับภูเก็ต มีมากมาย
หลากหลาย เช่น บทความ วิทยานิพนธ์ หนังสือ ซึ่งสาขาสันนิษฐานของจังหวัดมี
การรวมกลุ่มเกี่ยวกับผู้สนใจประวัติศาสตร์ร่วมกันศึกษา รวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับ
ภูเก็ตจัดขึ้นเอกสาร จัดการสัมมนา เพื่อเผยแพร่ข้อมูลของภูเก็ต อีกทั้งเพื่อสร้าง
อัตลักษณ์ของกลุ่มลูกหลานชาวจีน เช่นมูลนิธิเปอรานากัลที่จัดกิจกรรมใน
ชุมชนเพื่ออนุรักษ์วัฒนธรรมท้องถิ่น งานที่เกี่ยวข้องกับภูเก็ตแบ่งออกเป็น 4 กลุ่ม
หลักๆ คือ กลุ่มงานที่สนใจศึกษาประวัติศาสตร์ภูเก็ต ก่อนพ.ศ. 2475 กลุ่ม
การศึกษาเศรษฐกิจของภูเก็ตก่อน 2475 กลุ่มการศึกษาเศรษฐกิจของภูเก็ตก่อน
2475 และกลุ่มที่สนใจเฉพาะเกี่ยวกับภูเก็ต

กลุ่มที่ 1 กลุ่มงานที่สนใจศึกษาประวัติศาสตร์ภูเก็ต ก่อนพ.ศ. 2475 มีงาน
เขียนจากกลุ่มผู้สนใจประวัติศาสตร์กลาง ได้มีการจัดสัมมนาทางประวัติศาสตร์
โดยองค์การบริหารส่วนจังหวัดภูเก็ตรวมเป็น**รายงานการสัมมนาประวัติศาสตร์
กลาง** จัดพิมพ์เผยแพร่เนื่องในโอกาสฉลอง 200 ปี วีรสตรีเมืองกลางในปี พ.ศ.
2528เป็นการรวบรวมบทความของนักวิชาการทางประวัติศาสตร์หลายท่าน เช่น
ธิดา สาระยา เขียนเรื่อง มองประวัติศาสตร์ท้องถิ่นกลาง สุธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์
เขียนเรื่องเอกสารหัวเมืองปักษ์ใต้ สุจิตต์ วงษ์เทศ เขียนเรื่องศิลปวัฒนธรรม
กลาง ไมเคิล ไรท์ เขียนเรื่องหลักฐานทางอินเดียใต้และลังกาที่อาจมีความสำคัญ
สำหรับภูเก็ตและดินแดนใกล้เคียง นิธิ เอียวศรีวงศ์ เขียนเรื่องจากรัฐชายขอบถึง
มณฑลเทศาภิบาล: ความเสื่อมสลายของกลุ่มอำนาจเดิมในเกาะภูเก็ต รวมถึง
กลุ่มผู้สนใจทางประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภูเก็ต เช่น วิโรจน์ ดาวฤกษ์ เขียนเรื่อง
สถานภาพธรณีวิทยาและภูมิศาสตร์ของเกาะภูเก็ต ประสิทธิ์ ชินการณ เขียน
เรื่อง ก่อนจะเป็นภูเก็ตทุกวันนี้ ซึ่งโดยภาพรวมของงานชิ้นนี้เป็นการดัดสนทนา
เนื่องในโอกาสฉลอง 200 ปี วีรสตรีกลาง นับว่าเป็นงานที่ทำให้เกิดการรวมกลุ่ม

และรวมเนื้อหาทางประวัติศาสตร์ของภูเก็ต ไม่ว่าจะเป็นการเกิดศึกเมืองถลาง บุคคลสำคัญของท้องถิ่น รวมถึงเอกสารหลักฐานที่เกี่ยวข้องกับภูเก็ต

งานเขียนของประสิทธิ์ ชินการณ เรื่อง **จดหมายเหตุเมือง** งานชิ้นนี้เป็นการศึกษา ถอดความจากเอกสารของจดหมายเหตุเมืองถลาง ซึ่งเป็นบุคคลท้องถิ่นที่สนใจเนื้อหาเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ภูเก็ต เนื้อหาเอกสารอยู่ในช่วงต้นรัตนโกสินทร์ เหตุการณ์ที่สำคัญเช่น การติดต่อทางการค้ากับกับตันฟรานส์ซิสโดรโก งานชิ้นต่อมาคือประสิทธิ์ ชินการณ เรื่อง **ถลาง ภูเก็ตและภูเก็ต** เนื้อหาของงานชิ้นนี้เป็นการกล่าวถึงภูเก็ตโดยภาพรวม ประวัติความเป็นมาในการก่อตั้ง เหตุการณ์ในสงครามเก้าทัพ รวมถึงบุคคลสำคัญในเหตุการณ์ คือ ท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทร

นอกจากนี้ยังมามีงานเขียนของ ปัญญา ศรีนาถ เรื่อง **ถลาง ภูเก็ตและบ้านเมืองฝั่งทะเลตะวันตก** งานเขียนของสมบูรณ์ แก่นตะเคียน เรื่อง **ประวัติเมืองภูเก็ต** งานเขียนของสุนัย ราชภัณฑารักษ์ เรื่อง **ภูเก็ตก็ล้วนเป็นงานเขียนให้เห็นพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของภูเก็ต ซึ่งเริ่มในสมัยก่อนการเป็นรัฐชาติ เช่น ในสมัยศรีวิชัย การเป็นเมือง 12 นักษัตริย์ของเมืองนครศรีธรรมราช การเป็นส่วนหนึ่งของสุโขทัย อยุธยา โดยมีเหตุการณ์ร่วมกันที่สำคัญคือเหตุการณ์ สงครามเก้าระหว่างไทยกับพม่า โดยมีท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทรสามารถต้านทานกองทัพของพม่า นอกจากนี้ยังมีเหตุการณ์ร่วมกันเช่นการที่เมืองภูเก็ตกลายเป็นหัวเมืองที่มีความสำคัญของการค้าแร่ดีบุก หรือขยายความเพิ่มของการเข้ามามีบทบาทของชาวจีน**

กลุ่มที่ 2 เป็นการศึกษาศรษฐกิจของภูเก็ตก่อน 2475 ซึ่งในกลุ่มนี้มีความวิจ้ยมากมายหลายชิ้น เช่น วิทยานิพนธ์ของของสุรีย์ เลียงเลียงทอง **การศึกษาวิเคราะห์สภาพเศรษฐกิจเมืองภูเก็ตระหว่าง พ.ศ. 2396-2475** และงานของ พรรณี อวนสกุล. **กิจการเหมืองแร่ดีบุกกับการเปลี่ยนแปลงเศรษฐกิจภาคใต้ประเทศไทย พ.ศ. 2411-2474** งานทั้ง

พวงทิพย์ เกียรติสกุล. “บทบาทชาวจีนและชาวตะวันตกต่อกิจการเหมืองแร่ดีบุกของภูเก็ตพุทธศตวรรษที่ 25 - 2474.” กล่าวถึงการเข้ามามีบทบาทของชาวจีนทางด้านการกิจการการค้าแร่ดีบุก ชาวจีนได้เข้ามามีส่วนร่วมในกิจการทำเหมืองแร่โดยการเข้ามาเป็นแรงงาน และเหมืองหรือผู้ร่วมลงทุนกับผู้ว่าราชการเมือง ซึ่งเป็นผู้มีอำนาจในการควบคุมการให้ประทานบัตร มานับตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 25 แล้ว ต่อมาภายหลังจากที่รัฐได้ดำเนินนโยบายการปรับปรุงระบบการจัดเก็บภาษีอากร โดยการตั้งอำนาจการจัดเก็บภาษีอากรของผู้ว่าราชการเมือง เข้าสู่ส่วนกลาง และเปิดให้มีการประมูลผูกขาดเป็นเจ้าของภาษีอากรอย่างเสรี ส่งผลให้ชาวจีนซึ่งแต่เดิมเคยมีบทบาทในฐานะผู้ร่วมลงทุนกับผู้ว่าราชการเมือง และชาวจีนกลุ่มใหม่ซึ่งส่วนใหญ่อพยพมาจากเมืองปีนัง และสิงคโปร์ เข้ามามีบทบาทในการลงทุนในกิจการเหมืองแร่ดีบุกโดยตรง โดยในระยะแรกที่ยังมีระบบเจ้าภาษีอากรชาวจีนที่เข้ามามีบทบาท ในกิจการการทำเหมืองแร่ขนาดใหญ่จะเป็นชาวฮกเกี้ยน ในบังคับสยาม และเป็นเจ้าภาษีอากร ทั้งนี้เพราะได้เปรียบในเรื่องการหมุนเวียนเงินทุนจากการผูกขาดภาษีอากร เทคนิคการทำเหมืองในช่วงนี้จะพัฒนาจากเหมืองขนาดเล็กประเภทเหมืองแส่น และเหมืองคล้า ไปสู่การทำเหมืองขนาดใหญ่ อันได้แก่ เหมืองหาบและเหมืองปล่อง ซึ่งอาศัยความชำนาญแรงงาน และเงินทุนมากกว่า ในระยะที่ 2 หลังจากการยกเลิกระบบเจ้าภาษีอากรในปี พ.ศ. 2462 ผู้ที่เข้ามามีบทบาททำเหมืองจะเป็นชาวจีนกลุ่มใหม่ซึ่งมีทั้งที่เป็นจีนกวางตุ้ง แคะ และไหหลำ และบางคนอยู่ในบังคับอังกฤษ ส่วนลักษณะการหมุนเวียนเงินทุนในระยะนี้ อาศัยกำไรจากการตั้งร้านเครื่องอุปโภคบริโภค การตั้งร้านรับแลกเปลี่ยนเงินตรา และกิจการโพงก๊วน ในด้านของเทคนิคและวิธีการทำเหมืองยังคงนิยมทำเหมืองหาบ ชาวดัตช์ยังมีข้อจำกัดในเรื่องของเทคนิคการทำเหมือง การหมุนเวียนเงินทุน ตลอดจนปัญหาการขาดแคลนแรงงานช่วงที่สงครามระหว่างปี พ.ศ. 2450-2474 เป็นช่วงที่ชาวดัตช์ประสบความสำเร็จในการนำเทคนิคเหมืองแร่ชุดเข้ามาใช้ และพัฒนาวิธีการจัดหาแหล่งเงินทุนที่มีประสิทธิภาพ โดยการร่วมหุ้นจัดตั้งบริษัททำเหมือง

ประกอบกับราคาดีบุกของโลกที่มีแนวโน้มสูงขึ้น ทำให้ชาวตะวันตกเข้ามาลงทุนทำเหมืองในภูเก็ตเพิ่มมากขึ้น แล้วค่อยขยายการลงทุนไปยังเมืองต่างๆ ที่ใกล้เคียง อันได้แก่ เมืองระนอง ตะกั่วป่า ตรัง และพังงา ชาวตะวันตกเริ่มเข้ามามีบทบาทในการซื้อขายแร่ดีบุก ภายหลังจากที่รัฐอนุญาตให้บริษัทสเตอร์ท เทรดิง กัมปะนี บริษัทของคนในบังคับอังกฤษ เข้ามาตั้งบริษัทรับซื้อแร่ดีบุก ในมณฑลภูเก็ตได้อย่างเสรี ในปี พ.ศ. 2449 โดยบริษัทใช้วิธีการให้เงินกู้แก่เหมืองล่งหน้า และรับคืนด้วยแร่ดีบุก ทำให้สามารถผูกขาดการซื้อขายแร่ดีบุก ได้ทั้งหมดในมณฑลภูเก็ต

มีผลให้รัฐได้รับรายได้ทางด้านภาษีอากรจากมณฑลภูเก็ต มากเป็นอันดับที่สองรองจากกรุงเทพ" และภาษีอากรส่วนใหญ่มาจากดีบุก นอกจากนั้นดีบุกยังได้กลายเป็นสินค้าออกหลักที่มีมูลค่าเป็นอันดับสองรองจากข้าว การขยายตัวของกิจการเหมืองแร่ดีบุกในมณฑลภูเก็ต จึงมีส่วนในการพัฒนาโครงสร้างของระบบเศรษฐกิจไทยจากการผลิตเพื่อยังชีพไปสู่การผลิตเพื่อการส่งออก

กลุ่มที่ 3 คือกลุ่มที่ศึกษาเศรษฐกิจภูเก็ตหลัง พ.ศ. 2475 เป็นต้นมา เช่น งานของญาณันท์ สกุลบุญพาณิชย์ **“ประวัติศาสตร์เมืองภูเก็ตสมัยใหม่ พ.ศ.2500-2550”** งานวิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็นการศึกษาเมืองภูเก็ตทางด้านเศรษฐกิจศาสตร์ และสังคมซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงเชิงพื้นที่และทางกายภาพ โดยผู้วิจัยแบ่งช่วงเวลาของการเปลี่ยนแปลงออกเป็น 3 ช่วงเวลาคือ ช่วงแรกก่อน พ.ศ. 2500 ช่วงที่ 2 พ.ศ. 2500-2530 ช่วงที่ 3 คือ พ.ศ. 2530-2550 โดยใช้เหตุการณ์จลาจลเผาโรงงานเทนทาลัมคัดค้านผู้ประกอบการเหมืองแร่ดีบุกก่อนจะเปลี่ยนเป็นยุคการท่องเที่ยว ผู้วิจัยแสดงให้เห็นถึงผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงรูปแบบเศรษฐกิจจนกลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวทำให้เกิดการยึดครองที่ดิน การรุกรานพื้นที่เพื่อใช้กิจกรรมต่างๆ เช่น ธุรกิจอสังหาริมทรัพย์ การขยายตัวของทุนธุรกิจโรมแรม

งานชิ้นต่อมาที่กล่าวถึงการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจหลัง พ.ศ. 2500 คือ อัปสร ณ ระนอง **“การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจจากกิจการเหมืองแร่ดีบุก**

สู่อุตสาหกรรมการท่องเที่ยวในจังหวัดภูเก็ต พ.ศ. 2484-2530” วิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็นการกล่าวถึงประวัติความเป็นมาของการทำแร่ดีบุกหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ปริมาณความต้องการของแร่ดีบุกลดลงผสมผสานกับกลุ่มนายทุนที่พัฒนาตัวเองจากการผลิตแร่ดีบุกไปหากิจการอื่น เช่นกิจการทางการเกษตร การทำยางพารา ปาล์มน้ำมัน เช่น ตระกูลวานิช จนกระทั่ง หลังทศวรรษ พ.ศ. 2510 รัฐบาลไทยเริ่มมีแนวโน้มพัฒนาให้ภูเก็ตเป็นแหล่งท่องเที่ยวจากแผนพัฒนาเศรษฐกิจฉบับที่ 2 ทำให้มีกลุ่มชาวจีนบางส่วนหันมาประกอบกิจการทางด้านการโรงแรมและการท่องเที่ยวในจังหวัด เช่นการก่อสร้างโรงแรมถาวร ของกลุ่มตระกูลถาวรวงศ์ สิ่งกระตุ้นที่ทำให้ภูมิกิตกลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวนอกจากทรัพยากรทางธรรมชาติที่สวยงามแล้ว ยังมีการส่งเสริมทางด้านการคมนาคม เช่น การสนับสนุนการสร้างคมนาคมทางบก ขยายถนน การสร้างท่าอากาศยาน การเดินทางทางอากาศ การสร้างท่าเรือเพื่อรองรับนักท่องเที่ยว ในงานนี้มีการแสดงให้เห็นปริมาณนักท่องเที่ยวที่เพิ่มขึ้นทุกปีจนทำให้ปัจจุบันภาพของเมืองภูเก็ตที่เคยเป็นเมืองแห่งการทำแร่กลับกลายเป็นเมืองแห่งการท่องเที่ยว

กลุ่มที่ 4 คือกลุ่มที่สนใจเฉพาะเกี่ยวกับภูเก็ต เช่น ศุภิมา นฤมล วงศ์สุภาพ **สาวโยตระกูล “งานทวี” แลวิถีและพลังมังกรใต้**งานชิ้นนี้เป็นการบอกรายละเอียดของตระกูลดังในจังหวัดภูเก็ตนั่นคือ ตระกูล งานทวี โดยเริ่มจากนายหงานจูเปี้ยอพยพมาจากถองฮาน จนกระทั่งมาแต่งงานและขยายกิจการครอบครัวยจากการทำธุรกิจแร่ดีบุก มีการรวมกลุ่มของญาติพี่น้อง จนกระทั่งขยายตัวทางธุรกิจ เช่น กลุ่มธุรกิจเหมืองแร่ดีบุก มีการขยายตัวออกเป็นหลายบริษัทกระจายทั่วภาคใต้ เช่น บริษัทเรือชุดแร่ร้อนปิบูลย์ ห้างหุ้นส่วนจำกัดเหมืองแร่วิชิต บริษัทเรือชุดแร่ตรัง บริษัทเรือชุดแร่หาดใหญ่ กลุ่มธุรกิจยางพาราและการแปรรูปยาง เช่น บริษัทสวนยางงานทวีจำกัด บริษัทถลุงลาเท็กซ์จำกัด บริษัทยางไทยทวีจำกัด กลุ่มธุรกิจอุตสาหกรรมเฟอร์นิเจอร์แปรรูปไม้ยาง เช่น บริษัทเซาเทอร์นพาราเวด บริษัททาแม็ค จำกัด กลุ่มธุรกิจปาล์มน้ำมันและเกษตร เช่น บริษัทไทยอุตสาหกรรมเกษตรผล จำกัด บริษัทน้ำมันพืชสดแต่นดาร์ต จำกัด บริษัทปาล์ม

ไทยพัฒนาจำกัด กลุ่มธุรกิจโรงแรม เช่น City Park Hotel, City Hotel, Royal City Phuket กลุ่มอสังหาริมทรัพย์ เช่น บริษัทงานทวีทรัพย์สินจำกัด บริษัทซีบี เอสเตท บริษัทวิจิตพัฒนา บริษัทซีบีพรอพเพอร์ตี้ บริษัทหมู่บ้านนิมิตร จำกัด นอกจากนี้ยังมีกลุ่มธุรกิจอื่นๆ อีกเช่น กลุ่มธุรกิจอิเล็กทรอนิกส์ กลุ่มอุตสาหกรรมปูนซีเมนต์ และอุตสาหกรรมเหล็กเส้น กลุ่มธุรกิจฐานต่างประเทศ (การลงทุนในต่างประเทศ) ทำเรื่องงานทวี ซึ่งการกระจายตัวของกลุ่มธุรกิจครอบคลุมเศรษฐกิจทั้งภายในภูเก็ต ภาคใต้ และมีเครือข่ายทางการค้าระหว่างประเทศ พื้นฐานของระบบเศรษฐกิจแบบนี้มาจากจุดเริ่มต้นคือ ระบบกงสีและการแต่งงานกับตระกูลอื่นร่วมด้วย เช่น ตระกูลทองคำ ตระกูลถาวรวงศ์ ซึ่งกลุ่มธุรกิจที่ยกตัวอย่างมาจะอยู่ภายใต้กรอบใหญ่คือ บริษัทงานทวีพี่น้อง จำกัด

งานเขียนที่ถือว่าสะท้อนเรื่องราวของภูเก็ตอีกเล่มคือ **ประวัติงานประเพณีถือศีลกินเจและประวัติยอศาลเจ้าในจังหวัด** งานชิ้นนี้เป็นการรวบรวมข้อมูลขั้นตอนและวิธีการกินเจในจังหวัดภูเก็ต รวมถึงประวัติการก่อตั้งศาลเจ้าแต่ละแห่งที่เกิดขึ้นในจังหวัด เช่น ประวัติย่อของศาลเจ้ากระทุ้ง ศาลเจ้าจุ้ยตุ่ย ศาลเจ้าบ้านท่าเรือ สิ่งที่ทำให้เห็นว่างานชิ้นนี้มีความสำคัญประการหนึ่งคือการรวบรวมรายชื่อคณะกรรมการของแต่ละศาลเจ้าเอาไว้ด้วย เริ่มตั้งแต่การก่อตั้งจนกระทั่งการประชุมของสมาชิกในปัจจุบัน(พ.ศ.2523) ซึ่งคณะกรรมการเหล่านี้ล้วนมีบทบาทสำคัญทางธุรกิจในภูเก็ตอีกด้วย

นวลศรี พงศ์ภัทรวัต “**บทบาทผู้นำชาวจีนฮกเกี้ยนในเกาะภูเก็ตระหว่าง พ.ศ. 2396-2475**” งานวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ได้กล่าวถึงการอพยพเข้ามาของชาวจีนในภูเก็ตซึ่งเป็นการศึกษาเฉพาะชาวจีนฮกเกี้ยนที่มีบทบาทต่อภูเก็ตทั้งทางด้านการเมืองการปกครอง เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม แสดงให้เห็นว่ากลุ่มชาวจีนได้เข้ามาเป็นเจ้าของกิจการเหมืองแร่ดีบุก ทุกขั้นตอนทั้งนายเหมือง พ่อค้าประกอบธุรกิจจนสามารถสะสมทุนได้ การประสบผลสำเร็จจนกระทั่งเป็นนายเหมืองที่ร่ำรวยทำให้เข้ามามีบทบาททางด้านการเมือง เช่น การเป็นเจ้าภาษี นายอากร กรมการจีน จนกระทั่งเป็นข้าหลวงเทศาภิบาล เพื่อช่วยดูแลกลุ่มชาว

จีนในกับการปกครองจากส่วนกลาง นอกจากนี้กลุ่มผู้นำชาวจีนฮกเกี้ยนยังมีส่วนสำคัญในการดำเนินการกิจการสาธารณประโยชน์เพื่อพัฒนาท้องถิ่น เช่น บริจาคเงินสร้างโรงเรียน โรงพยาบาล ศาลเจ้า การจัดการศึกษา การนำประเพณีจีนบางอย่างมาใช้เช่นการกิจเจจนกลายเป็นประเพณีสำคัญในปัจจุบัน

จากข้อมูลการศึกษาเชื้อหาเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ภูเก็ต สามารถรวมเอกสารเบื้องต้นได้จำนวน 19 รายการ ซึ่งสรุปได้ดังนี้

ชื่อผู้แต่ง	ชื่อผลงาน	ปีที่พิมพ์	สถานะของผลงาน
นวลศรี พงศ์ภัทรวัต	บทบาทผู้นำชาวจีนฮกเกี้ยนในเกาะภูเก็ต ระหว่าง พ.ศ. 2396–2475	2543	วิทยานิพนธ์
ประสิทธิ์ ชินการณ	จดหมายเหตุเมืองถลาง	2551	หนังสือ
ประสิทธิ์ ชินการณ	ถลาง ภูเก็ตและภูเก็ต	2548	หนังสือ
ปัญญา ศรีนาค	ถลาง ภูเก็ตและบ้านเมืองฝั่งทะเล ตะวันตก	2546	หนังสือ
ญาณนภัส สกุลบุญ พาณิชย์.	ประวัติศาสตร์เมืองภูเก็ตสมัยใหม่ พ.ศ. 2500–2550	2554	วิทยานิพนธ์
วิจิต กาฬกาญณ์.	นโยบายการผลิตและการค้าขายยางพารา ในภาคใต้ของไทย พ.ศ. 2444–2503	2528	วิทยานิพนธ์
สมบูรณ์ แก่น ตะเคียน.	ประวัติเมืองภูเก็ต.	มปป.	หนังสือ
สุนัย ราช ภัณฑารักษ์	ภูเก็ต	2528	หนังสือ
พรรณี อวนสกุล.	กิจการเหมืองแร่ดีบุกกับการเปลี่ยนแปลง เศรษฐกิจภาคใต้ประเทศไทย พ.ศ. 2411– 2474	2522	วิทยานิพนธ์

พวงทิพย์ เกียรติสหัสกุล	บทบาทชาวจีนและชาวจีนตะวันตกต่อ กิจการเหมืองแร่ดีบุกของภูเก็ต ศตวรรษที่ 25 - 2474	2534	วิทยานิพนธ์
ภูวดล ทรงประเสริฐ	ทุนสิงคโปร์: การผูกขาดตลาดยางพารา และดีบุกไทย	2535	หนังสือ
ภูวดล ทรงประเสริฐ	จีนโพ้นทะเลสมัยใหม่	2547	หนังสือ
ฤดี ภูมิถาวร	ภูเก็ต	2550	หนังสือ
สุริย์ เลียงเสียงทอง	การศึกษาวิเคราะห์สภาพเศรษฐกิจเมือง ภูเก็ตระหว่าง พ.ศ. 2396-2475	2524	วิทยานิพนธ์
แสงไทย นรา ราษฎร์.	แนวทางการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวจังหวัด ภูเก็ต	2534	วิทยานิพนธ์
ศุภิมา นนทผล วงศ์สุภาพ	สาวไยตระกูล “งานทิว” แลวิถีและพลัง มังกรใต้	2544	หนังสือ
องค์การบริหารส่วน จังหวัดภูเก็ต.	รายงานการสัมมนาประวัติศาสตร์ถลาง	2528	หนังสือ
อัปสร ณ ระนอง.	“การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจจาก กิจการเหมืองแร่ดีบุกสู่อุตสาหกรรม ท่องเที่ยวในจังหวัดภูเก็ต พ.ศ. 2484- 2530.”	2550	วิทยานิพนธ์
อุษณีย์ ฉวีกุลรัตน์.	“ระบบเหมืองในหัวเมืองฝ่ายทะเล ตะวันตก พ.ศ.2363-2436.”	2529	วิทยานิพนธ์

เค้าโครง

- บทที่ 1 สถานภาพความรู้
- บทที่ 2 สภาพทั่วไปของภูเก็ต
- บทที่ 3 พัฒนาการทางเศรษฐกิจของภูเก็ต หลัง พ.ศ. 2504

- บทที่ 4 กลุ่มนายทุนทางเศรษฐกิจและกลุ่มธุรกิจอื่นๆ ที่มีบทบาทในภูเก็ต
- บทที่ 5 สรุป

บรรณานุกรม

เอกสารภาษาไทย

- ประสิทธิ์ ชินการณ. **จดหมายเหตุเมืองกลาง**. ภูเก็ตบุเลนทิน. ภูเก็ต, 2551.
- ประสิทธิ์ ชินการณ. **กลาง ภูเก็ตและภูเก็ต**. โอ เอ็น จี การพิมพ์. กรุงเทพฯ, 2548.
- ปัญญา ศรีนาค. **กลาง ภูเก็ตและบ้านเมืองฝั่งทะเลตะวันตก**. มติชน. กรุงเทพฯ, 2546.
- นวลศรี พงศ์ภัทรวัต. “**บทบาทผู้นำชาวจีนฮกเกี้ยนในเกาะภูเก็ต ระหว่าง พ.ศ. 2396-2475**” วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต วิชาเอก ประวัติศาสตร์ไทย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2543.
- ญาณนัท สกุลบุญพาณิชย์. “**ประวัติศาสตร์เมืองภูเก็ตสมัยใหม่ พ.ศ.2500-2550**” วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2554.
- วิจิต กาฬกาญจน์. “**นโยบายการผลิตและการค้าขายยางพาราในภาคใต้ของไทย พ.ศ. 2444-2503.**” วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต ภาควิชา ประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2528.
- สุลีมาน นฤมล วงศ์สุภาพ. **สาวใยตระกูล “งานทรี” แลวิถีและพลังมังกรใต้**. สำนักงานกองทุนสนับสนุนงานวิจัย, กรุงเทพฯ, 2544.
- สมบุรณ์ แก่นตะเคียน. **ประวัติเมืองภูเก็ต**. คณะวิชามนุษยศาสตร์และ สังคมศาสตร์ ภาควิชาบรรณารักษศาสตร์ วิทยาลัยครูเพชรบุรี, มปป.
- สุนัย ราชภัณฑารักษ์. **ภูเก็ต**. จัดพิมพ์เผยแพร่เนื่องในโอกาสฉลอง 200 ปี วีร สตรีเมืองกลาง. 2528.
- พรรณี อวนสกุล. “**กิจการเหมืองแร่ดีบุกกับการเปลี่ยนแปลงเศรษฐกิจ ภาคใต้ประเทศไทย พ.ศ. 2411-2474.**” วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2522.

พวงทิพย์ เกียรติสกุล. “บทบาทชาวจีนและชาวจีนตะวันตกต่อกิจการเหมืองแร่ดีบุกของภูเก็ตพุทธศตวรรษที่ 25 - 2474.” วิทยานิพนธ์ปริญญา มหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2534.

ภูวดล ทรงประเสริฐ. **ทุนสิงคโปร์: การผูกขาดตลาดยางพาราและดีบุกไทย.** กรุงเทพฯ: สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2535.

ภูวดล ทรงประเสริฐ. **จีนโพ้นทะเลสมัยใหม่.** กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนงานวิจัย, 2547.

ฤดี ภูมิถาวร. **ภูเก็ต. ภูเก็ต: ภูเก็ตบุลเลทิน,** 2550.

สุริย์ เลียงเลียงทอง. “การศึกษาวิเคราะห์สภาพเศรษฐกิจเมืองภูเก็ตระหว่าง พ.ศ. 2396-2475.” วิทยานิพนธ์ปริญญา มหาบัณฑิต สาขาวิชา ประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2524.

แสงไทย นราราชกูร์. “แนวทางการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวจังหวัดภูเก็ต.” วิทยานิพนธ์ปริญญา มหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2534.

องค์การบริหารส่วนจังหวัดภูเก็ต. **รายงานการสัมมนาประวัติศาสตร์กลาง.** จัดพิมพ์เผยแพร่เนื่องในโอกาสฉลอง 200 ปี วีรสตรีเมืองกลาง. 2528.

อัปสร ณ ระนอง. “การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจจากกิจการเหมืองแร่ดีบุกสู่อุตสาหกรรมการท่องเที่ยวในจังหวัดภูเก็ต พ.ศ. 2484-2530.” วิทยานิพนธ์ปริญญา มหาบัณฑิต คณะอักษรศาสตร์ สาขาวิชา ประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ภาควิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2550.

อุษณีย์ นวีกุลรัตน์. “ระบบเหมืองในหัวเมืองฝ่ายทะเลตะวันตก พ.ศ. 2363-2436.” วิทยานิพนธ์ปริญญา มหาบัณฑิต คณะอักษรศาสตร์ สาขาวิชาประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ภาควิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2529.

สถานภาพความรู้เรื่อง

“ข้าวกับพัฒนาการทางเศรษฐกิจของภาคใต้ พ.ศ. 2439 – 2550”

อลิสสา เลี้ยงรินรมย์
กัลยาณี ทองเลี่ยมนาค

บทนำ

ภาคใต้ของประเทศไทยมีพัฒนาการทางเศรษฐกิจมาเป็นเวลายาวนาน ด้วยลักษณะทางภูมิศาสตร์ที่มีความหลากหลาย มีความอุดมสมบูรณ์ในทรัพยากรธรรมชาติ ทั้งที่ราบเชิงเขา พื้นที่ลุ่มน้ำ และพื้นที่ชายฝั่งทะเล และมีสภาพภูมิอากาศฝนตกชุกตลอดปี จึงเอื้อประโยชน์ต่อการเกษตรสามารถปลูกพืชได้นานาชนิด โดยเฉพาะพื้นที่ที่ราบชายฝั่งทะเลตะวันออก ตั้งแต่เมืองชุมพรถึงปัตตานี เป็นพื้นที่ที่เหมาะสมกับการปลูกข้าวของภาคใต้ แม้ว่าปริมาณพื้นที่ปลูกข้าวจะน้อยกว่าภาคอื่น แต่แหล่งผลิตข้าวที่ดีที่สุดของภาคใต้ ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน คือ พื้นที่ราบติดต่อกันระหว่างจังหวัดนครศรีธรรมราช พัทลุง และสงขลา

การปลูกข้าวในภาคใต้จึงมีความสำคัญต่อเศรษฐกิจท้องถิ่นเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังที่มีจังหวัดนครศรีธรรมราชเป็นอู่ข้าวอู่น้ำที่สำคัญของภาคใต้มาแต่โบราณ ซึ่งแหล่งมีปลูกข้าวที่สำคัญอยู่ในเขตพื้นที่อำเภอปาก

พนัก และอำเภอหัวไทร ดังปรากฏในใบบอกของพระยาสุโขมนัณยวินิต ข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑลนครศรีธรรมราช เมื่อ พ.ศ. 2441 ความตอนหนึ่งว่า

“...เข้าเปลือกเข้าสารในแขวงอำเภอเขาพังไกรแลเปี้ยชดมีมาก ซึ่งราษฎรพามาจำหน่ายที่ปากพนัก ลงเรือไปเมืองสิงคโปร์ เมืองแขกบ้าง กรุงเทพฯ บ้าง ดังมีจำนวนดังนี้ เข้าเปลือก 1970 เกวียน เงินทุน 88650 บาท เข้าสาร 6206 เกวียน เงินทุน 496480 บาท รวมเข้าเปลือกเข้าสารที่ได้ออกจากเมืองนครศรีธรรมราช 7126 เกวียน รวมเงินทุนค้าเข้า 585130 บาท...”¹

จากข้อความข้างต้น อำเภอเขาพังไกร ปัจจุบันคืออำเภอหัวไทร และเปี้ยชดคืออำเภอปากพนักในปัจจุบัน ซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การปลูกข้าวมาก ดังปรากฏหลักฐานที่แสดงว่านครศรีธรรมราชเป็นแหล่งปลูกข้าวที่สำคัญของภาคใต้ ในพระราชหัตถเลขาในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อเสด็จประพาสหัวเมืองปักษ์ใต้ พ.ศ. 2449 ดังความตอนหนึ่งว่า

“...ถึงปากแพรก ซึ่งเป็นแม่น้ำ 2 แยก ๆ หนึ่งเลียบไปตามทะเล ถึงตำบลทุ่งพังไกรซึ่งเป็นที่น่าอุดมดี ข้างจินกกล่าวกันว่า ดีกว่านาคลองรังสิต แลมีที่ว่างเหลืออยู่มากจะทำนาขึ้นได้ใหม่กว่าที่มีอยู่แล้วเดี๋ยวลีก 10 เท่า เขากะกำลังทุ่งนั้นว่า ถ้านาบริบูรณ์จะตั้งโรงสีไฟได้ 10 โรง ขาดแต่คนเท่านั้น นาทั้งมณฑลนครศรีธรรมราชไม่มีที่ไหนสู้ได้...”²

นอกจากนี้ ยังมีแหล่งปลูกข้าวที่สำคัญอีกแห่ง คือ ลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา ซึ่งมีความอุดมสมบูรณ์ในพื้นที่เหมาะแก่การปลูกข้าวอย่างยิ่ง ทำให้มีผลผลิตข้าวส่งออกไปขายในพื้นที่ใกล้เคียงและส่งออกต่างประเทศ ดังปรากฏในใบบอกของพระยาสุโขมนัณยวินิต ข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑลนครศรีธรรมราช เมื่อ พ.ศ. 2440

¹ กรมศิลปากร, เอกสารราชการมณฑลนครศรีธรรมราชในสมัยที่เจ้าพระยายมราช (ปั้น สุขุม) เป็นข้าหลวงเทศาภิบาล ร.ศ. 115 – 125 (พ.ศ. 2439 – 2449), 2520, 170 – 171.

² คณะอนุกรรมการประชาสัมพันธ์โครงการ, โครงการพัฒนาพื้นที่ลุ่มแม่น้ำปากพนักอันเนื่องมาจากพระราชดำริ, 2537, 24.

(ร.ศ.116) ความตอนหนึ่งว่า “เมืองสงขลาการค้าขายที่เปน ของมาก คือ รังนก เข้าเปลือก เข้าสาร กุ้งแห้ง ผ้าพื้น สุกกรเปน ดีบุก หนังกา เครื่องปั้นดินเผา ช่มต รังกานู ของเหล่านี้ได้จำหน่ายไปต่างประเทศต่างเมืองมาก เข้าเปลือกเข้าสาร ศก 116 รวม 3075 เกวียน แต่เข้าเมืองพัทลุงมาสมทบด้วย...” การส่งข้าวไปขาย ต่างประเทศส่วนใหญ่ส่งไปขายที่ประเทศสิงคโปร์ โดยส่งออกไปจาก นครศรีธรรมราชและสงขลา³

แต่เศรษฐกิจดั้งเดิมของประเทศไทยรวมทั้งภาคใต้ เป็นแบบระบบศักดินา ที่ดินทั้งหมดเป็นของพระเจ้าแผ่นดิน ราษฎรจึงไม่มีกรรมสิทธิ์ในที่ดิน เพียงแต่ สามารถจับจองที่ดินทำกินเท่านั้น ดังนั้นเมื่อราษฎรทำมาหากินในที่ดินที่ได้รับ จากพระเจ้าแผ่นดิน จึงต้องตอบแทนในรูปแบบส่วยแรงงาน หรือส่วยสิ่งของตาม ระบบไพร่ ราษฎรไม่สามารถสะสมทุนหรือมีเวลาว่างเพียงพอในการประกอบ อาชีพได้อย่างอิสระ เศรษฐกิจในอดีตจึงมีลักษณะพอยังชีพ และมีการขูดรีดแบบ ศักดินาทั้งจากส่วนกลาง ส่วนท้องถิ่น และเจ้าภาชีนายอากร ทั้งที่ราษฎรต้อง ทำงานหนัก ด้วยแรงงานของคนในครอบครัว เจ้าหน้าที่ภาครัฐก็ไม่มี การบำบัดทุกข์บำรุงสุข ทำให้ราษฎรต้องช่วยเหลือกันเอง ทั้งในรูปเครือญาติ การเป็นเกลอ รวมทั้งการสร้างเครือข่ายของการช่วยเหลือกันทั้งในชุมชนและต่างชุมชน เพื่อ เป็นแรงงานในการทำนา และปกป้องทรัพย์สินซึ่งกันและกัน

หลังจากที่ประเทศไทยได้มีการตกลงทำสนธิสัญญาเบาริง เมื่อปี พ.ศ. 2398 รัฐบาลก็ได้มีการสนับสนุนให้เกษตรกรปลูกข้าวมากขึ้น จึงเกิดการ เปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจจากที่ผลิตเพื่อการยังชีพในระบบศักดินา มาเป็นการ ผลิตเพื่อการค้า โดยมีการขูดคลองเอื้อประโยชน์ต่อการคมนาคมและการขยาย พื้นที่ปลูกข้าวมากขึ้น จึงทำให้บรรดาข้าราชการต่างจับจองที่ดินสองฝั่งคลองไว้ กันมาก และเมื่อมีการขูดคลองใหม่ในต้นสมัยรัชกาลที่ 5 ได้มีการประกาศห้าม ข้าราชการ ขุนนาง ไปจับจองที่ดินไว้เกินกำลังความสามารถที่จะเพาะปลูกได้

³ กิตติ ตันไทย, เศรษฐกิจท้องถิ่นลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา : ศึกษาเฉพาะกรณีข้าวและ ยางพารา ตั้งแต่ พ.ศ. 2439 – 2539, สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2545, 46.

หากพื้นที่ใดไม่มีการใช้ประโยชน์ทำกินเกิน 5 ปีแล้ว ก็จะต้องถือว่าหมดสิทธิ์ในที่ดินนั้น⁴

การจับจองที่ดินทำกินเป็นไปอย่างเสรีทั้งคนไทยและคนจีนที่อพยพมาตั้งถิ่นฐาน จึงทำให้คนจีนเข้ามาจับจองพื้นที่ทำนาขนาดใหญ่ เป็นการผลิตเพื่อการค้า นายทุนจีนที่มองเห็นกำไรที่จะได้จากการทำนาขนาดใหญ่แบบครบวงจร และเป็นพ่อค้าคนกลางรับซื้อข้าวจากชาวนาส่งขายไปยังพื้นที่ใกล้เคียง ในยุคที่เหมืองแร่กำลังเฟื่องฟูในภาคใต้ฝั่งตะวันตก คนจีนได้อพยพมาเป็นแรงงานในเหมืองแร่เป็นจำนวนมาก จึงมีความต้องการข้าวเพิ่มขึ้นเพื่อนำไปเลี้ยงชาวจีนในเขตภูเก็ต พังงา และตรัง ประกอบกับมีเส้นทางรถไฟซึ่งสามารถขนส่งข้าวจากฝั่งตะวันออกไปยังตะวันตกแล้วใน พ.ศ. 2459⁵ ในระยะนี้จึงมีการติดต่อขายข้าวให้กับชาวต่างชาติที่นำสินค้าเข้ามาขายด้วย

เมื่อมีการติดต่อค้าข้าวกับต่างประเทศ ทำให้การสีข้าวพัฒนาขึ้น เริ่มมีกิจการโรงสีข้าวด้วยมือ และพัฒนามาเป็นโรงสีไฟของคนจีนเรียงรายไปตามริมแม่น้ำปากพนัง ดังที่ ชาวลิต อังวิทยาธร⁶ ได้กล่าวถึงกิจการโรงสีไฟในกลุ่มน้ำปากพนัง สรุปได้ว่าโรงสีไฟที่ตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำปากพนังมีทั้งหมด 13 โรง เริ่มกิจการระหว่าง พ.ศ. 2446 – 2506 รวมระยะเวลา 60 ปี ทำให้การค้าข้าวในบริเวณกลุ่มน้ำปากพนังเป็นไปอย่างคึกคัก ซึ่งพอลตา แก่นแก้ว⁷ ได้กล่าวถึงช่วงระยะเวลาระหว่างปี พ.ศ. 2439 – 2481 ข้าวเป็นสินค้าส่งออกที่สำคัญของปากพนัง และ

⁴ไพรินทร์ รุยแก้ว, **พลวัตการผลิตและการค้าข้าวในอำเภอหัวไทร** (สงขลา: มหาวิทยาลัยทักษิณ, 2542), 29.

⁵ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และพูนศักดิ์ ธานีกรประดิษฐ์, **เศรษฐกิจหมู่บ้านภาคใต้ฝั่งตะวันออกในอดีต** (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สร้างสรรค์, 2540), 105.

⁶ชาวลิต อังวิทยาธร, “กิจการโรงสีข้าวในกลุ่มน้ำปากพนัง” **สารนครศรีธรรมราช**, 26(6) มิถุนายน 2539, 45.

⁷พอลตา แก่นแก้ว, **ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมของชุมชนปากพนัง พ.ศ. 2439 – 2528** (กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2528), 108 – 112.

การค้าข้าวรุ่งเรืองสูงสุดในปี พ.ศ. 2480 มีพ่อค้าชาวอังกฤษ จีน และสิงคโปร์เข้ามาซื้อข้าวที่ปากพนัง

ในยุคที่การส่งออกข้าวเฟื่องฟูนี้ ชาวนาจึงขยายพื้นที่ปลูกข้าวเพื่อเพิ่มผลผลิตตอบสนองความต้องการของตลาด ทำให้ต้องปลูกซ้ำในที่นาของตนอย่างต่อเนื่อง ที่นาเริ่มขาดความอุดมสมบูรณ์ ต้องใช้ปุ๋ยคอกบำรุงดินเพิ่มขึ้น ต้นทุนการผลิตข้าวเริ่มสูงขึ้นเรื่อย ๆ จากค่าใช้จ่ายในการจ้างแรงงาน ค่ารถไถนา ค่าปุ๋ยเคมี ยาฆ่าแมลง ทำให้ชาวนาขายข้าวขาดทุน ต้องล้มเลิกการทำนาไปปลูกพืชชนิดอื่นที่ให้ผลตอบแทนสูงกว่า

บางช่วงเวลาค้าข้าวก็ตกต่ำ บางช่วงก็มีการขยายตัวเพิ่มขึ้น โดยเฉพาะได้รับผลกระทบมาจากการเกิดสงครามโลกครั้งที่ 2 และมหาวัตภัย ในปี พ.ศ. 2505 พื้นที่ปลูกข้าว 8 จังหวัดได้รับความเสียหายอย่างหนัก ชาวนาบางส่วนอพยพทิ้งไร่นาไปอยู่ที่อื่น บางส่วนเปลี่ยนอาชีพไปทำสวนยางพารา ในขณะที่มีการเปลี่ยนแปลงด้านการคมนาคมที่หันมาใช้ทางบกมากขึ้น ทำให้เส้นทางสัญจรทางน้ำลดความสำคัญลง เกิดโรงสีขนาดเล็กตามชุมชนในพื้นที่ผลิตข้าวและใช้เส้นทางคมนาคมทางบกเป็นส่วนใหญ่ ทำให้โรงสีไฟขนาดใหญ่ที่อยู่ริมแม่น้ำเสียผลประโยชน์ ต้องเลิกกิจการไป การค้าข้าวจึงมีการเปลี่ยนแปลงไปด้วย

การศึกษาประวัติศาสตร์เศรษฐกิจในประเทศไทย มีผู้ศึกษาไว้มากมายหลายมิติทั่วภูมิภาค รวมทั้งการศึกษาพัฒนาการทางเศรษฐกิจของภาคใต้โดยรวม แต่การศึกษาเฉพาะเศรษฐกิจข้าวของภาคใต้ยังไม่มีการศึกษาที่ชัดเจน อาจจะเป็นเพราะภาคใต้มีพืชเศรษฐกิจหลายชนิด โดยเฉพาะยางพาราและปาล์มน้ำมัน ประกอบกับพื้นที่ปลูกข้าวในภาคใต้มีจำนวนน้อย ทำให้มีผลผลิตข้าวน้อยกว่าภาคอื่น การศึกษาประวัติศาสตร์และพัฒนาการทางเศรษฐกิจข้าวในภาคใต้จะเป็นการประมวลความรู้จากหลักฐานเอกสาร และผลงานวิจัยต่าง ๆ ทั้งมิติการผลิตข้าว และการค้าข้าวภาคใต้ ที่มีพัฒนาการตามการเปลี่ยนแปลงของสังคมการเมือง และการปกครอง

งานศึกษาที่เกี่ยวกับประวัติศาสตร์และพัฒนาการทางเศรษฐกิจข้าวในภาคใต้

ลำดับ	ปี	ผู้แต่ง	ชื่อเรื่อง	สถาบัน
1	2506	องค์การค้ำของ ครูสุภา	พระราชหัตถเลขาเรื่องเสด็จ ประพาสแหลมมลายูของ พระบาทสมเด็จพระจุลจอม เกล้าเจ้าอยู่หัว	สำนักพิมพ์ศึกษา ภัณฑ์
2	2520	กรมศิลปากร	เอกสารราชการมณฑลนคร ศรีธรรมราชในสมัยที่เจ้า พระยายมราช (ปั้น สุขุม) เป็นข้าหลวงเทศาภิบาล ร.ศ. 115 – 125 (พ.ศ. 2439 – 2449)	กรมศิลปากร
3	2528	พอลตา แก่นแก้ว	ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ และสังคมของชุมชนปาก พนัง พ.ศ. 2439 – 2528	จุฬาลงกรณ์มหา วิทยาลัย
4	2529	ยงยุทธ์ ชูแว่น	พัฒนาการของชุมชนรอบ ทะเลสาบสงขลาตั้งแต่ต้น คริสต์ศตวรรษที่ 17 ถึงปลาย คริสต์ศตวรรษที่ 18	ม.ศิลปากร
5	2533	ฉัตรทิพย์ นาถ สุภา	เศรษฐกิจหมู่บ้านไทยในอดีต	สำนักพิมพ์สร้าง สรรค์
6	2535	พิศมัย นันทแสง	ระบบเทศบาลกับผลกระทบ ต่อสภาพเศรษฐกิจ	ม.ศิลปากร

			มณฑลนครศรีธรรมราช พ.ศ. 2439-2476	
7	2537	คณะอนุกรรมการ ประชาสัมพันธ โครงการ	โครงการพัฒนาพื้นที่ลุ่ม แม่น้ำปากพนังอันเนื่องมา จากพระราชดำริ	ม.วลัยลักษณ์
8	2538	เอี่ยม ทองดี	ข้าว วัฒนธรรมและการ เปลี่ยนแปลง	สำนักพิมพ์มติชน
9	2539	เชาวลิต อังวิทยา ธร	“กิจการโรงสีข้าวในลุ่มน้ำ ปากพนัง”	สาร นครศรีธรรมราช
10	2540	ฉัตรทิพย์ นาถ สุภา และพูนศักดิ์ ชานิกรประดิษฐ์	เศรษฐกิจหมู่บ้านภาคใต้ฝั่ง ตะวันออกในอดีต	สำนักพิมพ์ สร้างสรรค์
11	2542	ไพรินทร์ รุยแก้ว	พลวัตการผลิตและการค้า ข้าวในอำเภอหัวไทร	มหาวิทยาลัย ทักษิณ
12	2543	ณรงค์ บุญสว ขวัญ	วิถีชีวิตของประชาชนในพื้นที่ ลุ่มน้ำปากพนัง อัน เนื่องมาจากการพัฒนาของ รัฐในระยะแผนพัฒนาฉบับที่ 1 - 8	สำนักงานกองทุน สนับสนุนการวิจัย
13	2544	วิมล ดำศรี และ ไพรินทร์ รุยแก้ว	วัฒนธรรมข้าวและพลัง อำนาจชุมชนรอบทะเลสาบ สงขลา	สำนักงานกองทุน สนับสนุนการวิจัย
14	2545	กิตติ ต้นไทย	เศรษฐกิจท้องถิ่นลุ่มน้ำ ทะเลสาบสงขลา : ศึกษา	สำนักงานกองทุน สนับสนุนการวิจัย

			เฉพาะกรณีข้าวและยางพารา ตั้งแต่ พ.ศ. 2439 – 2539	
15	2546	สงบ ส่งเมือง	เศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้าน ภาคใต้ปัจจุบัน	ว.มนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ ม. ขอนแก่น
16	2552	กัณฐิกา กล่อม สุวรรณ	การเปลี่ยนแปลงทาง เศรษฐกิจของจังหวัด นครศรีธรรมราช พ.ศ.2439- 2475	มหาวิทยาลัยศรี นคร รัตนวิโรฒ
17	2554	ปิยดา ชลวร	ประวัติศาสตร์ปัตตานีในคริส ศตวรรษที่ 16 – 18 จาก บันทึกของจีน ริวกิว และ ญี่ปุ่น	สำนักพิมพ์ซิลด์ เวอร์ม
18	2556	เปรมจิต ชนะ วงศ์ และคณะ	บริบทเศรษฐกิจและทุนทาง สังคมชุมชนอำเภอละแม	มหาวิทยาลัยราช ภัฏสุราษฎร์ธานี
19	2556	ชวน เพชรแก้ว และคณะ	ฐานเศรษฐกิจและทุนทาง สังคมของอำเภอไชยา	มหาวิทยาลัยราช ภัฏสุราษฎร์ธานี
20	2556	ชวน เพชรแก้ว, สุธาวดี จินา ญาติ และสุธีรา ชัยรักษา	การฟื้นฟูการทำนาในอำเภอ ไชยาตามแนวเศรษฐกิจ พอเพียง	มหาวิทยาลัยราช ภัฏสุราษฎร์ธานี
21	2557	พุทธพล มงคลวรรณ	ปัตตานีผ่านแว่นของ จักรวรรดิและดวงตา สมัยใหม่	ว.เมืองโบราณ

จากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยดังกล่าว ทั้งที่เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ทางการเมือง การปกครอง และวิถีชุมชนในท้องถิ่นภาคใต้ ทำให้ได้ทราบถึงความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมของชุมชน โดยเฉพาะชาวซึ่งเป็นพืชเศรษฐกิจที่สำคัญมาตั้งแต่อดีต ยังไม่มีงานที่ศึกษาเฉพาะประวัติศาสตร์เศรษฐกิจชาว แต่มักเป็นส่วนหนึ่งในงานที่เกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจของภาคใต้เท่านั้น ซึ่งมีความวิจัยที่สำคัญ ได้แก่

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และพูนศักดิ์ ชานิกรประดิษฐ์^๘ ได้วิจัยเรื่องเศรษฐกิจหมู่บ้านภาคใต้ฝั่งตะวันออกในอดีต สรุปได้ว่า หมู่บ้านภาคใต้ฝั่งตะวันออกในอดีต มีการผลิต 3 ลักษณะ คือ ทำนา ทำสวน และทำการประมง งานวิจัยชิ้นนี้ได้ชี้ให้เห็นถึงความเป็นอิสระของหมู่บ้านที่ประกอบอาชีพต่างกัน มีความสมบูรณ์ทางด้านทรัพยากร สามารถเลี้ยงเองได้ มีการแลกเปลี่ยนผลผลิตด้วยน้ำใจ ความช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ทั้งภายในหมู่บ้านหนึ่ง ๆ และระหว่างหลายหมู่บ้าน สามารถรวมกันเป็นเครือข่ายในแต่ละท้องที่ ทั้งยังสามารถจัดการตนเองในเครือข่ายได้เป็นอย่างดีด้วยสายใยวัฒนธรรม ทำให้ชาวบ้านมีความมั่นคง เข้มแข็ง รัฐและระบบทุนนิยมเป็นสถาบันภายนอกถูกมองว่าเข้ามาขูดรีดเอาเปรียบหมู่บ้าน ลักษณะของภาคใต้ที่เด่นที่สุดคือการแยกเป็น 2 ขั้ว เครือข่ายหมู่บ้านฝ่ายหนึ่ง รัฐกับระบบทุนนิยมอีกฝ่ายหนึ่ง

อีกงานหนึ่งที่กล่าวถึงความเปลี่ยนแปลงของเศรษฐกิจภาคใต้เป็นผลมาจากนโยบายของรัฐ คืองานของ **ณรงค์ บุญสวยขวัญ^๙** ที่ได้ศึกษาวิถีชีวิตของประชาชนในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง อันเนื่องมาจากการพัฒนาของรัฐในระยะแผนพัฒนาฉบับที่ 1 – 8 ผลการวิจัยพบปัจจัยการเปลี่ยนแปลงทั้งปัจจัยภายนอกและปัจจัยภายในจากสภาพภูมิศาสตร์ที่เหมาะสมแก่การทำนาแบบดั้งเดิม เพื่อการ

^๘ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และพูนศักดิ์ ชานิกรประดิษฐ์, เศรษฐกิจหมู่บ้านภาคใต้ฝั่งตะวันออกในอดีต (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สร้างสรรค์, 2540).

^๙ณรงค์ บุญสวยขวัญ, วิถีชีวิตของประชาชนในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง อันเนื่องมาจากการพัฒนาของรัฐในระยะแผนพัฒนาฉบับที่ 1 – 8, สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2543.

ยังชีพ มีวัฒนธรรมการผลิตที่พึ่งพากันในชุมชน ที่เคยมีการแลกเปลี่ยนแรงงาน ด้วยการออกจาก ก็มีการเปลี่ยนแปลงมาเป็นการออกปากจ้าง ในยุคที่ข้าวคือ เงินตรา เนื่องจากพัฒนามาผลิตข้าวเพื่อการค้าที่มีคนจีนเข้ามาจับบทบาทสำคัญ ในกระบวนการผลิต การค้า และการส่งออก การค้าข้าวในกลุ่มน้ำปากพองมีการ พัฒนาชีวิตและความเป็นอยู่ของชาวนาที่ต้องมีปฏิสัมพันธ์เชิงการค้า จึงส่งเสริม ให้มีการปรับตัวเป็นสังคมเปิดในระบบการตลาดค้าข้าว ค่านิยมรักในการเรียนรู้ ทำให้คนกลุ่มน้ำปากพองส่งเสริมให้บุตรหลานศึกษาเล่าเรียนเพื่อจะการเลื่อนชั้น ทางสังคม งานวิจัยเรื่องนี้ ทำให้ได้ทราบถึงความเป็นศูนย์กลางการค้าของปาก พอง สาเหตุของการเลิกทำนา มีการย้ายถิ่นหนีนาหาสวน เนื่องจากได้รับ ผลกระทบจากสภาพดินฟ้าอากาศ การทำนาต้องใช้ทุนสูง ต้องขายข้าวขาดทุน ชาวนาจึงหันไปประกอบอาชีพอื่นที่ได้ผลตอบแทนดีกว่า

งานวิจัยที่กล่าวถึงเศรษฐกิจของปากพองได้อธิบายน่าสนใจ คือ งานวิจัยของ **พอลตา แก่นแก้ว**¹⁰ ได้ศึกษาถึงการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมของ ชุมชนปากพอง ตั้งแต่การจัดตั้งมณฑลนครศรีธรรมราช พ.ศ. 2439 ถึง พ.ศ. 2525 สรุปได้ว่าการเปลี่ยนแปลงแบ่งออกเป็นช่วงสำคัญได้ 3 ช่วง คือ ช่วงแรก พ.ศ. 2439 รัฐบาลไทยได้ดำเนินการบำรุงชุมชนปากพองอย่างจริงจัง เพราะ ความสำคัญจากการเป็นเมืองท่าที่สำคัญและทำเลการปลูกข้าว โดยที่รัฐบาลได้ จัดตั้งอำเภอเปี้ยซัด เมื่อ พ.ศ. 2439 เป็นอำเภอปากพอง เมื่อ พ.ศ. 2460 และ ส่งเสริมการคมนาคม ได้แก่ การขุดคลอง สร้างถนน และไปรษณีย์โทรเลข มีการ ส่งเสริมกิจการสีข้าว ค้าข้าว ซึ่งมีชาวจีนอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานเป็นการถาวร ทำ ให้เศรษฐกิจขยายตัวมาก ช่วงที่สองตั้งแต่ พ.ศ. 2482 ถึง พ.ศ. 2515 ปัจจัยเหตุ สำคัญของการเปลี่ยนแปลง คือ สงครามและมหาวาตภัย เมื่อ พ.ศ. 2505 ทำให้การผลิตและการค้าข้าวซบเซา การสร้างถนนหนทางทำให้ความเจริญย้าย ศูนย์ไปที่อื่น ๆ ผู้คนจำนวนมากอพยพออกจากปากพองไปตั้งถิ่นฐานที่อื่น ช่วงที่

¹⁰ พอลตา แก่นแก้ว, *ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมของชุมชนปากพอง พ.ศ. 2439 – 2528* (กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2528).

สาม การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม ระหว่างปี พ.ศ. 2516 ถึง พ.ศ. 2525 เป็นช่วงที่เศรษฐกิจทรุดโทรมต่อเนื่องมาตั้งแต่สงครามโลกครั้งที่ 2 จนถึง พ.ศ. 2525 เพราะราคาน้ำมันสูงขึ้นส่งผลกระทบต่อกิจการโรงสีไฟจึงต้องปิดกิจการลง

เช่นเดียวกับงานของ **กัณฐิกา กล่อมสุวรรณ**¹¹ ที่ได้ศึกษาเรื่อง การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจของจังหวัดนครศรีธรรมราช พ.ศ. 2439 – 2475 โดยกล่าวถึงเศรษฐกิจของเมืองนครศรีธรรมราชว่ามีการเปลี่ยนแปลงเป็น 2 ระยะ คือ ระยะแรก จากปี พ.ศ. 2439–2460 ซึ่งปัจจัยหลักคือการผลิตและการค้าข้าวเป็นหลัก ราคาข้าวที่สูงจากความต้องการข้าวในสตรีทเซ็ทเทิลเมนต์เป็นตัวกระตุ้นให้ราษฎรสนใจปลูกข้าวเพื่อขาย ส่วนรัฐบาลเห็นศักยภาพของเมืองนครศรีธรรมราช จึงมีการส่งเสริมให้บุกเบิกพื้นที่นา ขุดคลองสายใหม่ ขุดลอกคลองเดิม ปรับปรุงระบบชลประทานตัดถนนเพื่ออำนวยความสะดวก และเมื่อเปิดพื้นที่ทำนามากขึ้น อุตสาหกรรมต่อเนื่องเช่นโรงสีข้าวได้ทยอยเกิดตามขึ้นมาในขณะที่มีการลงทุนในการทำเหมืองแร่ดีบุกยังมีอยู่แต่ไม่มากนักเนื่องจากปัญหาเส้นทางคมนาคม ในขณะที่เส้นทางน้ำยังคงสะดวกที่สุด ดังนั้นพื้นที่ปากพนังซึ่งสามารถเพาะปลูกข้าวและเป็นท่าเรือได้ ถูกพัฒนาให้เจริญเติบโตจนกลายเป็นศูนย์กลางการผลิตและค้าข้าวที่ใหญ่ที่สุดในภาคใต้ ในระยะที่ 2 ระหว่าง พ.ศ. 2461–2475 เป็นเวลาที่ตลาดโลกมีความต้องการดีบุกและยางพารามากขึ้น ทำให้เมืองนครศรีธรรมราชต้องลดการปลูกข้าวลงและส่งเสริมให้ทำเหมืองแร่และปลูกยางพารา ในขณะเดียวกันการเปิดรถไฟสายใต้และการยกเลิกพื้นที่สงวนสองข้างทางรถไฟ ทำให้นักลงทุนชาวจีนเข้ามาจับจองพื้นที่เพื่อทำสวนยางพาราและเหมืองแร่ขนาดใหญ่ การเกิดขึ้นของเส้นทางรถไฟทำให้เกิดการขยายตัวของชุมชน ที่เห็นเด่นชัดคือชุมชนการค้าทุ้งสงซึ่งมีบทบาทสำคัญขงเมืองนครศรีธรรมราช

¹¹ กัณฐิกา กล่อมสุวรรณ. การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจของจังหวัดนครศรีธรรมราช พ.ศ. 2439–2475. (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2552).

งานวิจัยที่กล่าวถึงเศรษฐกิจข้าวในนครศรีธรรมราชที่น่าสนใจ คือ งานของ **ไพรินทร์ รุยแก้ว**¹² ศึกษาพลวัตการผลิตและการค้าข้าวในอำเภอหัวไทร จังหวัด นครศรีธรรมราช พบว่า ในอดีตการผลิตข้าวในอำเภอหัวไทรมีผลผลิตที่ดีทั้งด้าน ปริมาณและคุณภาพ เนื่องจากมีปัจจัยการผลิตที่สมบูรณ์ เพียงพอและเหมาะสม กับการผลิตข้าว ทำให้พลังการผลิตเข้มแข็งด้วยปัจจัยภายนอกและปัจจัยภายใน ท้องถิ่น ปัจจัยภายนอก ได้แก่ โครงสร้างทางเศรษฐกิจที่เปลี่ยนจากระบบการค้า แบบผูกขาดมาเป็นการค้าแบบเสรี นโยบายของรัฐบาลแต่ละสมัยก็ล้วนเป็นเหตุ ปัจจัยที่ทำให้การผลิตข้าวเปลี่ยนแปลง และปัจจัยภายใน ได้แก่ การเพิ่มขึ้นของ จำนวนประชากร การใช้เทคโนโลยีเพื่อการผลิต การมีพื้นที่ติดต่อกับเขต ชลประทาน ส่วนการค้าข้าวเปลี่ยนนั้น เป็นการค้าระหว่างชาวนากับพ่อค้าราย ย่อยและเจ้าของโรงสีซึ่งมีทั้งพ่อค้าจากต่างถิ่นและพ่อค้าในท้องถิ่น ซึ่งจะใช้ เส้นทางน้ำเป็นหลัก การค้าข้าวที่มีมายาวนานทำให้เกิดความสัมพันธ์ระหว่าง ชาวนาผู้ผลิตกับพ่อค้าที่มารับซื้อ และระหว่างเจ้าของโรงสีกับพ่อค้าข้าวสาร ความสัมพันธ์ดังกล่าวนี้มีทั้งการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน และการเอารัดเอา เปรียบกัน สาเหตุที่ได้มีการเปลี่ยนแปลงการค้าข้าวก็เนื่องมาจากหลาย ๆ ประการ คือ การเปลี่ยนแปลงทางด้านการคมนาคม การเปลี่ยนแปลงวิธีการผลิต ที่ทำให้ชาวนาต้องขายข้าวทันทีที่เก็บเกี่ยวเสร็จ จึงทำให้มีผลกระทบต่อโครงสร้าง ทางด้านที่อยู่อาศัยของชาวนา กล่าวคือ ชาวนาในปัจจุบันไม่นิยมสร้างเรือนข้าว จึง ไม่สามารถเก็บรักษาข้าวไว้เพื่อขายในช่วงที่ข้าวมีราคาสูง และยังมีโรงสีข้าวใน ชุมชนเพิ่มขึ้น เนื่องจากปริมาณข้าวมีมากและสามารถซื้อขายได้ตลอดปี

¹²ไพรินทร์ รุยแก้ว, **พลวัตการผลิตและการค้าข้าวในอำเภอหัวไทร** (สงขลา: มหาวิทยาลัยทักษิณ, 2542).

นอกจากนี้ ยังมีวิทยานิพนธ์ที่กล่าวถึงพื้นที่ปลูกข้าวที่สำคัญต่อเศรษฐกิจชุมชนบริเวณลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา ในงานของ **ยงยุทธ ชูแว่น**¹³ ที่ได้ศึกษาพัฒนาการของชุมชนรอบทะเลสาบสงขลาตั้งแต่ต้นคริสต์ศตวรรษที่ 17 ถึงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 18 พบว่าทรัพยากรในลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาที่เป็นที่ต้องการของตลาดต่างประเทศมากมาย ได้แก่ พริกไทย ดีบุก รังนก ข้าวและของป่า ซึ่งแหล่งผลิตข้าวจะอยู่ทางฝั่งตะวันตกของทะเลสาบสงขลา เป็นที่ราบในเขตเมืองพัทลุงและเมืองสงขลา ส่งผลต่อการค้าของเมืองสงขลาจนพัฒนามาเป็นเมืองท่าการค้าที่สำคัญ

วิมล คำศรี และไพรินทร์ รุยแก้ว¹⁴ ศึกษาวัฒนธรรมข้าวและพลังอำนาจชุมชนรอบทะเลสาบสงขลา ครอบคลุมพื้นที่การทำนาแบบดั้งเดิมของจังหวัดสงขลา พัทลุง และนครศรีธรรมราช เน้นการศึกษาจากระบบการทำนาแบบดั้งเดิมที่ยังต่อเนื่องถึงปัจจุบัน พบว่า ภูมิปัญญาพื้นบ้านที่เกี่ยวกับวัฒนธรรมข้าวมีนัยสำคัญต่อพลังอำนาจชุมชน คือ ภูมิปัญญาด้านการเลือกสรรการใช้ปัจจัยการผลิตและการใช้แรงงาน ภูมิปัญญาด้านการสร้างระบบรูปแบบความเชื่อ ประเพณี และพิธีกรรมอันเนื่องด้วยพุทธศาสนา ส่วนด้านพลังอำนาจ ได้ชี้ให้เห็นว่าวัฒนธรรมการแลกเปลี่ยนข้าวก่อให้เกิดการปฏิสัมพันธ์ในวงกว้าง การเอื้ออาทรต่อกัน การแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมซึ่งกันและกัน จึงทำให้เกิดพลังด้านปัจจัยการผลิตที่สร้างสมดุลของระบบนิเวศ ซึ่งทำให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ของผักปลาและพืชพรรณธัญญาหารนานาชนิดอันเป็นประโยชน์ต่อการดำรงชีวิต ในขณะที่เทคโนโลยีและภูมิปัญญาสมัยใหม่ทำให้ชุมชนสูญเสียความสมดุลธรรมชาติ สูญเสียแหล่งอาหารธรรมชาติ สูญเสียพันธุ์ข้าวพื้นเมือง และสูญเสีย

¹³ ยงยุทธ ชูแว่น, **พัฒนาการของชุมชนรอบทะเลสาบสงขลาตั้งแต่ต้นคริสต์ศตวรรษที่ 17 ถึงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 18** (วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2529).

¹⁴ วิมล คำศรี และไพรินทร์ รุยแก้ว, **วัฒนธรรมข้าวและพลังอำนาจชุมชนรอบทะเลสาบสงขลา** (กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2544).

การเรียนรู้การใช้ธรรมชาติให้เกิดประโยชน์ต่อการดำรงชีวิต งานวิจัยนี้จะเป็นการเชื่อมโยงภาพวัฒนธรรมการทำนาในอดีตของภาคใต้กับการเปลี่ยนแปลงจากการผลิตเพื่อการยังชีพไปสู่การผลิตเพื่อการค้าได้เป็นอย่างดี

งานวิจัยที่มีการศึกษาถึงเศรษฐกิจท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับข้าวในบริเวณลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาเช่นเดียวกัน คืองานของ **กิตติ ตันไทย**¹⁵ ได้ศึกษาเรื่องเศรษฐกิจท้องถิ่นลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา ศึกษาเฉพาะกรณีข้าวและยางพารา ตั้งแต่ พ.ศ. 2439 – 2539 สรุปได้ว่า สภาพเศรษฐกิจและวิถีชีวิตของชาวนาในช่วงก่อน พ.ศ. 2439 มีสภาพเศรษฐกิจพอยังชีพตามแบบคักดินา มีวิธีการผลิตแบบดั้งเดิม โดยมีจุดมุ่งหมายในการผลิตเพื่อบริโภคภายในครอบครัวเป็นหลัก อาจมีการแลกเปลี่ยนซื้อขายกันบ้างเล็กน้อย เพื่อให้พอเพียงในสิ่งที่จำเป็นเท่านั้น ส่วนการค้าขายแบบเศรษฐกิจการค้าตามระบบทุนนิยม จะปรากฏให้เห็นในชุมชนสังคมเมือง โดยเฉพาะเมืองท่าชายทะเล เช่น เมืองสงขลา วิถีชีวิตชาวนาจะอยู่ใต้ระบบคักดินา ถูกขูดรีดผลผลิตส่วนเกินในรูปแบบการเกณฑ์แรงงาน เสียส่วยสาอากรให้กับรัฐ และถูกเจ้าหน้าที่ของรัฐเอารัดเอาเปรียบ นอกจากนี้ รัฐยังจงใจละทิ้งการดูแลทุกข์สุขของชาวนา ทำให้พวกเขาเลือกที่จะรวมตัวกันเพื่อช่วยเหลือตัวเอง มีความเกื้อกูล และเอื้ออาทรต่อกัน ตลอดจนร่วมกันสร้างเครือข่ายเพื่อป้องกัน พิทักษ์ชีวิตและทรัพย์สินของกันและกันมากกว่าจะพึ่งอำนาจรัฐ ต่อมาการผลิตข้าวเป็นการผลิตเพื่อการค้า จึงมีการขยายพื้นที่ปลูกข้าวขนาดใหญ่ โดยนายทุนจีนที่มองเห็นโอกาสทางการค้า เริ่มมีการใช้เครื่องจักรเข้ามาช่วยในการทำนา ในลักษณะการทำนาแบบครบวงจร เริ่มตั้งแต่ การปลูก การเก็บเกี่ยว การแปรรูป และการขาย และรับซื้อข้าวเปลือกจากชาวนา โดยวิธีการกดราคา และโกงน้ำหนักข้าวของชาวนาในพื้นที่ที่เริ่มผลิตข้าวเพื่อขาย ให้ได้เงินมาใช้จ่ายเพื่อการศึกษาของบุตรหลานและซื้อหาเครื่องอุปโภคบริโภคที่

¹⁵ กิตติ ตันไทย, เศรษฐกิจท้องถิ่นลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา : ศึกษาเฉพาะกรณีข้าวและยางพารา ตั้งแต่ พ.ศ. 2439 – 2539, สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2545.

จำเป็น ต่อมาต้นทุนการผลิตข้าวสูงขึ้นทำให้ชาวนาต้องขายข้าวขาดทุน ชาวนาจึงเริ่มหันมาปลูกยางพาราและประกอบอาชีพอื่นที่ได้ผลตอบแทนสูงกว่า จึงเป็นผลให้พื้นที่นาข้าวถูกปรับเปลี่ยนไปปลูกยางพาราจำนวนมาก

นอกจากงานวิจัยที่กล่าวถึงประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวกับเศรษฐกิจข้าวในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง และลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาแล้ว ยังมีงานวิจัยที่เกี่ยวกับเศรษฐกิจข้าวในพื้นที่อำเภอละแม จังหวัดชุมพร จากงานวิจัยของ **เปรมจิต ชนะวงศ์ และคณะ**¹⁶ ที่ได้กล่าวถึงพัฒนาการของชุมชนอำเภอละแม บนฐานทรัพยากรธรรมชาติที่หลากหลายทั้งป่า ดิน น้ำ ทะเล ทำให้เกิดอาชีพการเกษตรและการประมงชายฝั่ง งานวิจัยเรื่องนี้ ทำให้ทราบว่าเศรษฐกิจของชุมชนละแมตั้งแต่เริ่มเกิดชุมชน คราวเรือนมีการจับสัตว์น้ำจากทะเลในการดำรงชีพเป็นหลัก และในขณะเดียวกันก็มีการเพาะปลูกพืชไร่ ทั้งข้าวไร่ และการทำนาในที่ราบลุ่มเพื่อการบริโภคในครัวเรือน เศรษฐกิจดั้งเดิมของชุมชนละแมจึงเป็นเศรษฐกิจเพื่อการยังชีพ มิใช่พื้นที่ป่าเป็นทุ่งเลี้ยงสัตว์เพื่อใช้เป็นแรงงานในการทำนา โดยเฉพาะควายมีภูมิปัญญาการปลูกข้าวไร่เพื่อการบริโภคอย่างเดียวไม่ได้ทำเพื่อขาย เพราะมีค่านิยมที่ยึดถือกันว่า การขายข้าวไม่เป็นมงคลแก่ครอบครัวและวงศ์ตระกูล จึงนิยมปลูกข้าวไร่แซมพืชไร่เพื่อนำไปขายเป็นรายได้ในครัวเรือน ที่น่าสนใจเกี่ยวกับเรื่องข้าวไร่คือ เป็นข้าวที่มีกลิ่นหอมเนื้อนุ่มนิ่ม เมื่อหุงจะมีกลิ่นหอมอบอวลไปทั้งบ้าน รสชาติอร่อยหวานมัน เมื่อเก็บเกี่ยวข้าวไร้ก็นำไปทำบุญตักบาตรทั้งข้าวสุกและข้าวสาร และนำไปเยี่ยมญาติผู้ใหญ่คนเฒ่าคนแก่และบุคคลที่เคารพนับถือ แต่ในยุคทุนนิยม คนที่เคยทำนาก็หันมาปลูกพืชเศรษฐกิจที่ให้รายได้สูงกว่าอย่างยางพารา ด้วยวาทกรรม “ปลูกยางแล้วรวย” จึงชักชวนเพื่อนฝูงญาติพี่น้องเข้าป่าเพื่อปลูกยางพารา มีรายได้เป็นกอบเป็นกำจะซื้อหาอะไรก็ได้ไม่ต้องทนลำบากมาทำนาอีก จึงทำให้อาชีพชาวนาและพื้นที่ทำนาลดน้อยลง

¹⁶ เปรมจิต ชนะวงศ์ และคณะ, **บริบทเศรษฐกิจและทุนทางสังคมชุมชนอำเภอละแม** (สุราษฎร์ธานี : มหาวิทยาลัยราชภัฏสุราษฎร์ธานี, 2556).

นอกจากนี้ ยังมีงานของ **ชวน เพชรแก้ว และคณะ**¹⁷ ที่ได้วิจัยเรื่องฐานเศรษฐกิจและทุนทางสังคมของอำเภอไชยา สรุปได้ว่า ชุมชนไชยามีประวัติความเป็นมายาวนานตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ และในสมัยประวัติศาสตร์ไชยาเป็นเมืองสำคัญในสมัยศรีวิชัย สุโขทัย อยุธยา ธนบุรี และรัตนโกสินทร์ตามลำดับ ปัจจุบันเป็นอำเภอหนึ่งของจังหวัดสุราษฎร์ธานี พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ราบ และพื้นที่ราบลุ่ม มีลำคลองไหลผ่านหลายสาย พื้นที่จึงเหมาะแก่การทำนา ซึ่งเป็นอาชีพหลักของชาวไชยา เนื่องจากพื้นที่เหมาะแก่การทำนาทั้งหมดถึงร้อยละ 90 ในอดีตก่อนปี พ.ศ. 2500 การทำนาเป็นอาชีพสำคัญ ชุมชนสามารถผลิตข้าวได้มากของภาคใต้ต่อเนื่องมาช้านาน เป็นข้าวช้าวุ่นน้ำที่ผลิตข้าวเลี้ยงภาคใต้เกือบทั้งหมด และยังสามารถส่งข้าวไปขายยังกรุงเทพและประเทศใกล้เคียงด้วย แต่เมื่อประมาณ 40 ปีมานี้ เมืองไชยาลดบทบาทการผลิตข้าวเนื่องจากมีปัญหาเรื่องน้ำ และข้าวราคาตกต่ำ ส่วนระบบเศรษฐกิจของไชยาก็มีพัฒนาการเช่นเดียวกับชุมชนท้องถิ่นอื่นในภาคใต้ คือ แต่เดิมเป็นการผลิตเพื่อยังชีพ ต่อมาได้เปลี่ยนเป็นการผลิตเพื่อการค้า และในภายหลังการทำนาต้องใช้เงินทุนสูงกว่าราคาผลผลิต จึงทำให้ชาวนาตัดสินใจหันไปประกอบอาชีพอื่น บางรายขายนาหรือให้เช่านา หรือแปลงนาข้าวเป็นสวนยางพาราสวนปาล์มน้ำมันโรงสีข้าวก็ต้องเลิกกิจการไป

เนื่องจากลักษณะพื้นที่ที่เหมาะสมแก่การทำนาประกอบกับภูมิปัญญาของชาวไชยาที่สะสมมานาน **ชวน เพชรแก้ว, สุธารดี จินาญาติ และสุธีรา ชัยรักษา**¹⁸ ได้วิจัยเรื่อง การฟื้นฟูการทำนาในอำเภอไชยาตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงพบว่า ชาวนามีศักยภาพที่แสดงถึงจุดแข็งคือ มีความรู้ทั้งการทำนาแบบดั้งเดิมและแบบสมัยใหม่เป็นอย่างดี จึงมีความพร้อมที่จะทำนาทั้งสองวิธี ชาวนามีการ

¹⁷ชวน เพชรแก้ว และคณะ, ฐานเศรษฐกิจและทุนทางสังคมของอำเภอไชยา (สุราษฎร์ธานี: มหาวิทยาลัยราชภัฏสุราษฎร์ธานี, 2556).

¹⁸ชวน เพชรแก้ว, สุธารดี จินาญาติ และสุธีรา ชัยรักษา, การฟื้นฟูการทำนาในอำเภอไชยาตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง (สุราษฎร์ธานี: มหาวิทยาลัยราชภัฏสุราษฎร์ธานี, 2556).

รวมกลุ่มกันอย่างหลากหลาย ช่วยให้ง่ายต่อการร่วมกันทำกิจกรรมต่าง ๆ การคมนาคมในพื้นที่สะดวก มีพันธุ์ข้าวหลายชนิดให้เลือกใช้ มีศูนย์เมล็ดพันธุ์ข้าวสุราษฎร์ธานีเป็นที่พึ่งเกี่ยวกับเมล็ดพันธุ์ที่มีคุณภาพ มีแหล่งน้ำลำคลองในพื้นที่ มีโรงสีข้าวหลายแห่งสะดวกแก่การแปรรูปข้าวทั้งเพื่อบริโภคและจำหน่าย แต่ก็มีจุดอ่อนหลายประการ ได้แก่ พื้นที่ทำนาลดลง บางปีมีปัญหาขาดแคลนน้ำ น้ำท่วม หอยเชอรี่ชุกชุม คุณภาพของพันธุ์ข้าวที่นำมาปลูกยังไม่ดีพอ ชาวนาไม่สนใจในการดูแลรักษาข้าวอย่างเข้มงวด มีการใช้เครื่องจักรแทนแรงงานคนและสัตว์ ใช้ปุ๋ยเคมีและสารเคมีในปริมาณมาก ทำให้ต้นทุนสูง การบริหารจัดการกลุ่มยังไม่สามารถทำให้เกิดความเข้มแข็งได้อย่างยั่งยืน และชาวนายังถูกพ่อค้าคนกลางเอารัดเอาเปรียบการจำหน่ายข้าว ไม่มีอำนาจต่อรองกับพ่อค้าคนกลาง ราคาข้าวผันผวน ทำให้ชาวนาไม่มีความมั่นใจในการประกอบอาชีพทำนา จึงได้ค้นหาตัวแบบที่เหมาะสมเพื่อฟื้นฟูการทำนาตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง โดยดำเนินกิจกรรมร่วมกับชาวนาหลายกิจกรรม จนได้ตัวแบบที่เหมาะสม และชาวนาส່ว่นใหญ่ตระหนักถึงความปลอดภัยของผู้ผลิต ผู้บริโภค และสิ่งแวดล้อม ทั้งการลงทุนที่ไม่สูงเกินไป และต้องมีผลตอบแทนที่คุ้มค่า

ในด้านเศรษฐกิจการค้าในฐานะที่ภาคใต้เป็นศูนย์การค้า และเป็นอยู่ข้าว อยู่น้ำมาตั้งแต่อดีต มีงานวิจัยเรื่องหนึ่งที่แสดงให้เห็นถึงความเจริญรุ่งเรืองทางการค้าและการติดต่อกับชาวต่างชาติ คือ งานของ **ปิยดา ชลวร**¹⁹ ได้ศึกษาประวัติศาสตร์ปัตตานีในคริสต์ศตวรรษที่ 16 – 18 จากบันทึกของจีน รวีกิว และญี่ปุ่น ซึ่งเป็นเอกสารของชาวต่างชาติที่เข้ามาติดต่อกับการค้ากับเมืองปัตตานี ทำให้ทราบว่าในอดีตเมืองปัตตานีเป็นเมืองท่าที่สำคัญ เป็นทางผ่านของเส้นทางการค้าเหนือ-ใต้ตามชายฝั่งทะเลจีนใต้ระหว่างจีน กัมพูชา สยาม กับหมู่เกาะต่าง ๆ ในอินโดนีเซีย ซึ่งเส้นทางนี้เป็นเส้นทางเดินเรือมาตั้งแต่โบราณ เวลาพ่อค้าจีนจะเดินทางไปซื้อสินค้าที่เกาะสุมาตรา หรือข้ามช่องแคบมะละกาไปยังอินเดีย จะแวะ

¹⁹ ปิยดา ชลวร, **ประวัติศาสตร์ปัตตานีในคริสต์ศตวรรษที่ 16 – 18 จากบันทึกของจีน รวีกิว และญี่ปุ่น** (เชียงใหม่: สำนักพิมพ์ซิลค์เวอร์ม, 2554).

จอดเรือที่เมืองท่าแห่งใดแห่งหนึ่งในฝั่งตะวันออกของคาบสมุทรมลายู เพื่อเติมเสบียงและรอให้ลมมรสุมผ่านไป งานวิจัยเรื่องนี้ทำให้ทราบว่า มีการนำข้าวจากท้องถื่นอื่นมาขายที่ปัตตานี เช่น ลุ่มน้ำเจ้าพระยา ซึ่งเป็นข้าวจากภาคกลางของประเทศ และยังมีการนำเข้าข้าวจากกัมพูชามายังเมืองปัตตานีอีกด้วย รวมถึงการติดต่อค้าขายกับชาวต่างชาติทั้ง จีน อินเดีย ญี่ปุ่น และฮอลันดา อย่างน่าสนใจ

จากการศึกษาเอกสารงานวิจัยดังกล่าว มักเป็นการศึกษาประวัติ ศาสตร์ท้องถื่น เศรษฐกิจชุมชนเฉพาะพื้นที่เท่านั้น เช่น ไพรินทร รุยก้าว ขอบเขตการวิจัยเฉพาะพื้นที่อำเภอหัวไทร ทั้ง ๆ ที่พื้นที่ใกล้เคียงอย่างอำเภอเชียรใหญ่ อำเภอเฉลิมพระเกียรติ ก็มีพื้นที่ปลูกข้าวจำนวนมาก ซึ่งปัจจุบันก็ยังเป็นแหล่งผลิตข้าวที่มีชื่อเสียงของจังหวัดนครศรีธรรมราช และมีเขตติดต่อกับอำเภอปากพนัง เหตุใดจึงไม่มีงานศึกษาประวัติศาสตร์เศรษฐกิจในพื้นที่นี้ด้วย ที่สำคัญไม่มีการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ของการผลิต การค้า และเส้นทางการค้า การขนส่งสินค้าต่างพื้นที่ที่ชัดเจน จึงเป็นข้อสังเกตว่าพ่อค้าที่รับซื้อข้าวจากชาวนา น่าจะเดินทางไปยังพื้นที่ใกล้เคียงด้วย แต่ไม่มีการกล่าวถึงเส้นการลำเลียงข้าวเปลือกจากพื้นที่หนึ่งไปยังโรงสีข้าว ซึ่งมีการจ้างแรงงานเกิดขึ้นหรือไม่ในระหว่างกระบวนการขนส่งนี้ เช่นเดียวกันกับงานของ เปรมจิต ชนะวงศ์ และคณะ ที่ศึกษาบริบทเศรษฐกิจและทุนทางสังคมชุมชนอำเภอละแม เป็นการศึกษาเฉพาะเจาะจงพื้นที่อำเภอละแมเท่านั้น กล่าวถึงเรื่องข้าวไร่อย่างเดียว โดยวิธีการศึกษาจากเอกสาร งานวิจัย และสัมภาษณ์คนในชุมชน ซึ่งอาจมีความคลาดเคลื่อนของข้อมูลที่ได้ หากไม่ได้มีการตรวจสอบจากประวัติศาสตร์ท้องถื่นและพื้นที่ใกล้เคียง

ทิศทางการศึกษาประวัติศาสตร์เศรษฐกิจข้าวของงานวิจัยดังกล่าว มุ่งเน้นพื้นที่ราบชายฝั่งตะวันออกทุกเรื่อง ยังไม่มีงานใดที่กล่าวถึงเศรษฐกิจข้าวในพื้นที่ฝั่งตะวันตก ซึ่งในอดีตเคยเป็นพื้นที่ปลูกข้าวอยู่หลายพื้นที่ ซึ่งปัจจุบันได้แปรสภาพเป็นสวนยางพาราไปแล้ว เช่น จังหวัดตรัง สตูล กระบี่ พังงา ล้วนมีพื้นที่ปลูกข้าวทั้งสิ้น และมีร่องรอยของการลำเลียงข้าวจากฝั่งตะวันออกสู่ฝั่งตะวันตก

รวมทั้งเรื่องราวของการนำเข้าข้าวจากพม่ามาช้านาน ที่ยังไม่มีการศึกษารายละเอียด

เมื่อกล่าวถึงเรื่องการทำนา งานวิจัยที่ปรากฏส่วนใหญ่จะหมายถึงการปลูกข้าวนาสวนเท่านั้น ไม่ได้หมายถึงข้าวไร่ ซึ่งมีมูลค่าทางเศรษฐกิจมาก จึงเป็นอีกประเด็นหนึ่งที่น่าสนใจประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวกับการปลูกข้าวไร่ด้วย นอกจากนี้ ยังมีเรื่องภาษาถิ่นใต้ที่ใช้ในการสื่อสารวัฒนธรรมข้าว ย่อมแตกต่างกันแต่ละพื้นที่ ซึ่งเมื่อเวลาเปลี่ยนไปการใช้คำย่อมมีการเปลี่ยนแปลงและสามารถอธิบายถึงวัฒนธรรมท้องถิ่นได้เป็นอย่างดี

แหล่งปลูกข้าวที่สำคัญของภาคใต้

ลุ่มน้ำปากพนัง เป็นพื้นที่ราบลุ่มกว้างใหญ่และมีความหลากหลายทางชีวภาพและภูมิศาสตร์ ซึ่งประกอบด้วย ภูเขา ที่ราบเชิงเขา ที่ราบลุ่มป่าพรุ พื้นที่นาข้าว และสันทรายริมทะเล ครอบคลุมพื้นที่ 10 อำเภอของจังหวัดนครศรีธรรมราช อยู่ในเขตพื้นที่ 2 อำเภอของจังหวัดพัทลุง และอีก 1 อำเภอของจังหวัดสงขลา มีแม่น้ำปากพนัง เป็นแม่น้ำสายหลัก ยาวประมาณ 156 กิโลเมตร ไหลผ่านกลางพื้นที่และสภาพดินฟ้าอากาศที่ปริมาณน้ำฝนเพียงพอ ส่งผลเป็นพื้นที่ปลูกข้าวที่ใหญ่ที่สุดในภูมิภาคนี้ ดังปรากฏในงานวิจัยของ ณรงค์ บุญสวยขวัญ²⁰ ซึ่งกล่าวถึงแหล่งผลิตข้าวที่สำคัญของลุ่มน้ำปากพนังอยู่ที่บ้านเนินหนองหงส์ อำเภอหัวไทร ที่รู้จักกันในนาม “ข้าวหัวไทร” และส่งออกข้าวขายในชุมชนและเมืองต่าง ๆ ใกล้เคียง ตลอดจนไปจนถึงแหลมมลายูด้วยมูลค่าสูงสุดมาแต่โบราณ

นอกจากนี้ ยังมีแหล่งปลูกข้าวที่สำคัญในพื้นที่ใกล้เคียงมีอาณาเขตติดต่อกัน คือ **ลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา**ที่มีความอุดมสมบูรณ์ทั้งในส่วนที่เป็นทะเลสาบและพื้นดินประกอบกับการมีแม่น้ำลำคลองหลายสายไหลผ่านที่ราบลง

²⁰ ณรงค์ บุญสวยขวัญ, *วิถีชีวิตของประชาชนในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง อันเนื่องมาจากการพัฒนาของรัฐในระยะแผนพัฒนาฉบับที่ 1 - 8*, สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2543, 127.

สู่ทะเลสาบ ช่วยให้บริเวณนี้เหมาะแก่การเพาะปลูก โดยเฉพาะการปลูกข้าวเป็นอย่างยิ่ง ซึ่งต่อมาบริเวณดังกล่าวกลายเป็นแหล่งผลิตข้าวที่สำคัญของภาคใต้ และเป็นที่ตั้งของชุมชนที่มีพัฒนาการทางประวัติศาสตร์มาเป็นระยะเวลานาน มีผู้คนเข้ามาอาศัยและตั้งถิ่นฐานเป็นชุมชนเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะคาบสมุทรสทิงพระมีร่องรอย การตั้งถิ่นฐานของชุมชนต่าง ๆ ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 12 เป็นต้นมา ส่วนฝั่งตะวันตกของทะเลสาบ ได้พบร่องรอยของแหล่งโบราณคดีในเขตอำเภอเมือง และอำเภอเขาชัยสน จังหวัดพัทลุงมากมายหลายแห่ง²¹

ความอุดมสมบูรณ์ของกลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา ครอบคลุมพื้นที่ทั้งเขตที่ราบลุ่มในอำเภอระโนด จังหวัดสงขลา และจังหวัดพัทลุง ที่ราบศรีชนะนาบริเวณคลองลำปำ อำเภอเมือง ที่ราบคลองปากประ อำเภอควนขนุน และที่ราบบางแก้ว อำเภอเขาชัยสน ชาวพัทลุงมีอาชีพทำนาเป็นหลักทุกครัวเรือน ดังปรากฏหลักฐานในพระราชหัตถเลขาในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อคราวเสด็จประพาสแหลมมลายู ทรงบรรยายสภาพไร่นาของพัทลุง เมื่อปี พ.ศ. 2432 ไว้ว่า

“...เมืองพัทลุงมีไร่นาบริบูรณ์มาก เลี้ยงเมืองสงขลาได้ทั้งเมือง คนในเมืองพัทลุงที่จะไม่ทำนาไม่มีเลย เกือบจะเป็นหากินอย่างเดียวด้วยเรื่องการทำนาทั้งนั้นที่แผ่นดินก็อุดมดี...”²²

พื้นที่ปลูกข้าวมีกระจายทั่วภาคใต้ ในอดีตอำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี เมื่อก่อนปี พ.ศ. 2500 เป็นชุมชนที่ผลิตข้าวได้มากต่อเนื่องกันมาช้านาน เป็นเมืองอยู่ข้าวอยู่น้ำเมืองหนึ่งที่ผลิตข้าวเลี้ยงภาคใต้ อีกทั้งสามารถส่งข้าวไปขายยังกรุงเทพฯ และประเทศใกล้เคียง เนื่องจากมีพื้นที่ 8 ตำบลในจำนวนทั้งหมด 9 ตำบล เหมาะแก่การทำนาถึงร้อยละ 90 เพราะเป็นเมืองที่มีทรัพยากรธรรมชาติ

²¹ กิตติ ตันไทย, เศรษฐกิจท้องถิ่นลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา : ศึกษาเฉพาะกรณีข้าวและยางพารา ตั้งแต่ พ.ศ. 2439 – 2539, สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2545, 16.

²² องค์การค้าของคุรุสภา, พระราชหัตถเลขา เรื่องเสด็จประพาสแหลมมลายูของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (กรุงเทพฯ : ศึกษาภัณฑ์พาณิชย์, 2506), 28.

อุดมสมบูรณ์เมืองหนึ่งในภาคใต้ อาชีพทำนาเป็นอาชีพหลักอาชีพหนึ่งของชาวเมืองไชยา²³

เศรษฐกิจแบบดั้งเดิม

การผลิตข้าวของชาวนาในอดีตมีเป้าหมายเพื่อการบริโภคในครัวเรือนเป็นสำคัญ ชาวนามีอยู่มีกินอย่างไม่เดือดร้อน ภายใต้ความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่ที่มีค่อนข้างสูง ทำให้ชาวนามีความพอเพียงในการดำเนินชีวิต ไม่จำเป็นต้องกระตือรือร้นเปลี่ยนแปลงวิธีการผลิตหรือเพิ่มปริมาณการผลิต วิธีการทำนายังคงเป็นแบบดั้งเดิม คือใช้แรงงานคน แรงงานสัตว์เลี้ยง และอาศัยน้ำฝนเป็นสำคัญ ใช้เครื่องมือในการผลิตง่าย ๆ ดังที่ ฉัตรทิพย์ นาถสุภา เรียกว่า “การผลิตแบบพอเพียง”(Self-Sufficient) ที่กล่าวถึงวิธีการผลิตว่า

“การผลิตแบบพอเพียงแต่เป็นการพอเพียงในระดับชุมชน(Community Level) มิใช่พอเพียงระดับครัวเรือน(Household) เป็นเพราะกระบวนการผลิตช่วยเหลือซึ่งกันและกัน(Mutual Aid) ระหว่างครัวเรือนในแง่แรงงานและเครื่องมือการทำนา...ด้วยการผลิตเพื่อใช้เอง ความพอเพียงในตัวเอง ความสัมพันธ์ในการผลิตแบบชุมชน(Communal Production Relation) ...ชุมชนในประเทศไทยก่อนทุนนิยมจึงเป็นหน่วยที่คงอยู่ได้ดีด้วยของตัวเอง(Self-Sustaining)...”²⁴

การทำนาแบบดั้งเดิม เป็นงานที่หนักต้องใช้แรงงานมาก ประกอบกับอำนาจรัฐแทรกแซงเข้าไปไม่ถึง โดยเฉพาะในเรื่องการบำบัดทุกข์บำรุงสุข ทำให้ชาวนาจึงต้องช่วยเหลือกันเอง ทั้งในรูปเครือญาติ การเป็นเกลอ รวมทั้งการสร้าง

²³ ชวน เพชรแก้ว, สุชาวดี จินาญาติ และสุธีรา ชัยรักษา, การฟื้นฟูการทำนาในอำเภอไชยาตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง (สุราษฎร์ธานี : มหาวิทยาลัยราชภัฏสุราษฎร์ธานี, 2556), 25.

²⁴ ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, บ้านและเมือง (โครงการส่งเสริมสถาบันหมู่บ้าน, ศูนย์วัฒนธรรมเพื่อการพัฒนาหมู่บ้านอีสานและสำนักพิมพ์สร้างสรรค์, 2529), 83-84.

เครือข่ายของการช่วยเหลือกันทั้งในชุมชนและต่างชุมชน²⁵ เพื่อการเป็นแรงงานในการทำนา การปกป้องทรัพย์สินซึ่งกันและกันภายใต้ระบบศักดินา

เศรษฐกิจในระบบศักดินา

จากสภาพภูมิศาสตร์ภาคใต้ที่มีความหลากหลายทั้งที่ราบเชิงเขา พื้นที่ลุ่มน้ำ และพื้นที่ชายฝั่งทะเล ซึ่งอุดมสมบูรณ์ด้วยทรัพยากรธรรมชาติที่เหมาะสมแก่การเพาะปลูก จึงเป็นที่ตั้งของชุมชนที่มีพัฒนาการทางประวัติศาสตร์มาเป็นเวลายาวนาน มีผู้คนเข้ามาอาศัยและตั้งถิ่นฐานเป็นชุมชนเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะคาบสมุทรสทิงพระมีร่องรอยการตั้งถิ่นฐานของชุมชนต่าง ๆ ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 12 เป็นต้นมา เมื่อผู้คนเข้าตั้งถิ่นฐานก็จะเริ่มมีจับจองที่ดินทำกิน ซึ่งสมัยก่อนที่ดินทั้งหมดของประเทศเป็นของพระเจ้าแผ่นดิน แต่จะให้ราษฎรจับจองที่ดินทำกินได้ และผู้มีอำนาจอย่างผู้ใหญ่บ้าน กำนัน หรือผู้มีบรรดาศักดิ์ ก็จะมีโอกาสจับจองที่ดินมากกว่าคนทั่วไป ดังเอกสารคำกราบบังคมทูลของกรมพระยาดำรงราชานุภาพ เมื่อออกไปตรวจราชการหัวเมืองปักษ์ใต้ พ.ศ. 2439 ความตอนหนึ่งว่า

“...ที่นาที่ดีจะผู้มีบรรดาศักดิ์ หรือผู้มีทรัพย์จับจองเอาไว้จนเกินกำลังที่จะทำได้ โดยเหตุว่าต้องเสียค่านาแต่เท่าที่ทำ ส่วนราษฎรจะทำนาก็หายาก ด้วยที่ดินตกไปเป็นของคนมั่งมีเสียหมด จะทำก็ต้องเสียค่าเช่า ถ้าหาไม่ก็ต้องเที่ยวแสวงหาที่นาออกไปไกลถิ่นฐานบ้านเรือนได้ความลำบากทำให้สิ้นอุตสาหกรรมเสียโดยมาก...”²⁶

การจับจองที่ดินในอดีตนั้นไม่มีการวัดจำนวนพื้นที่ เพียงแต่ใช้ต้นไม้เป็นแนวเขตแดน หากไม่มีต้นไม้ก็จะใช้ไม้เนื้อแข็งปักเป็นหลักไว้ และเพื่อไม่ให้คนอื่นมาจับจองซ้ำก็ต้องลงมือถางพื้นที่ และหากไม่มีการทำนาปล่อยเป็นพื้นที่ว่างเปล่าก็

²⁵ กิตติ ตันไทย, เศรษฐกิจท้องถิ่นลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา : ศึกษาเฉพาะกรณีข้าวและยางพารา ตั้งแต่ พ.ศ. 2439 – 2539, สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2545, 17.

²⁶ กรมศิลปากร, เอกสารราชการมณฑลนครศรีธรรมราชในสมัยที่เจ้าพระยาอมราช (ปั้น สุขุม) เป็นข้าหลวงเทศาภิบาล ร.ศ. 115 – 125 (พ.ศ. 2439 – 2449), 2520, 121.

จะถูกริบเป็นของหลวง²⁷ ชาวนาจึงจับจองที่ดินเพื่อขยายพื้นที่เพาะปลูกเพิ่มผลผลิตข้าวตามกำลังความสามารถที่จะทำได้ที่บ้านเรียกว่า “ทำแต่พอแรง” เพราะมีข้อจำกัดในเรื่องแรงงานที่ใช้ในการทำงาน

แรงงาน : ความสัมพันธ์ของชุมชน

การทำงานแบบดั้งเดิม จะมีการใช้ทั้งแรงงานคนและแรงงานสัตว์ ซึ่งผลผลิตข้าวจะได้มากหรือน้อยขึ้นอยู่กับแรงงานคนเป็นสำคัญ ซึ่งมักแรงงานของคนในครอบครัวเป็นส่วนใหญ่ แต่ในบางโอกาสก็ไม่สามารถทำได้ทัน เช่น ช่วงไถนา ปักดำ เก็บเกี่ยวผลผลิต ชาวนาจึงใช้แรงงานจากความสัมพันธ์กับคนในชุมชน ซึ่ง ฉัตรทิพย์ นาถสุภา²⁸ ได้กล่าวถึงลักษณะความสัมพันธ์ทางการผลิตของชุมชนในท้องถิ่นตามระบบศักดินา ว่ามีลักษณะสำคัญ 2 ประการ คือ ประการแรก ชุมชนมีความผูกพันกันในกลุ่มสูงมาก มีความรักใคร่เห็นอกเห็นใจกัน รู้จักเสียสละ เอื้ออาทรต่อกัน ไม่เห็นแก่ตัว ช่วยเหลือซึ่งกันและกันทั้งส่วนตัว และส่วนรวมเป็นอย่างดี ประการที่สอง ชุมชนจะถูกขูดรีดจากรัฐในระบบศักดินาหลายรูปแบบ

การที่คนในชุมชนมีความสัมพันธ์กันในลักษณะช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกันเช่นนี้ เพราะเจ้าหน้าที่ของรัฐไม่เอาใจใส่ ส่วนใหญ่จะเข้ามาดูแลเฉพาะการเก็บภาษีเท่านั้น ชุมชนจึงต้องรวมกลุ่มกันอย่างเหนียวแน่น เพื่อปกป้องตนเองแทนอำนาจรัฐ ซึ่ง กิตติ ดันไทย²⁹ ได้กล่าวถึงการรวมกลุ่มของชุมชนว่า

“การรวมกลุ่มของชุมชน มักอาศัยรวมกันแบบเครือญาติมีความผูกพันกันทางสายโลหิต เป็นเพื่อนเกลอ มีการนับญาติทั้งฝ่ายบิดาและมารดา มีการ

²⁷ไพรินทร์ รุยแก้ว, ศึกษาพลวัตการผลิตและการค้าข้าวในอำเภอหัวไทร จังหวัดนครศรีธรรมราช (สงขลา : มหาวิทยาลัยทักษิณ), 2542, 52.

²⁸ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, เศรษฐกิจหมู่บ้านไทยในอดีต (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สร้างสรรค์, 2533), 19.

²⁹กิตติ ดันไทย, เศรษฐกิจท้องถิ่นลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา : ศึกษาเฉพาะกรณีข้าวและยางพารา ตั้งแต่ พ.ศ. 2439 – 2539, สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2545, 24.

จัดลำดับบุคคลในชุมชนตามหลักอาวุโส และเครือญาติ สมาชิกในชุมชน จึงมีสายสัมพันธ์โยงใยถึงกันหมด”

บางครั้งแรงงานในครอบครัวไม่เพียงพอ หรือเกิดเจ็บป่วยในขณะที่การทำงาน ต้องเร่งดำเนินการให้ทันฤดูกาลเพาะปลูก จึงต้องขอความช่วยเหลือจากเพื่อนบ้าน เรียกว่า “ออกปาก” หมายถึง การให้वानให้เพื่อนบ้านมาช่วยกันลงแรงทำงานอย่างใดอย่างหนึ่ง เพื่อให้งานหนักหรืองานเร่งด่วนสำเร็จลุล่วงทันการ โดยผู้ที่ร่วมลงแรงไม่คิดค่าแรง เพียงแต่เป็นประเพณีที่เจ้าภาพจะต้องเลี้ยงอาหารผู้มาร่วมลงแรง โดยงานที่ออกปากกันนั้น ถือเอาความจำเป็น 2 ประการ คือ เป็นงานหนักเกินกำลังที่คนภายในครอบครัวจะช่วยกันทำได้บางอย่างหนึ่ง และเป็นงานด่วนที่จะต้องเร่งดำเนินการ มิเช่นนั้นจะเกิดความเสียหายแก่ทรัพย์สินได้³⁰

การออกปากอีกรูปแบบหนึ่ง เรียกว่า “ซอมือ” มีลักษณะคล้ายการออกปาก แต่เป็นการที่แต่ละฝ่ายจะต้องช่วยทำงานตอบแทนซึ่งกันและกันในปริมาณงานที่ใกล้เคียงกันหรือมากกว่า ส่วนใหญ่จะ “ซอมือ” กันเป็นวัน เป็นสัญญาระหว่างกันของสองฝ่าย ไม่มีการบิดพลิ้วผิดสัญญาซึ่งกันและกัน³¹

นอกจากนี้ยังมีการใช้แรงงานแบบ “ขอแรง” โดยการสร้างความสัมพันธ์กับในชุมชนหรือคนต่างพื้นที่ เพื่อขอความช่วยเหลือในคราวที่จำเป็น เช่น การผูกเกลือ ดังที่ ชวน เพชรแก้ว และคณะ³² ได้กล่าวว่า

“การทำนาจะใช้แรงงานคนและวัวควาย มีการขอแรง ไม่มีการจ้างแรงงานในกระบวนการทำนา ตั้งแต่การเตรียมพื้นที่ ตกกล้า ดำนา เกี่ยวข้าว ขนข้าวขึ้นยุ้ง ฝัดข้าว ล้วนช่วยเหลือเกื้อกูลกันทั้งสิ้น”

³⁰ สุธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์, “ออกปาก – กินวาน” สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ เล่ม 18, จัดพิมพ์เนื่องในพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 6 รอบ 5 ธันวาคม 2542, 8858 – 8859.

³¹ กิตติ ต้นไทย, เศรษฐกิจท้องถิ่นลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา : ศึกษาเฉพาะกรณีข้าวและยางพารา ตั้งแต่ พ.ศ. 2439 – 2539, สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2545, 23.

³² ชวน เพชรแก้ว และคณะ, ฐานเศรษฐกิจและทุนทางสังคมของอำเภอไชยา (สุราษฎร์ธานี: มหาวิทยาลัยราชภัฏสุราษฎร์ธานี, 2556), 188.

การสร้างเครือข่ายสายสัมพันธ์ของคนที่อยู่ในชุมชนเดียวกัน มีนัยที่สำคัญยิ่งต่อการระดมแรงงาน ซึ่งเป็นการผลิตเพื่อการยังชีพในครัวเรือนและชุมชน มิใช่ผลิตเพื่อขาย ส่วนที่เหลือจากการบริโภคก็จะเก็บไว้ และอาจนำไปแลกเปลี่ยนกับสิ่งของจำเป็นอื่น ๆ บ้าง ดังที่ เอี่ยม ทองดี³³ ได้กล่าวถึงการแลกเปลี่ยนข้าวไว้ว่า “...จะนำไปแลกเปลี่ยนกับปัจจัยอื่น ๆ บ้าง ก็เฉพาะสิ่งจำเป็นจริง ๆ เช่น นำข้าวไปแลกกับเสื้อผ้า ยารักษาโรค หรืออาหารประเภทอื่น แต่ไม่นิยมขายข้าว...”

เนื่องจากความสัมพันธ์อันดีที่เชื่อมโยงเครือข่ายในลักษณะการผูกเกลอกันระหว่างคนต่างพื้นที่ เพื่อพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน และทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนข้าวของกัน เช่น เกลอเขาเกลอเล คนที่ภูมิลำเนาอยู่ในทุ่งนาเป็นเกลอกับคนที่อยู่ในริมทะเล ก็จะมีการแลกเปลี่ยนข้าวกับอาหารทะเล เกลือ กะปิ ส่วนคนที่เป็นเกลอกับชนวนสวน ก็จะนำข้าวไปแลกเปลี่ยนกับผลไม้ เนื่องจากทรัพยากรแต่ละพื้นที่มีความแตกต่างกัน

เศรษฐกิจในระบบทุนนิยม

หลังจากที่ไทยทำสนธิสัญญาเบาริงกับอังกฤษ เมื่อ พ.ศ. 2398 เศรษฐกิจข้าวเป็นแบบการผลิตเพื่อการค้า เนื่องจากรัฐบาลให้การสนับสนุนการปลูกข้าวมากขึ้น ข้าวจึงกลายเป็นผลผลิตที่สำคัญในการส่งออกขายทั้งในประเทศและต่างประเทศ ดังที่ ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และพูนศักดิ์ ชานิกรประดิษฐ์³⁴ ได้กล่าวถึงเศรษฐกิจข้าวปากพนังว่า “การปลูกข้าวที่นี่เป็นการปลูกเพื่อขายตั้งแต่แรกเริ่ม ไม่ใช่ปลูกเพื่อการยังชีพ” เนื่องจากปากพนัง ตั้งอยู่ในภูมิศาสตร์ที่เหมาะสมทำให้ดินแดนนี้มีลักษณะเป็นสังคมเปิด หรือชุมชนเปิด (Open Society) ให้ทุกคนมาปฏิสัมพันธ์ในรูปแบบการค้าขายและแลกเปลี่ยนระหว่างกัน หรือสามารถส่งสินค้าไปเป็นอาหารของสังคมอื่น ๆ และขายยังประเทศใกล้เคียง จึงเป็นเมืองท่าสำคัญของภาคใต้ที่มีการติดต่อค้าขายมาตั้งแต่ครั้งโบราณ

³³ เอี่ยม ทองดี, ข้าว วัฒนธรรมและการเปลี่ยนแปลง (กรุงเทพฯ : มติชน, 2538), 8.

³⁴ ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และพูนศักดิ์ ชานิกรประดิษฐ์, เศรษฐกิจหมู่บ้านภาคใต้ฝั่งตะวันออกในอดีต (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สร้างสรรค์, 2540), 105.

ในปี พ.ศ. 2439 รัฐบาลได้มีการจัดตั้งมณฑลนครศรีธรรมราชขึ้น ประกอบด้วย เมืองนครศรีธรรมราช เมืองสงขลา และเมืองพัทลุง ทำให้รัฐสามารถเก็บภาษีอากรได้อย่างทั่วถึงและมีรายได้มากขึ้น และยังทำให้การร่วมมือกับนายทุนขุนนางจีน ในการสกัดกั้นการคุกคามของอังกฤษและฝรั่งเศส เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ

จากเอกสารงานวิจัยต่าง ๆ ที่ได้ศึกษาประวัติศาสตร์เศรษฐกิจของชุมชนภาคใต้ ทั้งระบบศักดินา และระบบทุนนิยม จึงเป็นประเด็นที่น่าศึกษาถึงพัฒนาการทางเศรษฐกิจทั้งในด้านการผลิตข้าวและการติดต่อค้าขายข้าวทั้งภายในประเทศและต่างประเทศ ตั้งแต่จัดตั้งมณฑลนครศรีธรรมราช ในปีพ.ศ. 2439 จนถึง 2550 ว่ามีการเปลี่ยนแปลงหรือพัฒนาการทางเศรษฐกิจการค้าในทิศทางใด บทบาทของคนจีนที่มีต่อเศรษฐกิจข้าวของภาคใต้ในอดีต เส้นทางการค้าระหว่างต่างชาติ ที่ส่งผลกระทบต่อเศรษฐกิจในภาคใต้อย่างไรบ้าง และที่น่าสนใจคือวิวัฒนาการและความเปลี่ยนแปลงของกิจการโรงสีในภาคใต้ ที่ครั้งหนึ่งเป็นยุคของโรงสีไฟในช่วงที่เศรษฐกิจข้าวเจริญรุ่งเรืองสูงสุด จนต้องปิดกิจการลงนั้น แต่ไม่น่าจะหมายถึงเศรษฐกิจข้าวตกต่ำ เพราะในช่วงเวลานั้นได้เกิดโรงสีในชุมชนจำนวนมาก และยังมีพ่อค้าคนกลางเข้าไปรับซื้อข้าวจากชาวนาอย่างต่อเนื่อง

นอกจากนี้ การศึกษาประวัติศาสตร์เศรษฐกิจข้าวในกระบวนการผลิต น่าจะได้มีการศึกษาเรื่องของพันธุ์ข้าวที่ชาวนานิยมปลูกในอดีต ซึ่งเป็นข้าวพื้นเมืองที่มีในท้องถิ่น แต่ละท้องถิ่นย่อมมีสภาพดินที่แตกต่างกัน ฉะนั้น เพื่อการอนุรักษ์พันธุ์กรรมข้าวพื้นเมือง ควรจะได้ศึกษาพัฒนาการของพันธุ์ข้าวด้วย เพื่อประโยชน์ในการฟื้นฟูการทำนาข้าวพื้นเมืองในปัจจุบัน ซึ่งถือเป็นมรดกทางวัฒนธรรมข้าวในท้องถิ่น ให้คนรุ่นใหม่ได้ตระหนักและเกิดความภาคภูมิใจในประวัติศาสตร์ท้องถิ่น รู้จักตัวตนและสำนักรักบ้านเกิดต่อไป

บรรณานุกรม

- กรมศิลปากร. 2520. เอกสารราชการมณฑลนครศรีธรรมราชในสมัยที่เจ้าพระยา
ยมราช (ปั้น สุขุม) เป็นข้าหลวงเทศาภิบาล ร.ศ. 115 – 125 (พ.ศ. 2439 –
2449)
- กัณฐิกา กล่อมสุวรรณ. 2552. “การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจของจังหวัด
นครศรีธรรมราช พ.ศ. 2439–2475”. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- กิตติ ต้นไทย. 2545. เศรษฐกิจท้องถิ่นลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา : ศึกษาเฉพาะ
กรณีข้าวและยางพารา ตั้งแต่ พ.ศ. 2439 – 2539, สำนักงานกองทุน
สนับสนุนการวิจัย.
- ขวัญสุตา เสงี่ยมบุรณ์. 2552. “การค้าต่างประเทศของเมืองนครศรีธรรมราชสมัย
ต้นรัตนโกสินทร์”. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขา
ประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- คณะอนุกรรมการประชาสัมพันธ์โครงการ. 2537. โครงการพัฒนาพื้นที่ลุ่มแม่น้ำ
ปากพนังอันเนื่องมาจากพระราชดำริ, มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์.
- ชวน เพชรแก้ว และคณะ. 2556. ฐานเศรษฐกิจและทุนทางสังคมของอำเภอไช
ยา. สุราษฎร์ธานี : มหาวิทยาลัยราชภัฏสุราษฎร์ธานี.
- ชวน เพชรแก้ว, สุธารดี จินาญาติ และสุธีรา ชัยรักษา. 2556. การฟื้นฟูการทำ
นาในอำเภอไชยาตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง. สุราษฎร์ธานี: มหา
วิทยาลัยราชภัฏสุราษฎร์ธานี.
- เชาวลิต อังวิทยาธร. 2539. “กิจการโรงสีข้าวในลุ่มน้ำปากพนัง” สาร
นครศรีธรรมราช, 26(6) มิถุนายน.
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และพูนศักดิ์ ชานิกรประดิษฐ์. 2540. เศรษฐกิจหมู่บ้าน
ภาคใต้ฝั่งตะวันออกในอดีต. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สร้างสรรค์.
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, บ้านและเมือง. โครงการส่งเสริมสถาบันหมู่บ้าน, ศูนย์
วัฒนธรรมเพื่อการพัฒนาหมู่บ้านอีสานและสำนักพิมพ์สร้างสรรค์, 2529

- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. 2533. เศรษฐกิจหมู่บ้านไทยในอดีต. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สร้างสรรค์.
- ณรงค์ บุญสวยขวัญ. 2543. วิถีชีวิตของประชาชนในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง อันเนื่องมาจากการพัฒนาของรัฐในระยะแผนพัฒนาฉบับที่ 1 – 8, สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- ปิยดา ชลวร. 2554. ประวัติศาสตร์ปัตตานีในคริสต์ศตวรรษที่ 16 – 18 จากบันทึกของจีน รวีกิว และญี่ปุ่น (เชียงใหม่ : สำนักพิมพ์ซิลค์เวอร์ม.
- เปรมจิต ชนะวงศ์ และคณะ. 2556. บริบทเศรษฐกิจและทุนทางสังคมชุมชนอำเภอละแม (สุราษฎร์ธานี : มหาวิทยาลัยราชภัฏสุราษฎร์ธานี.
- พอลตา แก่นแก้ว. 2528. ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมของชุมชนปากพนัง พ.ศ. 2439 – 2528 (กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พิศมัย นันทแสง. 2535. “ระบบเทศบาลกับผลกระทบต่อสภาพเศรษฐกิจมณฑลนครศรีธรรมราช พ.ศ. 2439-2476”.วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ไพรินทร์ รุยแก้ว. 2542. ศึกษาพลวัตการผลิตและการค้าข้าวในอำเภอหัวไทร จังหวัดนครศรีธรรมราช สงขลา : มหาวิทยาลัยทักษิณ.
- พุทธพล มงคลวรวรรณ. 2556. ปัตตานีผ่านแว่นของจักรวรรดิและดวงตาสมัยใหม่,วารสารเมืองโบราณ ปีที่ 39 ฉบับที่ 3 กรกฎาคม-กันยายน.
- พุทธพล มงคลวรวรรณ. 2557.โต๊ะโมะ: เหมืองทอง หัวเมืองอิสระของชาวจีนและสัมปทานของบริษัทฝรั่งในชาวงปลายศตวรรษที่ 19, วารสารรัฐสมิแล ปีที่ 35 ฉบับที่ 1 มกราคม-มีนาคม.
- ยงยุทธ ชูแว่น. 2529. “พัฒนาการของชุมชนรอบทะเลสาบสงขลาตั้งแต่ต้นคริสต์ศตวรรษที่ 17 ถึงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 18”.วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มหาวิทยาลัยศิลปากร.

- วิมล คำศรี และไพรินทร์ รุยแก้ว. 2544. วัฒนธรรมข้าวและพลังอำนาจชุมชน
รอบทะเลสาบสงขลา (กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
สงบ ส่งเมือง. 2546. “เศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านภาคใต้ปัจจุบัน”. วารสาร
มนุษยศาสตร์สังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น. ปีที่ 20 ฉบับที่ 3
(เมษายน-มิถุนายน 2546), 59-72.
- สุธีวงศ์ พงศ์ไพบูลย์, “ออกปาก – กินวาน” สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ เล่ม
18, จัดพิมพ์เนื่องในพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 6 รอบ 5
ธันวาคม 2542, หน้า 8858 – 8859.
- องค์การค้าของคุรุสภา. 2506. พระราชหัตถเลขา เรื่องเสด็จประพาสแหลมมลายู
ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. กรุงเทพฯ: ศึกษาศาสตร์
พานิชย์.
- เอี่ยม ทองดี. 2538. ข้าว วัฒนธรรมและการเปลี่ยนแปลง. กรุงเทพฯ: มติชน.

สถานภาพความรู้เรื่อง
“ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมของไทย”
หัวข้อ“สื่อสิ่งพิมพ์ ในประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทยค.ศ. ๑๘๔๔– ๒๐๑๕”
จันทิมา บรรจงประเสริฐ

Background

The history of media begins with the invention of the movable-type printing press by Johannes Gutenberg, who introduced modern book printing. His major work, the Latin Bible, was the first book ever printed in 1455 (Lehmann-Haupt, 2015). His invention brought about improvements in book production and later the revolution in Europe (McLuhan, 1962). Afterwards, there was development in many media such as photography, the invention of the typewriter, the discovery of the telegraph and the creation of radio and television. The innovation brings changes and evolution into the media industry. In 1980, the media industry experienced a breakthrough change with the emergence of the computer and the application of computer programmes in media production. Nowadays, combined with the Internet and computers, digital media has become a new phenomenon that causes disruption not only in the media industry, but also in wider society and culture.

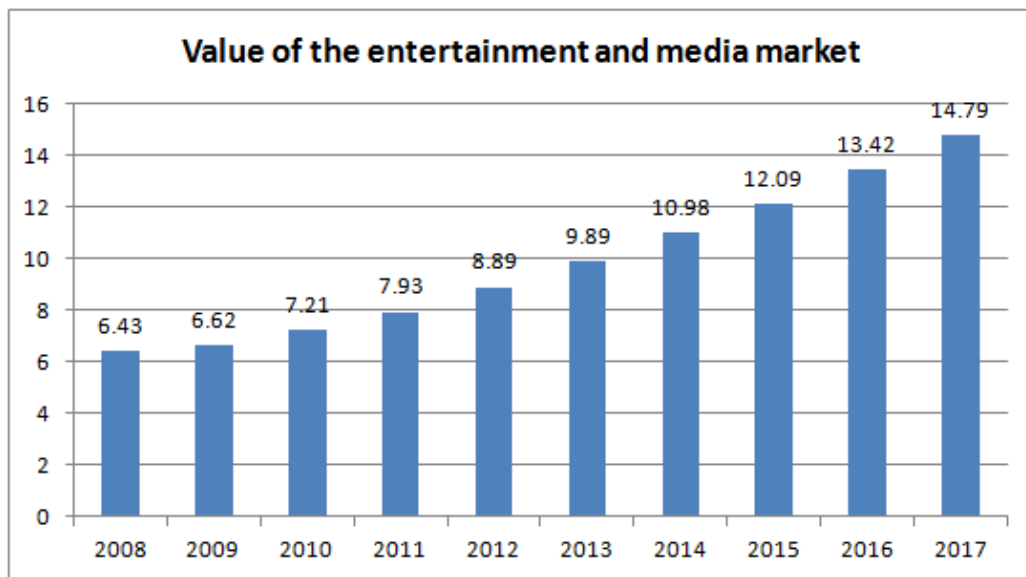
In the past, Thai people kept records by using palm leaves. The palm leaves had been used to pass on knowledge and historical wisdom for years. In 1844, Dan Beach Bradley, an American Protestant missionary, established the first newspaper in Siam (Thailand) named the Bangkok Recorder. Newspapers can be considered as the first Thai media. Later, a variety of

media developed in Thai society. “Media is the plural for the English word medium” (Stanoevska–Slabeva, 2001, p.3). The most cited quote of the word media is provided by McLuhan (1964, p.9) who stated that the “media is the message”. Against the background of McLuhan’s definition, Rodman (2006) defined media as printed media (e.g. books, magazines and newspapers), mass media (e.g. television and radio) digital media (e.g. Internet) and entertainment media (e.g. films). His proposed definition indicates that media seem to be considered as communication channels. According to Oxford Dictionaries (Oxford University Press, 2015), the media is defined as “the main means of mass communication (broadcasting, publishing, and the Internet) regarded collectively”. Given the different types of media, they involve many businesses and industries showing a significant impact on the economy and society.

Isentia’s research (2015) demonstrated that there are 18 daily mass-circulation newspapers, 400 magazines, 520 radio stations (AM and FM stations), 7,000 community radio stations, 6 free view television stations, 125 digital television stations and the Internet Protocol Television (IPTV) service. The information illustrates that Thailand has a well-developed media industry. The traditional media and new media offer opportunities to various business sectors in order to reach potential customers and new audiences. In addition, the media provide more choices of communication and information devices for Thai people. At present, there are approximately 17 million people in Thailand who use the Internet regularly. Out of 17 million Thai people, there are 14 million who regularly use Facebook. The population of Thailand is 67 million people, and there are 70 million mobile phones in the country. This shows the vital role of the media sector in Thailand. The report by Statista (2015) shown

below confirms that the media sector in Thailand has been growing and it is one of the promising areas of study.

Figure 1: Value of the entertainment and media market in Thailand from 2008 to 2017 (in billion U.S. dollars)

Adapted from Statista (2015)

The value of the entertainment and media market shown in Figure 1 demonstrates that the market has been growing since 2008. It should be noted that the value from 2012 to 2014 was increased by around 1 billion U.S. dollars per year. In 2017, it is forecasted that the value of the market will be 14.79 billion U.S. dollars. The trend of the market has become essential since companies may expect benefits from this change. Moreover, the growing market may contribute immensely to the Thai economy in terms of job creation, payment of taxes and other economic contributions. It is also

necessary to study the media and its influences on the economy in pursuit of understanding the positive and negative effects that can cause the economy to fluctuate. Studying the media and its impacts on society is also as critical as its effects on the economy because the media directly and indirectly affect how people or audiences think and behave according to the received messages. This is in agreement with the National Broadcasting and Telecommunications Commission or NBTC report (2013) that the media is considered as a mirror reflecting society. It is the tool that plays a significant role in developing values, attitudes, and perceptions of people in the society. It also affects the development of national identity. NBTC also informed that how the media distribute the information has an effect on societal behaviour. Given that the influences of the media can possibly change societies of the world, one of its effects is cultural change. The idea that media power causes cultural changes and changes in society in both conscious and unconscious ways is not new. 'Thainess' (Kaosa-ard, 2013), the land of the smile, courtesy, culture, tradition, custom, architecture and art, has been developed by Thai socialization. Any changes in Thainess resulting from the effect of the media need to be of concern and investigated to sustain the identity of Thailand.

Print media, radio, television, Internet and social networks are common types of media (Price, 2010). Thus, not only can media currently reach large masses of people in both urban and rural areas, but it can also approach the audience individually through many devices. Since the media has become a part of society and people's daily life, its impacts may create fast and dramatically transformation of the society. What we had in the past may disappear or no longer be in use (Noisetthee, 2010) such as the telegraph.

The most noticeable change resulting from the effect of the media is the mobile phone, which is now the essential device for daily life. Mobile phones have changed the communication and interaction of people in society. This includes the communication/interaction between two people; among groups of people; within the family; and in organizations. But it can have a negative impact through distraction. Consequently, it may lead to dependence syndrome or nomophobia (King et al., 2010). In Thailand, it creates a new phenomenon called social ignoreism (Samneng, 2015). One of the negative outcomes of social ignoreism is the individual's lack of interaction with the people around them. Furthermore, media affect how the audiences make their decisions. It can direct or guide the attitudes of people in a certain way. Nonetheless, the media influence has given people a platform to voice our views and share information. It facilitates communication and provides people with convenient ways to reach large groups of people. Undoubtedly, media has proved to be useful.

Based on the positive and negative impacts of the media on both the economy and society, it has prompted the exploration of the socioeconomic aspects of the media. Making use of the media productively requires a thorough understanding of its economic and social dimensions. Hence, it is crucial to study the socioeconomic aspects of the media in Thailand. Print media is the oldest forms of mass communication, which includes newspaper, magazine and book. In spite of the technological advancements, the World Association of Newspapers suggests that one billion people in the world read a newspaper every day (Vossos, 2016). It should be noted that both newspapers and magazines are usually published periodically. Both are also portable offering customers convenient to buy and read anytime. In addition,

newspaper and magazines offer unique advertising capabilities allowing the advertisers to target timely messages (MRI Duplebase, 2010). Based on their similarities, this paper focuses on two types of print media, newspaper and magazine. The period of study in the socioeconomic aspects of the print media starts from 1844 to the present time.

Newspaper

a. History and development of Thai newspaper

Based on Chongkittavorn's work (2003) and Wongrujira's research, (2008), they described the history of print media in Thailand as follows:

In 1835, Christian missionaries introduced the first printing press to Thailand (Chongkittavorn, 2003). Later, in 1844, the first newspaper in Thailand was published, *The Bangkok Recorder* by Dr. Dan Beach Bradley (Wongrujira, 2008), and ceased in 1867 (shown in Figure 2). Fifteen years later, the royal publication, *Ratchaitja* or *Royal Gazette*, founded in 1858 by King Mongkut (Rama IV), was the official means for acts, ministerial proclamations, and public announcements of newly promulgated laws (Daradirek, 2000; Chongkittavorn, 2003, p. 255). At the time, the newspaper's readerships were limited to people who were well educated, such as high-ranking state officials, royal family members and foreigners. During the King Chulalongkorn (Rama V) period (1869 – 1910), the publication of the newspaper was increased in order to protect the country from Western colonialism (Wongrujira, 2008). As the publication and consumption of the newspaper were increased, there were not only Thai newspapers but also English and

Chinese newspapers offered in the market. The daily newspaper was introduced in 1910 during King Vajiravudh's era (Chongittayorn, 2003).

Figure 2: The first Thai Newspaper – Bangkok Recorder

Today, Thailand has 25 national newspapers and 80 private commercial newspapers (Public Relations Department, Thailand, 2002). The total daily circulation is 2,729,060 and 300,000 tons of news print are consumed per year. Additionally, there are approximately 5,000 employees working in the newspaper organizations (the Reporters and Newspapers Association of Thailand, 2000). The industry is worth 17,752 million baht or 0.08 percent of GDP (2005).

Studies on newspaper involve a wide range of areas. The studies include newspaper coverage (e.g. Birz and Lott, 2008; Trumbo, 2012); the effects of newspaper on human behaviour (e.g. York and Scholl, 2015; York and Scholl, 2015); and social medial related topics/online newspaper (e.g. Hong, 2012; Benson et al., 2012). In Thailand, there are also a variety of studies on newspaper. Much research on newspaper content analysis and customers' attitudes has been conducted in Thailand (e.g. Khabune, 2014).

Indeed, research focusing on newspaper can be divided into three groups: newspaper's content related work, the impacts of newspaper on human behavior in terms of actions or attitudes, and the emerging of social media and its effects on the newspaper.

Information based on Thai Journalists Association (2009) demonstrates that the history and development of the newspaper in Thailand can be divided into 5 eras: missionary period, royal court period, politic period, business period and reformation period. Each era indicates different impacts of the newspaper on Thai economy and society.

The beginning of newspaper in Thailand was established in 1806 by foreigner missionary. According to Suwangbutra's work on Bangkok Recorder (2013), the newspaper initially seemed to have no or slight significant effects on Thai economy. Bangkok Recorder's price was 1 baht per year, or 1 fueng (an ancient Thai coin) per page. The price of Bangkok Recorder was very expensive when comparing to currency value during King Nangklao or King Rama III's reign. The payment could be made anytime; nonetheless, the number of readership was low. To solve the problem, Dr. Bradley, founder of the Bangkok Recorder, reduced the price from 1 baht to 1 salueng (2 fueng = 1 salueng). Government official and monks with clerical title could get the newspaper for free. Nonetheless, Bangkok Recorder had financial deficit problem. Later, the printing press was closed. There were 16 papers published within 1 year and 4 months. In 1864, the printing press was re-opened. There were 24 papers published during the reign of King Mongkut or King Rama 4 (Tabwong, 2005). Even though the Bangkok Recorder published 40 papers within short period, it kept Thai people updated about world news. Thais also gained scientific and medical knowledge. In addition, it equipped

aristocracy with news and knowledge necessity for the emerging modernized world, which played critical part in Thai society at the time. It should be pointed out that the newspaper reached limit viewers/readers, upper class. Common people had no chance to reach the knowledge or news distributed by the Bangkok Recorder. Nevertheless, the newspaper reported the news that could possibly be considered as committing criminal case at times. It was criticised that the information and contents were exaggerated and regarded as slander. Later, Bangkok Recorder was closed down as a result of suffering from unprofitability.

The second era of newspaper in Thailand started from 1804 to 1932 (King Rama 4 to King Rama 7), named royal court period. During this period, the royal court involved the operation and information published in the newspaper. King Rama 4's articles, both Thai and English versions, had been published in Bangkok Recorder from time to time. Newspaper was used as the communication channel to inform Thai history and traditions as well as to develop foreign relation. Once the royal court established Thai printing press, the government gazette was published and distributed in order to defend the invasion of the Western. In the reign of King Rama 5, the roles and scopes of the newspaper were still limited as the medium informing history, art, culture and government-related stories. Until lately period of King Rama 5, middle class or common people launched Siam, a newspaper in 1897. The newspaper became very popular even though it was at risk of loss due to making low income from the advertisement. Many printing presses were found during the King Rama 4's and King Rama 5's periods such as Siam Weekly Monitor (1867), Bangkok Daily Advertiser (1868) and Darunowat (1874), the first Thai printing press. The emergence of Thai newspaper raised

awareness of information and its important roles in the society such as knowledge transfer because of the evolution of sciences derived from Western countries. However, the impacts of the newspaper on Thai economy may not be significant in terms of generating income or wealth.

The roles of the newspaper towards Thai economy and society had been changed in the reign of King Rama 6. In 1921, the Compulsory Elementary Education Act was proclaimed. Furthermore, he raised Chulalongkorn University, the first university in Thailand. During his period, the newspaper reached great number of public. There were Thai, English and Chinese languages newspapers offered in the market. This reflects the prosperous of press industry in Thailand. The information regarding the value of press industry during King Rama 6's era was scarce; however, variety of newspaper and their freedom in criticising politics, society and standard of living illustrate the critical position of newspaper in Thai economy and society. Unfortunately, the economic problems caused by World War I brought about the great depression implying that the press industry possibly had a difficult time.

Before the revolution of 1932, the newspaper industry had been developing by launching many printing media and registering newspaper companies. The freedom of information reports or news was increased to its highest level. Nevertheless, the press seemed to cross the line and generates unethical crisis. The era of politics influencing the press was between 1932 and 1992. During the early period, the politics played important roles in the information reported by the press. The government power overruled the journalists. Later, the newspaper was one of the tools used for boosting the economy during the politics crisis such as the popular uprising of 14 October

1973 and 6 October 1977. The journalists, however, tried to reclaim their freedom in reporting the information and news. After the politics crisis, Thai economy was prosperous. Regrettably, the flourishing economy led to highly corruption. Thus, the newspaper applied investigation styles to report the information and news resulting in politics crisis in Thailand called Black May 1992. During this period, the newspapers generated intense impacts on both Thai economy and society. It can be used to stimulate economic growth. Its reports can gradually lead to actions in the society such as protest.

The end of the violence leads to the recovery of the newspaper industry. The economic and political newspapers had been launched into the market. The press council was established in 1997, and this era was a golden age of the newspaper. Then, the sections of the 1997 Constitution relating directly to mass media and freedom of expression are Sections 37, 39, 40 and 41. This causes the revolution of the newspaper. It can be now investigated by many organisations including the readers. The Thai journalists association aims to improve faith and trust of the press.

b. Types of Thai newspaper and industry

According to PR Newswire (2012), there are two main types of newspaper available in Thailand: Thai-language newspaper and foreign-language newspaper. Furthermore, PR Newswire's paper (2012) shows that Thai-language newspaper can be divided into two groups. The first group called mass-circulation newspaper providing public with a variety of contents ranging from politic to entertainment news. Another group is specialized newspaper focusing on a particular area of interest such as business, sports or entertainment. Indeed, newspaper can be categorized by periodical or

publication. Newspaper might publish daily or weekly as shown in Table 1 and Table 2.

Table 1: List of Thai-language newspaper

รายชื่อหนังสือพิมพ์		กำหนดออก
1	กรุงเทพธุรกิจ	รายวัน
2	ข่าวสด	รายวัน
3	ข่าวหุ้น	รายวัน
4	คมชัดลึก	รายวัน
5	ฐานเศรษฐกิจ	ราย 3-4 วัน
6	ดอกเบี๋ยธุรกิจ	รายสัปดาห์
7	เดลินิวส์	รายวัน
8	ทันหุ้น	รายวัน
9	ไทยโพสต์	รายวัน
10	ไทยรัฐ	รายวัน
11	เนชั่นสุดสัปดาห์	รายสัปดาห์
12	แนวหน้า	รายวัน
13	ประชาชาติธุรกิจ	ราย 3-4 วัน
14	โพสต์ทูเดย์	รายวัน
15	มติชน	รายวัน
15	มติชนสุดสัปดาห์	รายสัปดาห์
16	โลกวันนี้	รายวัน
17	สตาร์ช็อกเกอร์	รายวัน
18	สยามกีฬา	รายวัน
19	สยามธุรกิจ	รายสัปดาห์
20	สยามรัฐ	รายวัน
21	สยามรัฐสัปดาห์วิจารณ์	รายสัปดาห์
22	เส้นทางนักขาย	รายปักษ์

Table 2: List of English-language newspaper

รายชื่อหนังสือพิมพ์		กำหนดออก
1	Asia news time	รายวัน
2	Bangkokpost	รายวัน
3	The Nation	รายวัน
4	จีนสากล	รายวัน

Thailand has a variety of newspaper including provincial/ local/ community newspaper. The provincial press association of Thailand demonstrates that there are 446 provincial newspapers in 67 provinces. This is consistent with PwC (2013) reporting that newspaper industry in Thailand has a diverse and competitive business. The industry is expected further growth. Newspaper advertising expenditure had grown from 20,047 million baht in 2012 to 21,400 in 2014. Circulation is forecasted to increase from 7.9 million in 2012 to 9.8 million in 2017 (Ibid, 2013). Table 3 presents most-popular Thai newspapers by number of copies as shown below.

Table 3: Most-popular Thai newspapers by number of copies

Newspaper	Circulation
Thai Rath	1,000,000
Matichon	950,000
Khao Sod	950,000
Kom Chad Luek	900,000
Siam Rath	900,000
Daily News	850,000
Naew Na	600,000
Ban Muang	600,000
Thai Post	450,000

Source: สำนักงานสถิติแห่งชาติ รายงานสำรวจการอ่านหนังสือของประชากร พ.ศ. 2554

c. Definition and the impacts of newspaper on Thai society

Press Registration Act BE. 2550(2007) indicates the definition of newspaper that “newspaper means printing called newspaper issued periodically with or without specific period of time. This includes magazines, journals or printing documents named newspaper likewise”. Based on this definition, any papers called newspaper either published regularly or otherwise should be considered as newspaper. Thus, this research focuses on nationwide newspaper issued on regular basis and occasionally such as monthly.

Newspaper is one of the communication tools of the society providing information indifferent fields such as education, business, or law, to citizens. Hence, newspaper plays an important role in the society, and has critical impacts on society. The impacts can be classified into four types (ทองใบ ทองเปาด์, 2527: 341). The first impact involves public attitudes. Articles or contents in the newspaper can affect people’s attitudes. They are likely to change people’s thoughts or opinions in a certain way. Secondly, newspaper is likely to influence public morals depending on the contents and presenting methods. For instance, in the case that the newspaper mainly focuses on crime news or obscene-related news, and continuously publishes inappropriate pictures, these are to a certain extent sensitive to public perception and morals. On the other hand, news praising the efforts people put into social welfare or creativity may encourage people to create a better society. Furthermore, newspaper can affect people’s taste or preference. Readers may change their preference by learning from language, presentation, pictures, advertisements and contents shown in the newspaper. In addition, newspaper is likely to have impact on people’s standard of living. The

newspaper is a source of information educating people by publishing critique articles.

During missionary period, the impacts of newspaper on Thai society were limited within elite group. The main contribution of the newspaper during this period is to keep people updated about world news and provide people knowledge in scientific news. It was considered as a breakthrough communication tool for Thai society; nevertheless, the influence did not generate a big impact to the society. There is no significant difference between missionary period and royal court period. However, it was the first time in Thailand that the newspaper was published and issued by Thai people. The purpose of the newspaper is to provide information focusing on official and royal-related news. Since the newspaper was under control of bureaucracy and royal court, the contents were information relating royal court and governor. The number of readers was also limited. They were elite group and officers. Therefore, the newspaper seemed to have less important effects on the society during royal court period. Nonetheless, the introduction of Wachirayanin 1882 and Wachirayanwised in 1884 (รัชนี้ ทรัพย์วิจิตร, 2552) demonstrate changing roles of newspaper as their contents offered not only news but also history, literature, poetry, customs and practices. This reflects entertainment role of the newspaper in Thai society showing slightly changes of the newspaper's content and its initial position as information dissemination channel.

One of the biggest impacts of the newspaper on Thai society is its influence on politics. The beginning of politic period arose in the period of King Rama 6, and was reinforced in King Rama 7's era. During this period, the newspaper reached numerous groups of people. Furthermore, opinions on

politics were fairly acceptable stimulating Thais to be interested in politic news. This can be considered as the starting point of freedom of the press in Thailand. The press freedom blossomed through daily and weekly newspapers. Caricatures and political cartoons should be considered as one of the illustrations of press freedom especially during the period 1922 and 1932. They were claimed to be the representative of public opinion demanding for changes in political system (ฉัตรบังกช ศรีวัฒนสาร, 2014). In spite of gaining freedom of expression, the press was controlled under the Press control Act 1922. In addition, the post- Siamese Revolution of 1932, there were two more Printing Acts, the Printing Act B.E. 2476 and the Printing Act B.E. 2484, to organize the liberty of newspaper to present news and express their opinions. Thai Law seeking to control news or opinion expression reflects critical role and impact of the newspaper on the public. The nearly three years between 14 October 1973 and 6 October 1976 were the last turning point of the newspaper during politic period. Three years of expression freedom were ended by the Military coups. After 1980, the expansion of press industry stimulated advertising industrial growth called business period. The newspaper seemed to be transformed from information channel to be high-valued industry composing various categories of the newspapers. Due to the intensity of competition, advertising is the main source of income of the newspaper. During this period, the impact of the newspaper does not only affect the society in terms of opinion influencer, but play vital part in Thai economy as well. The last period, reformation period, started from 1990 to the present. New technologies, changing of public's behaviour and Thai financial crisis 1997 bring about transformation in the newspaper. The newspaper business was turned to trade on the stock exchange of Thailand.

The size of business had been increased dramatically. The role of the newspaper primarily focuses on reporting news. However, the freedom of the expression was improved so that the contents include issues concerned by the public such as transparency and governance of private and public sectors. The new challenge of the newspaper nowadays is the emergence of the internet. Online news is a new threat of the survival of paper-based newspapers. It is a new platform of newspaper's business, which will later cause a big change in newspaper's roles and its impact on the society. The newspaper may need to consider reforming its business in order to continue its operation in the digital era.

บรรณานุกรม

เอกสารภาษาอังกฤษ

BAIRD TELEVISION.(n.d.).BAIRD TELEVISION. Retrieved from <http://www.bairdtelevision.com/>

Benson, R., Blach-Ørsten, M, Powers, M. Willig, I & Zambrano, S.V. (2012). Media Systems Online and Off: Comparing the Form of News in the United States, Denmark, and France. *Journal of Communication*, 62 (1), 21–38.

Chongkittavorn, K. (2003). The Media and Access to Information in Thailand. In *The Right to Tell: The Role of Mass Media in Economic Development*. World Bank Group Publications.

Fonseca, V. B., Sierra, S. C., Pardo, V. A. C., Pinilla, S. E., & Molina, J. P. R. (2015). Be More Radio: Improving Fluency in Students Through The Implementation Of An Online Radio Station. *OPENING WRITING DOORS JOURNAL*, 12(1), 151–181. Retrieved from http://revistas.unipamplona.edu.co/ojs_viceinves/index.php/OWD/article/view/1643

Halford, J.C.G., Boyland, E.J. & Hughes, G.M. (2008). *Beyond-brand effect of television food advertisements on food choice in children: the effects of weight status*. Cambridge University Press.

Hong, S. (2012).Online news on Twitter: Newspapers' social media adoption and their online readershipInformation. *Economics and Policy*, 24 (1), 69–74.

Huesmann, L.H. &Eron, L.D. (2013).Television and the aggressive child: A cross-national comparison. Hillsdale, NJ: Erlbaum.

King, A. L. S., ValençãA. M. &Nardi, A. E. (2010).Nomophobia: the mobile phone in panic disorder with agoraphobia: reducing phobias or

worsening of dependence?. *Cognitive and Behavioral Neurology*, 23 (1), 52–54. <http://doi:10.1097/wnn.0b013e3181b7eabc>.

Lehmann–Haupt, H. E. (2015). Johannes Gutenberg, German printer. Retrieved from <http://www.britannica.com/biography/Johannes-Gutenberg> McLuhan, M. (1964). *Understanding Media*. London: Routledge,

National Media Museum (n.d.) *John Logie Baird*. Retrieve from <http://www.nationalmediamuseum.org.uk/~media/Files/NMeM/PDF/Collections/Television/JohnLogieBaird.pdf>.

Oxford University Press (2015). *Media*. Retrieved from <http://www.oxforddictionaries.com/definition/english/media>

Parker, K. (2009). *Free to Inform: A Study of Influences on Newswork at a National Public Radio Station*. (Master's Thesis, Marquette University, United States). Retrieved from http://publications.marquette.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1289&context=theses_open

Price, M. M. (2010). *The Impact of the Mass Media on Economic Development*. Paper presented at Wisconsin Economics Association: 2010 Annual Meeting, University of Southern Mississippi. Retrieved from <https://www.uwec.edu/Econ/wea/upload/WEA2010MediaEconDevelopmentPrice.doc>

Singh, J. and Sandhu, N. (2011). *Impact of Television Commercials on the Social and Moral Behavior of Indian Viewers—Empirical Evidence*. *International Journal of Humanities and Social Science*, 1(7).

Stanoevska–Slabeva, K (2001). *The Concept of Knowledge Media: The Past and Future*. In *Knowledge Media in Healthcare: Opportunities and Challenges: Opportunities* (pp. 1–16). IGI Global.

- Stoddard, A.J. (1958). Television as a Powerful Factor in Education. *NASSP Bulletin*, 42(239), 33–37. <http://doi:10.1177/019263655804223905>
- The BBC.(2014). John Logie Baird (1888 – 1946). Retrieved from [http:// www.bbc.co.uk/history/historic_figures/baird_logie.shtml](http://www.bbc.co.uk/history/historic_figures/baird_logie.shtml)
- The government public relations department. (2015). Purachatra Jayakara. Retrieved from http://www.prd.go.th/main.php?filename=index_2015
- Trumbo, C.W. (2012). The Effect of Newspaper Coverage of Influenza on the Rate of Physician Visits for Influenza 2002–2008. *Mass Communication and Society*, 15(5).
- Wongrujira, M. (2008). Democratizing Communication: Media Activism and Broadcasting Reform in Thailand (Doctoral thesis, The Florida State University, United States). Retrieved from [https://www. Researchgate .net/profile/Monwipa_Wongrujira/publications](https://www.researchgate.net/profile/Monwipa_Wongrujira/publications)
- York, C. & Scholl, R.M. (2015). Youth Antecedents to News Media Consumption Parent and Youth Newspaper Use, News Discussion, and Long–Term News Behavior. *Journalism & Mass Communication Quarterly*.

เอกสารภาษาไทย

- ธีรวัชรชะบุรณ์ (2557). การวิเคราะห์การใช้ภาษาพูดหัวข่าวในหนังสือพิมพ์ไทยรัฐ. *วารสารมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร*, 11(2)
- มนตรี มีเนียม และพิเชษฐ เพียรเจริญ (2550). รายการวิทยุ: ความพึงพอใจและความต้องการของผู้ฟัง สถานีวิทยุกระจายเสียงมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี ปีงบประมาณ 2549. *วารสารวิทยบริการ*, 18(2), 25–36.

สกุลศรี ศรีสารคาม (2552). ประวัติและวิวัฒนาการวิทยุกระจายเสียงในประเทศไทย. เอกสารประกอบการสอนวิชาวิทยุกระจายเสียงและโทรทัศน์เบื้องต้น ของคณะนิเทศศาสตร์ มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต.

สถานภาพการความรู้ปัจจุบันเรื่อง “120 ปี ธุรกิจภาพยนตร์ไทยในมิติประวัติศาสตร์เศรษฐกิจและ สังคมไทย”

อุณาโลม จันทร์รุ่งมณีกุล¹

1.ความสำคัญของการศึกษา

ภาพยนตร์เป็นสื่อที่ถูกใช้ในประเทศไทย มาตั้งแต่ พ.ศ. 2440 ตามที่ปรากฏหลักฐานว่า มีผู้นำภาพยนตร์มาฉายในประเทศไทย (โตม สุขวางค์, 2555) และในปี พ.ศ.2560 ที่จะถึงนี้จะถึงวาระครบรอบ 120 ปี ภาพยนตร์ไทย นับได้ว่าสื่อชนิดนี้มีบทบาทและส่งอิทธิพลต่อเศรษฐกิจสังคม และวัฒนธรรมไทยมาเป็นเวลาที่ยาวนานกว่าศตวรรษ

การที่สื่อชนิดหนึ่งสามารถดำรงอยู่ในสังคมได้อย่างยาวนาน ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงของการเมือง เศรษฐกิจ สังคม และ การเกิดขึ้นของสื่อใหม่นานาประเภทที่ถาโถม จนทำให้สื่อเก่า เช่น สื่อสิ่งพิมพ์ต้องปิดตัว ถอยหายไป หรือสื่อวิทยุที่ได้รับผลกระทบอย่างหนัก ย่อมเป็นการพิสูจน์ว่า สื่อชนิดนั้นมีความพิเศษ และผูกพันกับมิติเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม อย่างแน่นแฟ้น

ดังจะเห็นได้จากมูลค่าทางเศรษฐกิจของอุตสาหกรรมภาพยนตร์ในประเทศไทย ปีล่าสุด คือ พ.ศ.2558 แม้ว่าจะเป็นปีที่เศรษฐกิจไทยหดตัวมากที่สุดปีหนึ่ง ส่งผลให้ธุรกิจสื่อทุกชนิดถดถอย รวมทั้งธุรกิจภาพยนตร์ไทย โดยพบว่า มูลค่ารวมของอุตสาหกรรมภาพยนตร์ไทยในปีที่ผ่านมาคือ พ.ศ.2558 อยู่ที่ประมาณ 1,000 ล้านบาท โดยมีส่วนแบ่งตลาดร้อยละ 25 ในขณะที่ภาพยนตร์ต่างประเทศอยู่ที่ร้อยละ 75 อย่างไรก็ตาม ปรากฏว่า อุตสาหกรรมภาพยนตร์โดยรวม ในประเทศไทยกลับมีมูลค่ากว่า 5,000 ล้านบาท ซึ่งสูงสุดในรอบสิบปี อันเนื่องจาก ประการแรก มีภาพยนตร์ฟอร์มใหญ่จากต่างประเทศเข้าฉายต่อเนื่อง ประการที่สอง การขยายสาขาของโรงภาพยนตร์

¹อาจารย์ ดร. ประจำสาขาวิชานิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช

ขนาดใหญ่ สองรายคือ เมเจอร์กรุ๊ป และ เอสเอฟ ทั้งในกรุงเทพฯ และต่างจังหวัด และประการที่สาม การขึ้นค่าบัตรชมภาพยนตร์ (Marketeer, 8 มกราคม 2015)

ทั้งนี้มีการคาดการณ์กันว่า อุตสาหกรรมภาพยนตร์ในปี พ.ศ. 2559 จะเติบโตได้ดี แม้ว่าเศรษฐกิจจะชะลอตัวก็ตาม (Insight, 17 พฤศจิกายน 2015) ตัวเลขการบริโภคสื่อภาพยนตร์เช่นนี้ แสดงให้เห็นน้อยอย่างน้อยสามประการ คือ หนึ่ง คนไทยยังบริโภคสื่อภาพยนตร์ในอัตราที่สูง แม้ว่าจะเลือกชมภาพยนตร์มากขึ้น เนื่องจากเศรษฐกิจ โดยมุ่งเน้นไปที่ภาพยนตร์ต่างประเทศฟอร์มใหญ่ และ ภาพยนตร์ไทยที่มีคุณภาพดี

ประการที่สอง เห็นได้ชัดว่า ธุรกิจที่เกี่ยวข้องกับภาพยนตร์ไทยยังคงเติบโตต่อไป เช่น การขยายตัวของโรงภาพยนตร์ทั้งสองเครือข่ายใหญ่ และการขึ้นค่าบัตรชมภาพยนตร์สวนทางกับภาวะเศรษฐกิจ

ประการที่สาม การขยายตัวของการจัดจำหน่ายเผยแพร่ในรูปแบบใหม่ๆ เช่น สื่ออินเทอร์เน็ต ทำให้การรับชมภาพยนตร์ไทยและเทศมีช่องทางมากขึ้น นอกเหนือจากการรับชมในโรงภาพยนตร์ ทำให้ธุรกิจภาพยนตร์ไทยขยายตัวไปในด้านการจัดจำหน่าย และ เผยแพร่ออกไปอีก

การมองปรากฏการณ์ปัจจุบันข้างต้นที่กล่าวมานั้น มิสามารถแยกขาดจาก ข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ของภาพยนตร์ไทยได้ เพราะเมื่อพิจารณาในมิติด้านประวัติศาสตร์แล้ว ภาพยนตร์ไทยมีความสำคัญต่อสังคมไทยในหลายมิติทั้งด้านสังคมและวัฒนธรรม การศึกษาประวัติศาสตร์ภาพยนตร์ไทยย่อมเป็นการ “รู้จัก รู้เท่าทัน” คนไทยและสังคมไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งหากการศึกษาได้เชื่อมโยงมาถึงในยุคสมัยปัจจุบัน พิจารณาถึงเหตุปัจจัยต่างๆ ที่ไหลบ่าเป็นสายธาร จนครบ 120 ปี จะยิ่งเป็นประโยชน์ต่อการสื่อสารและสังคมไทย

ความผูกพันระหว่างเศรษฐกิจสังคมไทย กับ สื่อภาพยนตร์นั้นมีหลายรูปแบบ เมื่อพิจารณาในมิติทางสังคมและวัฒนธรรมแล้ว ภาพยนตร์เป็นสื่อที่ทรงพลังอย่างมาก

อันเนื่องจากคุณสมบัติของสื่อชนิดนี้ที่ส่งผลต่อสังคม เศรษฐกิจ และการเมือง ดังที่ Robert Gessner (1968) ได้เคยกล่าวว่า

“ปรากฏการณ์ทางศิลปะ สังคม และเศรษฐกิจชนิดนี้ (ภาพยนตร์) ส่งผลต่อค่านิยมทางวัฒนธรรม ทั้งของผู้สร้างและผู้เสพย์อย่างไรบ้าง คือ ปัญหาระดับระหว่างประเทศสำคัญที่สุดประการหนึ่ง เนื่องด้วยภาพยนตร์เป็น ‘ภาษาโลก’ ที่สามารถเข้าถึงได้ทั้งคนที่ไม่รู้หนังสือ และที่มึการศึกษา ข้อต่อรองจึงไม่น้อยไปกว่าอำนาจการควบคุมจิตใจ และอารมณ์ของมนุษย์เลยทีเดียว ความที่ในกรณีนี้ สุนทรียศาสตร์เกิดไปสัมพันธ์ทั้งกับเรื่องราวทางเศรษฐกิจ และกับกิจกรรมทางการเมือง ภาพยนตร์จึงเป็นพลังทางวัฒนธรรมที่มีความสำคัญเป็นอย่างมากในครึ่งหลังของศตวรรษที่ยี่สิบ” (Gessner, 1968 อ้างถึงใน บุญรักษ์ บุญญเขตมาลา, 2533:25)

ความทรงพลังของสื่อภาพยนตร์นั้น เป็นเพราะธรรมชาติ หรือ คุณสมบัติของสื่อชนิดนี้ที่ประกอบด้วยสามสถานะสำคัญ ได้แก่

สถานะแรก ภาพยนตร์คือ “สื่อ” (Media) ที่หมายรวมถึง เป็นเทคโนโลยีสื่อ ซึ่งประกอบด้วยตัวสื่อ (Medium) เอง เช่น ตัวฟิล์มภาพยนตร์ ตัวบันทึกข้อมูลดิจิทัล กล้อง คอมพิวเตอร์ และอุปกรณ์ต่างๆ และยังหมายถึง สื่อมวลชน (Mass media) ที่ทำหน้าที่สื่อสารเนื้อหา เรื่องราวต่างๆ ระหว่างผู้ส่งสารถึงผู้รับสาร และ เป็นสื่อมวลชนที่เกี่ยวข้องกับการสร้างความหมายต่างๆ ที่อาจเป็นผลมาจากสังคม และอาจส่งผลต่อสังคมนั้นๆ

ในมุมมองของบุญรักษ์ บุญญเขตมาลา (2533) นักวิชาการด้านภาพยนตร์ เห็นว่า ภาพยนตร์คือสื่อที่ถ่ายทอดอุดมการณ์ที่ทรงพลังมาก จะเห็นได้จากการที่ผู้นำประเทศตั้งแต่ในอดีต เช่น ในรัสเซีย ในสหรัฐอเมริกา ในเยอรมัน และแม้แต่ในประเทศไทย ก็ใช้สื่อภาพยนตร์ในการถ่ายทอดอุดมการณ์ของรัฐ เพื่อหวังการเปลี่ยนแปลงทางทัศนคติของประชาชนกันทั้งสิ้น ดังเช่น นิโคไล เลนิน (Nikolai Lenin) ผู้นำปฏิวัติคนสำคัญของรัสเซีย ถึงกับกล่าวว่า “ในบรรดาศิลปะทั้งปวง สำหรับเราแล้ว ภาพยนตร์มีความสำคัญสูงสุด (Kino, 1973 อ้างถึงใน บุญรักษ์ บุญญเขตมาลา, 2533)

กล่าวได้ว่า ในประวัติศาสตร์ที่ผ่านมา ทั้งประเทศลัทธิสังคมนิยม และเสรีนิยม ต่างก็เห็นว่า ภาพยนตร์เป็นส่วนหนึ่งของพลังทางอุดมการณ์ และยังมีส่วนในการกำหนดจิตสำนึก และพฤติกรรมในโลกอย่างมาก (บุญรักษ์ บุญญ

เขตมาลา, 2533: 26)

นอกจากจะ มีสถานะเป็นสื่อแล้ว ภาพยนตร์ยังมีอีกสองสถานะที่ทับซ้อนเข้ามา

สถานะที่สอง ภาพยนตร์ คือ “ศิลปะ” (Art) การผลิตงานภาพยนตร์แต่ละเรื่องต้องใช้ความรู้ ทักษะ และ ความรักในศิลปะของทั้งในส่วน space and time อันประกอบด้วยศิลปะทั้ง 6 แขนง ได้แก่ ศิลปะวาดด้วยเนื้อที่ (Art of space) คือ ภาพเขียน สถาปัตยกรรม การเดินรำ และ ศิลปะวาดด้วยเวลา (Art of time) คือ ดนตรี การละคร และวรรณกรรม ดังนั้น ภาพยนตร์จึงได้รับการขนานนามว่า เป็นศิลปะแขนงที่เจ็ด (Ricciotto Canudo, 1927 อ้างถึงในบุญรักษ์ บุญญเขตมาลา, 2533) เนื่องจากส่วนประกอบที่สำคัญของภาพยนตร์นั้น การผลิตจะต้องมีความรู้พื้นฐานในการอ่านวิเคราะห์ และเขียนบท (วรรณกรรม) การสร้างฉากและองค์ประกอบศิลป์ สถาปัตยกรรม และจิตรกรรม) การแสดง (นาฏกรรม เดินรำ และละคร) และ ดนตรี เป็นต้น

ด้วยสถานะเช่นนี้เอง ทำให้ภาพยนตร์เป็นสื่อที่มีพลังอย่างยิ่ง ในการถ่ายทอดอารมณ์ ความรู้สึก ด้วยการผสมผสานศิลปะประเภทต่างๆ ที่ปรากฏในเนื้อหาและบทรูปร่างภาพยนตร์

สถานะที่สาม ภาพยนตร์คือ อุตสาหกรรมประเภทหนึ่ง มีการจัดการองค์กร มีโครงสร้างการแบ่งงานกันทำในการจัดสร้างภาพยนตร์ มีการบริหารงานทางธุรกิจ โดยแบ่งเป็นขั้นตอนต่างๆ คือ ขั้นตอนก่อนการถ่ายทำ ภาพยนตร์ ขั้นตอนการถ่ายทำ และ ขั้นตอนหลังการถ่ายทำภาพยนตร์ ภาพยนตร์คือสินค้าในอุตสาหกรรมบันเทิงที่มีมูลค่าสูงมากประเภทหนึ่ง ทั้งในระดับนานาชาติ เช่น อุตสาหกรรมภาพยนตร์ฮอลลีวูด บอลลีวูด ยุโรป เกาหลี และจีน และในระดับชาติด้วย เช่นใน ปี 2010 ในประเทศไทย อุตสาหกรรมภาพยนตร์ทำให้เกิดการจ้างงาน 3.3 หมื่นคน และสร้างมูลค่าเพิ่มกว่า 4.2 หมื่นล้านบาท คิดเป็นร้อยละ 0.4 ของ GDP (สำนักงานคณะกรรมการกำกับหลักทรัพย์และตลาดหลักทรัพย์, มีนาคม 2557)

ด้วยสถานะความเป็นสินค้าในอุตสาหกรรมบันเทิงภาพยนตร์จึงตกอยู่ในภายใต้แรงผลักดันทางเศรษฐกิจ และ ปัจจัยทางการตลาด อื่นๆ ซึ่งส่งผลต่อการเติบโต การสร้างสรรค์ด้านเนื้อหา รูปแบบทางศิลปะ ความก้าวหน้าด้าน

เทคโนโลยี และการบริหารงานทางธุรกิจ

ด้วยสามสถานะดังกล่าวของภาพยนตร์นี้เอง จึงทำให้ภาพยนตร์กลายเป็น “สื่อเชิงพาณิชย์ที่มีพลังในการถ่ายทอดอุดมการณ์ทางสังคม” และส่งผล ทำให้ภาพยนตร์เป็นสื่อที่มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อสังคม ทั้งในด้านมูลค่าทางเศรษฐกิจ การจ้างงาน คุณค่าความบันเทิงเริงรมย์ การสร้างค่านิยมและอุดมการณ์ ตลอดจนเป็นปัจจัยอย่างหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับการให้การศึกษาแก่สังคมอย่างลึกซึ้ง

คำถามสำคัญมากก็คือ ภายใต้กระบวนการการผลิตของภาพยนตร์แต่ละเรื่องนั้น นับตั้งแต่การหาทุน การกำหนดประเด็นแก่นเรื่อง การเขียนบท การวางตัวแสดง การถ่ายทำ ไปจนถึง การเผยแพร่และการจัดจำหน่าย ใครและปัจจัยใดบ้างที่เป็นผู้กำหนดสื่อภาพยนตร์ และการกำหนดนั้น เป็นไปภายใต้สถานะเช่นใด และเป็นไปภายใต้ประโยชน์ของใคร

สำหรับในสังคมไทยแล้ว ความสำคัญของภาพยนตร์เป็นปรากฏการณ์ที่น่าสนใจและก่อให้เกิดผลต่อสังคมและวัฒนธรรมในหลายยุคสมัย นับจากการกำเนิดขึ้นของภาพยนตร์ไทย **ในราว พ.ศ. 2440** ตามที่ปรากฏหลักฐานว่ามีผู้นำภาพยนตร์เข้ามาฉายในประเทศไทย (โดม สุขวงศ์, 2555) และในเวลาต่อมาราว พ.ศ.2465 ภาพยนตร์ไทยเรื่องแรก คือ นางสาวสุวรรณ (Henry Alexander McRae, 2466) ได้ถูกผลิตขึ้น แม้เป็นที่ถกเถียงกันว่า นางสาวสุวรรณ สมควรอยู่ในฐานะเป็น “ภาพยนตร์ไทย” เรื่องแรกของไทยหรือไม่ เนื่องจากในแง่ของผู้ลงทุน และ ผู้ผลิตภาพยนตร์แล้ว ล้วนแล้วแต่เป็นชาวต่างประเทศ คือ นายเฮนรี แม็กเร และ คณะ ไม่ใช่คนไทยเป็นผู้ลงทุนและผลิต แต่นักแสดงเป็นคนไทย เนื้อเรื่องเกี่ยวกับวิถีคนไทย บางคนจึงเรียกนางสาวสุวรรณว่า ภาพยนตร์ลูกครึ่ง (โดม สุขวงศ์, 2539 และ 2555) แต่เรื่องนี้ก็คือ จุดเริ่มต้นของ ฝ่ายผู้ลงทุนคณะแรกที่ก่อกำเนิดภาพยนตร์ในไทย

ในขณะเดียวกัน ผู้เผยแพร่ภาพยนตร์หรือ ผู้ประกอบการโรงภาพยนตร์ในยุคสมัยแรกก็คือชาวญี่ปุ่น ที่ได้มาตั้งกระโจมฉายหนังบริเวณวัดตึก ย่านสำเพ็ง ของกรุงเทพฯ และจัดฉายภาพยนตร์สั้น และภาพยนตร์ยาวของญี่ปุ่นและประเทศอื่นๆ ประชาชนในขณะนั้นจึงเรียกว่า โรงหนังญี่ปุ่นแม้ว่าจะฉายภาพยนตร์ประเทศอื่นด้วยก็ตาม (โดม สุขวงศ์, 2539)

อย่างไรก็ตาม พัฒนาการของภาพยนตร์ไทยก็เปลี่ยนแปลงมาตามลำดับ การลงทุนด้านภาพยนตร์ได้ไหลเลื่อนไปมา จากชาวต่างประเทศ มาที่ราชสำนักของไทย ดังที่ พระมหากษัตริย์ของไทยหลายพระองค์มีความสนใจในศิลปะด้านนี้อยู่มาก เช่น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 และ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 7 รวมทั้งเจ้านายชั้นสูง เช่น พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าทองแถมถวัลยวงศ์ กรมหลวงสรรพสาต ศุภกิจพระเจ้าน้องยาเธอในรัชกาลที่ 5 ที่สนใจการถ่ายทำภาพยนตร์ และริเริ่มการถ่ายทำภาพยนตร์เหตุการณ์จริงสั้นๆ ของไทย ในปีพ.ศ.2443 (โตม สุขวงศ์, 2556) และยังพบว่าราชสำนักได้เป็นผู้ร่วมทุนสำคัญในการสร้างภาพยนตร์ในยุคแรกๆ โดยการตั้งบริษัทสยามนิราภัย จากการค้นคว้าของโตม สุขวงศ์ (2555) ยังพบว่า มีการแข่งขันกับพ่อค้าชาวจีน ซึ่งตั้งบริษัทผลิตภาพยนตร์ และประกอบธุรกิจโรงภาพยนตร์อีกด้วย

ในเวลาต่อมา กลุ่มผู้ลงทุนที่มีบทบาทอย่างมากต่อการผลิตภาพยนตร์ คือ หน่วยงานราชการ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง กองเผยแพร่ภาพยนตร์ขาว ของกรมรถไฟหลวง เฉพาะกรมรถไฟเองได้ผลิตภาพยนตร์ขาวจำนวนหลายร้อยเรื่อง ที่เกี่ยวกับ เหตุการณ์สำคัญของชนชั้นสูงไทย เช่น พระมหากษัตริย์เสด็จประพาสยังที่ต่างๆ พระราชพิธีสำคัญ เป็นต้น

การลงทุนด้านภาพยนตร์ ได้ไหลเลื่อนมาสู่กลุ่มข้าราชการ ซึ่งเป็นระดับปัญญาชน และ กลุ่มพ่อค้าชาวจีน เป็นยุคที่บุคคลทั่วไปที่มีกำลังทรัพย์ มีโอกาสเติบโตหรือเดินทางไปต่างประเทศ หรือ มีเส้นสายที่ดีกับผู้มีอำนาจรัฐในยุคสมัยนั้นๆ เช่น ฟีน้องสกุล “วสุวัต” ที่นอกจากมีเงินทุนในการจัดสร้างภาพยนตร์แล้ว ยังเป็นผู้ผลิตภาพยนตร์เสียงเรื่องแรกของไทย คือเรื่อง หลงทาง (ขุนวิจิตรมาตรา, 2475)

การเปลี่ยนแปลงเรื่อง ผู้ลงทุน หรือ ผู้มีบทบาทในการสนับสนุนปัจจัยการผลิตให้ภาพยนตร์ไทย วนเวียนกับบุคคลชั้นสูง ผู้มีฐานะดี พ่อค้าชาวจีน ราชสำนัก และการสืบทอดในตระกูลเก่าที่ทำธุรกิจด้านภาพยนตร์กันมา เช่น ตระกูล วสุวัต และ ศรีบุญเรือง (โตม สุขวงศ์, 2539 และ 2555)

อย่างไรก็ตาม หลังจากสงครามโลกครั้งที่สองเป็นต้นมา เศรษฐกิจ การเมืองของประเทศไทยได้เปลี่ยนแปลงหลายครั้ง ด้วยปัจจัยด้านเศรษฐกิจ การเมืองในประวัติศาสตร์นี้เอง ที่น่าจะส่งผลทำให้ภาพยนตร์ไทยเปลี่ยนแปลง ขนานใหญ่หลายระลอกเช่นกัน เช่น การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองในยุค พ.ศ.2510 ถึง พ.ศ. 2519 การเกิดขึ้นของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม แห่งชาติ การเปลี่ยนเข้าสู่สังคมทุนนิยม และบริโภคนิยม การเติบโตขึ้นอย่าง มากของชนชั้นกลาง การได้รับอิทธิพลจากโลกาภิวัตน์อย่างเต็มที่ผ่านเสรีทาง การเงิน และเทคโนโลยีการสื่อสาร การล่มสลายของโรงภาพยนตร์แบบเดี่ยว (Stand alone) การกำเนิดขึ้นของหลักสูตรการศึกษาภาพยนตร์ในสังคมไทย การออกกฎหมายเซ็นเซอร์ภาพยนตร์ เป็นต้น

ต่อมา การเปลี่ยนแปลงระลอกใหญ่ เกิดขึ้นหลังราวทศวรรษ 2540 โดยมีกลุ่มบุคคลระดับชนชั้นกลางที่อาจจะไม่มีเงินลงทุนก้อนใหญ่ หรือมีเส้น สายกับกลุ่มที่มีอำนาจทางการเมือง และบางกลุ่มคือ คนรุ่นใหม่ที่ยังมีรายได้ ไม่แน่นอน ได้กลายเป็นผู้ลงทุนการผลิตภาพยนตร์นอกกระแส ซึ่งมี คุณสมบัติและค่านิยมที่ไม่เป็นไปตามที่สังคมส่วนใหญ่อยอมรับ และบางเรื่องก็ ถูกห้ามฉายในประเทศไทย แต่ภาพยนตร์เหล่านี้ หลายเรื่องๆ กลับประสบความสำเร็จในเวทีการประกวดต่างประเทศติดต่อกันหลายปี

การกำเนิดขึ้นของผู้กำกับรุ่นใหม่หลายคนที่เป็น “ผู้ลงทุนหน้าใหม่” ที่ สร้างชื่อเสียงให้ไทย นับจากทศวรรษที่ 2540 เป็นต้นมา มองในมิติเศรษฐกิจ แล้ว ภาพยนตร์เหล่านี้ มักไม่ได้รับความสนใจจาก “ตลาดมวลชน” และถูก ปฏิเสธจาก นายทุนหลัก เช่น ค่ายภาพยนตร์ เจ้าของสินค้า และ ผู้ประกอบการด้านการเผยแพร่และจัดจำหน่ายหลัก เช่น โรงภาพยนตร์ จน ก่อให้เกิดรูปแบบใหม่ของการจัดจำหน่ายขึ้นมา

หลังทศวรรษ 2540 สื่อภาพยนตร์ได้ก้าวเข้าสู่ยุคของการใช้ เทคโนโลยี ดิจิทัลมากขึ้น คนรุ่นใหม่จำนวนมากเข้าสู่กระบวนการผลิตภาพยนตร์ด้วย ความคิดใหม่ และเกิดการเปลี่ยนแปลงระลอกใหญ่อีกครั้งในหลายๆ ด้าน ทั้ง ผู้ลงทุน การจัดหาทุน เทคนิคการผลิต เนื้อหา คุณสมบัติ สุนทรียศาสตร์ ภาพยนตร์ และ วิธีการเผยแพร่จัดจำหน่าย เพื่อให้เข้าถึงผู้ชมก็เปลี่ยนแปลง โดยสิ้นเชิง โดยอาศัยสื่ออินเทอร์เน็ตเป็นสื่อที่มีบทบาทมากขึ้น ในการหลอม

รวมกับสื่อภาพยนตร์จนกลายเป็นสื่อประเภทหนึ่งที่ได้รับคามนิยมจากคนรุ่นใหม่ในปัจจุบัน

จนกระทั่งบัดนี้ ไทยเข้าสู่ในยุคเตรียมพร้อมเข้าสู่ประชาคมอาเซียน ก็ปรากฏว่า อุตสาหกรรมภาพยนตร์ไทยยังไล่หลังประเทศเพื่อนบ้าน ในขณะที่สิงคโปร์ มาเลเซีย และอินโดนีเซีย ประกาศมีความพร้อมในการสนับสนุนอุตสาหกรรมภาพยนตร์ และ ใช้ภาพยนตร์ขับเคลื่อนด้านเศรษฐกิจวัฒนธรรมและพัฒนาคนไปด้วย แต่ประเทศไทยยังคงมีปัญหาด้านการขับเคลื่อนนโยบายด้านนี้ และยังขาดช่องว่างทางองค์ความรู้ในเชิงบูรณาการอีกด้วย

ที่กล่าวมาข้างต้น เป็นพัฒนาการโดยสังเขปของเศรษฐกิจในเชิงการลงทุนของสื่อภาพยนตร์ แต่เมื่อพิจารณาตัวภาพยนตร์ในสถานะสินค้าแล้ว จะเห็นว่า ภาพยนตร์เป็น “อุตสาหกรรมทางวัฒนธรรม” ที่ลงทุนสูง มีความเสี่ยงสูง หนึ่งในความเสี่ยงนั้นคือ เมื่อสามารถหาผู้ลงทุน หรือผู้ร่วมทุนในการผลิตแล้ว ยังต้องผ่านกระบวนการที่สำคัญอย่างยิ่งอีกหนึ่งขั้นตอนก่อนจะไปถึงลูกค้าหรือผู้ชม นั่นคือ การเผยแพร่และจัดจำหน่าย ซึ่งช่องทางการจัดจำหน่ายที่สำคัญยิ่งของประเทศไทยคือ การฉายในโรงภาพยนตร์ และการขายภาพยนตร์ให้สายหนังในภูมิภาคต่างๆ

แต่ทว่า ผู้ลงทุนการผลิตสื่อภาพยนตร์จำนวนมากกลับไม่ใช่ ผู้เผยแพร่จัดจำหน่ายภาพยนตร์ หรืออาจกล่าวได้ว่า ผู้ลงทุนและผลิตภาพยนตร์จะขายสินค้าได้ ต้องผ่านกลุ่มทุนอีกกลุ่มหนึ่งที่ประกอบธุรกิจด้านโรงภาพยนตร์ ซึ่งมีอิทธิพลอย่างสูงในการกำหนดวันและระยะเวลาในการฉายภาพยนตร์แต่ละเรื่อง และส่งผลต่อการรับรู้ของประชาชนว่าจะได้ชมภาพยนตร์เรื่องใด และเมื่อใด หรือจะไม่ได้ชมเลย

เมื่อพิจารณามิติเชื่อมโยงระหว่าง “เศรษฐกิจ สังคม การเมือง สื่อ และประวัติศาสตร์” แล้ว จึงอาจกล่าวได้ว่า หากต้องการทราบทิศทางการไหลบ่าของวัฒนธรรมในยุคประวัติศาสตร์ จนถึงยุคโลกาภิวัตน์นี้ รวมทั้งเข้าใจกระแสสังคม และ เข้าใจว่า “ทิศทาง และเนื้อหาของภาพยนตร์ถูกกำหนดมาอย่างไร จนมาถึงความสัมพันธ์กับคนไทยในมิติต่างๆอย่างไร” เราจำเป็นต้องศึกษาผู้ลงทุนทั้งสามด้านคือ ด้านการผลิต (Production) ผู้ด้านจัดจำหน่าย (Distributor) และ ด้านผู้เผยแพร่ (Exhibition)

2. สถานภาพความรู้ด้านภาพยนตร์ไทย (Status of knowledge)

งานศึกษาวิจัยด้านสื่อภาพยนตร์ไทย ได้เริ่มขึ้นจริงจังในราวทศวรรษ 2530 โดยในแต่ละทศวรรษมีพัฒนาการ และทิศทางการศึกษาวิจัยดังนี้

ในทศวรรษ 2530 ผลงานชิ้นสำคัญของ โดม สุขวงศ์ คือหนังสือ **กำเนิดภาพยนตร์ไทย (2539)** ได้ออกมาราวปลายทศวรรษ แม้จะไม่ได้เป็นงานวิจัยที่ทำตามระเบียบวิธีวิจัยทางวิชาการ และไม่ได้มีแนวคิดสำคัญทางวิชาการ แต่ด้วยหลักฐานจากการสืบค้นเอกสารชั้นต้นทั้งฟิล์มภาพยนตร์ รูป และ เอกสาร บทความต่างๆ อาจจะถือว่า โดมได้วางรากฐานสำคัญมากในการบุกเบิก “ประวัติศาสตร์ภาพยนตร์ไทย” หนังสือเล่มนี้ เน้นไปที่การกำเนิดของภาพยนตร์สองเรื่องแรกของคนไทย คือ *ไม่คิดเลย* (ขุนปฏิภาคพิมพ์ลิขิต, 2470) และ *โชคสองชั้น* (ขุนอนุรักษ์รัชกาล, 2470) และสิ้นสุดเนื้อหาการสืบค้นลง ในราชวรมัยรัชกาลที่ 6 ต่อเนื่องกับรัชกาลที่ 7

วิธีการศึกษาและรวบรวมข้อมูลของงานชิ้นนี้ อาจเรียกได้ว่า เป็นงานปฐมบทที่สืบค้นจากเอกสารต้นฉบับ หรือ เอกสารชั้นต้นที่สำคัญในอดีต และนำมาเรียบเรียงเป็นบทความ

ก่อนหน้างานเรื่อง **กำเนิดภาพยนตร์ไทย** นั้น ในสถาบันการศึกษาที่เพิ่งเปิดสอนด้านภาพยนตร์ คือ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ได้มีนักศึกษาสนใจค้นคว้างานวิทยานิพนธ์ และอาจเป็นงานชิ้นแรกๆ ที่ศึกษาด้าน “ธุรกิจภาพยนตร์ไทย”

โดยใน ปีพ.ศ.2531 พบงานวิจัยเรื่อง **ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจเลือกชมภาพยนตร์ของเยาวชนไทย (2531)** ของไพบูรณ์ คชนทรพรรค ซึ่งเป็นงานที่ใช้วิธีวิจัยเชิงปริมาณ โดยสำรวจเยาวชนระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย จำนวน 416 คน เพื่อดูปัจจัยต่างๆ เช่น ดารานำแสดง ผู้กำกับ การแสดง อิทธิพลของสื่อโฆษณาและอิทธิพลของกลุ่มเพื่อน ที่ส่งผลต่อการเลือกชมภาพยนตร์ของผู้บริโภค โดยใช้ทฤษฎีการสื่อสารกับการตัดสินใจเลือกชมภาพยนตร์ และ แนวความคิดด้านการวิจัยตลาด สภาพตลาดภาพยนตร์ไทย และภาพยนตร์ต่างประเทศที่ฉายในประเทศไทย

ที่น่าสนใจ และ ยิ่งทำให้แนวคิดเรื่อง “ทุน ทั้งทุนด้านการผลิตและการจัดจำหน่ายส่งผลต่อพฤติกรรมของผู้ชม” เมื่อผลการวิจัยชี้ชัดว่า นอกจากอิทธิพลของกลุ่มเพื่อน จะมีอิทธิพลต่อการตัดสินใจชมภาพยนตร์ของกลุ่มตัวอย่างแล้ว ปัจจัยด้าน ผู้กำกับ การแสดง และ สื่อโฆษณา (ซึ่งถือเป็นขั้นตอนหนึ่งในการเผยแพร่และจัดจำหน่าย) ก็ส่งอิทธิพลต่อการตัดสินใจเลือกชมสูงมาก

ในทศวรรษนี้ เริ่มมีงานที่ใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหา คือ งานของ จีรบุณย์ ทัศนบรรจง (2534) เรื่องการศึกษาเชิงวิเคราะห์ ลักษณะของภาพยนตร์ไทย ยอดนิยมประเภทวัยรุ่น

จวบจนเข้าสู่ทศวรรษ 2540 จำนวนงานวิจัยด้านภาพยนตร์ได้เพิ่มมากขึ้นอย่างมาก โดยมีความหลากหลายในมิติการศึกษา และ ระเบียบวิธีวิจัย ดังนี้

งานที่ศึกษาประวัติศาสตร์ภาพยนตร์ไทยได้เกิดขึ้นอีกครั้ง ได้แก่ งานของ **จำเริญลักษณ์ ธนะวังน้อย (2541)** ในผลงานเรื่อง **“ประวัติศาสตร์ภาพยนตร์ไทยตั้งแต่แรกเริ่มจนถึงสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2”** งานชิ้นนี้ได้อาศัยรากฐานจากงานของโตม และ มุ่งทำเป็นงานวิจัย ที่เน้นการสืบค้นเอกสารชั้นต้น และ เอกสารชั้นรอง รวมทั้งการสัมภาษณ์ผู้ที่เกี่ยวข้อง โดยมีขอบเขตการทำวิจัย ระหว่าง พ.ศ.2438 อันเป็นวันกำเนิดภาพยนตร์โลก จนถึง พ.ศ. 2489 อันเป็นปีหลังสงครามโลกครั้งที่สองสงบลง งานที่ตีพิมพ์เป็นหนังสือเล่มชิ้นนี้ ครอบคลุมหัวข้อ การเกิดมีภาพยนตร์ในประเทศไทย อุปติการณของภาพยนตร์บันเทิงของไทย ภาพยนตร์ไทยของคนไทย ความก้าวหน้าของกิจการสร้างภาพยนตร์ การควบคุมภาพยนตร์ ภาพยนตร์ข่าวและ ภาพยนตร์สารคดี ภาพยนตร์ยุคประชาธิปไตย ภาพยนตร์กับเสียงเพลง และ ภาพยนตร์ไทยสมัยสงครามโลกครั้งที่สอง **ซึ่งโดยภาพรวมแล้วยังมิได้วางอยู่บนมโนทัศน์ที่ว่า การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ คือรากฐานสำคัญในการเปลี่ยนแปลงของสังคมไทย**

ในปี พ.ศ.2542 **ชาญวิทย์ เกษตรศิริ** ได้ตีพิมพ์หนังสือชื่อ **ภาพยนตร์กับการเมือง** เป็นงานศึกษาในเชิงเนื้อหาศึกษาเน้นเฉพาะภาพยนตร์ที่เกี่ยวข้องกับการเมืองการปกครอง ในอดีตสมัยรัชกาลที่ 6 และรัชกาลที่ 7

ได้แก่ พระเจ้าช้างเผือก เลือดทหารไทย และ บ้านไร่ของเรา อาจกล่าวได้ว่างานชิ้นนี้เป็นชิ้นแรก ที่เปิดมิติการเชื่อมโยงระหว่าง “กลุ่มทุน” ที่ผลิตภาพยนตร์ บริบททางเศรษฐกิจ การเมือง ต่างประเทศ และ การกำหนดอุดมการณ์ที่ปรากฏในเนื้อหาของภาพยนตร์ งานศึกษาของชาญวิทย์ชี้ว่าผู้นำประเทศได้ใช้ “สื่อภาพยนตร์” ซึ่งถือเป็นสื่อใหม่ในยุคนั้น ในการสร้าง “อุดมการณ์ใหม่” ของสังคมไทยในช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อ (ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, 2542)

ในทศวรรษนี้ แนวการศึกษาด้าน พฤติกรรมผู้ชมที่เชื่อมโยงกับอิทธิพลของสื่อ ยังคงดำเนินต่อไป เช่น งานของ ดาราวรรณ บำรุงธรรม (2542) เรื่อง ความคิดเห็นและความพอใจของคนกรุงเทพมหานครที่มีต่อภาพยนตร์ไทยในปัจจุบัน งานของ ประวิณมัย ป้ายคล้อย (2545) ศึกษาเรื่อง ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการชมภาพยนตร์นอกกระแส งานของ สาลิน ตั้งชูรัตน์ (2545) เรื่อง ความคิดเห็นเกี่ยวกับอิทธิพลของภาพยนตร์ประวัติศาสตร์ ที่มีผลต่อความสนใจประวัติศาสตร์ไทยของเยาวชนไทยในเขตกรุงเทพมหานคร กรณีศึกษาภาพยนตร์เรื่อง สุริโยไท งานของ ปุณิกา เพือกขวัญดี (2547) เรื่อง ทศนคติของประชาชนในกรุงเทพมหานครต่อการตรวจพิจารณาจากการแสดงออกทางเพศในภาพยนตร์ไทย

ที่สำคัญ มิติด้านนโยบายรัฐ การตลาด การประชาสัมพันธ์ และมิติด้านเศรษฐกิจได้ก่อรูปขึ้นในทศวรรษนี้ ได้แก่ การศึกษาด้านธุรกิจโรงภาพยนตร์ และ กระบวนการจัดจำหน่าย โดยเริ่มจาก งานของ นัยนา แยมสาขา (2540) เรื่อง นโยบายส่งเสริมภาพยนตร์ของรัฐบาลไทย งานของ รักศานต์ วิวัฒน์สินอุดม (2542) เรื่อง ปัญหา อุปสรรค และแนวทางการส่งเสริมอุตสาหกรรมภาพยนตร์ไทยประเภทบันเทิงเพื่อการส่งออก กรณีศึกษา ผู้อำนวยการสร้างและผู้กำกับภาพยนตร์

งานของ ทรงพล วงษ์คนดี (2543) เรื่อง พัฒนาการของกระแสนิยมภาพยนตร์เรื่องบางระจัน และ ปัจจัยที่ส่งผลต่อการเกิดกระแสนิยมในสังคม งานของ สิริญา เกตุเอี่ยม (2545) เรื่อง ปัจจัยการสื่อสารการตลาดที่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมการเลือกชมภาพยนตร์ไทย งานของ จีรบุณย์ ทศนบรรจง (2545) เรื่อง การสร้างมาตรฐานภาพยนตร์ไทย

งานของจุฑารัตน์ วิบูลย์สมัย (2546) เรื่อง การศึกษากลยุทธ์การส่งเสริมการตลาดของธุรกิจภาพยนตร์ งานของ รัตนา จักกะพาก (2546) เรื่อง สภาพการณ์ของภาพยนตร์ไทยในอนาคต : ศึกษาวิเคราะห์จากทีมงานผู้สร้าง ผู้ชม และ นักวิชาการด้านภาพยนตร์ งานของ ดวงกมล หนูแก้ว (2548) เรื่องทิศทางการพัฒนาอุตสาหกรรมภาพยนตร์ไทย ธุรกิจภาพยนตร์ไทย : กรณีศึกษาผู้สร้างภาพยนตร์ไทยขนาดใหญ่ งานของ วรณัฐ ป่อทรัพย์ (2548) เรื่อง ความคิดเห็นเกี่ยวกับปัจจัยที่ส่งผลต่อการเติบโตของภาพยนตร์ไทยเพื่อการส่งออก งานของ สุชาติพิย์ แซ่เผือก (2549) เรื่อง การสื่อสารการตลาดเพื่อการส่งออกภาพยนตร์ไทย

ในมิติด้านธุรกิจและอุตสาหกรรมภาพยนตร์นี้ พบว่า งานวิจัยส่วนมากให้ความสำคัญกับ แนวคิดและทฤษฎีด้านการตลาด สื่อสารการตลาด การโฆษณาประชาสัมพันธ์ และ การส่งออก โดยมีงานข้ามสาขาวิชา โดยศึกษาด้านเศรษฐศาสตร์และธุรกิจภาพยนตร์ไทยของ ดวงกมล หนูแก้ว (2548) โดยใช้ทฤษฎีโครงสร้างตลาด การจัดโครงสร้างอุตสาหกรรมและการกระจุกตัว และแนวคิดเกี่ยวกับการจัดจำหน่ายภาพยนตร์ และพบว่า โครงสร้างตลาดของธุรกิจภาพยนตร์ไทย เป็นตลาดกึ่งแข่งขันกึ่งผูกขาด ภาพยนตร์ไทยที่ได้ฉายในโรงภาพยนตร์เป็นภาพยนตร์จากบริษัทผู้นำตลาดเพียง 5 ราย และเป็นภาพยนตร์ประเภท ชีวิต ตลก และผี

ผลการศึกษาในเชิงสหสาขานี้ ทำให้ ความก้าวหน้าด้านสื่อภาพยนตร์ชัดเจนขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อพบว่า “การรับสาร” ของผู้ชมในสังคมไทยถูกผูกขาดด้วยบริษัทใหญ่ และ เป็นไปตามรสนิยมทางการตลาดที่จำกัดประเภทภาพยนตร์เพียงสามประเภทดังกล่าว

ในขณะเดียวกัน ในทศวรรษนี้มีงานจำนวนมากที่ใช้แนวทางศึกษาการวิเคราะห์ตัวบทภาพยนตร์ (Textual analysis) ได้แก่ งานของ มนชนก ทองทิพย์ (2540) เรื่อง ภาพลักษณ์ของครูไทยผ่านสื่อภาพยนตร์ที่คัดสรร งานของ เพ็ญสิริ เสวตวิหारी (2541) เรื่องอิทธิพลของแนวคิดยุคหลังสมัยใหม่ที่ปรากฏในภาพยนตร์ไทยของผู้กำกับรุ่นใหม่ ระหว่างปี 2538-2540 งานของ พรรณราย โอสธากิรัตน์ (2543) เรื่อง นางนาค: การต่อรองทางความหมายในภาพยนตร์ยอดเยี่ยม งานของ วิชชา สันทนาประสิทธิ์ (2543) เรื่อง การ

นำเสนอภาพความเป็นชายในภาพยนตร์ไทยระหว่างปี พ.ศ.2541–2542 งานของ พนิดา หันสวาสดี (2544) เรื่อง ผู้หญิงในภาพยนตร์ : กระบวนการผลิตซ้ำภาพลักษณ์ของผู้หญิงในสังคมไทย งานของ สลิตตา ทรัพย์ภิญโญ (2545) เรื่อง ทักษะของสื่อสารการแสดงฉากการมหรณ์ในภาพยนตร์ไทย งานของ สิทธิชัย แก้วจินดา (2545) เรื่อง การวิเคราะห์ประเภทและโครงสร้างการเล่าเรื่องของภาพยนตร์ไทยในปี พ.ศ.2544

งานของขจิตขวัญ กิจวิศาละ (2546) เรื่อง การวิเคราะห์เนื้อหาภาพยนตร์นอกกระแสหลักในประเทศไทย งานของ พิงพิศ เทพปฏิมา (2546) เรื่อง การถ่ายทอดความคิดเรื่องจิตวิญญาณในภาพยนตร์ งานของ มาโนช ชุ่มเมืองปัก (2547) เรื่อง การเล่าเรื่องของภาพยนตร์ตลกไทยยอดนิยมชุด “บุญชู” กับการสร้างสรรค์ของผู้กำกับภาพยนตร์ งานของ สุวิมล วงศ์รัก (2547) เรื่องอัตลักษณ์ และการเล่าเรื่องในภาพยนตร์ร่วมสร้างไทย-เอเชีย งานของ ศรอนงค์ สุขยิ่ง (2547) เรื่อง การนำเสนอภาพพระสงฆ์ในภาพยนตร์ไทย งานของ กนกพรรณ วิบูลย์ศรี (2547) เรื่อง การเปรียบเทียบภาพตัวแทนของผู้หญิงสมัยใหม่ และหลังสมัยใหม่ ในภาพยนตร์ไทยและภาพยนตร์อเมริกัน

มีข้อสังเกตว่า ในราวกลางทศวรรษที่ 2540 เริ่มมีการศึกษาเกี่ยวกับ “ภาพยนตร์นอกกระแส” โดยเริ่มจากวิธีการศึกษา พฤติกรรมผู้ชม และ ตามด้วยการวิเคราะห์เนื้อหา

จนมาถึงปลายทศวรรษ 2540 งานชิ้นสำคัญของ กำจร หลุยยะพงศ์ และ สมสุข หินวิมาน คือ งานศึกษาเรื่อง “ภาพยนตร์ไทยในรอบสามทศวรรษ (พ.ศ.2520–2547) กรณีศึกษาตระกูลหนังผี หนังรัก และหนังยุคหลังสมัยใหม่” (ซึ่งต่อมาในปี พ.ศ. 2552 ได้ตีพิมพ์เป็นหนังสือชื่อ “หลงรัก ลับสน ในหนังไทย ภาพยนตร์ไทยในรอบสามทศวรรษ (พ.ศ.2520–2547) กรณีศึกษาตระกูลหนังผี หนังรัก และหนังยุคหลังสมัยใหม่”) ได้ออกแบบการวิจัยโดยพิจารณาบริบททางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และอุตสาหกรรมภาพยนตร์ไทย โดยมีวัตถุประสงค์สามข้อคือ 1. ศึกษาพัฒนาการของอุตสาหกรรมภาพยนตร์ไทยในรอบสามทศวรรษโดยผ่านภาพยนตร์ไทยสามตระกูล 2. ศึกษาพัฒนาการเชิงสุนทรีย์ของภาพยนตร์ไทยในรอบสาม

ทศวรรษ และ 3. ศึกษาการสร้างและผลิตซ้ำโลกทัศน์ทางสังคมในภาพยนตร์ไทยในรอบสามทศวรรษ

งานชิ้นนี้ได้เริ่มพิจารณาแนวทางการศึกษาเชิงบริบทประวัติศาสตร์มากขึ้น ผลการวิจัยพบว่า อำนาจในการกำหนดการผลิตและโลกทัศน์ในเนื้อหาภาพยนตร์ไทยตั้งแต่ พ.ศ.2520-2547 คือ อำนาจของคนชั้นกลาง

อย่างไรก็ตาม งานชิ้นนี้ก็ยังมิใช่งานที่ครอบคลุมและเจาะลึกมิติทางเศรษฐกิจ และมีได้วางอยู่บนมโนทัศน์หลักที่ว่า เศรษฐกิจทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม แต่มุ่งแนวศึกษาตามทฤษฎีประเภทภาพยนตร์ (Genre) และวิธีการวิจัยยังคงใช้การวิเคราะห์เอกสารชั้นทุติยภูมิที่รวบรวมได้จากงานศึกษาที่ผ่านมาแล้ว และการวิเคราะห์เนื้อหาภาพยนตร์ (Textual analysis)

จะเห็นได้ว่า ในทศวรรษนี้ งานที่วิเคราะห์เนื้อหาภาพยนตร์จะครอบคลุมแนวทางการศึกษา ด้านอัตลักษณ์ของตัวละครหรือบุคคลในสังคม (Identity), ภาพตัวแทนของคนในสังคมที่ปรากฏในภาพยนตร์ (Representations) โดยใช้ทฤษฎีการเล่าเรื่อง (Narrative) เข้ามาถอดความหมายของฉากต่างๆ และตัวละครในภาพยนตร์ รวมทั้งการเข้ามามีบทบาทของ ทฤษฎีการประกอบสร้างความเป็นจริงทางสังคม (Social Construction of Reality) การถอดความหมายและสัญวิทยา (Semiology)

อย่างไรก็ตามในทศวรรษนี้ ไม่มีการศึกษาประเด็นหรือมิติทางประวัติศาสตร์ภาพยนตร์ไทยเลยและ ไม่มีการใช้วิธีวิจัยเชิงประวัติศาสตร์ในการศึกษา แม้จะเริ่มมีมิติด้านธุรกิจ และการจัดจำหน่ายภาพยนตร์ ที่ปรากฏในงานวิจัยจำนวนหนึ่ง แต่งานศึกษาเหล่านี้มิได้เชื่อมโยงกับบริบทอื่นๆ และ มิได้สืบค้นบริบททางประวัติศาสตร์ ในขณะที่ทฤษฎีที่ได้รับความนิยมอย่างมาก คือ ทฤษฎีที่สอดคล้องกับการศึกษาด้านตัวบท (Textual analysis) ดังกล่าวข้างต้น โดยหยิบยกเฉพาะภาพยนตร์ในปัจจุบันขึ้นมาวิเคราะห์เป็นเฉพาะเรื่อง

ในทศวรรษ 2550 ซึ่งเป็นยุคสมัยปัจจุบัน พบว่า ทิศทางการศึกษางานภาพยนตร์ที่มุ่งไปทางมิติธุรกิจ และ การถอดความหมายของแก่นเรื่อง เนื้อเรื่อง ยังคงมีอยู่ แต่เริ่มมีการศึกษาด้าน “อุดมการณ์” ซึ่งเป็นคุณสมบัติหลัก

ของสื่อภาพยนตร์ ส่วนด้านประวัติศาสตร์ยังคงมีน้อยมาก หรือเรียกได้ว่า ไม่มีเลย ส่วนแนวทางศึกษาด้านพฤติกรรมผู้ชม ที่เคยเริ่มต้นในทศวรรษแรกต่อเนื่องมาถึงทศวรรษ 2540 ปรากฏว่าลดลง เหลือเพียงสามเรื่อง ประเด็นการศึกษาได้มุ่งไปที่ภาพยนตร์สยองขวัญ ประเด็นชายรักชาย และ สื่อสารการตลาด ได้แก่ งานของ ศิรินาฏ กุณธร (2550) เรื่อง ความคิดเห็นของประชาชนในเขตกรุงเทพมหานครที่มีต่อภาพยนตร์ไทยแนวสยองขวัญ และ งานของ คณินิจ วงศ์น้ำคำ (2554) เรื่อง ปฏิกริยาของผู้ชมที่มีต่อตัวละครรักร่วมเพศในภาพยนตร์ไทย งานของ สุดใจ คุ่มผาดิกุล (2555) เรื่อง ระดับการเปิดรับการสื่อสารการตลาดของภาพยนตร์ไทย และการชมภาพยนตร์ไทยในโรงภาพยนตร์ของผู้บริโภคในเขตกรุงเทพมหานคร ในทศวรรษนี้ งานด้านการวิเคราะห์ตัวบทภาพยนตร์ ยังคงเป็นทิศทางหลักของการศึกษาวิจัยภาพยนตร์ ได้แก่ งานของ ธนธรณ์ ฤทธิธกุล (2551) เรื่อง การประกอบสร้างความหมายในภาพยนตร์อิงประวัติศาสตร์ ตำนานสมเด็จพระนเรศวรมหาราช งานของ ชโลธร โพยมมยล (2552) เรื่อง ความรักและกระบวนการสร้างความหมายความรักในตระกูลภาพยนตร์ไทย งานของ ฐิติวัฒน์ สมิตินันท์ (2553) เรื่อง การสร้างตัวละครเพศที่สามในภาพยนตร์ไทย งานของ ไชยศิริ บุญยกุลศรีรุ่ง (2553) เรื่อง เพศสภาพและเพศวิถีชายรักชายในภาพยนตร์ไทย งานของ ขจิตขวัญ กิจวิศาละ (2553) เรื่อง ความหมายของการขัดขึ้นอำนาจของสังคมผ่านการเล่าเรื่องในภาพยนตร์ไทยระหว่าง พ.ศ.2513-2550 งานของ พรพิชชา บุญบรรจง (2554) เรื่อง แม่ยาก: มายาคติ ความเป็นเมีย ที่ถูกประกอบสร้างในละครโทรทัศน์ ภาพยนตร์ และละครเวที งานของ นิธิณี หนูพินิจ (2551) เรื่อง ภาพยนตร์ไทยกับการสร้างอัตลักษณ์ชุมชนภาคใต้ งานของอัญมณี รักดีมวลง (2552) เรื่อง การสื่อสารภาพตัวแทนของคุกชายในภาพยนตร์ไทย : ศึกษากรณี ภาพยนตร์เรื่อง “น.ช.นักโทษชาย” งานของ ปาณิสรา มงคลวาที (2552) เรื่อง การนำเสนอภาพกลุ่มชายรักชายในภาพยนตร์ไทยปี พ.ศ. 2550 งานของ อารังค์ จิตตะปะสาทะ (2553) เรื่อง ภาพยนตร์กับการประกอบสร้างพื้นที่ของวัยรุ่นในสังคมไทย งานของ วรณันท์ แจ่มสว่าง (2554) เรื่อง วิเคราะห์สารเพื่อการพัฒนาในภาพยนตร์สั้นรางวัลรัตน์ เปสตันยี งานของ ศิริวิรัช หงษ์จินดาเกศ (2556) เรื่อง จากนว

นิยายสู่ภาพยนตร์ จากภาพยนตร์สู่นิยาย: กรณีศึกษาภาพยนตร์เรื่อง หมา
นคร และ ฟ้ายะลวยใจ

เมื่อพิจารณาจากทฤษฎีที่ใช้ในการศึกษา พบว่าแนวทางการวิเคราะห์
เนื้อหาภาพยนตร์ในยุคทศวรรษ 2550 ได้รับอิทธิพลจากแนวคิด
Postmodernism และ วัฒนธรรมศึกษา (Cultural Studies) อย่างเห็นได้ชัด
โดยงานศึกษาส่วนใหญ่ยังคงมองว่า ภาพยนตร์เป็นสื่อที่ถูกประกอบสร้าง
ขึ้นมา โดยผู้ชมสามารถอ่าน หรือ “ต่อรอง” ความหมายได้ รวมทั้งมองว่า
ภาพยนตร์เป็นพื้นที่สำหรับ “ต่อรอง” ของคนกลุ่มที่มีอำนาจน้อยกว่าในสังคม
เช่น นักโทษ ผู้หญิง เด็ก รวมทั้งประเด็น “ชายรักชาย” ที่ถูกหยิบมาศึกษา
เพิ่มขึ้นจากทศวรรษที่แล้ว

ที่สำคัญเริ่มมีการศึกษา ในมิติของ “อุดมการณ์” อีกครั้ง (หลังจากงาน
ของชาญวิทย์) ที่ปรากฏในภาพยนตร์ แต่ก็ยังเป็นมิติภายใต้แนวคิดของ
วัฒนธรรมศึกษา ที่ยังไม่ได้เชื่อมโยงประวัติศาสตร์ และ บริบททางเศรษฐกิจ
ของอุตสาหกรรมภาพยนตร์ เช่น งานของชจิตชวัญ ที่เน้นศึกษาอุดมการณ์
ของภาพยนตร์นอกกระแสของไทย

ในมิติของธุรกิจ และ เศรษฐกิจของภาพยนตร์ ได้ปรากฏทิศทางที่
พยายามทำความเข้าใจ “ทุน” ที่เกี่ยวข้องกับอุตสาหกรรมภาพยนตร์ไทยทั้งใน
ด้านธุรกิจโรงภาพยนตร์ การผลิต และ การจัดจำหน่าย ภายใต้ การเผยแพร่
แนวคิด เศรษฐกิจสร้างสรรค์ (Creative Economy) ที่ถูกผลักดันอย่างมาก
ในช่วงปลายทศวรรษ 2540 ดังเช่น งานของรักศานต์ วิวัฒน์สินอุดม (2550)
เรื่อง เอกลักษณ์ไทยที่มีผลต่อการสร้างสรรค์งานอุตสาหกรรมสาร์ตอัพ
กรณีศึกษาอุตสาหกรรมภาพยนตร์ไทย และ งานของ มณฑิรา ธาตุอำนาจ
ชัย (2552) เรื่อง สถานภาพความรู้เศรษฐกิจสร้างสรรค์ และศักยภาพของ
อุตสาหกรรมภาพยนตร์ไทยในการพัฒนาสู่เศรษฐกิจสร้างสรรค์ และงานของ
ทิพย์ลักษณ์ โกมลวณิช (2552) การศึกษาโอกาสเพื่อการส่งออกของอุตสาหกรรม
ภาพยนตร์ไทย

ในทศวรรษ 2550 มีงานศึกษาภาพยนตร์ ในมิติของธุรกิจและทุนที่
น่าสนใจ ได้แก่ งานของอุษา ไวยเจริญ (2550) เรื่อง การควมรวมกิจการใน
ธุรกิจโรงภาพยนตร์ และการจัดจำหน่ายภาพยนตร์อเมริกันในประเทศไทย

และ งานของ ชญานิน ธนะสุขถาวร (2554) เรื่องผลกระทบจากการขยายกิจการโรงภาพยนตร์มัลติเพล็กซ์ต่อระบบสายหนังในประเทศไทย

ในทศวรรษนี้ เมื่อพิจารณาถึงมิติในการศึกษาจะเห็นว่ามี “รอยต่อ” ที่สำคัญมากของวงการภาพยนตร์ไทยตั้งแต่ปลายทศวรรษที่แล้ว ต่อเนื่องมาถึงทศวรรษ 2550 คือ มิติของ **ธุรกิจเผยแพร่และจัดจำหน่ายที่มีการควบรวมและ ผูกขาดมากขึ้นไปอีก โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การควบรวมกิจการในธุรกิจโรงภาพยนตร์ และการลดบทบาทของสายหนังที่เคยมี 6 สาย เหลือเพียง 4 สาย** รวมทั้งการเปลี่ยนแปลงรูปแบบองค์กรของสายหนัง รูปแบบการซื้อขายภาพยนตร์ การจัดส่งภาพยนตร์ และการสนับสนุนการสร้างภาพยนตร์ไทย ซึ่งสิ่งเหล่านี้ ส่งผลต่อ “โอกาส” ในการรับชมภาพยนตร์ของคนไทย

สำหรับในมิติทางประวัติศาสตร์ภาพยนตร์นั้น ไม่พบว่ามีการศึกษาวิจัยในทศวรรษนี้ อย่างไรก็ตามมีหนังสือที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ภาพยนตร์ไทย ซึ่งเขียน และ รวบรวมโดย โดม สุขวงศ์ และทีมงาน ได้แก่ **สยามภาพยนตร์ (2555) คู่มือนิทรรศการ หนึ่งศตวรรษภาพยนตร์ไทย 2440-2540 (2556) และภาพยนตร์านุกรมแห่งชาติ ฉบับที่ 1 (2557)** นอกจากนี้โดมยังได้รวบรวมข้อเขียนของขุนวิจิตรมาตรา และจัดพิมพ์เป็นหนังสือชื่อ **หลักหนังไทย (2555)** ซึ่งเป็นบทความรวมเกี่ยวกับภาพยนตร์ไทยในยุคแรกเช่นกัน

เมื่อพิจารณาหนังสือทางประวัติศาสตร์ภาพยนตร์ในทศวรรษนี้ จะพบว่า คู่มือนิทรรศการ หนึ่งศตวรรษภาพยนตร์ไทย 2440-2540 แม้จะมีเนื้อหาครอบคลุมมาถึงภาพยนตร์ไทยในปี พ.ศ.2540 แต่เป็นหนังสือเล่มเล็กที่สรุปย่อปรากฏการณ์สำคัญต่างๆ โดยทั่วไป ยังมีได้มุ่งเน้น ปัจจัยด้านเศรษฐกิจ และขาดรายละเอียดด้านกลุ่มบุคคลสำคัญในการเป็นผู้ลงทุน และผู้จัดจำหน่าย สำหรับภาพยนตร์านุกรมแห่งชาติ ฉบับที่ 1 ถือเป็นสารานุกรมของภาพยนตร์ไทยเล่มแรก ภายในเล่มจะระบุเพียงชื่อเรื่องภาพยนตร์ที่ออกฉายในระหว่าง พ.ศ.2470-2499 ชื่อบริษัทผู้จัดสร้าง และ ชื่อทีมงานผู้ผลิต แต่ขาดรายละเอียดด้านอื่นๆในมิติการเมืองและเศรษฐกิจ ในขณะที่ สยาม

ภาพยนตร์ เป็นหนังสือรวบรวมบทความเกี่ยวกับภาพยนตร์ไทยในอดีต ที่เคยตีพิมพ์ในที่ต่างๆ

3. พรหมแดนความรู้ด้านภาพยนตร์ไทยศึกษาในปัจจุบัน

จากการทบทวนวรรณกรรมทั้งหมดของงานศึกษาวิจัยภาพยนตร์ไทย จะพบนัยสำคัญที่บ่งถึงพรหมแดนความรู้ด้านภาพยนตร์ไทยดังนี้

3.1. ทฤษฎีที่ใช้ในการศึกษา และ วิธีการศึกษา

จากการศึกษาพบว่า งานวิจัยที่เกิดขึ้นในทศวรรษที่ 2530 จนถึงปัจจุบัน มีอยู่สี่แนวทาง คือ ในระยะช่วงทศวรรษ 2530 เริ่มต้นด้วยการศึกษาพฤติกรรมผู้ชมที่เป็นกลุ่มเยาวชน แนวคิดที่ใช้ที่เกี่ยวข้องกับ อิทธิพลต่างๆรอบข้างผู้ชม ตั้งแต่ครอบครัว เพื่อน โฆษณาประชาสัมพันธ์ และ ตัวดารา ผู้กำกับ การแสดง แนวคิดดังกล่าวเป็นแนวทางที่ใช้สืบเนื่องกันมาถึงทศวรรษที่ 2550 แต่มี แนวคิดอื่นๆ เพิ่มเข้ามา ได้แก่ แนวคิด สื่อสารการตลาด วิธีการศึกษาเป็นการศึกษาเชิงปริมาณโดยใช้แบบสอบถามในการสำรวจ จะเห็นได้ว่า การศึกษาแนวทางนี้ให้ความสำคัญกับ องค์ประกอบ ที่จะทำให้หนังขายได้ นั่นคือ มองว่า ภาพยนตร์เป็นสินค้าที่จำเป็นต้องมีกำไรนั่นเอง แต่ใช้วิธีการศึกษาจากมุมมองของผู้ชม

แนวทางที่สอง คือ ทฤษฎีที่เกี่ยวกับการวิเคราะห์เนื้อหา ซึ่งได้รับอิทธิพลอย่างมากจาก ทฤษฎีสายวิพากษ์ (Critical Theory) ที่พัฒนามาเป็น ทฤษฎีการประกอบสร้างทางสังคม (Social Construction of Reality) โดยเชื่อมโยงกับประเด็นอัตลักษณ์ (Identity) และภาพตัวแทน (Representations) ที่สะท้อนให้เห็นในภาพยนตร์ไทย มักใช้ทฤษฎีทางสัญวิทยาวิทยา (Semiology) และการเล่าเรื่อง (Narrative) เข้ามาเป็นเครื่องมือในการวิเคราะห์เนื้อหาภาพยนตร์

แนวทางที่สาม คือ วัฒนธรรมศึกษา (Cultural Studies) ซึ่งมีความคล้ายคลึงกับแนวทางที่สอง เนื่องจากเป็นสายทฤษฎีเชิงวิพากษ์เช่นเดียวกัน แต่ผู้วิจัยที่ใช้แนวทางวัฒนธรรมศึกษา มีมโนทัศน์ที่ชัดเจนว่า เนื้อหาหรือ text ในภาพยนตร์นั้นมิได้ถูกกำหนดตายตัวจากผู้สร้าง หรือผู้ส่งสาร แต่ ผู้รับสารต่างหาก ที่เป็นผู้ตีความและ แต่ละคนก็ตีความแตกต่างกันไปตามแต่บริบท

แนวทางที่สี่ คือ ธุรกิจภาพยนตร์ไทยทั้งด้าน ผู้ผลิต (ค่ายภาพยนตร์รายใหญ่) โรงภาพยนตร์ และสายหนัง ซึ่งทฤษฎีที่ใช้ในระยะแรกคือ แนวคิดการจัดจำหน่ายภาพยนตร์ แต่ต่อมาแนวคิดด้านสื่อสารการตลาดได้รับความนิยมมากขึ้น และ ตามมาด้วยแนวคิดเศรษฐกิจสร้างสรรค์ โดยมีงานของดวงกมล หนูแก้ว วิทยานิพนธ์ของคณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ได้ใช้ทฤษฎีโครงสร้างตลาด โครงสร้างอุตสาหกรรมและการกระจุกตัว

3.2. มิติ และ ประเด็นทางการศึกษา

นับแต่ทศวรรษ 2540 เป็นต้นมา มีทิศทางอันเด่นชัดอยู่สองแนวทาง แนวทางแรก งานศึกษาด้านสื่อภาพยนตร์จำนวนมาก เน้นไปที่การวิเคราะห์เนื้อหา (Textual analysis) และการเล่าเรื่อง เริ่มมีการศึกษาอุดมการณ์ที่ถ่ายทอดในภาพยนตร์ มิติด้านการ “อ่าน” ความหมาย “ตัวบท” ของภาพยนตร์ มุ่งงานที่มุ่งศึกษา การประกอบสร้างความหมาย ในประเด็นด้านอัตลักษณ์ของคนกลุ่มต่างๆในสังคม คนกลุ่มด้อยโอกาสในสังคม ภาพตัวแทน และ ค่านิยมต่างๆ ที่สะท้อนในภาพยนตร์ไทย

แนวทางที่สอง คือ มิติด้านผู้ผลิต ผู้ลงทุน ธุรกิจ (Production) และ การจัดจำหน่าย (Distribution) และโรงภาพยนตร์ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการเผยแพร่ภาพยนตร์ (Exhibition) งานทั้งหมด แม้จะมีการสัมภาษณ์ผู้ผลิต ค่ายภาพยนตร์ และ ผู้ลงทุน และค้นคว้าข้อมูลด้านการลงทุน กระบวนการจัดจำหน่าย และ การเผยแพร่ภาพยนตร์ แต่มิได้มุ่งแสดงให้เห็นถึงการเชื่อมโยงกับมิติเศรษฐกิจ และ มิติอื่นๆ ทางการเมือง สังคม วัฒนธรรมอย่างเป็นองค์รวม แต่มุ่งเน้นเจาะนโยบายเศรษฐกิจ หรือ สภาพการณ์ทางสังคมและเศรษฐกิจในช่วงหลังปี 2540

ในขณะที่มิติ ด้านพฤติกรรมผู้ชม ในประเด็นทัศนคติของประชาชนกลุ่มต่างๆ และปัจจัยต่างๆที่ส่งอิทธิพลต่อการตัดสินใจเลือกชมภาพยนตร์ของผู้ชม และ พฤติกรรมการรับชมภาพยนตร์ จะพบในทศวรรษแรกๆ ช่วง 2530 และ ลดน้อยลงเป็นลำดับในทศวรรษถัดมา

เมื่อพิจารณาตั้งแต่ **ทฤษฎีที่ใช้ วิธีการศึกษา รวมกับ มิติในการศึกษาภาพยนตร์ไทย** จะพบว่า แม้จะมีมิติที่หลากหลาย แต่มีงานวิจัยที่ใช้แนวทางการศึกษาเชื่อมโยงในเชิงสหวิชาไม่มากนัก มากกว่าร้อยละ 50 ของงานวิจัยเป็นงานที่มุ่งเน้นประเด็นด้านใดด้านหนึ่ง เช่น ภาพยนตร์กับการเมือง ภาพยนตร์กับวัยรุ่น ภาพยนตร์กับเด็ก ภาพยนตร์กับสตรี ภาพยนตร์กับการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ และ ภาพยนตร์กับชายรักชาย หรือ การสะท้อนภาพด้านใดด้านหนึ่ง ที่ตีความหรือ “อ่านตัวบท (Reading text)” โดยผู้วิจัยเป็นหลัก

3.3. มิติด้านประวัติศาสตร์เศรษฐกิจภาพยนตร์ไทย

แม้ว่างานของโตมที่สืบค้นเอกสารชั้นต้น แล้วรวบรวมเขียนเป็นบทความ เช่น หนังสือ สยามภาพยนตร์ และ หลักหนังไทย จะสาวไปถึงประวัติศาสตร์ภาพยนตร์ไทยในยุคเริ่มแรก แต่ก็ไม่ใช่งานวิจัยที่ศึกษาอย่างเป็นระบบ

จนต่อมา งานของ จำเริญลักษณ์ ธนะวังน้อย (2544) เรื่อง ประวัติศาสตร์ภาพยนตร์ไทยตั้งแต่แรกเริ่มจนถึงสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 ที่เริ่มใช้ระเบียบวิธีวิจัยทางเอกสาร โดยการสืบค้นเอกสารชั้นต้นแล้ว และสัมภาษณ์บุคคลผู้เกี่ยวข้องในประวัติศาสตร์ หลังจากนั้น ก็ยังไม่พบงานศึกษาใดที่ใช้กระบวนการศึกษาวิจัยด้วยวิธีการทางประวัติศาสตร์ (Historical Approach) และวิเคราะห์อย่างเป็นระบบตามระเบียบวิธีวิจัยอีกเลย

อย่างไรก็ตาม แม้ว่า งานของโตม และ จำเริญลักษณ์จะสิ้นสุดลงราวรัชสมัยรัชกาลที่เจ็ด ในราวทศวรรษที่ แต่ก็นับได้ว่าเป็นงานที่วางรากฐานสำคัญอย่างยิ่งต่อการสื่อสารมวลชนไทย

การศึกษาด้านประวัติศาสตร์ภาพยนตร์ไทย ที่มุ่งสืบค้นเอกสารชั้นต้นอย่างจริงจัง ได้ยุติลงแค่งานของ จำเริญลักษณ์ ธนะวังน้อย (2544) เรื่อง **ประวัติศาสตร์ภาพยนตร์ไทยตั้งแต่แรกเริ่มจนถึงสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2** ซึ่งกำหนดขอบเขตการศึกษาแค่หลังสงครามโลกครั้งที่สอง ในพ.ศ. 2489

ยิ่งในมิติของ ธุรกิจภาพยนตร์ไทย ผู้ลงทุน การจัดหาทุน และการเผยแพร่จัดจำหน่ายภาพยนตร์ด้วยแล้ว ยังมีช่องว่างทางวิชาการอย่างมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งหลังปี พ.ศ.2489 เป็นต้นมา จนถึงราวทศวรรษที่ 2530 ก็ยังไม่มีผู้สืบค้นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ รวมทั้งในยุคหลังเกิดวิกฤต

เศรษฐกิจ พ.ศ.2540 จนถึงปัจจุบันที่ยังไม่มีการวิเคราะห์เชื่อมโยงมิติทางประวัติศาสตร์ภาพยนตร์ไทย และ มิติทางเศรษฐกิจอย่างชัดเจน

นอกจากนี้งานของโตมกิมิได้มุ่งแสดงผลหรือสังเคราะห์บริบทด้านเศรษฐกิจและการเมือง ที่ส่งผลต่อสังคมไทย ในขณะที่ งานของจำเริญลักษณ์ กิมิได้เน้นด้านประวัติศาสตร์เศรษฐกิจเช่นกัน แต่เป็นการค้นคว้าด้านการเมือง และสังคมโดยภาพรวม โดยยังไม่ได้สังเคราะห์ให้เห็นถึงผลด้านต่างๆของเศรษฐกิจการเมือง ที่เชื่อมโยงกับภาพยนตร์ไทย

4. ข้อโต้แย้งทางวิชาการ และช่องว่างทางองค์ความรู้

ด้วยมโนทัศน์ที่ว่า เศรษฐกิจ การเมือง และ โลกาภิวัตน์ เป็นปัจจัยที่ผลักดันและกำหนดสถานะต่างๆของประเทศ รวมทั้งกำหนดเนื้อหาสื่อมวลชนและสื่อภาพยนตร์ ในขณะเดียวกัน สื่อภาพยนตร์ก็ส่งผลสะท้อนกลับมาที่สังคม ประชาชน ผู้รับสารในสังคมที่ได้รับ “สาร” จากสื่อที่ทรงพลังนั้นๆ แต่สายธารของประวัติศาสตร์ย่อมกำหนด สถานะปัจจุบัน และ ส่งผลต่อเนื่องถึงอนาคต ดังนั้น การศึกษาสื่อภาพยนตร์ย่อมต้องศึกษาเชื่อมโยงสายธารบริบทของประวัติศาสตร์อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

จากการศึกษาทบทวนวรรณกรรม พบช่องว่าง ในการศึกษาภาพยนตร์ไทยกับประวัติศาสตร์ดังนี้

4.1. ตามที่ได้อภิปรายไว้ข้างต้น เนื่องจากการศึกษาสืบค้นทางประวัติศาสตร์ภาพยนตร์ได้ยุติลงแค่หลังสงครามโลกครั้งที่สอง ซึ่งเป็นงานของ จำเริญลักษณ์ ธนะวังน้อย ประกอบกับการศึกษาด้านธุรกิจภาพยนตร์ ผู้ผลิต ผู้ลงทุน ผู้จัดจำหน่าย และ ผู้เผยแพร่ ได้มาเริ่มต้นอย่างจริงจัง ดังที่ปรากฏในวิทยานิพนธ์ตามมหาวิทยาลัยต่างๆในราวทศวรรษที่ 2540 ทั้งที่กลุ่มทุนผู้ผลิต จัดจำหน่าย และเผยแพร่สื่อภาพยนตร์นั้น มีความสำคัญอย่างมากในการกำหนด หรือ ผลักดันให้เกิดเนื้อหาและรูปแบบสื่อภาพยนตร์ ทั้งกลุ่มทุนที่ผูกโยงกับราชสำนัก ดังที่ปรากฏตั้งแต่ในยุคแรกเริ่มของภาพยนตร์ไทย กลุ่มทุนนักธุรกิจไทยจีน และกลุ่มทุนข้าราชการชั้นสูงที่ร่วมกับนักธุรกิจ ที่ต่างผลักดันและสร้างสื่อภาพยนตร์ด้วยวัตถุประสงค์ที่แตกต่างกันไป (ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, 2542)

ในแง่นี้ จะเห็นว่า งานศึกษาด้านประวัติศาสตร์เศรษฐกิจภาพยนตร์ไทย มีช่องว่าง ระหว่างหลังสงครามโลกครั้งที่สองมาถึงทศวรรษที่ 2540 ทำให้การศึกษาด้านธุรกิจภาพยนตร์ไทย ที่เริ่มขึ้นอีกครั้งในทศวรรษ 2540 ขาดมิติด้านประวัติศาสตร์ และขาดความเข้าใจในการเปลี่ยนแปลงอย่างลุ่มลึก

4.2. แม้ในงานศึกษาช่วงทศวรรษ 2540 เอง ทั้งที่เป็นช่วงที่มีการศึกษาธุรกิจภาพยนตร์หลายรูปแบบ แต่เมื่อคำนึงถึงบริบทที่เปลี่ยนแปลงไปของสังคมไทยอย่างมาก อันส่งผลกระทบต่อการสร้างภาพยนตร์ไทย จนทำให้เกิดกลุ่มทุนใหม่ๆ ในรูปแบบทุนอิสระ ที่ไม่ผูกติดกับค่ายภาพยนตร์ขนาดใหญ่ หรือ ที่เรียกกันว่า สตูดิโอ ทำให้เกิดรูปแบบ การสร้างภาพยนตร์ทุนต่ำ หรือ ภาพยนตร์นอกกระแส และเป็นภาพยนตร์ที่สร้างชื่อเสียงให้กับประเทศไทยอย่างมาก แต่งานศึกษาวิจัยด้านภาพยนตร์นอกกระแส ยังคงเน้นไปที่ พฤติกรรมผู้ชม ดังเช่นงานของ งานของ ประวิณมัย ป้ายคล้อย (2545) ศึกษาเรื่อง ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการชมภาพยนตร์นอกกระแส และงานของ พิมพลอย รัตนมาศ (2554) เรื่อง นิัยการเปิดรับสื่อ ความต้องการข่าวสารและพฤติกรรมการชมภาพยนตร์ของผู้ชมภาพยนตร์นอกกระแส โดยมิงงานของชจิตชวัญ กิจวิสาละ (2546) ที่ศึกษาด้านเนื้อหา โดยใช้กรอบการวิเคราะห์ด้านอุดมการณ์ วิเคราะห์เนื้อหาภาพยนตร์นอกกระแส

อย่างไรก็ตามยังไม่มิงงานศึกษาด้าน ธุรกิจภาพยนตร์ และ กลุ่มทุน ที่มีลักษณะสาวไปในประวัติศาสตร์ งานทุกชิ้นได้มองมิติทางเศรษฐกิจ และ กลุ่มทุน ในลักษณะ “มองไปข้างหน้ามากกว่า เหลียวมาข้างหลัง”

ที่เป็นเช่นนี้ ผู้เขียนขอสันนิษฐานว่า เนื่องจากการศึกษาภาพยนตร์ในประเทศไทยนั้น มุ่งให้ผู้เรียนจบไปเพื่อทำงานรองรับอุตสาหกรรมภาพยนตร์ในปัจจุบัน มากกว่า จะมุ่งให้ผู้เรียนใคร่ครวญหรือวิพากษ์ในเชิงความสำคัญทางอุดมการณ์ หรือ ต่อยอดในการศึกษาขั้นสูง ประกอบกับการศึกษานิเทศศาสตร์ในประเทศไทย มิใช่หลักสูตรที่ผสมผสานวิชาสหวิทยาการ (multi disciplinary) การศึกษาวิจัยทางธุรกิจภาพยนตร์ จึงมุ่งหาหนทางผลิตคนเพื่อการสร้างสรรค์ทางการตลาด เพื่อกำไรการค้าที่แข่งขันกันในปัจจุบันและอนาคต ซึ่งถือว่า เป็นเป้าหมายที่ดีต่อเศรษฐกิจ แต่อาจจะไม่ครอบคลุมที่มาที่

ไป และเหตุผลสำคัญอื่นๆ ของการผลิตสื่อภาพยนตร์ เช่น การเติบโตด้านจิตสำนึกทางศิลปะ การพัฒนาเนื้อหาสาระและการวิพากษ์สังคม เป็นต้น ด้วยเหตุนี้เอง งานศึกษาด้านสื่อภาพยนตร์ (รวมทั้งสื่ออื่นๆ) ในประเทศไทยจึงไม่มีมิติด้านการศึกษาประวัติศาสตร์ หรือ เชื่อมโยงกับสหวิทยาการด้านอื่นทางสังคมศาสตร์และวิทยาศาสตร์มากนัก

4.3. มິงานหลายชิ้น รวมทั้งงานในปลายทศวรรษที่ 2540 ของกำจร หลุยยะพงศ์ และ สมสุข หินวิมาน ที่ระบุว่า การสร้างภาพยนตร์เป็นอำนาจของ “ชนชั้นกลาง” ในการผลิตซ้ำความหมายชุดต่างๆ ของภาพยนตร์ไทย ในข้อนี้ ผู้เขียนกลับมีมโนทัศน์ที่แตกต่างไป

เมื่อพิจารณาบริบทของสังคมไทยในปัจจุบัน ผู้เขียนกลับเห็นว่า การเกิดขึ้นของภาพยนตร์นอกกระแส และ ภาพยนตร์ทุนต่ำจำนวนมากหลัง พ.ศ. 2540 เป็นการลงทุนของผู้สร้างขนาดเล็ก ที่อาจจะไม่ใช่ชนชั้นกลาง แต่มีทั้งชนชั้นสูง ชนชั้นกลาง และชนชั้นล่าง ที่มีเงินทุนน้อยมากและอายุน้อย ปรากฏการณ์มิใช่การผูกขาดของชนชั้นกลางตามที่งานวิจัยก่อนหน้านี้ยกมา แต่คือ “การปะทะ” กันทางชนชั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเปลี่ยนแปลงของเทคโนโลยีดิจิทัล และ กระแสโลกาภิวัตน์ที่โถมไม่หยุดยั้ง

ข้อโต้แย้งสำคัญของ ผู้เขียนก็คือ หากไม่มีการศึกษาประวัติศาสตร์ ภาพยนตร์ไทยอย่างลึกซึ้ง ก็อาจจะแบ่งยุคสมัยอย่างง่าย ๆ จากยุคหนึ่งไปสู่ยุคหนึ่ง โดยไม่เห็นภาพของการปะทะ ต่อสู้ เพื่อสร้างสื่อชนิดนี้เลย และเมื่อต้องการให้สื่อนี้สร้างสรรค์สังคม การส่งเสริมที่แท้จริงควรจะสร้างความแข็งแกร่งให้กับใคร กลุ่มใด ด้วยวิธีการอย่างไร ด้วยกฎหมายและความเท่าเทียมกันในการเข้าถึง “ทุน” อย่างไร

5. งานวิจัยในอนาคต

ในส่วนนี้จะชี้ให้เห็นว่า จากการประเมินพรมแดนความรู้งานศึกษาและวิจัยด้านภาพยนตร์ไทย การสังเคราะห์ทิศทาง แนวทางการศึกษาและ ทฤษฎีที่ใช้ รวมไปถึงมิติ และประเด็นต่างๆ ที่พบในงานศึกษาและวิจัยด้านภาพยนตร์ ผู้เขียนเห็นว่า งานวิจัยในอนาคตที่สามารถสร้างคุณภาพการต่อวงวิชาการและวงการอุตสาหกรรมภาพยนตร์ไทย รวมทั้งสังคมไทยได้ คือการศึกษาสื่อ

ภาพยนตร์ในเชิงสหวิทยาการ สามารถเชื่อมโยงสายธารประวัติศาสตร์มาให้เห็นถึง ปรากฏการณ์ในปัจจุบัน และ เพื่อเสนอแนะต่อผู้ที่จะมีส่วนเกี่ยวข้องต่อไปในอนาคต

ทั้งนี้ผู้เขียน เห็นว่า ปัจจัยเรื่อง “กลุ่มทุน” ที่ครอบคลุมทั้งสามด้านคือ ด้านการผลิต (Production) การจัดจำหน่าย (Distribution) และ การเผยแพร่ (Exhibition) เป็น “ช่องว่าง” ที่ศึกษากันอย่าง กระต่อนกระแท่น และ ในมิติทางประวัติศาสตร์ก็ยุติลงที่งานของจำเริญลักษณ์ ที่ศึกษาถึง พ.ศ. 2489 หลังสงครามโลกครั้งที่สองสงบลง ดังที่กล่าวแล้ว

สำหรับวิธีการศึกษามีเพียงสองรายที่ใช้การสืบค้นด้วยวิธีทางประวัติศาสตร์ ตามระเบียบวิธีวิจัย คือ งานของจำเริญลักษณ์ (2541) และ ชาญวิทย์ (2542) ส่วนของโตมเป็นการรวบรวมเอกสารชั้นต้นและเขียนเป็นบทความแต่ละเหตุการณ์

เมื่อพิจารณา บริบทที่ซับซ้อนของโลกปัจจุบัน ท่ามกลางปัจจัยทางเศรษฐกิจการเมือง และเทคโนโลยีการสื่อสารของสังคมไทยนั้น มีการปะทะต่อสู้กันระหว่างกลุ่มต่างๆ ในการผลิต และมีการต่อรองระหว่างหลายกลุ่มหลายชนชั้น จนส่งผลให้เกิดภาพยนตร์ไทยในลักษณะทุกวันนี้ มิใช่การตกอยู่ในอำนาจของคนชั้นกลางแบบเบ็ดเสร็จ

ดังจะเห็นได้จากการผลิตภาพยนตร์ของคนรุ่นใหม่ในปัจจุบัน ที่มีเนื้อหาและอุดมการณ์ที่ทวนกระแส หรือ แตกต่างจาก ภาพยนตร์กระแสหลักอย่างมีนัยสำคัญ เช่น ในขณะที่ ภาพยนตร์เชิงประวัติศาสตร์ นเรศวร ภาค 1-6 (หม่อมเจ้าชาตรีเฉลิม ยุคล, 2550-2558) และ สุริโยทัย (หม่อมเจ้าชาตรีเฉลิม ยุคล, 2544) มีเนื้อหาที่มุ่งถ่ายทอดอุดมการณ์รักชาติในแบบชนชั้นสูง และการพลีชีพของบรรพบุรุษ ในเวลาเดียวกัน ก็เกิดภาพยนตร์จาก ผู้ลงทุนหน้าใหม่ ที่เรียกกันว่าภาพยนตร์นอกกระแส เช่นเรื่อง ตั้งวง (คงเดช จาตุรันต์รัศมี, 2556) ที่ตั้งคำถามต่อความเป็นไทยในกระแสหลัก ที่ถูกตีกรอบไว้แค่การเชื่อฟังตามรัฐ และ เซ็คสเปียร์ต้องตาย (สมานรัชฎ์ กาญจนะวณิชย์, 2555) ที่ตั้งคำถามต่อหลักการในการปกครองและอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข ซึ่งโดนห้ามฉายโดยคณะกรรมการตรวจพิจารณาภาพยนตร์ ในพ.ศ. 2555

ผู้เขียน เห็นว่า แม้ว่าแนวทางวัฒนธรรมศึกษา ที่นิยมในปัจจุบัน จะ วิพากษ์ปรากฏการณ์ต่างๆ รวมทั้งสื่อ โดยให้อำนาจแก่ชนกลุ่มน้อย และ ผู้รับ สาร เป็นสำคัญ แต่โดยธรรมชาติของกระบวนการทัศน์นี้ ก็ละเลยต่อ มิติด้านโครงสร้างทางเศรษฐกิจการเมือง และ มีลักษณะปฏิเสธ “สิ่งที่เกิดมาก่อน” แต่ ต้องการสร้างสิ่งใหม่ที่ถูกต้องกว่าเท่าเทียมกว่า ตามชนบวิธีคิดของ Critical theory แต่สิ่งสำคัญที่ลืมไม่ได้ก็คือ ภาพยนตร์อยู่ภายใต้เงื่อนไขของเศรษฐกิจ สังคม และ ภาวะต่างๆ ที่กำหนดไม่ได้โดยผู้รับสาร หรือ เอาเข้าจริงแล้วผู้ชมก็ อาจจะกำหนดได้น้อยมาก ดังเช่นงานวิจัยหลายชิ้นที่บ่งบอกชัดเจนว่า กระแส โลกาภิวัตน์ของโลก พลังทางธุรกิจ ทั้งตลาดโลก และ วัฒนธรรมที่มาพร้อม สื่อใหม่คือสิ่งที่มากำหนดว่า “พวกเราจะได้ดูหนังเรื่องอะไร” และ “สาร” ชนิดใดที่ส่งผลต่อสังคมไทยอย่างแท้จริง

แนวทางที่อาจเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาศึกษาในอนาคต จึงอาจ ผสมผสานกันระหว่างกรอบแนวคิด Critical Political Economy and Historical research ซึ่งจะทำให้สืบค้นไปในเหตุปัจจัยต่างๆ ในอดีต โดย พิจารณาความเชื่อมโยงด้านบริบทเศรษฐกิจ การเมืองและโลกาภิวัตน์ ไปพร้อมกัน

ดังนั้น การจะศึกษาบนพื้นฐานของมโนทัศน์ดังกล่าว จึงมีความ จำเป็นต้องศึกษาค้นคว้าสามด้านสำคัญคือ 1) ประวัติศาสตร์นโยบาย และสภาพการณ์เศรษฐกิจการเมืองของไทย 2) พัฒนาการของผู้ลงทุน การผลิต (Production) ซึ่งประกอบด้วยการสืบค้นว่าใครเป็นกลุ่มทุน ผู้ผลิตภาพยนตร์ในยุคสมัยต่างๆ มูลค่าของอุตสาหกรรมภาพยนตร์ใน แต่ละยุค 3) พัฒนาการผู้ประกอบการเผยแพร่และจัดจำหน่าย (Distribution and Exhibition) ซึ่งประกอบด้วย ใครคือกลุ่มทุนในยุคต่างๆ ผู้ประกอบการสายหนัง หนังกลางแปลง การเปลี่ยนแปลงของโรง ภาพยนตร์ในยุคต่างๆ การโฆษณาประชาสัมพันธ์ภาพยนตร์ ธุรกิจที่ เกี่ยวข้องเช่น เพลงประกอบภาพยนตร์ และ 4) การสังเคราะห์ข้อมูล จากข้อ 1 2 3 ให้เห็นถึงมิติด้านสังคมวัฒนธรรมไทยที่เปลี่ยนแปลงไป

และควรจะใช้วิธีศึกษาด้วยการเก็บรวบรวมหลักฐานชั้นต้น ควบคู่ไปกับการรวบรวม หลักฐานทุติยภูมิ รวมทั้งการสัมภาษณ์ผู้ที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะอย่างยิ่งบุคคลที่เกี่ยวข้องกับภาพยนตร์ไทยในอดีต ซึ่งถือเป็น Key informant ที่มีความลับและข้อมูลจำนวนมาก และยังไม่มีมีการถ่ายทอด “ข้อเท็จจริงและความรู้” จากในอดีตสู่ปัจจุบัน

ด้วยสถานะพิเศษหลายประการและพลังของภาพยนตร์ดังที่ได้กล่าวไว้ข้างต้น จึงทำให้หลายประเทศวางนโยบายการส่งเสริม และ การสร้างภาพยนตร์ในรูปแบบต่างๆ เพื่อเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจและสร้างอำนาจทางวัฒนธรรม

สำหรับประเทศไทย **ซึ่งจะเป็นวาระครบรอบ 120 ปีของการกำเนิดภาพยนตร์ในประเทศไทยในปี พ.ศ.2560** นี้ การพยากรณ์อนาคตของสื่อภาพยนตร์ไทยจะเป็นเช่นไร รวมทั้ง การทำความเข้าใจสังคมไทย คนรุ่นใหม่ รวมทั้ง แนวโน้มการนำภาพยนตร์ไปใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อสังคมไทย การสร้างสรรค์ศิลปคุณภาพ และมูลค่าทางเศรษฐกิจ โดยไม่ละเลยจิตวิญญาณของศิลปะที่ถือเป็นแก่นสำคัญของภาพยนตร์ ล้วนแล้วแต่อยู่บนพื้นฐานการทำความเข้าใจทางประวัติศาสตร์ทั้งสิ้น ด้วยเหตุนี้การศึกษาธุรกิจประวัติศาสตร์ภาพยนตร์ไทยจึงมีความสำคัญอย่างยิ่งในด้านของการกำหนดนโยบายรัฐ เศรษฐกิจ และการศึกษาของสังคม

บรรณานุกรม

เอกสารภาษาไทย

- กำจร หลุยยะพงศ์. (2556). ภาพยนตร์กับการประกอบสร้างสังคม ผู้คน ประวัติศาสตร์ และชาติ. กรุงเทพฯ: ศูนย์หนังสือจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- กำจร หลุยยะพงศ์ และ สมสุข หินวิมาน (2552). หลอน รัก สับสน ในหนังไทย ภาพยนตร์ไทยในรอบสามทศวรรษ (พ.ศ.2520-2547) กรณีศึกษา ตระกูลหนังผี หนังรัก และหนังยุคหลังสมัยใหม่. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ ศยามขุนวิจิตรมาตรา, (2555). หลักหนังไทย. นครปฐม: หอภาพยนตร์ (องค์การมหาชน)
- คณะทำงานวิจัยฐานข้อมูลอุตสาหกรรมภาพยนตร์และวีดิทัศน์ สมาพันธ์ สมาคมภาพยนตร์แห่งชาติ (2555). ฐานข้อมูลอุตสาหกรรมภาพยนตร์และวีดิทัศน์ พ.ศ. 2554. กรุงเทพฯ: สมาพันธ์สมาคมภาพยนตร์แห่งชาติ
- จำเริญลักษณ์ ธนะวังน้อย (2544), ประวัติศาสตร์ภาพยนตร์ไทย ตั้งแต่แรกเริ่มจนถึงสงครามโลกครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
- ชญานิน ธนะสุขถาวร (2554). ผลกระทบจากการขยายกิจการโรงภาพยนตร์ มัลติเพล็กซ์ต่อระบบสายหนังในประเทศไทย. กรุงเทพฯ: วิทยานิพนธ์ หลักสูตรนิเทศศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการภาพยนตร์ คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ชาญวิทย์ เกษตรศิริ (2542). ภาพยนตร์กับการเมือง. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ ภูมิปัญญา.
- ดนุวัฒน์ เจตนา (2553). การวิเคราะห์แนวโน้มการเปลี่ยนแปลงการถ่ายทำ ภาพยนตร์ระบบฟิล์มเป็นระบบดิจิทัลในประเทศไทย. กรุงเทพฯ: วิทยานิพนธ์หลักสูตรนิเทศศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการภาพยนตร์ คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ดวงกมล หนูแก้ว (2548). *ธุรกิจภาพยนตร์ไทย: กรณีศึกษาบริษัทผู้สร้างภาพยนตร์ไทยขนาดใหญ่*. กรุงเทพฯ: วิทยานิพนธ์หลักสูตรเศรษฐศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาเศรษฐศาสตร์ คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

โดม สุขวงศ์ (2539). *กำเนิดหนังไทย*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน.

----- (2555), *สยามภาพยนตร์*. นครปฐม: หอภาพยนตร์ (องค์การมหาชน)

----- (2556), *คู่มือนิทรรศการ หนึ่งศตวรรษภาพยนตร์ไทย 2440-2540*. นครปฐม: หอภาพยนตร์ (องค์การมหาชน)

ธำรง จิตตะปะสาทะ (2553). *ภาพยนตร์กับการประกอบสร้างพื้นที่วัยรุ่นในสังคมไทย*. กรุงเทพฯ: วิทยานิพนธ์หลักสูตรวารสารศาสตรมหาบัณฑิต สาขาสื่อสารมวลชน คณะวารสารศาสตร์และสื่อสารมวลชนมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

บุญรักษ์ บุญญเขตมาลา (2533). *ศิลปะแขนงที่เจ็ด เพื่อวัฒนธรรมแห่งการวิจารณ์ภาพยนตร์*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์เม็ดทราย.

พิมพลอย รัตนมาศ (2554). *นิสัยการเปิดรับสื่อ ความต้องการข่าวสารและพฤติกรรมการชมภาพยนตร์ของผู้ชมภาพยนตร์นอกกระแส*. กรุงเทพฯ: วิทยานิพนธ์หลักสูตรนิเทศศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชานิเทศศาสตร์ คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

เพ็ญสิริ เศวตวิหारी (2541). *อิทธิพลของแนวคิดยุคหลังสมัยใหม่ที่ปรากฏในภาพยนตร์ไทยของผู้กำกับรุ่นใหม่ระหว่างปี 2538-2540*. กรุงเทพฯ: วิทยานิพนธ์หลักสูตรนิเทศศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการสื่อสารมวลชน คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

มนทิรา ธาดาอำนวยชัย (2552). *สถานภาพความรู้เศรษฐกิจสร้างสรรค์ และศักยภาพของอุตสาหกรรมภาพยนตร์ไทยในการพัฒนาสู่เศรษฐกิจสร้างสรรค์*. กรุงเทพฯ: วิทยานิพนธ์หลักสูตรนิเทศศาสตร์ดุขบัณฑิต สาขาวิชานิเทศศาสตร์ คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

รักศานต์ วิวัฒน์สินอุดม (2542). *รายงานผลการวิจัย ปัญหา อุปสรรค และแนวทางการส่งเสริมอุตสาหกรรมภาพยนตร์ไทยประเภทบันเทิงเพื่อการ*

ส่งออก กรณีศึกษา: ผู้อำนวยการสร้างและผู้กำกับภาพยนตร์. กรุงเทพฯ: คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

รักศานต์ วิวัฒน์สินอุดม (2548). รายงานผลการวิจัย ทิศทางการพัฒนาอุตสาหกรรมภาพยนตร์ไทย. กรุงเทพฯ: คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

รักศานต์ วิวัฒน์สินอุดม (2550). เอกลักษณ์ไทยที่มีผลต่อการสร้างสรรค์งานอุตสาหกรรมสาร์ตอะ: กรณีศึกษาอุตสาหกรรมภาพยนตร์ไทย. กรุงเทพฯ: สถาบันศิลปวัฒนธรรมร่วมสมัย สำนักงานศิลปวัฒนธรรมร่วมสมัย กระทรวงวัฒนธรรม.

รัตนา จักกะพาก (2546). สภาพการณ์ของภาพยนตร์ไทยในอนาคต: ศึกษาวิเคราะห์จากทีมงานผู้สร้าง ผู้ชม และนักวิชาการด้านภาพยนตร์. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สุดใจ คุ่มผาติกุล (2555). ระดับการเปิดรับการสื่อสารการตลาดของภาพยนตร์ไทย และการชมภาพยนตร์ไทยในโรงภาพยนตร์ของผู้บริโภคในเขตกรุงเทพมหานคร. กรุงเทพฯ: วิทยานิพนธ์หลักสูตรนิเทศศาสตร์มหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยกรุงเทพ.

สุชาติพงษ์ แซ่เผือก (2549). การสื่อสารการตลาดเพื่อการส่งออกภาพยนตร์ไทย. กรุงเทพฯ: วิทยานิพนธ์หลักสูตรวารสารศาสตร์มหาบัณฑิต (การบริหารสื่อสารมวลชน) คณะวารสารศาสตร์และสื่อสารมวลชน มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

สุภา จิตติวิสุรัตน์ (2545). การสร้างความหมายทางสังคมและการรับรู้ “ความเป็นจริง” ในภาพยนตร์อิงเรื่องจริง. กรุงเทพฯ: วิทยานิพนธ์หลักสูตรนิเทศศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชาการสื่อสารมวลชน คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สิริญา เกตุเอี่ยม (2545). ปัจจัยการสื่อสารการตลาดที่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมการเลือกชมภาพยนตร์ไทย. กรุงเทพฯ: วิทยานิพนธ์หลักสูตรนิเทศศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชาการโฆษณา คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

เอกสารภาษาอังกฤษ

Belton, J. (1996). *Movies and Mass Culture*. New Brunswick, New Jersey: Rutgers University Press.

Bordwell, D and Thompson, K. (2001). *Film Art: An Introduction*, sixth Edition. New York: Mcgraw–Hill Companies.

สื่ออิเล็กทรอนิกส์

สำนักงานคณะกรรมการกำกับหลักทรัพย์และตลาดหลักทรัพย์ (2557). ตลาดทุน แหล่งเงินทุนของอุตสาหกรรมภาพยนตร์. สืบค้นเมื่อ กรกฎาคม 2558 ค้นจาก <http://www.sec.or.th/TH/MarketDevelopment/Documents/Film%20industry-on-web.pdf>

Insight. (17 พฤศจิกายน 2015). สืบค้นเมื่อ 15 กุมภาพันธ์ 2559. ค้นจาก <http://marketeer.co.th/2015/11/movie-mkt-bkk-1115/Marketeer>. (8 มกราคม 2015). สืบค้นเมื่อ 15 กุมภาพันธ์ 2559 ค้นจาก <http://marketeer.co.th/2015/01/movie-indus1/>.

